

KARL-ANDERS HJORTSKULL

FRÅN
KÄRLEKS-
VERKSAMHET
TILL
LÄKANDE
MILJÖ

Diakonins ställning i kyrka och samhälle 1951–1975

1981

CWK GLEERUP

BIBLIOTHECA THEOLOGIAE PRACTICAE 38

Editores: Carl-Gustaf Andrén, Stockholm, et Åke Andrén, Uppsala

Karl-Anders Hjortskull

Från kärleksverksamhet till läkande miljö

**Diakonins ställning i kyrka och samhälle
1951–1975**

CWK Gleerup

CWK Gleerup is the imprint for the scientific and scholarly publications of
LiberLäromedel, Lund.

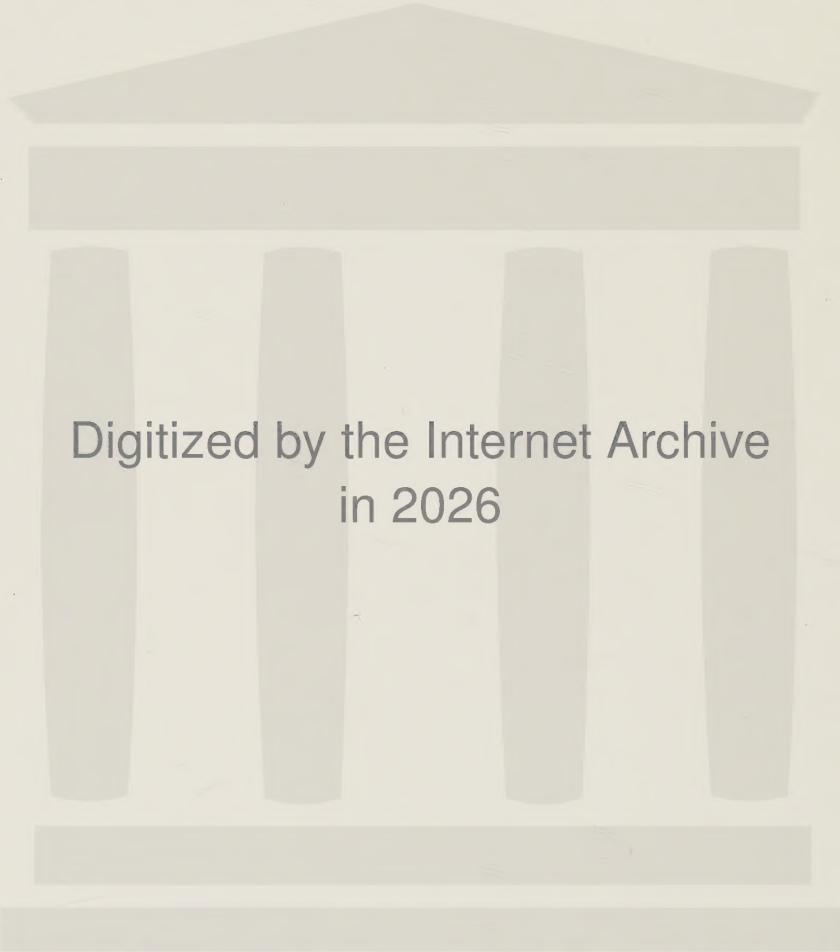
English summary translated by George Perry and Richard Stetson

© 1981 Karl-Anders Hjortskull

ISBN 91-40-04784-9

Tryck: Smålandspostens Boktryckeri AB, Växjö

Till Birgitta,
Karl-Gustav, Staffan
Johan och Elisabeth

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41553201_0044

Innehållsförteckning

1 Inledning	9
1.1 Forskningsuppgiften och dess genomförande	9
Forskningsuppgiften	9
Uppläggning och genomförande	12
1.2 Diakoni och församlingsansvar	
Internationell och interkonfessionell översikt	14
Församlingsdiakonin i ett ekumeniskt perspektiv	14
<i>Urkyrkan som modell för den kristna diakonin 14 – Diakonin i modern internationell teologi 15</i>	
Frågan om diakonins identitet i Tyskland samt i Norden	18
<i>Tyskland-Diakonin som funktion i församlingssamfundet 18 – Danmark-organiserad diakoni 19 – Norge-Offentligt reglerad diakoni 20 – Finland-Diakonin styrd av kyrkolag 21</i>	
Diakonins identitet i ett svenskt interkonfessionellt perspektiv	23
2 Från barmhärtighetsverk till omvårdnad med självvårdande syfte	26
2.1 Diakoni och samhällelig omvårdnad	26
Ökat samhälleligt ansvar och behov av kompletterande insatser från omkring 1850 till omkring 1950	26
Omvårdnad om människan – samhällets ansvar (1950-talet)	29
Utveckling mot ökat behov av kompletterande insatser från 1960-talet	31
<i>Från funktionsprincip till helhetsprincip 31 – Helhetssynen i den social-politiska debatten 35</i>	
2.2 Diakonin inom ramen för församlingens kompetens	38
Diakonal omvårdnad – en uppgift för församlingen enligt 1961 års Lag om församlingsstyrelse	38
Kyrka–stat-frågan och diakonin efter 1957	47
2.3 Diakonins särart – grunden för dess kompetens	50
Diakoni som omvårdnad med självvårdande syfte	50
Framväxten av teologiska motiv till diakonins särart	52
2.4 Sammanfattning	56
3 Från institutionell diakoni till församlingsdiakoni	59
3.1 Diakoni – en uppgift för institution eller församling	59
Den moderna diakonins framväxt. Ett kristet svar på behov i samhället	59
Diakoniansalternativen till församlingarnas tjänst	62
Motioner om diakonins inorganisation i Svenska kyrkan vid kyrkomötena 1941 och 1951	63
3.2 Diskussionen kring församlingsdiakonins teologiska motiv och målsättning	69
Diakonins identitet från livsstil till uppdrag	69
<i>Varför-diakonins motiv 69 – Vem-diakonins subjekt 72 – Vad-diakonins syfte 73 – Diakonins identitet – en översikt 74</i>	
Diakoni och förvaltaransvar	77
Förslag till svensk diakonidefinition	79

3.3 Diakonin mellan privat initiativ och offentligrättslig styrning	85
Diakoni och offentlig lag	85
Svenska kyrkans diakoninämnd 1965	87
Debatten kring förslag till särskild Lag om diakonat 1975	93
3.4 Sammanfattning	95
4 Diakonin i samhället	
Resultat av enkätundersökningar 1965 och 1975	99
4.1 Undersökningens genomförande	99
4.2 Diakonins roll i samhället 1965 och 1975	104
Kontakter mellan diakoni och samhällsvård	104
Förekomsten av diakonal verksamhet	107
Den diakonala verksamhetens värde enligt kommunerna	112
Målgrupper för den diakonala verksamheten	114
Kommentarer till enkätmaterialen	121
4.3 Sammanfattning	123
5 Församlingens diakoni – En läkande miljö	128
<i>Bakgrund 128 – Församlingsdiakonin i Svenska kyrkan 129 – Församlingen – en läkande miljö 133</i>	
Summary in English	139
Litteratur och källförteckning	151
Personregister	162
Bilagor	
1. Resultat av enkäter bland landets sociala centralnämnder	164
2. Resultat av enkäter bland ett antal svenska kyrkoförsamlingar	167
3. Förteckning över kommuner, vilka deltagit i enkätundersökningarna 1965 och 1975	170
4. Förteckning över församlingar, vilka deltagit i båda enkätundersökningarna 1965 och 1975	177
5. Frågeformulär 1965 och 1975 till socialnämnderna	184
6. Frågeformulär 1965 och 1975 till församlingarna	185

1 Inledning

1.1 Forskningsuppgiften och dess genomförande

Forskningsuppgiften

Min avhandling omfattar ett område av Svenska kyrkans diakoni under perioden från omkring 1950 till omkring 1975. Denna tjugofemårsperiod präglades för diakonins vidkommande av en inomkyrklig debatt. Diskussionen gällde bl a frågan om diakonins identitet, särart och målsättning i relation till såväl samhällets omvårdnad om medborgarna som övrig kyrklig verksamhet.

Vid tiden omkring 1950 förelåg ingen särskild definition av begreppet kyrkans diakoni. Den gällande församlingsstyrelselagen talade om *församlingsvård*. Detta innebar för diakonins del kristen kärleksverksamhet med inriktning på särskilda målgrupper, exempelvis gamla, sjuka, ensamma samt barn och ungdom. Denna kärleksverksamhet var så organiserad att den till största delen utfördes vid diakoniinstitutionerna och i församlingarna av från diakoniinstitutionerna utsända diakoniarbetare. Samtidigt hade allt fler uppgifter genom det socialpolitiska reformarbetet kommit att åläggas kommunala instanser. Även sådana uppgifter, som initierats av den kyrkliga kärleksverksamheten, ifrågasattes i detta läge, då de till innehåll och utförande var snarlika samhällsvården. Såväl i samhällsdebatten i allmänhet som i kyrkomöten diskuterades, huruvida inte tiden var mogen att samordna de tillgängliga resurserna till en stark social samhällsvård. En speciell kyrklig socialvård kunde också komma att framstå som stridande mot intentionerna i lagen om religionsfrihet från 1951. Mot denna bakgrund framstod behovet av närmare precisering av den kyrkliga diakonin till innehåll och målsättning som en angelägen uppgift, om diakonal verksamhet i fortsättningen skulle kunna anses motiverad.

Inom detta teologiska arbete bearbetades frågan om såväl en institutionaliserad diakoni som en allmän diakoni utförd i församlingarna. Vid diakonins riksmöte i Kalmar 1974 mötte dessa båda linjer.

Vid tiden omkring 1950 betecknades diakonin som *kristen kärleksverksamhet*. Synonymt mötte *kristna barmhärtighetsverk*. Båda uttrycken användes för att

beteckna den målgruppsorienterade diakonala verksamheten bland i första hand barn och ungdom samt gamla och sjuka människor. Verksamheten motiverades av föreliggande behov i samhället. Dessa begrepp sammanföll med perioden före 1950 och återkom sedan under undersökningsperioden.

Min undersökning avser en begränsad och näraliggande tidsperiod. Begynnelsåret 1951 har valts mot bakgrund av den diakonimotion, motion nr. 60, av dåvarande biskopen Gunnar Hultgren m fl vid Allmänna kyrkomötet samma år. Motionen resulterade under undersökningsperioden i utredningar om diakoni och diakonat. Avslutningsåret 1975 har valts på grund av att kyrkomötet detta år presenterades ett förslag till svenska diakonidefinition och för sin del antog en särskild lag om diakonat. I undersökningsmaterialet ingår dessutom enkätundersökningar avseende 1975.

I mitt undersökningsarbete har jag avgränsat två problemområden. Det första utgör *relationen mellan kyrkans diakoni och samhällets omvårdnad* om medborgarna. Av speciellt intresse för mitt arbete är i detta sammanhang hur den kyrkliga diakonin har försökt precisera sin egen identitet i syfte att motivera en fortsatt existens. Det andra problemområdet är *relationen mellan anstaltsdiakoni och församlingsdiakoni*. Jag avser att undersöka eventuell förskjutning av diakonins subjekt och om denna förskjutning då får konkreta uttryck främst i organisatoriska sammanhang. Jag är också speciellt intresserad av om nya strömningar inom teologi, socialpolitik, pedagogik och sociologi har påverkat den svenska diakonidebatten.

Diakonin karaktäriserades alltså omkring 1950 som *kristen kärleksverksamhet*. Under 1960-talet växte begreppet *församlingen – läkande miljö* fram. Slutligen kom diakonin i Lag om församlingsstyrelse att beskrivas som *omvårdnad*. Begreppet var i sig omfattande men konkretiserades i lagen genom uppräknning av speciella målgrupper.

Dessa beteckningar relaterar jag till frågan om subjekt respektive objekt för den diakonala verksamheten. Frågeställningen blir då: vem ansvarar för diakonal verksamhet och vem riktar den sig till. Detta gör det möjligt att pröva, om de olika begrepp, som fick beteckna diakonal verksamhet, innebar förskjutningar av ansvar och målinriktning för diakonin.

Jag avser att undersöka det sätt på vilket diakonins identitet beskrivits i relationerna mellan kyrka och samhälle samt institution och församling. Dessa relationer utgör också framställningens speciella problem. Relationerna låter jag också avspeglas i avhandlingen, där jag med den svenska kyrkoförsamlingen som utgångspunkt söker presentera och analysera de svar, som under undersökningsperioden givits på frågorna kring diakonins identitet, särart och innehåll.

Genom att förmedla materiellt stöd i syfte att avhjälpa nödsituationer, har diakonin till sin yttre form ibland kunnat yttra sig som socialvård. Detta har inneburit, att diakonin, på grund av socialvårdens utbyggnad, ibland har kunnat uppfattas som överflödigt. Det har därför betonats, att diakonin genom sin förankring i kyrkans liv och i församlingens funktion syftat längre än samhällets omvård-

nad, eftersom den kunnat förmedla medmänsklig omtanke i avsikt att stödja den enskilda människan, stärka förmågan till personlig frigörelse och socialt välbefinnande samt, genom sitt självvårdande drag, skapa möjligheter till kristen tro och tjänst.

Detta behöver dock inte utesluta antagandet, att ett spänningsförhållande mellan diakoni i allmänhet och samhällets omvårdnad om medborgarna på olika sätt kunnat uppstå. Å ena sidan kunde en väl utbyggd samhällelig omvårdnad svara för all vård av människan. Förekomsten av kyrklig diakoni kunde då upplevas som ett splittrande av tillgängliga resurser och ett konkurrensförhållande. Å andra sidan kunde diakonal verksamhet anses berättigad på grund av diakonins speciella särart och särskilda motiv. Den kyrkliga omvårdnaden var då att anse som ett komplement till samhällsvården. Jag avser att undersöka diakonin mellan dessa båda poler. Det är då av speciellt intresse om diakonins förespråkare kunnat beskriva diakonins särart och innehåll på sådant sätt, att förekomsten av kyrklig omvårdnad motiverats vid sidan av samhällets omvårdnad. Av intresse är också att undersöka eventuella förändringar i samhällets attityder till diakonins initierande och kompletterande insatser, främst den målgruppsorienterade diakonin. Dessa förändringar kan då vara orsakade av nya ideologiska strömningar i samhällsdebatten.

Ett problemområde utgjorde relationen mellan institutionell diakoni och församlingsdiakoni. Å ena sidan upplevdes diakonianstälternas självständiga ställning orubblig. Den diakonala verksamheten utfördes till allra största delen av vigda diakoniarbetare även i församlingarna. Å andra sidan framträdde församlingens ansvar för diakonins förverkligande såväl genom diakoner och diakonissor som enskilda församlingsmedlemmars aktivitet.

Omkring 1950 var diakonianstalter och diakoniarbetare med särskild vigning eller utbildning primärt att anse som subjekt för den diakonala verksamheten. Såväl vid institutioner som i församlingar ansvarade diakoner och diakonissor för arbetets genomförande. Genom tillkomsten av en ny Lag om församlingsstyrelse 1961 aktualiserades en förskjutning av ansvaret för diakonal verksamhet. Den nya församlingsstyrelselagen kunde också uppfattas som ett svar på frågan, om diakonal verksamhet över huvud taget borde förekomma vid sidan av samhällets omvårdnad om medborgarna.

Det är i detta sammanhang av intresse att undersöka om nya strömningar inom teologi och exempelvis psykologi, pedagogik och sociologi kom att återspeglas i den svenska diakonidebatten. Begreppet *församlingen – läkande miljö* under 1960-talet kan exempelvis sättas i samband med dessa nyare uppfattningar inom vårdarbetet. Detta uttryck för diakonal verksamhet kan då beteckna ett motsatt förhållande till den tidigare målgruppsorienterade verksamheten.

Jag avser också att undersöka det teologiska materialet, som ligger till grund för den svenska diakonidefinitionen. Det är här av intresse, huruvida diakonin behandlats som något självständigt vid sidan av övrig församlingsverksamhet eller integrerat med denna verksamhet.

I fortsättningen kommer begreppet *läkande miljö* att användas, där ej annat angives, för den mer öppna, ej speciellt målgruppsorienterade omvårdande verksamheten utförd av enskilda människor i församlingen. Som sammanfattande begrepp för såväl den organiserade verksamheten, som den öppna, spontana insatsen används *diakoni*. Med *diakoniat* och särskilt *diakoniat* avses vid diakonianstalterna utbildade och vigda personer för diakonal verksamhet, medan begreppet *allmänt diakonat* möter som sammanfattande benämning för personer, vilka saknar sådan utbildning eller vigning.

Uppläggning och genomförande

Under min undersökningsperiod presenterades en mängd framställningar kring diakonala frågor. Endast en mindre del av tillgänglig litteratur var dock vetenskapliga arbeten. Till största delen har materialet, såväl litteratur som övriga tryckta källor, utgjorts av inlägg i den debatt, som förts inom Svenska kyrkan under perioden. Speciellt har detta gällt materialet kring diakonins identitet och särart, som delvis tillkommit för att motivera den kyrkliga diakonins existens vid sidan av samhällsvården.

Den direkta diakoniforskningen i Sverige är av ringa omfattning. Vissa delproblem inom främst den svenska diakonins historia har dock varit föremål för vetenskapliga undersökningar. Så har exempelvis den tidiga svenska diakonin och dess förbindelser med lågkyrklig väckelse behandlats av *Carl-Henrik Martling* i *Diakon, veniat, assistentpräst*. Nils Lövgren och hans betydelse för det manliga diakoniatets organiserande belystes i en doktorsavhandling vid Uppsala universitet av *Harry Nyberg* under rubriken *Från väckelsemiljö till kyrkomedvetende i kyrkokris*. *Göran Gellerstam* behandlade i avhandlingen vid Lunds universitet *Från fattigvård till församlingsvård* fattigvårdsdebatten omkring 1890 och dess betydelse för församlingsrörelsen inom Svenska kyrkan. I en avhandling av *Gunnel Elmund* redovisades Ersta diakonissanstalts tillkomst under rubriken *Den kvinnliga diakonin i Sverige 1840-1861. Uppgift och utformning*. Under år 1980 utkom under redaktion av *Thorsten Levenstam* en *Bibliografi över kyrklig diakoni- och sociallitteratur*. Denna sammanställning över litteratur från omkring 1850 och framåt utvisade, att diakonifrågor behandlats vid allmänna prästmöten vid tjugonio tillfällen varav fem under min undersökningsperiod.¹ Vid dessa prästmöten har i första hand för diakonin praktiska och organisatoriska frågor avhandlats.

När intresset i min avhandling riktas mot en samtida period och när diakonin kommer att undersökas i vissa relationer, innebär det ett avsteg från den tidigare historiska inriktningen i svensk diakoniforskning. Denna tidigare forskning måste emellertid utgöra förutsättning och bakgrund till min framställning.

1. 1953 Uppsala. Yngve Brilioth, Föredrag om diakoni och diakonat. 1963 Lund. Ragnar Ekström, Guds folk och folkkyrkan. 1966 Skara. Egon Åhman, Sekulariseringsprocessen. 1971 Skara. Olof Henriesson, Att färdas mot brunnar. 1973 Linköping. Arbetsgrupp kring Sven Ingebrand, Att predika i dag. Översikt i Levenstam 1980.

Min avhandling består av fem huvuddelar till vilka fogats ett antal bilagor. I inledningskapitlets fortsättning redovisas ett internationellt och interkonfessionellt material. Detta har presenterats vid sidan av det material, som officiellt mött i arbetet med att beskriva diakonins identitet. Det synes i större utsträckning icke ha beaktats i debatten kring diakonidefinition och målsättning för diakonin inom Svenska kyrkan. Så behandlades exempelvis i samband med Kyrkornas Världsråds generalförsamling i New Delhi 1961 den vittnande församlingens struktur. Här berördes kyrkans önskan, att *evangeliets välsignelser* fördes vidare mellan länder och människor. Bland evangeliets välsignelser angavs, att fattigdom, sjukdom och hunger skulle lindras samt att en sann gemenskap, som kunde befria från ensamheten i det moderna samhället skapas.² Uppgifter, som traditionellt behandlats som diakonala, sammankopplades här med vittnesbördet och församlingens funktion i världen.

I kapitel 2 behandlas diakonin i spänningsfältet mellan kyrka och samhälle. De övergripande frågorna är, om det kunde anses berättigat med en särskild diakonal verksamhet vid sidan av samhällsvården och vilken inriktning diakonin i så fall skulle ha. Jag avser att särskilt undersöka eventuella förändringar i samhällets syn på förekomsten av diakonal verksamhet vid sidan av samhällsvården och vad som eventuellt orsakat dessa förändringar.

I kapitel 3 behandlas diakonin i relationen mellan institution och församling. Huvudfrågan blir här var ansvaret för förverkligandet av diakonal verksamhet skulle ligga. I anslutning till detta redovisar jag det teologiska arbetet med formandet av diakonins identitet och de organisatoriska resultat detta arbete medfört. Det är då av särskilt intresse, om nyare strömningar inom teologi och exempelvis psykologi och sociologi påverkat den svenska diakonidebatten.

Kapitel 4 bygger på enkätundersökningar bland landets socialförvaltningar och i ett antal församlingar. Dessa undersökningar utfördes 1967 av Svenska kyrkans diakoninämnd avseende 1965 samt av mig 1976 avseende 1975. Syftet med den senare undersökningen var att möjliggöra en komparativ undersökning av diakonins innehåll samt de förväntningar, som från samhällets sida har ställts på den kyrkliga omvårdnaden. De båda enkätundersökningarna upptog i stort samma frågor och var med avseende på uppläggning identiska, vilket ansetts angeläget för erhållande av underlag för en komparativ undersökning. Svaren på enkätundersökningarna har behandlats manuellt. Detta har medfört en begränsning vid analysen av materialet. Det är möjligt, att man med datateknikens hjälp kunnat utläsa tendenser, främst vid korsningar av olika undersökningsresultat, som den begränsande manuella bearbetningen inte avslöjat. Syftet med undersökningen var emellertid inte att presentera en fullständig bild av diakonins omfattning, utan med komparativ metod vid två mättillfällen, 1965 och 1975, belysa diakonins innehåll och utformning mot bakgrund av de mer principiella kapitlen 2 och 3. De

2. Svenska ekumeniska nämnden 1962.

resultat, som inte medtagits i kapitel 4, redovisas sedan i tabellform i bilagorna 1 och 2.

I avhandlingens slutkapitel görs ett försök att analysera de resultat den svenska diakonidebatten under perioden 1951-1975 lett fram till. Speciellt uppmärksammas de officiella svar Svenska kyrkan lämnat på frågorna kring diakonins identitet i relationerna mellan kyrka och samhälle samt institution och församling. Vidare görs en analys över hur dessa svar överensstämmer med de bakomliggande förutsättningarna i diakonimotionerna 1941 och 1951 samt nya uppfattningar i vårdarbetet och det inledningsvis i kapitel 1.2 presenterade interkonfessionella och internationella materialet.

Då mitt arbete bedrivits i anslutning till forskarutbildningen vid Lunds universitet inom ämnet praktisk teologi med kyrkorätt, har jag haft förmånen att i seminarieform diskutera de problem, som uppstått under arbetet och den lösning, som min avhandling ger uttryck för. Detta har också varit fallet med de speciella avgränsningsfrågorna mot främst diakonat och internationell diakoni.

Jag vill samtidigt tacka mina handledare, universitetskanslern, professor Carl-Gustaf Andrén samt t f professorerna Lars Eckerdal, Sven-Åke Selander och Jan Arvid Hellström för värdefulla råd och anvisningar under de år mitt arbete tagit form. Vid bearbetningen av enkätmaterialet har t f professor Göran Gustafsson givit mig råd och synpunkter, för vilka jag också tackar varmt.

1.2 Diakoni och församlingsansvar

Internationell och interkonfessionell översikt

Då jag behandlar diakonin i Svenska kyrkan kan det vara av intresse att inledningsvis översiktligt presentera ett internationellt och interkonfessionellt material. Detta synes inte i större utsträckning ha beaktats vid försöken i Sverige att närmare precisera diakonins identitet, särart och innehåll ur såväl teologisk som praktisk synvinkel. Detta material kan därför ses som en bakgrund och ett komplement till den inomkyrkliga debatten.

Församlingsdiakonin i ett ekumeniskt perspektiv

Urkyrkan som modell för den kristna diakonin

Som teologiska motiv för kyrkans och församlingens fortsatta handlande fördes med stor samstämmighet Jesu eget handlande – botandet och undervisningen – fram. Med hänvisning till Apg 6 bröts omvårdnaden ut och fick bilda teologisk bakgrund för ett särskilt diakonat. Det kunde emellertid anses mycket tveksamt, om teologiska skäl verkligen förelåg i Apg 6 för utbrytande av församlingsverksamhetens karitativa inslag i förhållande till verksamheten i övrigt. De sju män, som avskiljdes för att ansvara för den dagliga utdelningen, kallades aldrig diakoner, blott de sju. Ett diakonat med karitativa funktioner torde ha uppkommit först senare i kyrkans historia. Däremot syntes tidigt ett medvetande om behov av

social omvårdnad ha präglat de första församlingarna. De diakonala inslagen utgjorde en del av livsinställningen i koinonian, präglad av Jesu egen undervisning och Jesu eget exempel samt den kristna människosynen.

Den kristna kärleken och omvårdnaden blev för omvärlden ett vittnesbörd om en ny livsstil. En sådan uppfattning mötte bl a i det svenska materialet kring diakonins motiv. Denna nya livsstil grundade sig på Jesu undervisning och det dubbla kärleksbudet. Men denna omvårdnad fick också ses mot bakgrunden av uppfattningen om en tro verksam i kärlek och de kristnas plikt att bära varandras bördor.³ Till detta kom i urkyrkan också den apostoliska undervisningen om kyrkan som Kristi kropp och nådegåvornas utflöde genom lemmarna i denna kropp.⁴ Genom ett sådant synsätt förstärktes uppfattningen av diakonin som en del av församlingens verksamhet och av den enskilde kristnes kallelse att i sitt handlande förverkliga diakonin.

Diakonin i modern internationell teologi

Även i den samtida diskussionen mötte sambandet mellan kyrkans olika funktioner. Den nära relationen mellan församlingen och diakonin samt diakonin som en del av församlingens totala ansvar präglade också överläggningarna vid Kyrkornas världsråds generalförsamling i New Delhi 1961.⁵ Till den vittnande församlingens struktur räknades många av de uppgifter, som i övrigt ofta benämndes diakonala. Hit hörde inte enbart avhjälpandet av materiella nödsituationer utan också kristet ansvar i samhällsplanering, rasfrågor eller skapandet av en välkomnande miljö för olika minoritetsgrupper. Då samhället var föränderligt, var också kyrkan tvungen att lära människor handla dynamiskt, så att befintliga arbetsformer vidgades och nya vägar prövades som uttryck för en tjänande kyrka i världen.

Denna vidare diakonisyn förbands av deltagarna i New Delhi med nådegåvorna och förvaltarskapets teologi. I materialet från New Delhi nämndes områden, där kyrkan som institution eller kristna grupper inte kunde arbeta. Men med kraft och förnyelse hämtad från gudstjänst och gemenskap i den kristna församlingen, kunde den kristne skapa möjligheter att enskilt verka diakonalt i världen. Som tänkbara områden för sådan enskild diakonal verksamhet nämndes fackföreningsarbete eller förtagsledning, protestaktioner eller samhällsplanering och politiskt arbete.

I ordet gemenskap – koinonia – beskrevs i New Delhi kyrkans väsen i motsats till institution eller organisation. Till denna koinonia hörde vittnesbörd och tjänst.

Denna tjänst bestod i delaktighet i Kristi egen tjänargärning i världen. Samtidigt hade kyrkan delaktighet med livet i det samhälle, där hon var ställd att tjäna. Detta medförde en dubbel inriktning för själva tjänandet. Det utgjorde dels

3. Gal 6.2.

4. Rom 12, 1 Kor 12.

5. Svenska Ekumeniska nämnden 1962.

barmhärthighetsdiakoni i mötet med människors omedelbara behov dels *samhällsdiakoni* i aktivt deltagande vid utformandet av en social politik och omdaning av samhällsstrukturer.

Diakonin närmades här till *församlingen* och *kyrkan* och blev en del av församlingslivet. Diakonifrågan fick då hänga samman med frågorna om kyrkans och församlingens funktion. Denna teologiska uppfattning kom att möta också senare.

År 1973 inleddes inom Lutherska världsförbundet (LWF) ett studiearbete kring kyrkans identitet. Detta arbete resulterade i en slutrapport 1977. Kyrkans identitet sågs här mot bakgrund av Guds skapelse och nådegåvorna.⁶ Dess verksamhet präglades av förkunnelse av evangeliet i hela sin vidd för hela människan, vilket medförde en enhet mellan den speciella sändningen, tjänandet och församlingslivet – kerygma, diakonia, koinonia. Till kyrkans karaktär hörde dess öppenhet mot människan oavsett sociala, politiska eller ekonomiska grupperingar.

Kyrkans identitet beskrevs också i anslutning till den nicenska trosbekännelsen som Kristi kropp. Mot bakgrunden av det speciella uppdraget och dopets kallelse framstod bilden av Gudsfolket och dess uppgift att vara världens ljus och salt.⁷ Begreppet kyrka kunde därmed uppfattas som kollektiv benämning på dess medlemmar. Församlingsgemenskapen förverkligades då genom kyrkans arbete att bygga upp Kristi kropp, vilket innebar ianspråktagande av kyrkans alla funktioner. Variationerna i dessa olika funktioner var beroende av nådegåvorna.⁸ Denna kyrka var kallad att förkunna hela evangeliet till hela människan genom att draga alla, som ville lyssna, till sig. Vidare skulle aktivitet skapas i form av gemensamt liv, hjälp i dagliga sysslor, omsorg om mänskliga värden, världsfred och rättvisa samt människans villkor i olika samhällsstrukturer och livssituationer.⁹

Förkunnelsen var kyrkans primära uppgift och utgjorde en sammanfattning av kyrkans alla aktiviteter riktade mot människan.¹⁰ Även om de olika arbetsuppgifterna strukturerades olika, måste sambandet mellan dem ändå framgå, då uppdraget utgjorde en enhet.¹¹ I slutrapporten uppmanades därför de lutherska kyrkor-

6. "The fundamental theological affirmation which gives the Church its identity in its internal life, its mission and its service is this: that God has created us, given us new life in Christ as a gracious gift, and that all we are and all we do in the church and as a church depends on this grace... Mission (kerygma), service (diakonia) and community life (koinonia) are to be held together each enhancing the other in the approach to the whole human being." LWF 1977a, s 11.

7. LWF 1977b, s254, Rom 12.2, Mt 5.13–15, Jh 17.14–19.

8. LWF 1977b, s 207, Rom 12.4ff, 1 Kor 12.

9. "The one, holy, catholic, and apostolic church is the incarnate reality of the body of Christ found in every place where people gather around the Word and the Sacraments and are empowered to live in community, with one another and in loving service to their neighbors." LWF 1977b, s 264.

10. "By proclamation we have understood the variety of actions by which the church brings the good news to all people through which the plenitude of His love can flow to all humankind." LWF 1977b, s 231.

11. LWF 1977b, s 253.

na att strukturera sitt arbete så, att förkunnelse och tjänst framstod som enda aktivitet.¹²

Sammanfattningsvis påvisade de lutherska kyrkornas studiematerial kring kyrkans identitet en enhet i kyrkans uppdrag. Detta uppdrag innefattade också diakonal verksamhet. Med kyrka förstods det speciella gudsfolket, vartill dopet kallade. Kyrkans uppdrag i världen förutsatte, att alla dess funktioner togs i anspråk. Detta innebar tillvaratagande av de olika nådegåvorna. Genom den primära uppgiften, förkunnelse i ord och handling, skapade de enskilda medlemmarna den speciella församlingsgemenskapen, koinonian.

Andra Vaticankonciliet behandlade den romersk-katolska synen på kyrkans identitet. Även här framkom uppfattningen av kyrkan som Kristi kropp. I anslutning härtill beskrevs kyrkan som ett mysterium, som utjorde trons, hoppets och kärlekens gemenskap.¹³ Mot bakgrund av deltagande i sakramenten, främst dop och konfirmation, motiverades lekmännens särskilda uppdrag. Målet för detta uppdrag angavs till evangelisation, upprätthållande av kristna normer i världsliga angelägenheter samt karitativt arbete inom församling, familj och samhälle.¹⁴ Konstitutionen om kyrkan behandlade också Jesu dubbla uppdrag att vara såväl världens frälsare som dess upprätthållare. Kyrkan i betydelsen gudsfolket hade samma dubbla uppdrag att såväl förkunna den enda frälsningen i Kristus för alla människor som ansvara för världens upprätthållelse. Även om denna samhörighet mellan uppdragens båda inriktningar förelåg, skulle de ändå, enligt den romerska uppfattningen, hållas isär, då kyrkans primära uppdrag var att tjäna världen som redskap för kristusbudskapet.¹⁵

Denna uppfattning medförde en gradering av kyrkans uppdrag. Förkunnelse var det primära och överordnad den karitativa – upprätthållande – funktionen, till vilken de diakonala uppgifterna torde räknas. Tendenser att starkare hålla samman kyrkans olika funktioner kunde också märkas i samband med Andra Vaticankonciliet. Dopets betydelse betonades och även lekmännens insatser innebar en fortsättning av Jesu uppdrag.¹⁶

12. "In order to insure that our proclamation of the gospel (kerygma) is not empty and irrelevant and also to insure that our poorly done social ministry (diakonia) does not compromise our proclamation, we urge our churches to structure their activities relative to both proclamation (including liturgy) and service in such a way as to allow full interrelations between the two, so that proclamation and social ministry are truly one unified activity of the churches." LWF 1977a, s 13.

13. Skydsgaard 1970.

14. Dietzfelbinger 1970.

15. Schlink 1970.

16. "Guds folk som helhet är kallat och vigd genom trons dop till det nya Testamentets prästadöme, Kristi prästadöme, som de har del i. Kyrkans hemlighet är Kristi närvaro. Av sitt döpta folk tillbeds han, genom sitt troende folk undervisar han och genom sitt folks kärleksverksamhet utövar han sitt herravälde över skapelsen... Lekomännens liv är såttillvida Kristi liv i kyrkan som de fortsätter hans messianska sändning. de Smendt" i Quanbeck–Lindbeck 1970, s 67.

Sammanfattningsvis mötte i både det lutherska och romersk-katolska materialet bilden av gudsfolket och kyrkan som Kristi kropp. I båda sammanhangen betonades enheten i uppdraget, att både förkunna ordet och utöva tjänandets gärningar. I det romersk-katolska materialet redovisades dock en rangordning mellan förkunnelsen och arbetet för världens upprätthållelse. Samtidigt gav konciliet uttryck för samma sammanhållning av funktionerna, som förelåg i det lutherska materialet.

Sambandet mellan kyrkans olika funktioner, evangeliets enhet och riskerna för ett ofullständigt uttryck för denna enhet när funktionerna splittrades, mötte redan vid Kyrkornas världsråds generalförsamling i New Delhi 1961. Här betonades, att vittnesbördet var anförtrött varje medlem i Kristi kyrka. Till den tjänande kyrkans främsta uppgifter hörde att upptäcka och utnyttja de nådegåvor, som Gud skänkte sitt folk. Denna syn på tjänandet bottnade i förvalterskapstanken. Denna fick dock inte begränsas, utan skulle ses som en möjlighet för människor att på livets alla områden ställa sina gåvor i Guds tjänst.¹⁷

I internationella och interkonfessionella sammanhang betonades bilden av kyrkan som Kristi kropp och medlemmarnas uppgift att tjäna med de nådegåvor var och en undfått. Till denna tjänst kallades genom dopet. Kyrkans och därmed dess medlemmars uppdrag var förkunnelsen i ord och handling, varigenom Jesu egen gärning fortsatte i kyrkans verksamhet. Detta uppdrag hade givits alla kristna. Att låta ansvaret för förverkligandet av detta tjänande åvila vissa personer genom exempelvis anställning, innebar en förträngning av uppdragets vidd.

Frågan om diakonins identitet i Tyskland samt i Norden

I följande avsnitt presenteras hur diakonins identitet har beskrivits i Tyskland, Danmark, Norge och Finland under min undersökningsperiod. Presentationen är allmänt hållen. Dels är materialet från dessa länder allmänt, dels har det inte varit min uppgift att analysera diakonins identitet i dessa länder. Avsnittet utgör endast en bakgrund till den svenska diskussionen.

Tyskland – Diakonin som funktion i församlingsgemenskapen

De teologiska utgångspunkterna för diakonin inom den evangeliska kyrkan i Tyskland hämtades dels från den nytestamentliga skildringen av Jesu egen person och verksamhet dels från den kristna skapelseuppfattningen. Diakonin utgick från uppfattningen, att människor var kallade att hjälpa varandra och utnyttja sina gåvor till medmänniskors fromma. Diakonin blev då att solidariskt stödja särskilt dem, som inte kunde hjälpa sig själva. Diakonin var den kraft, som utgick från Jesus Kristus och var verksam i oförminskad styrka även i en genomorganiserad och högspecialiserad värld. Till denna tjänst kallades den kristne genom dopet att

17. Svenska ekumeniska nämnden 1962.

i den diakonala gärningen utnyttja sina speciella nådegåvor.¹⁸ Det var vidare en plikt för kyrka och församling att förkunna Kristi kärlek i ord och gärning. Till detta vara alla kyrkans medlemmar kallade. Genom diakonatet tog sig denna förkunnelse ett särskilt uttryck. Också i institutionerna för diakoni och mission framträdde kyrkans liv och väsen.¹⁹ Diakonin i Tyskland kunde således sägas vara en verksam funktion i församlingsgemenskapen även om den upplevdes som en plikt.

År 1957 bildades Das Diakonische Werk der Evangelischen Kirche in Deutschland genom att de tidigare organisationerna för kyrkans diakoni, Innere Mission och Evangelisches Hilfswerk, slogs samman. Denna nya organisation med centrum i Stuttgart fick en stark förankring inom kyrkan. I arbetet deltog tjugo Landeskirchen. Arbetet var uppdelat på tre plan eller i tre cirklar. I den inre cirkeln bedrevs den egentliga församlingsdiakonin med bl a besöksjänst och barndaghem. På nästa plan, som oftast utgjordes av kontraktet, bedrevs den speciella diakonin med bl a institutioner, hem och regionala rådgivningsbyråer. Den yttre cirkeln omfattade dels det ekumeniska diakonala arbetet, som vände sig till gästarbetare, stipendiater och andra utlänningar inom landet, dels institutionell diakoni som t ex arbetsprojekten Brot für die Welt och Kirchen helfen Kirchen samt Partner-Hilfe (DDR).²⁰

Danmark – Organiserad diakoni

Bl a inom den danska folkekirken hämtades de teologiska motiven för det diakonala handlandet från Nya testamentets skildring av Jesu person och gärning. Genom sin vidare tolkning kom emellertid diakonin i Danmark främst att ses som en del av Gudsrikets kamp mot det onda, dels som Jesu fortsatta gärning, dels som den enskilda människans tjänande. Man drog en parallell mellan det särskilda och allmänna diakonatet samt det särskilda och allmänna prästämbetet.²¹

Denna inställning kunde ses som en skarp reaktion mot en tidigare skillnad mellan den egentliga diakonin och den evangeliska filantropin. Den egentliga diakonin var det arbete, som utfördes av diakoner eller diakonissor. Med evangelisk filantropi avsåg man det allmänna diakonatets uppgifter. Kyrkans diakoni, utförd av enskilda församlingsmedlemmar kom på detta sätt att utgöra en underavdelning av den allmänna filantropin.²²

18. Informationsskriften Diakonie – was ist das?

19. Grundordning för den evangeliska kyrkan i Tyskland, art 15 abs 1. I Svenska kyrkans diakoninämd 1972, s 124.

20. Informationsskriften Bilder aus Der Arbeit der Diakonie.

21. Hansen 1967, s 30.

22. "Filantropien har imidlertid en underafdeling, som har udviklet sig til et forholdsvis højt trin i videnskabelig henseende. Det er Diakonien eller den evangeliske Filantropi, af tyske forfattere også benævnt læren om Indre Mission. Denne særlige disciplin handler om menighedens indsats på det filantropiske område . . . Alfr. Th. Jørgensen 1939" i Hansen 1967, s 11.

Med denna diakonidefinition och innebörd av ordet diakoni utvecklades institutionsdiakonin snabbt i Danmark. Fortfarande har diakonin vid institutionerna och det särskilda diakonatet en stark ställning. Stora diakonala insatser har gjorts i församlingarna, men trots detta har diakonin ännu inte fått officiell status. Diakoniatet har inte heller erkänts som ett av kyrkans ämbeten.

Norge – Offentligrättsligt reglerad diakoni

Inom den norska diakoniuppfattningen lades grundansvaret när det gällde att svara för medmänsklighet och omsorg om den enskilda människan i alla sammanhang på kyrka och församling.²³ Diakonins aktuella uppgifter i välfärdsstaten låg i att svara mot människors olika behov.²⁴ I detta sammanhang kunde diakonin medverka till skapande av gemenskap och samhörighet genom öppenhet inför människors olika livssituationer.²⁵ Precis som Jesus mötte människor med ord och gärning, fick kyrkan genom sin diakoni möta människor i sin tid. Även i välfärdssamhället hörde diakonin till kyrkans liv. Den hade en ännu större uppgift i fullföljandet av den kristna uppfattningen att människan var skapad av Gud till gemenskap med honom och med sina medmänniskor. Diakonin skulle reservationslöst tjäna utan annan målsättning än att vara Guds kärlek i världen.²⁶ Diakonin blev då Jesu händers gärning. Den var också ett svar på Jesu befallning att gå ut för att bota och hjälpa, älska och tjäna eftersom "Kristi kärlek tvingar oss".²⁷

Den norska diakonin var mest förtrogen med missionens sociala arbete. Hemmadiakonin hade mest gestaltats i sjukvård, familjerådgivning och annan institutionell diakoni. Detta medförde, att efterkrigsårens diakonidebatt inom norska kyrkan främst kom att föras av biskoparna, inte i församlingarna.

Efter initiativ från biskopsmötet började Norsk Diakoniråd sin verksamhet 1950. Detta bestod av sju ledamöter valda av diakoninstitutionerna, Menighetspleienes Landsforbund, biskopsmötet och Organisasjonenes Fellesråd. Rådet kom emellertid inte att få någon betydelse. Det inkallades bara en gång enligt vad generalsekreterare Andreas Grasmø uppgav i Årsbok for Den norske kirke 1961.

Under mellantiden hade diakonin officiellt blivit erkänd som en av den norska kyrkans arbetsuppgifter. För församlingsrådet förelåg skyldighet att ha uppmärksamheten riktad på Guds ords förkunnelse även för sjuka och döende samt avhjälpande av ungdomens andliga och lekamliga nöd. I kyrkolagarna föreskrevs formell skyldighet för församlingarna att bedriva diakoni.²⁸ Lagen löste emellertid

23. Grasmø 1972, s 47 f.

24. Fylling 1972, s 95.

25. Frøshaug 1976.

26. Müller-Nilssen 1976.

27. Hjertholm 1972, s 103.

28. Lov om Den norske kirkes ordning av den 29 april 1953 § 49.

inte problemet hur diakonin skulle inordnas i kyrkans liv. Biskopsmötet behandlade frågan ånyo 1954 och tillsatte då ett utskott, som 1957 framlade ett betänkande med förslag om ett självständigt diakoniämbete i den norska kyrkan. Man fann dock tiden inte mogen för ett sådant steg. Samtidigt med denna norska debatt fördes i Sverige diskussionerna kring ny Lag om församlingsstyrelse samt påbörjades de utredningar, vilka skulle leda fram till bildandet av Svenska kyrkans diakoninämnd.

För att stärka diakonins ställning inrättades i stället Diakoniråd for Den Norske kirke, som kunde påbörja sin verksamhet 1960. Dess arbetsuppgifter var att medverka till en planmässig utbyggnad av församlingsdiakonin, rekrytering, utbildning och samarbete med andra organisationer inom kyrkan. Rådet bestod till en början av femton ledamöter och ett arbetsutskott med sex medlemmar. Efter en omorganisation 1965 kom det att omfatta endast sju ledamöter valda av diakoninstitutionerna, diakoniarbetarnas organisationer, Organisasjonenes Fellesråd och bispedømmerådene.²⁹

I Danmark och Norge har diakonidefinitionerna kommit att bli aktivt formulerade. Här betonades, att diakonin var handens tjänst. Detta praktiska diakonibegrepp uppfattades emellertid olyckligt, då det lämnade viktiga områden utanför, t ex diakonins själavårdande funktion och den förebyggande diakonin i form av gemenskap och samhörighet. I Norge hade diakonin också erhållit en offentlig-rättslig reglering genom lagstiftning.

Finland – Diakonin styrd av kyrkolag

Den finska diakonin reglerades av en organisatorisk lagstiftning. Den finska kyrkans kyrkomöte var direkt ansvarig för såväl det diakonala arbetet inom landet som den internationella diakonin. Till sin hjälp hade kyrkomötet under sig diakoninämnd och socialutskott samt grupper för ekumeniska och internationella hjälpinsatser. Inom varje stift och kontrakt fanns dessutom särskilda diakonikommittéer. För Borgå stift genomfördes nyligen en omorganisation. Det stiftsråd, som stiftsmötet skall utse, har en underavdelning för diakoni och socialtisk verksamhet. I övriga stift valde vanligen respektive domkapitel diakoniutkotten. I församlingarna vilade huvudansvaret för den diakonala verksamheten på kyrkoråd, diakonikommitté och kretsar samt kyrkoherde och anställda diakoniarbetare. I större församlingar hade arbetet centraliserats till särskilda diakonicentraler.

Genom den starka koncentrationen till lokalförsamlingen förstärktes också diakonins evangeliserande möjligheter.³⁰ Varje församling skulle utföra kristen kärleksverksamhet och anställa nödvändig personal för dessa uppgifter enligt kyrkolagens föreskrifter.³¹ Det innebar, att i varje församling skulle finnas an-

29. Bloch-Hoell (1974).

30. Kansanaho 1973.

31. Finska kyrkans kyrkolag § 11.

ställd diakonitjänsteman med diakon- eller diakonissutbildning. Församlingsdiakonin kompletterades också av olika former av rådgivning och själavård på sjukhus. Även diakonin i församlingarna hade inslag av själavård.³²

Kyrkoråden hade att upprätta reglementen för diakonin. Dessa reglementen skulle sedan fastställas av domkapitlen. Det diakonala arbetet skulle finansieras av församlingsmedel.³³ Församlingens diakonikommitté svarade för att diakonin förverkligades på församlingsplanet. Till kommitténs arbetsuppgifter hörde också planläggning, information, lokal utbildning, förmedling av kontakter och samordning.³⁴ På kontraktsplanet hade diakonin erhållit delvis nya drag. Tidigare anordnades stora samlingar, vars syfte huvudsakligen var att stärka diakonimedvetandet hos de enskilda församlingarna och dess medlemmar. Nu började man bedriva en mer specialinriktad verksamhet, som krävde koncentration av resurserna. Bland annat har mycket av utbildningen kommit att förläggas på kontraktsplanet. Diakonin var emellertid inte bara *arbete* i stift, kontrakt och lokalförsamlingar. Den upplevdes främst som *ett sätt att leva* såväl för den enskilde kyrkomedlemmen som för hela församlingen.³⁵ På detta sätt sökte man understryka diakonin som en verksam funktion i församlingsgemenskapen.

Utvecklingen i Finland utvisade, att lagbestämmelser kring diakonin delvis befordrat både församlingarnas engagemang och det enskilda initiativet. Diakonin var en kristen plikt. Kyrkolagen föreskrev skyldighet för såväl församling som dess medlemmar att arbeta diakonalt.³⁶ Genom utbyggnad av den sociala omsorgen hade den materiella nöden avtagit. Samtidigt verkade det som om människan i modern livsmiljö skulle behöva ökat andligt stöd. Diakonin hade därför fått söka sig nya verksamhetsfält. Hemsjukvården krävde allt mer av själavårdande insatser. Inom kriminalvården, bland utvecklingshämmande samt alkohol- och narkotikamissbrukare skapades nya uppgifter. Detta har medfört en förändring av diakonins inriktning från en mer allmän hjälp till en specialtjänst, där kyrkans diakoni kunde komplettera den samhälleliga socialvården.³⁷

Till skillnad från förhållandena i Sverige förekom både i Tyskland och Finland diakonal verksamhet också på kontraktsplanet. Detta innebar möjligheter att

32. "Församlingarnas diakoni åsyftar att giva av kristlig kärlek betingad andlig, lekamlig och materiell hjälp åt nödlidande och skall denna hjälp i synnerhet givas dem, vilkas nöd är störst och vilka icke på annat sätt bispringas. Finska kyrkans kyrkolag § 83." Cit efter brev 1975-12-31 från Kirkon Diakoniatyön Keskus.

33. Finska kyrkans kyrkolag § 84.

34. Hissa 1973 samt Normalreglemente för församlingens diakoni och Normalreglemente för församlingens diakonitjänst.

35. Sihvo 1974.

36. Finska kyrkans kyrkolag § 82.

37. Hissa 1960, s 31 samt 1973.

tillvarata resurser och erbjuda kyrkans diakonala verksamhet också i områden, där den lokala församlingen var för liten för att kunna erbjuda diakoni. I Sverige hade dock särskilda diakoniceutraler inrättats i de större samfälligheterna. Dessa utgjorde dock inte en direkt parallell till det kontraktsdiakonala arbetet.

Diakonins identitet i ett svenskt interkonfessionellt perspektiv

Den diakonala verksamheten var i Sverige inte knuten enbart till Svenska kyrkan. Men de frikyrkliga samfunden betraktade sig ursprungligen som i första hand väckelserörelser, som skulle inrikta sin verksamhet på evangelisation. I det evangelisatoriska arbetet kom man i kontakt med den myckna nöd, som förekom i samhället. Ur detta växte den diakonala verksamheten fram. För Frälsningsarmén, som från början var inriktad på social verksamhet, var det naturligt, att det sociala arbetet skulle syfta till att ge människor hjälp till självhjälp.³⁸ De engelska nyckelorden *soup, soap and salvation* kom därmed att prägla även den svenska slumsysterverksamheten kring Hedvig Lagercrantz och Elisabeth Liljegren.

Genom frikyrkornas syn på församlingen och dess självständighet kom emellertid arbetsmönstret i stor utsträckning att variera. Mycket av den diakonala – karitativa – verksamheten har förblivit okänd utanför församlingarna. Den frikyrkliga diakonin har också i mycket liten utsträckning varit föremål för särskilda studier. Inget av samfunden i Sveriges frikyrkoråd har direkt formulerad eller antagen diakonidefinition. Genom samfundens kongregationalistiska syn upplevde man en sådan definition obehövlig. Arbetet med detta har dock påbörjats inom bl a Örebromissionen. Samfundets årskonferens 1978 presenterades ett förslag i riktningen att skapa en övergripande målsättning för verksamheten.³⁹

Materialet kring detta förslag har samlats i skriften *Att bära mer frukt*. Här framlades förslaget, att The Lausanne Covenant från 1974 skulle antas som grund för Örebromissionens fortsatta arbete med målsättning och framtida missionsstrategi. The Lausanne Covenant präglades av stark skapelseteologi. Gud var alla människors både skapare och domare. Detta medförde ett ansvar för rättvisa och försoning i samhället.⁴⁰

Evangelisation och socialt arbete förutsatte och kompletterade varandra. All evangelisation hade en social innebörd och alla sociala insatser kunde ha en evangelisatorisk syftning.⁴¹ Kristi sändning gav ett exakt svar på frågan om mänsklighetens totala behov. På samma sätt var det missionens uppgift att se till människans totala behov, till hennes ande, själ och kropp. Det var en fråga om en djup respekt för varje enskild människa som en Guds skapelse.

38. Ljungberg 1962 samt The Salvation Army 1977, s 49ff.

39. Brev 1977-11-01 från missionsföreståndare Bengt Jansson, ÖM.

40. The Lausanne Covenant 5. Kristet socialt ansvar.

41. Thordson et al 1976, s 10f.

Som en följd av den kongregationalistiska synen inom Svenska Missionsförbundet har man centralt inte etablerat någon diakonal verksamhet i större utsträckning. Dock inrättades ett socialsekretariat vid samfundets expedition i Stockholm 1944. Församlingarna bär huvudansvaret för den sociala verksamheten. För att hjälpa dessa i denna speciella verksamhet har man efter 1910 utbildat församlingssystrar. Under 1966 började titeln diakonissor att användas.⁴² Ett närmande mellan Svenska Missionsförbundet och Svenska kyrkan har skett i och med att missionsförbundet förlagt sin utbildning av diakonissor till Samariterhemmet i Uppsala efter 1974. Redan läsåret 1973–74 genomgick dock en elev utbildning vid Vårsta diakonissanstalt i Härnösand för vigning till diakonissa inom missionsförbundet.⁴³ Enligt arbetsordningen var diakonissornas arbete att anse som en del av församlingens ansvar. Diakonin inom Svenska Missionsförbundet hade ett självavårdande syfte.⁴⁴

Som allmän drivkraft i det karitativa arbetet angavs det kristna kärleksbudet. Det åvilade församlingarna att omsätta detta i praktiskt handlande.⁴⁵ Gemenskapen i församlingen innebar ett ömsesidigt hänsynstagande samt samverkan och samhörighet i tro, förkunnelse, gudstjänstliv och tjänst för nästan.⁴⁶

Inom Pingströrelsen präglades den sociala verksamheten av en allmän öppenhet och i de större församlingarna var särskilda församlingssystrar verksamma. År 1959 bildades Lewi Petrus stiftelse för filantropisk verksamhet som en fristående institution för diakonal verksamhet bland alkoholskadade, frigivna och hemlösa.

Pingströrelsen såg som sin främsta uppgift att förkunna evangeliet, men samtidigt måste finnas uttryck för den kärlek, som omtalades. Det gick inte, menade man, att komma till en hungrig eller hemlös människa och predika evangelium utan att samtidigt kunna erbjuda mat och rum. Lewi Petrus såg själv den karitativa verksamheten som ett komplement till samhällets socialvård.⁴⁷

42. Johansson 1970.

43. SMF årsbok 1973 och 1974.

44. "Diakonissans verksamhet är att uppfatta som en del av församlingens andliga och materiella omsorg om de människor, som tillhör församlingen eller som församlingen har att förmedla något av Guds kärlek till. Den måste därför omfatta både självvård i traditionell mening och sjukvård samt andra former av hjälpverksamhet och människovårdande omsorg." Förslag till arbetsordning för SMF:s diakonissor.

45. Förslag till församlingsordning i Olofsgård 1973, s 72.

46. SMF:s konstitution antagen vid generalkonferensen 1964 i Olofsgård 1973, s 72.

47. "Sedan stat och kommun sökt övertaga omsorgen om de fattiga är det, även där den ekonomiska hjälpen ges, ändå något som fattas. Det är kärleken, värmen, den personliga omsorgen och glädjen av att få uppoffra sig för dem man hjälper. Därför har den kristna barmhärtigheten något att ge, som den avkristnade socialvården aldrig kan skänka. Petrus." A-C Nyberg 1965, s 16.

Sammanfattningsvis kan sägas, att de i Sverige verksamma frikyrkosamfunden från början uppfattat sin verksamhet som förkunnelse. I kontakt med de förhållanden, som rådde i samhället, utvecklades den karitativa verksamheten, främst som komplement till samhällsvården. Som grund för verksamheten angavs Jesu undervisning och eget exempel.

2 Från barmhärtighetsverk till omvårdnad med själavårdande syfte

2.1 Diakoni och samhällelig omvårdnad

Ökat samhälleligt ansvar och behov av kompletterande insatser från omkring 1850 till omkring 1950

Den moderna svenska diakonin initierades i mitten av 1800-talet genom kontakter med Tyskland och Innere Missions verksamhet. Arbetet utgjorde från början en pionjärinsats inom det människovårdande området. Senare tillkom kompletterande arbete vid sidan av befintlig verksamhet inom det borgerliga samhället.

Vid 1800-talets mitt präglades samhällsstrukturerna i Sverige av en kraftig befolkningsexplosion samt förändringar inom jordbruket. Detta medförde, att en stor grupp människor inte kunde beredas arbete.¹ Jordbruket kunde inte sysselsätta lika stor del av befolkningen som tidigare. Samtidigt befann sig industrinäringsarna i sitt första uppbyggnadsskede. För befolkningen i städer och större samhällen innebar detta stora ekonomiska svårigheter och fattigdom. I det tidigare jordbruksdominerade samhället medförde självhushållet ett socialt och ekonomiskt oberoende. Även lågproduktiva grupper som äldre, psykiskt eller fysiskt handikappade erhöll här ett visst skydd och kunde beredas meningsfyllda uppgifter. Detta försvårades emellertid genom strukturförändringarna. Som en följd uppstod en proletarisering inom jordbruket samt utvandring.

Under 1800-talet skedde en delning av uppgifterna mellan borgerlig och kyrklig kommun. Även om det nära samarbetet mellan kyrka och kommun fortsatte, fastslogs genom förordningar 1847 och 1853 socknarnas skyldighet att i vissa situationer sörja för fattigvård. Genom den kommunreform, som genomfördes 1862, skapades också andra organisatoriska förutsättningar. Fattigvården kom att bli en rent kommunal angelägenhet. Många mindre kommuner kunde emellertid

1. Mellan tioårsperioderna 1811/20 och 1871/80 ökade folkmängden i landet med närmare 2 000 000 människor. Medelbefolkningen utgjorde 4 390 000 personer. SOU 1974:39, s 28.

inte klara dessa åligganden. Detta gällde främst kommuner med markant jordbruksdominans. Genom en ny fattigvårdsförordning 1871 undanröjdes den rätt till fattigvård, som i vissa fall stadgats av tidigare förordningar. Fattigvården blev på nytt ett barmhärtighetsverk.

De minskade resurserna medförde att samhället blev tvunget att överlåta en del uppgifter på andra, enskilda såväl som organisationer. Frivilligt fattigvårdsarbete, startade därför under denna period. De kyrkliga församlingarna tog aktiv del i detta arbete, som influerades bl a av liknande verksamhet i Tyskland och England. Det utgjorde ett direkt kristet svar på föreliggande behov i samhället.² Denna utveckling sammanföll också i tiden med grundandet av Ersta diakonissanstalt 1849, Småländska missionen 1863 och Samariterhemmet 1882. Inom det frivilliga fattigvårdsarbetet uttalades behov av diakonissor, som kunde organisera arbetet och ansvara för dess genomförande. Svenska missionssällskapet Kyrkan och Samerna hade bildats redan 1835, men fick år 1878 en mer koncentrerad verksamhet i samevärlden och förmedlade bl a bistånd till behövande ålderstigna, sjuka och lytta samer. Samtidigt utövades andlig, kulturell och social upplysnings-, rådgivnings- och hjälpverksamhet.

Under perioden 1870-1930 expanderade industrinäringarna mycket kraftigt. Den grupp människor, som sysselsattes inom industri och hantverk, ökade från 15 till 36 procent av befolkningen. Detta medförde bl a att penninghushållningen kom att ersätta naturahushållningen. Allt fler människor blev också tvungna att söka sig till städer och tätorter för att få möjlighet till försörjning. Uppgifter, som tidigare åvilat familjerna, exempelvis att ansvara för lågproduktiva människors försörjning, kom nu att överflyttas på samhället.

Under 1800-talet började frågor, som berörde det socialpolitiska området, att debatteras. Denna debatt härrörde till en del ur motsättningarna mellan å ena sidan merkantilismen och å andra sidan liberalismen. Merkantilismens företrädare såg i befolkningstillväxten en källa till styrka och rikedom för staten. Enligt denna riktning skulle individens intressen underordnas den allmänna samhällsnyttan. Liberalismen innebar en brytning med äldre ideologier och kom i direkt motsatsställning till merkantilismen genom att hävda sambandet mellan samhällsnyttan och den enskilde individens välfärd. Ur denna tanke kom socialliberalismen så småningom att växa fram.

Såväl socialliberalismen som den fackliga och politiska arbetarrörelsen sökte påverka det socialpolitiska arbetet. Bl a vidtogs inom arbetarrörelsen åtgärder för solidariska hjälpsatser genom självhjälpskassor och Kooperation. De socialvårdslagar, som tillkom under perioden 1870-1930, rörde i första hand arbetarfrågor, nykterhetsfrågor och upprustning av fattigvården.

2. Influerad av J. H. Wicherns arbete i Tyskland påbörjade Emilie Petersén ett socialpedagogiskt arbete i Kärda socken, Småland. Emilie Petersén och hennes insats har inte blivit föremål för vetenskapligt studium. Hennes arbete beskrivs dock bl a i Växjö stifts hembygdskalender 1913 och 1959 samt i Martling 1971. Om Elberfeldsystemets och London City Mission's betydelse för svenskt fattigvårdsarbete se bl a Gellerstam 1971.

Den privata välgörenheten, företrädd bl a av den kyrkliga diakonin, spelade en betydande roll. Vid diskussionerna kring bildandet av Svenska Diakonsällskapet 1898 angav man bristerna inom fattigvårdsväsendet bland de främsta orsakerna till behovet av diakonutbildning.³ Vid sidan av fattigvårdsarbetet kom diakonsällskapet att arbeta inom epileptikervård och åldringsvård samt upprätta arbets-hem för vissa grupper försörjningspliktiga och "störande understödstagare".⁴ De frikyrkosamfund, som under perioden börjat sin verksamhet i landet, var från början helt inriktade på evangelisation, men började efter hand att bedriva social verksamhet. Tidigast skedde detta inom Svenska Missionsförbundet, medan Frälsningsarmén ifrån början var inriktad på socialt arbete.

Utmärkande för perioden från 1930-talet till mitten av 1970-talet var ett omfattande socialpolitiskt reformarbete. Detta innebar, att samhället övertog ansvaret för delar av det sociala arbete, som tidigare utförts på frivillig väg. Så förbättrades exempelvis den enskildes grundtrygghet i händelse av sjukdom, arbetslöshet och vid pensionering avsevärt genom socialförsäkringarna. Möjligheterna till utbildning ökade och nya reformer inom familje- och vårdlagstiftning öppnade vägarna för samarbete mellan olika samhällsorgan, institutioner och enskilda organisationer. Genom serviceaspekten i den moderna socialvården föreskrevs skyldighet för kommunerna att bl a tillmötesgå allmänheten med råd och upplysning samt bistånd i personliga angelägenheter.⁵

Utvecklingen påverkade också den diakonala verksamheten. Vid diakonsällskapets tillkomst 1898 angav man i stadgarnas målsättningsparagraf sällskapets uppgift att "till Svenska kyrkans tjänst för fattigas, sjukas, förkomnas eller eljesi nödställdas vård och hjälp fostra och utbilda kristliga män. . ." År 1955 angavs i stadgarna utbildningsändamålet som "arbete bland sjuka och hjälpbehövande eller för biträde i kyrklig församlingsvård".⁶ I den senare skrivningen kunde därmed intolkas en uppdelning av arbetet på *dels kyrkligt arbete* – församlingsvård – *dels en allmän omvårdnad* av behövande. En sådan tolkning förstärktes också genom att många diakoner innehade anställningar med stat eller kommun som huvudman medan förekomsten av rent kyrkliga tjänster för diakoner var begränsad.

Sammanfattningsvis kunde perioden fram till omkring 1950 kännetecknas av en organisatorisk uppbyggnad av den kyrkliga diakonin. Denna kom att verka inom

3. "I Sverige är behovet av diakoner på intet område så väl insett som inom fattigvårdsväsendet. Därför är det tillbörligt, att börja med diakonutbildning där. Nils Lövgren, Diakonen nr 1/1898." Levenstam 1973, s 29.

4. Levenstam 1973, s 89ff.

5. Socialhjälpslagen § 6. Enligt 1918 års fattigvårdslag skulle kommunerna endast bistå den, som var i behov av ekonomisk hjälp.

6. Levenstam 1973.

de områden som inte täcktes av samhällets arbete. I takt med ökade resurser kom dock samhället att överta ansvaret för denna verksamhet. Samtidigt fortsatte den diakonala verksamheten även inom de områden samhället övertagit ansvaret.

Omvårdnad om människan – samhällets ansvar (1950-talet)

Vid 1950-talets början utövades diakonin huvudsakligen av diakoner och diakonissor vid de olika institutionerna eller i församlingarna. Den diakonala verksamheten inrymde sjukvård, fattigvård, barn- och ungdomsvård m fl områden, där samhället genom ökad lagstiftning och andra åtgärder erhållit större befogenheter. Målsättningen för den diakonala verksamheten var samtidigt vag. Detta kunde medföra en polarisering mellan kyrka och samhälle inom diakoniverksamheten, vilket i så fall kom att kräva en precisering av diakonins särart för att dess fortsatta existens vid sidan av samhällsvården skulle kunna anses motiverad.

I detta läge uppstod ett spänningsfält mellan å ena sidan den kyrkliga diakonin och å andra sidan samhället. Redan 1948 påtalades vid behandling av statsverkspropositionen i riksdagen det felaktiga i kopplingen mellan social verksamhet och organiserad religiös verksamhet.⁷ Samma år väcktes också i riksdagen förslaget om att samhället skulle inrätta en särskild kyrklig organisation på det sociala området. Därigenom skulle man komma bort från verksamhetens karaktär av barmhärtighet och välgörenhet.⁸ Dessa båda principer redovisades under slutskedet av det utredningsarbete, som ledde fram till förslaget om ny lag om socialhjälp m m i SOU 1950:11. Här uttalades samhällets ansvar för omvårdnaden om människan som en grundläggande princip. Vid behandlingen av Kungl. Maj:ts förslag om bidrag till stipendier för utbildning av diakoner under budgetåret 1950/51 framkom spänningsförhållandet återigen. I riksdagsdebatten framhölls principen, att all social hjälpverksamhet på ett kontrollerat sätt skulle skötas av kommunala instanser. Därigenom skulle riskerna för splittring av resurserna och felaktigt bidragsgivande kunna elimineras. Framför allt berördes möjligheten att genom besök hos flera instanser erhålla dubbla bidrag.⁹ Förslagen kunde ses mot bakgrunden av en önskan, att resurserna skulle samordnas och social omvårdnad i enlighet med intentionerna i den kommande lagen om religionsfrihet bedrivas utifrån principen om neutralitet i livsåskådningsfrågor.¹⁰

7. Riksdagens protokoll AK 1948:11 s 46f, Wallentheim. I statsverkspropositionen föreslogs ett anslag till stipendier åt sköndalselever.

8. Riksdagens protokoll FK 1948:11 s 36, K. E. Hesselbom.

9. Riksdagens protokoll FK 1950:13 s 46ff. Svenska Dagbladet 2 maj 1950. Även förespråkarna för förslaget avvisade möjligheterna till dubblerade bidrag. "Om man på en plats har socialvården upplagd på det sätt, att en bidragssökare kan gå omkring från den ena byrån till den andra, är det ju en organisatorisk fråga, som väl inte har sammanhang med att en socialvårdare fått utbildning vid diakonanstalten på Sköndal. Göransson." Riksdagens protokoll FK 1950:13 s 48. Det är samtidigt värt att observera kopplingen mellan diakonutbildning och tjänst inom det borgerliga samhället.

10. Riksdagens protokoll AK 1949:12 s 136, Wallentheim.

I den allmänna debatten framskymtade två linjer. Om samhället å ena sidan inrättade en kyrklig socialvård, eliminerades verksamhetens karaktär av välgörenhet. Kyrkans diakoni skulle då anförtros samhället. Å andra sidan hävdade man, att social omvårdnad utgjorde en del av samhällets, i första hand kommunens, ansvar. Den skulle då bedrivas efter principen om neutralitet i livsåskådningsfrågor. För kyrkan framstod det därför som en angelägen uppgift att precisera diakonins särart för att därmed motivera sin existens vid sidan av samhällsvården. I detta syfte väcktes i en motion vid kyrkomötet 1951 förslaget om diakonins inorganisering i kyrkans verksamhet exempelvis genom tillämpliga förändringar i församlingsstyrelselagen.¹¹ Motionen överlämnades till särskild utredningsnämnd för ytterligare bearbetning.

Även i kyrkomötesdebatten framskymtade svårigheter att i sak särskilja diakoni och socialvård. Vid allmänna kyrkomötet 1953 väcktes i en motion av redaktörerna Stefan Oljelund och Axel Bråland tanken på en statlig utredning kring möjligheterna för samarbete mellan kyrkans diakoni och de statliga organ för socialvårdens utformning och innehåll, som kunde bli aktuella.¹² Första tillfälliga utskottet under Bengt Jonzons ordförandeskap hade att bereda ärendet inför beslut. Utskottet betonade, att saklig motsättning mellan de olika formerna av hjälpverksamhet inte existerade, då båda härrörde från samma inspirationskälla. De i motionen förelagda frågorna borde därför beaktas.¹³ I den efterföljande debatten framhöll biskop Anderberg, att saklig motsättning visserligen inte förelåg, men väl en motsättning i grunden. Denna motsättning hörde samman med människosynen.¹⁴

Efter överläggningarna beslöt kyrkomötet beakta de i motionen föreslagna åtgärderna. I skrivelse till Kungl. Maj:t hemställde kyrkomötet om utredning av diakonins möjligheter till infogande i kyrkans organisation. Lämpligast kunde detta ske i samband med tillämpliga förändringar av församlingsstyrelselagen.¹⁵

11. Motion nr. 60 av Gunnar Hultgren m fl. Motionen, som var mycket omfattande, kommer att behandlas utförligt nedan sid 63ff.

12. Allmänna kyrkomötet 1953. Motion nr 19.

13. Första tillfälliga utskottets betänkande 1953:3. I utskottet ingick även kyrkoherde Sven Danell, komminister Forkman, biskop Rudberg, domprost Rundblom, rektorerna Anrup och Theodor Lund, lantbrukare Kahlström, postkontrollör Lagerberg, redaktörerna Hemming Sten och Axel B. Svensson, folkhögskolerektor Lagerström, vattenrättsdomare Lindberg och professor Albert Wifstrand.

14. "Det finns en motsättning mellan diakoni och filantropi – om jag nu får använda det ordet som beteckning för den socialvårdande verksamheten – och det ligger i själva synen på människan. Diakonien räknar i sin syn på människan ovillkorligen med två realiteter, Gud och det onda. Eljest är det icke diakoni. Diakonien ser människan som föremål för gudomligt sökande och kallande, som en av Gud och Kristus älskad människa och om detta kan diakonien aldrig tuga. Anderberg." Allmänna kyrkomötets protokoll 1953:4 s 52.

15. Allmänna kyrkomötets beslut 1953 § 37 samt dess skrivelse 1953:11.

Kyrkomötets beslut innebar en vakthållning kring diakonin som självständig verksamhetsform vid sidan av samhällsvården. Detta skedde genom anknytning till organisation och lagstiftning. Samtidigt skulle dock möjligheterna till samarbete med samhällsvården beaktas. De tidigare diakonala motiven, som beskrivits i anslutning till kristen människosyn och kyrklig tradition, måste därmed preciseras.

Utveckling mot ökat behov av kompletterande insatser från 1960-talet

Från funktionsprincip till helhetsprincip

Under 1950-talet och in på 1960-talet präglades den svenska socialvården av vad man kom att kalla *funktionsprincipen*.¹⁶ Denna princip innebar främst en uppdelning av de våldsökande efter arten av de sociala problem, som var aktuella. I första hand uppdelades de våldsökande efter tillämplig vårdlagstiftning: barnavårdslag, nykterhetsvårdslag respektive fattigvårdslag, sedermera socialhjälpslag. Motsvarande uppdelning i olika förvaltningar mötte också under denna period speciellt i de större kommunerna. Även socialarbetarna var specialiserade inom sina respektive områden. Mot slutet av 1950-talet aktualiserades och genomfördes *familjevårdsprincipen* inom svensk socialvård. Principen innebar en samordning, så att en och samma socialarbetare var handläggare av alla ärenden rörande samma familj. Under 1960-talet fick också detta sin organisatoriska uppföljning genom att de olika nämnderna för sociala frågor i kommunen sammanslogs till en social centralnämnd. *Helhetsprincipen* i socialvården var en utveckling av familjevårdsprincipen så att individ och familj sattes i centrum. Denna princip kom att gälla individens eller familjens totala behov av exempelvis arbete, stödåtgärder, medicinsk behandling och fritid. Detta innebar alltså en fokusering av den hjälpsökandes hela situation och inte enbart de aktuella symptomen.¹⁷

Helhetsprincipen kunde också medföra en samverkan med andra samhälleliga organ och frivilliga organisationer. Som en följd förändrades också socialpolitiken under den aktuella perioden. Socialhjälpslagen från 1968 ålade exempelvis kommunerna att svara för att alla kommunens invånare fick en tillfredsställande omvårdnad. Samhällets socialvård skulle bedrivas efter i huvudsak tre principer: strukturinriktade, allmänt inriktade samt individuellt inriktade åtgärder. Strukturinriktade insatser, innebar skapande av en god samhällsmiljö. De allmänt inriktade insatserna utgjorde vad som vanligen uppfattades som socialtjänst och avsåg barn-, åldrings- och handikappvård. De individuellt inriktade insatserna var den egentliga socialhjälp, som innefattade även råd, upplysning och information.

16. Karlsson 1978, s 61ff.

17. Elmér 1978, s 32.

Den svenska sociallagstiftningen innehöll minimimål. Den sociala servicen i kommunerna översteg normalt dessa minimimål. Mot bakgrund av helhetssynen på människan framträdde bristerna i välfärdsideologin. Termen *välfärd* fick beteckna en tillfredsställande levnadsnivå i fråga om såväl konsumtion som personliga resurser.¹⁸ Helhetsprincipen gick här längre. All samhällsbildning utgjorde enligt denna princip ett resultat av att människor sökte behovstillfredsställelse.¹⁹ Dessa behov innefattade också bl a närhet, gemenskap, avstånd, egenvärde och självförverkligande.²⁰ Genom begränsningen av tilldelade resurser syntes kommunernas möjlighet att fullfölja målsättningen samt en fullständigt genomförd helhetsprincip inom socialvården vara begränsad. För att nå detta mål borde man söka samverka med utomstående enskilda personer och frivilliga organisationer. I 1960-talets socialpolitik fanns också avsikten, att vidareutveckla denna helhetssyn.²¹

Utvecklingen inom svensk socialvård har gått från funktionsprincipen till helhetssynen. Som övergripande mål angavs demokrati, jämlikhet, solidaritet och trygghet på lika villkor.²² Dessa mål kunde nås genom en socialvård, som bedrevs i öppna former och i kontakt med såväl individer som grupper.²³ Debatten om helhetssynen i vårdarbetet var ett resultat av en allmän strömning under 1960-talet. Den hade därvid sin grund i sociala, sociologiska, psykologiska och pedagogiska förutsättningar och berörde flera områden i samhället.

Den svenska miljödebatten under 1960-talet och 1970-talet rörde inte enbart frågor kring den yttre miljön. Även den inre psykiska miljön var föremål för allt mer ökat intresse.

Mot bakgrunden av ett flertal riksdagsmotioner under 1960-talets senare hälft erhöll Socialstyrelsen 1970 Kungl. Maj:ts uppdrag att utreda den psykiska hälsovården. Genomförandet av utredningen uppdrogs åt *Hans Lohmann*, som redovisade sina resultat i boken *Psykisk hälsa och mänsklig miljö*.²⁴

18. Elmér 1978, s 15.

19. Karlsson 1978, s 8.

20. Myrgård 1976, s 29f.

21. Socialminister Sven Aspling utvecklade i Socionomförbundets tidskrift nr 20/1971 ett tiopunktsprogram för socialvården. I detta program ingick bl a vidareutveckling av helhetssynen samt skapande av goda miljöer, aktiva insatser i samhällsplanering och förebyggande åtgärder som viktiga uppgifter för samhällets socialvård. Se Karlsson 1978, s 51ff.

22. Denna målsättning kan uppfattas som grundad i en socialistisk människosyn vilken betonar vikten av att utveckla samarbete och samverka, hänsynstagande och tolerans. Se Israel 1969 ff a s 136f.

23. SOU 1974:39.

24. "Den samhällssatsning som förestår berör alltså en mångfald samlevnadsområden. Den berör också våra värderingar. Konsumtion och produktion måste vara människans tjänare, inte hennes herre. Personlighetsutvecklingen är en huvudsak. Samhällets uppgift är inte bara att hjälpa till med att ta vara på dem som hamnat vid sidan av vägen. Samhället har att i möjligaste mån stärka möjligheterna till en personlighetsuppbyggande psykisk miljö." Riksdagsmotioner FK 243/1969, AK 283/1969.

Lohmann ställde sig mycket kritisk till samhällsmiljön. Han hävdade bl a, att det löpande bandet kunde utgöra sinnebilden för den livsstil, som behärskade mänskligheten. Genom att resurser och tillgängliga medel blivit självändamål, har den mänskliga miljön försämrats med psykisk ohälsa som följd. Det löpande bandet var visserligen en symbol från arbetets värld, men dess ekonomisk-teknologisk-rationella grundprincip och de därmed förknippade grundvärderingarna och tänkesätten hade genomsyrat allt fler områden, som låg i denna arbetsvärlds periferi som t ex arbetsmiljö, i sjukvård, undervisning och uppfostran.²⁵

Rationaliseringarna var tänkta som medel att nå ett bestämt mål; en minskning av det onödiga och oekonomiska som t ex spilltider och tider för oundvikliga dröjsmål. Som självändamål medförde däremot rationaliseringarna uppenbara biverkningar som olust, likgiltighet och främlingskap.²⁶ Den ekonomiska tillväxten behövdes. Samtidigt var det uppenbart, att "slit-och-släng-moralen" inte bara drabbade tingen. Åtskilliga människor blev också snabbt förbrukade eller föråldrade och utslagna i ett produktionssystem med ständigt hårdare arbetstakt och kontinuerlig strukturuomvandling. Detta medförde i sin tur ökat behov av sjuk-, arbets- respektive socialvård.²⁷ Lohmanns framställning resulterade i ett ifrågasättande av rådande livsstil och ett förslag till en ny grundsyn präglad av omtanke och ansvarstagande gentemot det levande.²⁸

Professor *Gunnar Inghe* som socialmedicinsk expert och socionom *Maj-Britt Inghe* utgav 1967 i samverkan med Folksam boken *Den ofärdiga välfärden*. Den har senare omarbetats och förelåg i en andra upplaga 1970. Mot bakgrunden av folkhemstanken lät makarna Inghe en del av bristerna i det moderna samhällets välfärd avteckna sig.

I begreppet *folkhemmet*, som tillkom under Per Albin Hanssons regeringstid, sammanfattades hela den socialdemokratiska målsättningen under 1930-talet. Under 1960-talet ersattes begreppet av termerna *välfärdsstat* och *välfärdssamhälle*. Synonymt användes dock ibland begreppet folkhemmet. De olika termerna täckte emellertid inte varandra. Välfärdssamhället innebar trygghet och säkerhet för alla medborgare. I begreppet folkhemmet låg utöver detta ett slags gemenskap, som symboliserade solidaritet, hjälpsamhet, hänsyn, medkänsla, vänlighet och värme människor emellan.²⁹

25. Lohmann 1973, s 255ff.

26. Lohmann 1973, s 261f.

27. Lohmann 1973, s 293.

28. "Skall ett samhälle bli verklighet där 'personlighetsutveckling är en huvudsak', där 'människan är herre över konsumtion och produktion' och 'agent' i stället för 'patient', då måste första steget vara att med kraft ifrågasätta den i dag rådande livsstilen." Lohmann 1973, s 315.

29. Inghe, G et 1970, s 13.

Makarna Inghe redovisade också vad de uppfattade som allvarliga brister i välfärdssamhällets trygghetssystem. Dessa brister gick framför allt ut över barnfamiljer.³⁰ Diskussionen om den framtida socialvården resulterade i önskemål om en omfattande utvidgning av arbetsuppgifterna och stark upprustning av de personella resurserna, såväl kvantitativt som kvalitativt samt förbättringar inom sjukförsäkringen.³¹

Befolkningskoncentration till städer och tätorter skapade nya miljöproblem, som orsakade störningar. Dessa störningar föranleddes dels av den yttre miljön dels av den inre psykiska miljön. Den yttre miljön uppvisade problem i form av luftföroreningar och riskmoment m m. Bakom dessa störningar låg också förändringar och osäkerhet i den inre miljön med förskjutningar i samlevnadsformer, attityder, värderingar och livsuppfattningar. Den ökade sociala tryggheten utgjorde en kontrast mot ökad osäkerhet i relationerna mellan enskilda och grupper, som snabbt upplöstes och lika snabbt nybildades till följd av omflyttningar och ändrade intresseinriktningar. Detta invercade också på målsättningsdebatten.³²

Den tanke på solidaritet, värme och förtrolighet, som låg i begreppet folkhemmet, måste enligt makarna Inghe, utsträckas till hela folket. *Välfärdsideologin* borde med andra ord ändras till en *folkhemsideologi*.³³

Vid sjukhusen förekom andlig vård sedan medeltiden. Ansvaret för denna verksamhet åvilade sjukhusdirektionen.³⁴ Genom förändringar i januari 1962 kom ansvaret för den andliga vården vid sjukhusen att åvila den territoriella församlingen. Någon särskild lag om andlig vård tillkom inte under undersökningsperioden. De allmänna bestämmelserna i församlingsstyrelselagen om omvårdnad ansågs tillämpliga även på detta område.³⁵

I Danmark var etiken integrerad i sjukvårdsläran. Undervisningsvägledningen för Forskole og sygeplejeforkursus föreskrev, att en redogörelse för de olika trossamfundens inställning till sjukdom, död och dop skulle ges. I Norge var etiken ett särskilt huvudämne, som förekom i samtliga avsnitt under utbildningen. Den finska läroplanen för sjuksköterskeskolorna gav exempel på tillämpad total-

30. Inghe, G et 1970, s 53ff.

31. Inghe, G 1960, s 620.

32. "Målsättningen bör inte i första hand vara att skapa ekonomiskt räntabla storstadscentra byggda för konkurrens med människoförstörande centra på andra håll. Det bör vara viktigt inte bara att konstruera nya bostadsmaskiner och funktionsdugliga trafikkaruseller, utan också att skapa ett samhälle möjligt för människor att trivas i, för barn att växa upp i utan risk för utvecklingsstörningar, för sjuka att leva i utan onödiga plågor." Inghe, G et 1970, s 145ff.

33. Inghe, G et 1970, s 358f.

34. SOU 1949:53, s 26ff.

35. Sjöstedt 1970.

vård genom att kristendom och självvård utgjorde särskilt ämne under första läsåret.³⁶ I Sverige var sjukvårdetik inte något särskilt ämne utan ingick i huvudämnet psykologi och pedagogik.

De allmänna strömningarna inom sociologi, pedagogik och psykologi påverkade dock den svenska debatten. Den svenska sjukvården kom att präglas av en alltmer ökad specialisering. För att möjliggöra optimal behandling av sjuka människor var denna specialisering ofrånkomlig till följd av ökat kunnande och nya medicinska erfarenheter. Men specialiseringen var inte problemfri. Främst kunde märkas en avpersonifiering i vårdarbetet, då patienten kom i kontakt med vårdpersonal, som var väl förtrogen med en viss del av människans problem men saknade den ur mänsklig och psykologisk synpunkt önskvärda helhetsbilden.³⁷

Dessa problem kunde mötas med patientcentrerade attityder. Sådana attityder kunde skapas genom en helhetssyn på människan i vårdsituationen. Detta krävde emellertid en ökad förståelse för människan främst utifrån hennes sociala bakgrund och egen livstolkning. Till detta kom en respekt för patientens integritet.³⁸ Även om den moderna sjukvården krävde och kommer att kräva ytterligare specialisering, borde även en helhetssyn på människan prägla sjukvården. Främst borde större uppmärksamhet ägnas åt patientkontakt. Sambandet mellan yttre och inre miljö och hälsa kunde då utgöra utgångspunkten vid bedömningen av vårdbehovet mot bakgrund av människans totala situation.³⁹

Helhetssynen i den socialpolitiska debatten

Demokrati, frihet, solidaritet och trygghet på lika villkor inom socialvårdens arbete var en återkommande inställning i de politiska riksdagspartiernas partiprogram. *Frihet* innebar inte bara ett uppfyllande av medborgerliga friheter utan även ett avlägsnande av ekonomiska och sociala hinder för människornas frigörelse. *Jämlikhetstanken* var ett uttryck för allas lika värde. *Solidaritet* innebar en inlevelse i varandras villkor och en vilja till omsorg och omtanke om varandra. Som mål angavs skapandet av möjligheter till ett rikt och meningsfyllt liv för människan.⁴⁰

I den politiska debatten förelåg enighet om en framtida satsning på serviceaspekten med öppna, förebyggande behandlingsformer och direkt familjestödjan-

36. Mäki 1970.

37. Sjö Dahl 1974. Vid lärarhögskolan i Malmö inleddes 1969/70 ett forskningsprojekt kallat Yrkespedagogiska problem, Y-projektet. Första projektåret ägnades vårdyrken.

38. Myrgård et al 1976, s 34ff.

39. Forslund 1976, ff a s 75–84.

40. Socialdemokraterna, partiprogram 1960 och 1975.

de åtgärder. Behandlingsarbetet gavs en helhetssyn på den enskilda människans situation, svårigheter och problem. Vid den tidigare uppdelningen i skilda organisationer för handläggning av barnavårds- eller nykterhetsvårdsärenden samt socialhjälp visade det sig, att samma individ eller familj var aktuell i mer än ett och i många fall alla tre sammanhangen. Med en helhetssyn på individens eller gruppens problem kunde denna splittring elimineras med ökade möjligheter till behandling genom koncentration av resurserna som mål.

I Socialdemokraternas förslag till nytt partiprogram framhölls, att socialhjälp skulle förenas med kurativa och rehabiliterande åtgärder. Den kommunala politiken skulle syfta "till skydd för dem som är i underläge".⁴¹ Folkpartiet hade tidigare givit uttryck för denna tanke genom att i sitt partiprogram fastslå socialvårdens skyldighet att ge råd och stöd i individuella fall och arbeta i enkla och generösa former. Vid de sociala distriktscentraler, som man föreslog skulle finnas i kommundelarna, skulle erbjudas social och juridisk rådgivning samt förmedlas psykologisk, psykiatrisk och *andlig* vård.⁴²

Frågor om den inre miljön, människans livsvillkor och livssituation var föremål för behandling i samband med riksdagspartiernas program. Trots ett socialt trygghetsprogram, som ansågs föredömligt i förhållande till andra jämförbara länders, uppfattades situationen som otillfredsställande. Utifrån en totalsyn på människan och miljön föreslog man som ett viktigt välfärdsmål skapandet av sådana miljöer för arbete, boende och fritid o s v, att möjligheterna till social kontakt och gemenskap blev goda.

Inställningen till folkrörelserna och därmed också till samfunden och dess diakonala och karitativa verksamhet var vid undersökningsperiodens slut positiv. Socialdemokraterna såg i folkrörelserna ett medel för vidgad demokrati och fortsatt framstegspolitik. De borde beredas ökade möjligheter att engagera medlemmar i samhällsinriktad verksamhet. Inställningen var likartad inom övriga partier.⁴³

Sammanfattningsvis förelåg inte principiella skillnader i sak mellan riksdagspartierna i de aktuella frågorna, även om man i sitt ställningstagande utgick från olika ideologiska bakgrunder. De övergripande målen var så vagt formulerade, att de genast kunde vinna en allmän anslutning. Den framtida socialvården, som av allt att döma skulle komma att styras av mer allmänt hållna målformuleringar samt systematiserad kunskap och erfarenhet, behövde kompletteras av den kristna

41. Socialdemokraterna, partiprogram 1975, s 53f.

42. Folkpartiet, partiprogram 1972.

43. En intervju med partiledarna Olof Palme, Per Ahlmark, Gösta Bohman, Torbjörn Fälldin och Lars Werner presenterades i tidningen MED nr 9/1976. Härvid framkom positiva synpunkter på diakonins initierande och kompletterande verksamhet. Denna verksamhet borde av stat och kommun mötas med tacksamhet. Även olika former av samarbete föreslogs. Vidare betonades diakonins ansvar för samhällsutvecklingen.

omvårdnaden om människan. För en sådan kompletterande diakonal verksamhet syntes ett parlamentariskt underlag finnas.

En viktig utvecklingslinje, som började dras upp under 1960-talet, var socialvårdens inriktning på en mer aktiv och uppsökande verksamhet. Man ville erbjuda stöd och hjälp i öppna och frivilliga former. Verksamheten, som blev serviceinriktad, kunde sättas i samband dels med den allmänna samhällsplaneringen, dels med en på den enskilda människan åtgärdsinriktad verksamhet. Trots den ökade välfärden och många värdefulla insatser kvarstod dock flera problem olösta. Genom levnadsnivåbegreppet samt arbets- och boendemiljöfrågornas inordning under socialpolitiken vidgades synfältet.⁴⁴

I den socialpolitiska debatten behandlades också frågorna om frivillighet och tvång. I denna diskussion presenterades rena behandlingsaspekter. Om en socialarbetare kunde tillgripa tvångsåtgärder mot sin klient, försvårade detta den terapeutiska relationen. Tvångsåtgärder kontrasterade även mot serviceaspekten inom socialvården. En avgörande utgångspunkt för den sociala metodiken borde vara, att varje individ besatt potentiella möjligheter att forma sitt liv. De generella förebyggande åtgärderna skulle syfta till en minskning av de sociala riskerna. Genom socialpolitiken skulle alla människor beredas goda levnadsförhållanden samt ha en möjlighet till vård och omvårdnad. Jämlikheten i samhället skulle främjas genom de sociala tjänsterna. Genom behandlingen borde den enskildes resurser förstärkas, frigöras och utvecklas. Socialutredningen ålade primärkommunerna att motverka sociala missförhållanden, skapa bättre betingelser för en allmänt sett god levnadsstandard samt tillhandahålla personliga vård- och hjälpinsatser.⁴⁵

Socialutredningen ställde sig positiv till samverkan mellan samhälle och frivilliga organisationer. Ett visst samarbete kunde också förekomma, dock med vissa inskränkningar.⁴⁶ Parallellt med denna öppenhet i samhället framkom inom socialpsykiatrin modeller för formande av terapeutiska samhällen. I det terapeutiska

44. Genom beslut 1967 och 1968 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillsätta sakkunniga för översyn av den sociala vårdlagstiftningen. Dessa blev landshövding Thure Andersson, landstingsdirektör Gillis Albinsson, byråchef Ingemar Andersson, riksdagsledamöterna Lars Henriksson, Mary Holmquist, Erik Larsson, Ingegerd Troedsson och Daniel Wiklund samt direktör Gunnar Krantz och hovrättsrådet Nils Mangård. De sakkunniga antog namnet Socialutredningen och framlade i juni 1974 sitt betänkandet, SOU 1974:39 under titeln Socialvården – mål och medel. I betänkandet framhölls att "Andra ansatser till ett mera helhetspräglad synsätt inom socialvetenskap och politik kan sammanfattas i levnadsnivåbegreppet. Detta omfattar alla väsentliga levnadsförhållanden och kan söka fänga in den totala 'livskvaliteten' från ekonomiska faktorer i fråga om den basala försörjningen till fritid, rekreation och kulturkonsumtion." s 63.

45. SOU 1974:39 s 315.

46. "Enskilda organisationer bör i allmänhet inte driva institutionell vård, som det normalt ankommer på samhället att ombesörja. Särskilda skäl bör föreligga för avsteg härifrån. Sådana skäl kan vara att verksamheten är av försökskaraktär eller att den kompletterar samhällets insatser på ett område där dessa inte är fastlagda eller klart otillräckliga." SOU 1974:39 s 438.

ka samhället betonade man den fria kommunikationen av tillåtande och accepterande attityder, men detta förusatte en demokratisk, jämlik social organisation i stället för den traditionellt hierarkiskt uppbyggda organisationen.⁴⁷

Sammanfattningsvis framkom under 1960-talet en större öppenhet från samhällets sida mot kompletterande insatser från exempelvis den kyrkliga diakonin. Denna öppenhet kunde sättas i samband med en allmän strömning, som berörde sociala, sociologiska, psykologiska och pedagogiska områden och innebar en helhetssyn på människan i vårdsituationen. Detta medförde faktiska behov av kompletterande resurser, främst av personell art.

2.2 Diakonin inom ramen för församlingens kompetens

I den allmänna riksdagsdebatten före 1950 mötte två principiella ställningstaganden. Samhället borde överta den diakonala verksamheten helt och skapa en kyrklig organisation för diakonin. Däregnom kunde verksamhetens karaktär av välgörenhet elimineras. Mot detta restes kravet, att all omvårdnad om människan borde ligga inom samhällets ansvarsområde. Det ansågs då, att detta arbete borde bedrivas utifrån principen om neutralitet i livsåskådningsfrågor.

Till dessa båda linjer kunde som tredje möjlighet fogas diakonins plats inom kyrkans organisation vid sidan av samhällsvården. En sådan möjlighet presenterades vid Allmänna kyrkomötet 1951 av biskop Gunnar Hultgren m fl i motion nr. 60. I denna motion väcktes förslaget om sådana förändringar av församlingsstyrelselagen, att diakonin kunde inrymmas i församlingens verksamhet.

Motionen överlämnades till särskild utredningsnämnd, som vid kyrkomötet 1953 väckte förslaget att hos Kungl. Maj:t begära utredning om diakonins infogande i kyrkans organisation genom förändringar i församlingsstyrelselagen. Detta blev också kyrkomötets beslut.⁴⁸

Två frågor blir då av intresse: Kommer församlingsstyrelsekommittén att beakta diakonin som en del av församlingens kompetensområde? Vad skall diakonin i så fall arbeta med?

Diakonal omvårdnad – en uppgift för församlingen enligt 1961 års Lag om församlingsstyrelse

Kungl. Maj:t gav 1953 chefen för ecklesiastikdepartementet i uppdrag att tillkalla sakkunniga för utarbetande av förslag till ändringar i församlingsstyrelselagstiftningen. De sakkunniga, som antog benämningen Församlingsstyrelsekommittén,

47. Jones 1970, s 71.

48. Kyrkomötets utredningsnämnds betänkande 1951:4 samt dess beslut 1953 § 37. I utredningsnämnden ingick ärkebiskop Yngve Brilioth, rektor C. E. Göransson, direktor Ruben Josefsson, prost H. M. Hallén, lantbrukare E. V. Staxäng, redaktör Hemming Sten och professor Halvar Sundberg.

lade fram sitt betänkande 1957. I direktiven till kommitténs arbete hade understrukits vikten av en klarare gränsdragning mellan de borgerliga och de kyrkliga kommunernas kompetensområden. Kommittén skulle vidare beakta i vad mån den gällande kompetensregleringen för församlingarna i övrigt var tillfredsställande.⁴⁹ Kommittén kom att bestå av kanslirådet Nils-Erik Brolin, hovrättsrådet Sven Ekblom, pol.mag. Erik Forslund, kontraktsprosten Carl Hoppe, sekreterare Fritz Kaijser, redaktör Anders Olsson samt lagmannen Olof Löthner, som också blev ordförande. Sedan Löthner avlidit 1955, tillkallades hovrättsrådet Jerker Viktor som sakkunnig och ordförandeskapet uppdrogs åt redaktör Anders Olsson. Som kommitténs sekreterare förordnades hovrättsrådet Per Karlberg och sedermera hovrättsrådet Torvald Hellquist.

I samband med remissbehandlingen av det lagförslag från 1929, som låg till grund för församlingsstyrelselagen 1930, hade ett flertal remissinstanser gjort anmärkningar. Kritiken riktades mot att nyare grenar av kyrklig verksamhet, exempelvis diakoni, frivilligt församlingsarbete, ungdomsverksamhet m m inte angivits, när kyrkoförsamlingarnas kompetens beskrevs. Församlingsstyrelselagen 1930 gav däremot församlingen rätt att bestämma över kyrkomedels användande för åtgärder till främjande av församlingsvården.

Gränsdragningsfrågorna var i vissa avseenden diffusa. Orsakerna till detta var delvis historiskt betingade. Så aktualiserades redan i och med 1843 års sockenstämmoförordning gränsdragningen mellan sockennämnderna och kyrkoråden med avseende på deras kompetens. Därvid kom fattigvården och hälsovården att falla inom sockennämndernas ansvarsområde, medan skolväsendet och anställandet av barnmorska ålades kyrkoråden. Den kommitté, som förberett 1862 års kommunallagar, hade klart insett de kyrkliga ärendenas särskilda art. För denna framstod församlingen inte som kommun utan som just kyrkoförsamling.⁵⁰ Kyrkostämmans kompetensområde fastställdes genom en uppräkningslista, medan kommunalstyrelselagen i § 7 kort fastslog, att övriga ärenden var av kommunal natur.⁵¹

49. SOU 1957:15 s 54.

50. SOU 1957:15 s 106f.

51. 1862 års kyrkostämmoförordning angav som församlingens angelägenheter:

1. åtgärder till vidmakthållande av ordning under gudstjänsten
2. folkskoleundervisningen och dithörande anstalter
3. kyrko- och skolråds, kyrkovärdars, folkskolelärares, organisters, klockares och annan kyrkobetjänings tillsättning och avskedande, där ej annorlunda stadgat är
4. kyrkomedels användande samt kyrko- och skolräkenskapers granskning
5. hushållning med och vård av kyrkans egendom
6. byggnad och underhåll av kyrkan med vad därtill hörer, skolhus samt boställen för präst, skolmästare, klockare och andra kyrkobetjänade
7. bestämmande av avgifter till kyrka och folkskola
8. fördelning av bänkrum i kyrkan
9. ordnande och fördelning av begravningsplatser samt avgifter för dem och för begagnande av kyrkklockor och annan kyrkans egendom
10. överenskommelse rörande prästerskaps, skollärares och kyrkobetjänings löneförmåner

I SOU 1975:15 s 108.

Undervisningen kom därigenom att betraktas som en kyrklig uppgift, medan 1847 och 1853 års fattigvårdsförordningar räknade fattigvården till den borgerliga kommunens ansvarsområde. Under slutet av 1800-talet påbörjades ett omfattande frivilligt fattigvårdsarbete. Kyrkoförsamlingar och enskilda tog aktiv del i detta arbete. Genom en lag 1902 lades ansvaret för vanvårdade och sedligt försummade barns uppfostran på skolråden. Denna ordning blev bestående till dess barnavården genom 1924 års barnavårdslagstiftning helt kom att ligga på den borgerliga kommunen.⁵² Skolväsendet kom att falla inom församlingarnas kompetensområde fram till dess lagen av den 21 maj 1954 genomfördes.

Kommitténs betänkande överlämnades under titeln *Församlingslag* i SOU 1957:15. Vissa delar av betänkandet överlämnades till 1957 års kyrkomöte för yttrande. Till 1961 års riksdag framlade departementschefen Ragnar Edenman sin proposition om ny lag om församlingsstyrelse.⁵³ De motioner, som väcktes i båda kamrarna, behandlades tillsammans med propositionen av Konstitutionsutskottet.⁵⁴ Riksdagsbehandlingen skedde i båda kamrarna den 24 maj 1961 varefter lagen utfärdades den 2 juni samma år.

Församlingsstyrelsekommitténs uppgifter var omfattande. Arbetet med reglering av den diakonala verksamheten utgjorde enbart en del av den totala verksamhet lagen avsåg att reglera. För denna del var emellertid gränsdragningsfrågorna aktuella. Direktiven utsade också, att de sakkunniga borde behandla dessa frågor. Kompetensfrågorna sammankopplades med de förutsättningar en församling hade att stödja eller bedriva viss verksamhet med utdebiterade medel. Kollekt samt donations- och gåvomedel föll utanför denna ram och gav den enskilda församlingen möjligheter att vidga sin verksamhet utanför församlingssyrelsens gränser.⁵⁵ Denna uppfattning biträdades också av departementschefen, som i en kommentar framhöll, att församlingen borde ha möjlighet att bistå behövande vid sidan av det borgerliga samhällets socialvårdande verksamhet. I sådana sammanhang kunde dock inte skattemedel användas till ekonomiska bidrag.⁵⁶ Konstitutionsutskottet delade också denna uppfattning.⁵⁷

52. SOU 1957:15 s 109.

53. Proposition 1961:70.

54. Konstitutionsutskottets betänkande 1961:16. I en motion av herr Rimmerfors m fl i Andra kammaren hemställdes, att nykterhetsvårdande åtgärder med klart kristen målsättning otvetydigt skulle falla inom församlingens kompetens. (Motion AK 771). Konstitutionsutskottet biträder här motionen.

55. SOU 1957:15 s 118.

56. Wilhelmssons bokförlag 1961, s 68.

57. "Genom att anlita kollektmedel, donerade medel eller andra frivilliga bidrag har församlingen möjlighet att verka utanför de gränser, som drages upp i församlingsstyrelselagen. Såsom allmänt villkor måste därvid uppställas, att en verksamhet till sin natur icke får vara främmande för församlingens liv." Konstitutionsutskottets betänkande 1961:16 s 57.

Församlingsstyrelsekommittén angav församlingens kompetensområde genom uppräknings av de angelägenheter, som ansågs ävila församlingarna. Denna uppräknings mötte i förslaget § 3.

Med församlings angelägenheter avses frågor om

a. ---

b. åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt den kristna kärleksverksamheten och ungdomsvården, samt

c. ---

Församlingsstyrelsekommittén ville alltså inte i detalj fastställa församlingens kompetensområde, utan angav den enbart i allmänna samlingsrubriker – gudstjänstliv och förkunnelse samt den kristna kärleksverksamheten och ungdomsvården. Detta innebar i och för sig en precisering i förhållande till tidigare lagtexter. I församlingsstyrelselagen från 1930 angavs *församlingsvård* medan den speciella lagen från 1955 angav *gemensamma kyrkliga angelägenheter, såvitt inte handhavandet därav enligt författning tillkommer annan*.⁵⁸ Även församlingsstyrelsekommittén anförde i sitt betänkande svårigheterna med de vida kompetensbegreppen. Den borgerliga kommunen hade med tiden övertagit allt fler av de uppgifter, som tidigare åvilat församlingen. Framför allt inom ungdomsvården och hjälpverksamheten bland gamla, sjuka och nödställda gjorde sig behovet av en gränsdragning påmint. Kommittén ville dock inte ange exakta befogenheter utan lämnade utrymme för nya initiativ. En viss omorientering av den diakonala verksamheten kunde vara behövlig till följd av socialvårdens utveckling. Vid bedömning huruvida arbetet borde falla inom församlingens kompetensområde eller ej framhöll kommittén vikten av att pröva, om verksamheten var förenlig med Ordets förkunnelse och den därtill knutna kärleksverksamheten.⁵⁹ Kommit-

58. FL 1955 § 1. Denna paragraf konkretiseras genom uppräknings i § 2

- a. åtgärder till främjande av församlingsvården och särskilda anordningar till kyrkomusikens höjande
- b. tillsättande och avskedande av kyrkobetjante
- c. prästerskapets, kyrkomusikers och kyrkobetjantes löneförmåner
- d. kyrkomedels användande
- e. hushållning med och vård av kyrkans egendom ävensom församling tillhörig, för kyrkligt ändamål avsedd egendom
- f. byggande och underhåll av kyrka, församlingshus samt tjänstebostäder för prästerskap, kyrkomusiker och kyrkobetjante jämte vad till sådan byggnad hör
- g. avgifter till kyrka jämte dithörande anstalter
- h. åtgärder till vidmakthållande av ordning under gudstjänsten
- i. fördelning av bänkrum i kyrkan
- j. anskaffande och ordnande av begravningsplats samt avgifter för gravplatser och för begagnande av kyrkklockor och annan kyrkans egendom
- k. upprättande och underhåll av församlingen tillhörigt folkbibliotek (församlingsbibliotek)
- l. lokal och avgifter till sådant bibliotek

59. "Under sistnämnda begrepp faller främst vad som kan betecknas som diakoni i vedertagen mening, dvs kyrkans hjälpverksamhet bland gamla, sjuka och nödställda." SOU 1957:15 s 148.

tén använde ordet diakoni för att närmare beskriva innebörden av den kristna kärleksverksamheten, men ordet återkom inte i den föreslagna lagtexten. Som diakonins särart anfördes i stället dess *själavårdande syfte*. Mot bakgrunden av detta själavårdande syfte ansågs t ex hemsysterverksamhet och ren nykterhetsvård falla utanför församlingens kompetens. Kommittén anförde dessutom en översikt över rättsfall och aktuell praxis i församlingarna, varvid framkom belägg för att församlingarna stött verksamhet utanför sitt kompetensområde.⁶⁰

Kommittén var angelägen att betona, att de former för församlingsvård, som tagits upp, inte var eller förblev de enda. Utöver Ordets förkunnelse kunde alla åtgärder, som föll inom församlingens kompetens, sammanfattas i "åtgärder till främjande av den kristna kärleksverksamheten". Detta begrepp innefattade all verksamhet, som kunde sägas vara diakonalt betingad i detta ords vidaste bemärkelse. Att ungdomsvården nämndes särskilt motiverade kommittén med, att denna utgjorde en huvudgren av kyrkans verksamhet. Församlingsstyrelselagens syfte var dessutom att uttrycka rättigheter för församlingarna. Denna lag kunde då kompletteras med en speciallagstiftning, som angav skyldigheter för församlingen.⁶¹

Vid tiden för 1957 års allmänna kyrkomöte hade remisstiden inte gått ut. Kungl. Maj:t hemställde dock med anledning av betänkandet om kyrkomötets syn bl a på kyrkorådets församlingsvårdande uppgifter.⁶² Med anledning av församlingsstyrelsekommitténs betänkande hade också dåvarande domprosten David Lindquist och kyrkoherde Gustaf Elving inlämnat en motion till kyrkomötet.⁶³ Motionen uttryckte missnöje med det sätt på vilket församlingarnas angelägenheter hade behandlats. Bl a vände man sig mot att församlingsstyrelsekommittén i motiveringen använt ordet diakoni, medan ordet sedan inte återkom i föreslagen lagtext. I motionen framhölls, att begreppet *kärleksverksamhet* kunde uppfattas som *välgörenhet* eller *filantropi*. Då dessa ord kunde upplevas negativt, var det angeläget att få begreppet diakoni infogat i församlingslagen.

Kyrkolagsutskottet hade att förbereda ärendet inför plenarsammanträde och beslut. I sitt förberedande arbete noterade kyrkolagsutskottet, att församlingsstyrelsekommittén sökte ange den yttre gränsen för församlingens verksamhet samtidigt som man betonade kyrkorådets uppgift att vara det ledande organet för det andliga livet i församlingarna. Utskottet ansåg också, att kommittén i sak på ett riktigt sätt angivit innebörden av begreppet församlingsvård i den tidigare lagstiftningen, då man nu lät denna omfatta åtgärder till främjande av såväl gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen som den kristna kärleksverksamheten och

60. SOU 1957:15 ss 145, 150, 369, 380, 383.

61. SOU 1957:15 ss 121f, 155.

62. Kungl. Maj:ts skrivelse nr 7 till Allmänna kyrkomötet 1957.

63. Motion nr 13 vid Allmänna kyrkomötet 1957.

ungdomsvården. Utskottet menade dock, att ordet diakoni borde infogas i lagtexten av samma anledning som kommittén särskilt omnämner ungdomsvården. Såväl ungdomsvård som diakoni utgjorde huvudgrenar av den kyrkliga verksamheten.⁶⁴ Kyrkolagsutskottets formulering vann också kyrkomötets bifall.⁶⁵

1 Kap. 3 § 2 mom. d.

Motion nr 13:1957

Kyrkolagsutskottet

Förslag

Med församlingens angelägenheter avses frågor om särskilda åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt den *kristna kärleksverksamheten och ungdomsvården*

Med församlingens angelägenheter avses frågor om särskilda åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt *kyrkans diakoni och ungdomsvård.*

Med församlingens angelägenheter avses frågor om särskilda åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt den *kristna ungdomsvården, diakonien och annan kristen kärleksverksamhet.*

Intentionen bakom motionen vid kyrkomötet 1957 var att få ordet diakoni inskrivet i lagtexten. Denna intention fullföljdes av kyrkomötet vid behandlingen av motionen. Samtidigt sökte man förtydliga diakonins innebörd genom tillägget "annan kristen kärleksverksamhet". Även motionärerna ställde sig positiva till kyrkolagsutskottets förslag. Då det kunde råda en osäkerhet inför begreppet diakoni, var ett förklarande tillägg av värde.⁶⁶

Bland övriga remissinstanser hade exempelvis domkapitlet i Karlstad observerat kommitténs formulering, att diakonin skulle syfta till själavård. Detta hade tillkommit för att ange gränsdragningen gentemot den borgerliga kommunens kompetens. Domkapitlet hävdade, att diakonin skulle utföras utan några biavsikter. Syftet var att meddela hjälp därför att hjälp behövdes. Innebörden av detta uttalande kunde utgöra ett förnekande av diakonins själavårdande syfte och därmed dess särart. Diakonin inskränkte sig då till konkret hjälpsats vid varje

64. Kyrkolagsutskottets betänkande 1957:17. I utskottsarbetet deltog biskoparna Gunnar Hultgren, Algot Anderberg, Gösta Lundström och Anders Nygren, vidare kyrkoherde David Svennungsson, professor Åke Hassler, revisor John Hedberg, f. riksdagsmannen Hjalmar Svensson samt lantbrukare E. W. Staxäng, prostén Högberg, f. folkhögskolerektor Jonzon, ombudsman G. H. Prawitz, f. häradshövding Turén och rektor Länne.

65. Allmänna kyrkomötets beslut 1957 § 6.

66. "Diakoni är alltså ett urkyrkligt begrepp. Det har en mycket stor och rik omfattning. Därför har motionärerna i motion nr. 13 velat få in detta ord i församlingslagen. Utskottet har löst frågan genom att kombinera begreppet diakoni med uttrycket 'annan kristen kärleksverksamhet'. Detta synes motionärerna välbetänkt, icke minst med tanke på att begreppet diakoni i det allmänna medvetandet ännu icke överallt har den vida omfattning, som här skisserats. Lindquist." Allmänna kyrkomötets protokoll 1957:6 s 37.

särskilt tillfälle. Kammarkollegiet ansåg för sin del, att det var ovisst, om betydelsen av ordet diakoni var klar för de lekmän, som skulle handlägga ärenden rörande församlingsvården. Man avstyrkte därför att ordet diakoni nämndes i lagtexten.⁶⁷ Gränsdragningsfrågorna var inte utan problem. Från kommunalt håll anfördes, att församlingarna genom lagförslaget fick för stor kompetens.⁶⁸ Från kyrkligt håll hävdades, att kompetensen var för snäv och att gränsdragningen kom att försvåra och förkväva sådana initiativ, som vittnade om långtgående social ansvarskänsla hos kyrkoförsamlingarna.⁶⁹

Departementschefen tog utförligt upp kompetensfrågorna under intryck av remissinstanserna. Formuleringen blev varken kommitténs eller kyrkomötets utan en tredje. I begreppet *omvårdnad* sammanfattades den kyrkliga diakonin såväl i propositionen som i antagen lagtext. Detta var, så vitt kunnat utrönas, första gången ordet omvårdnad användes i en lagtext. Det förekom dock 1958 i direktiven till Socialpolitiska kommittén.⁷⁰ Ordet omvårdnad mötte dock tidigare i den inomkyrkliga litteraturen. Genom formuleringen hade lagparagrafen fått ett mer aktivt innehåll. Departementschefen betonade, att församlingarnas kompetens principiellt hade en naturlig gräns i att verksamheten måste ha en kristen prägel och vara betingad av kyrkans budskap.⁷¹ Församlingarna hade dock möjligheter att vidga sitt verksamhetsfält genom att anlita kollekt-, donations- och gåvomedel. Dock fanns alltid som en allmän begränsning, att verksamheten till sin natur inte fick vara främmande för församlingslivet.

Den bärande intentionen i det inomkyrkliga arbetet från 1951 var diakonins uppbyggnad och organisation från församlingsplanet. Församlingsvårdens innehåll hade närmare beskrivits i församlingsstyrelselagen. Vid arbetet med vad som skulle bli § 43 i denna lag, fäste kommittén särskild uppmärksamhet vid att kyrkorådets insats borde inriktas mot församlingslivets innersida. Lagtexten betonade rådets uppgift, att vara det ledande organet för det andliga livet i församlingen. Församlingsstyrelsekommittén uttalade som sin uppfattning, att kyrkorådet genom sin speciella särställning skulle vidtaga åtgärder, som syftade till att främja församlingslivet.

67. Proposition 1961:70 s 92f.

68. Så t ex Svenska Landskommunernas förbund och Svenska stadsförbundet.

69. Så t ex domkapitlen i Uppsala, Skara, Växjö och Stockholm.

70. Riksdagsberättelsen 1959.

71. "Om det betonas att verksamheten skall ha en klart kristen inriktning blir en gräns av mera principiell innebörd uppdragen mot den borgerliga kommunens motsvarande verksamhetsfält. Det bör framhållas, att det härvidlag kommer an på inte enbart yttre former, varunder verksamheten bedrivs, utan även på syftermålen därmed, nämligen viljan att ge en kristen omvårdnad eller kristen fostran, samt på att denna religiösa karaktär hos verksamheten i de enskilda fallen är entydigt och påtagligt ådagalagd. Edenman." Wilhelmssons bokförlag 1961, s 72.

FL 1955 § 41

Kyrkorådet tillkommer att *vårda* kyrkans angelägenheter

SOU 1957:15 § 51

Kyrkorådet skall hava *omsorg* om församlingslivet och *med uppmärksamhet följa dess utveckling*.

Prop. 1961:70, FL § 43

Kyrkorådet skall hava *omsorg* om församlingslivet och *verka* för dess utveckling.

Den av kommittén föreslagna formuleringen vann bifall hos bl a domkapitlet i Strängnäs och Svenska prästförbundet. Andra remissinstanser t ex domkapitlet i Härnösand och Stockholm ville ha en mer aktiv formulering. Svenska landskommunernas förbund såg helst, att texten ströks och betecknade förslaget som ett liberalt tillmötesgående av anspråk från prästerskapet.⁷² Departementschefen förklarade dock, att han var beredd att göra en mer aktiv formulering, vilket också skedde.

Vid kyrkomöten under 1950-talets första del uttalades önskemål om diakonins fastare anknytning till kyrkans organisation. En sådan förstärkning av diakonins ställning borde ske med början på församlingsplanet. Frågan hade överlämnats till Kungl. Maj:t för utredning. Den hade också utretts inom ramen för kyrkomötets egen verksamhet. Diakonin hade beaktats av Församlingsstyrelsekommittén i samband med arbetet att närmare precisera begreppet *församlingsvård* i 1930 års församlingsstyrelselag. Detta begrepp hade kritiserats, då det inte lämnade utrymme för nyare former av kyrklig verksamhet, exempelvis diakoni. I fyra övergripande benämningar angav kommittén församlingsvårdens innehåll: gudstjänstliv och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt, vidare den kristna kärleksverksamheten samt ungdomsvården. I utredningsmaterialet förekom termen diakoni som närmare beskrivning av den kristna kärleksverksamhetens innehåll. Församlingsstyrelsekommittén angav också gränsdragningen mellan kyrklig diakoni och samhällets socialvård. Även om skillnaderna i yttre avseenden inte kunde märkas, förelåg en principiell olikhet mellan verksamheterna. Diakonin hade sin grund i kyrkans eget budskap och syftade till själavård, medan socialvården i första hand avsåg att fylla timliga behov. Därmed öppnades en möjlighet för diakonin att komplettera samhällets insats, dock endast om särarten kunde behållas. Den verksamhet församlingen kunde driva eller stödja skulle ha kyrklig prägel eller karaktär. Det innebar, att den skulle ha en klart kristen inriktning, d v s vara motiverad av det budskap kyrkan ville frambära och på så sätt utgöra ett naturligt led i församlingsarbetet. Denna klara kristna inriktning och syftning skulle vara otvetydig och ådagalagd i varje enskilt fall, i varje enskild åtgärd.

När förslaget till ny församlingsstyrelselag behandlades vid 1957 års kyrkomöte, framkom önskemål om att få ordet diakoni inskrivet i lagtexten. Detta ansågs av kyrkolagsutskottet motiverat med hänsyn till diakonins ställning som en av

72. Proposition 1961:70 s 100f.

kyrkans huvudsakliga arbetsuppgifter vid sidan av Ordets förkunnelse och gudstjänstliv i övrigt samt ungdomsarbete. Utskottet delade kommitténs uppfattning, att genom en allmän formulering av kompetensparagrafen söka undvika hinder för nya arbetsformer och pionjärinsatser. Samtidigt föreslog man att ordet diakoni skulle inskrivas i lagtexten med det förklarande tillägget "och annan kristen kärleksverksamhet".

Departementschefen Ragnar Edenman valde vid avfattandet av propositionen om ny Lag om församlingsstyrelse en helt annan formulering än vad som föreslagits såväl av de sakkunniga som kyrkolagsutskottet. I ordet omvårdnad beskrevs den kristna kärleksverksamheten och begreppet konkretiserades genom en uppräkningslista av de målgrupper, som av tradition inrymts i den diakonala verksamheten. I detta inrymdes den aktuella omfattningen av diakonal verksamhet. Den i propositionen föreslagna formuleringen bifölls också vid riksdagens behandling av förslaget till ny församlingsstyrelselag.⁷³

FL 1930	FL 1955 §1	SOU 1957:15	Kyrkomötet 1957	FL §2
åtgärder till främjande av församlingsvården	vården av gemensamma kyrkliga angelägenheter såvitt icke handhavandet därav enligt författning tillkommer annan	särskilda åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt den kristna kärleksverksamheten och ungdomsvården	särskilda åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt samt den kristna ungdomsvården, diakonien och annan kristen kärleksverksamhet	frågor om åtgärder till främjande av gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt samt kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra som äro i behov av omvårdnad

Genom den antagna formuleringen hade kompetensparagrafen blivit aktivt formulerad. En tendens till begränsning av arbetsuppgifterna att omfatta enbart den befintliga verksamheten kunde mötas i den gjorda uppräkningslistan av målgrupper. Denna tendens mildrades dock av tillägget "och andra, som äro i behov av omvårdnad". Även ordet omvårdnad, som här förekom för första gången i en lagtext, inrymde en aktivitet. Det skapade ett subjekt – objektstänkande, något

73. Samma formulering återfinns i departementschefens proposition 1961:70, konstitutionsutskottets betänkande 1961:16 samt antagen lagtext.

som också behandlats i samband med diakonins motiv. Genom församlingsstyrelselagens funktion kunde församlingen närmast anses som diakonins subjekt. I realiteten kunde det dock innebära såväl anställda och vigda diakonitjänstemän som enskilda församlingsmedlemmar. Denna svaghet förelåg emellertid i samtliga redovisade formuleringar. Inom kommittén betonades dock möjligheten att komplettera församlingsstyrelselagen med speciallagstiftning. En sådan speciallagstiftning skulle då uttrycka skyldigheter för församlingen, medan församlingsstyrelselagen uttryckte rättigheter. Snart kom också behovet av en sådan speciallagstiftning i form av en diakonilag att göra sig gällande.

Kyrka-stat-frågan och diakonin efter 1957

Under undersökningsperioden var de framtida relationerna mellan stat och kyrka aktuella. Utredningsarbete har pågått sedan 1958. År 1968 tillsattes en utredning om relationerna stat-kyrka. Denna framlade sitt slutbetänkande 1972. Remissvaren på denna utredning var bearbetade och sammanställda 1974. Såväl de pågående utredningarna kring stat-kyrka som tidigare arbetet med församlingsstyrelselagen hade inverkat hämmande på utvecklingen av diakonifrågorna. Detta var orsakat av ovissheten kring kompetensfrågorna och de ekonomiska möjligheterna för församlingarna vid ändrade relationer mellan svenska kyrkan och staten.

När 1958 års stat-kyrkautredning framlade sitt slutbetänkande, lät man diakonifrågorna inta en mycket undanskymd plats. Inledningsvis konstaterades diakonins förekomst i första hand på centralt plan i samband med den verksamhet, som utfördes vid institutioner och inom Svenska kyrkans diakoninämd. Kompetensfrågorna var mycket aktuella, inte minst på lokalplanet i avgränsningen mellan församlingsdiakoni och samhällets socialvård.⁷⁴ Utredningen gav uttryck för helhetsprincipen i vård situationen. Social vård och personlig omvårdnad, även på det religiösa planet, hörde samman. Den kyrkliga verksamheten fyllde här, ur samhällets synpunkt, en kompletterande funktion. Utredningen menade, att då gemensamma intresseområden mellan stat och kyrka förelåg, detta också innebar möjligheter till såväl samverkan som motsättningar. I en fri kyrka skulle medlemmar och befattningshavare ha en större möjlighet till insatser inom t ex diakonin.

Att diakonifrågorna inte behandlades utförligare i slutbetänkandet kunde sättas i samband med att utredningen i ett tidigare delbetänkande behandlat kompetensfrågorna.⁷⁵ I anslutning härtill hade också diakonin behandlats. Denna framställning var dock enbart en upprepning av utredningen kring ny Lag om församlingsstyrelse.

74. "Under det senaste seklet har allt fler verksamhetsområden och arbetsuppgifter av allmän natur, såsom skolväsende, sjukvård och äldreomsorg, vilka först tillkommit genom kyrkliga initiativ samt organiserats och bedrivits som kyrkliga angelägenheter, överflyttats från det kyrkliga till det borgerliga samhället. Alltjämt gör emellertid kyrkan sociala insatser genom diakonin . . ." SOU 1968:11 s 245.

75. SOU 1967:45.

Diakonifrågorna gavs större utrymme i det slutbetänkande, som lämnades av 1968 års beredning om stat och kyrka. Vid denna tid hade också helhetsprincipen blivit accepterad i det samhälleliga vårdarbetet. Beredningen tog sin utgångspunkt för den förändrade ansvarsfördelningen i församlingsstyrelsekommitténs uttalande, att församlingens kyrkokommunala kompetens borde bestämmas med hänsyn till det syfte församlingen hade att fullfölja.⁷⁶ Beredningen uttalade dock uppfattningen, att kompetensregeln inte direkt berörde den verksamhet, som församlingen kunde utöva med kollekter, donationer eller andra frivilliga bidrag.

Vad de sociala uppgifterna beträffade, karaktäriserades situationen av en förändrad ansvarsfördelning mellan församling och kommun. Beredningen ansåg formuleringen i församlingsstyrelselagens § 2 svårbedömd ur kompetenssynpunkt. Med utdebiterade medel fick bedrivas verksamhet för att främja gudstjänstlivet och kyrklig förkunnelse i övrigt samt kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra som är i behov av omvårdnad. Det första ledet var direkt knutet till Svenska kyrkans religiösa verksamhet och kulthandlingar, medan det andra ledet avsåg en församlingsvård i vidsträckt bemärkelse, där diakonin ingick.⁷⁷ Församlingsstyrelselagen fixerade diakonins kompetensområden i anslutning till den praxis, som gällde i slutet av 1950-talet. Efter detta hade ytterligare skyldigheter ålagts kommunerna i olika specialförfattningar, t ex socialhjälpslagen från 1968.

Beredningen ställde sig positiv till diakonin och ansåg det diakonala arbetet vara "av väsentligt värde för medborgarna". Många gånger kunde det vara värdefullt för samhället att i dessa sammanhang samarbeta med kyrkor, samfund och andra organisationer. Särskilt på områden, där den personliga valfriheten för vård eller service i skilda former upplevdes särskilt angelägen, borde möjlighet att tillvarata verksamhetsformer inom samfundens, föreningslivets och övriga korporationers ram övervägas. Därför borde också samfunden själva få organisera och tillhandahålla den specialiserade utbildningen, som behövdes för självvård och diakoni.⁷⁸

Det var som synes svårt att dra gränser mellan trossamfundens diakonala verksamhet och samhällets socialvård. Denna gränsdragning borde därför ske i de konkreta fallen. Detta förutsatte samråd mellan samfund och samhälle. Vid detta samarbete skulle samhällets socialvård i alla avseenden vara styrande. Samhället hade dock behov av socialvårdande insatser från trossamfundens sida av två skäl: dels kunde sådana insatser komplettera en otillräckligt utbyggd samhällelig ser-

76. "Detta syfte är att möjliggöra och främja kyrkans gärning, vilken främst består i ordets förkunnelse genom predikan och självvård samt i därtill knuten kärleksverksamhet. SOU 1957:15 s 117" SOU 1972:36 s 75.

77. SOU 1972:36 s 92.

78. SOU 1972:36 s 94f.

vice, dels kunde trossamfundens insatser utgöra en inspirationskälla till utbyggnad av samhällets resurser.⁷⁹

I den av Utbildningsdepartementet gjorda sammanställningen av remissyttrandena redovisades den förändrade ansvarsfördelningen för vissa sociala uppgifter på tre sidor. I dessa remissvar betonades värdet av samfundens kompletterande diakonala verksamhet. Svenska kyrkans diakoninämnd poängterade dock, att diakoniinsatser inte helt kunde bedrivas som en komplettering, då diakonin från kyrkans synpunkt var en självständig funktion, som vuxit fram ur kyrkans religiösa budskap och dess själavårdsuppgifter.⁸⁰

I Pastoratsförbundets sammanfattning av yttrandena över 1968 års stat-kyrkaberednings slutbetänkande redovisades de diakonala frågorna blott på två ställen. Beträffande den ändrade ansvarsfördelningen konstaterades, att samtliga remissorgan, som yttrat sig i frågan, ställde sig positiva till att bestämmanderätten i inomkyrkliga angelägenheter överfördes till kyrkan själv. I huvudfrågan anförde diakoninämnden, att beredningens betänkande var ofullständigt, då det inte helt kommit till rätta med den svenska kyrkans egenart och uppgifter. En komplettering var därför nödvändig inte minst på det diakonala området, innan förslaget kunde accepteras som underlag för en slutgiltig förhandlingsprocedur.⁸¹

Frågan om de framtida relationerna mellan Svenska kyrkan och staten hade under perioden 1951-1975 inte förts till slutlig lösning. Vid slutet av undersökningsperioden gjordes en förnyad utredning. För diakonifrågorna var det viktigt, att församlingsstyrelselagens kompetensparagraf tillmättes relativt stor betydelse. Hos 1968 års beredning förelåg dock en viss tveksamhet. Denna tveksamhet rörde främst den uppräknade målgrupper, som återfanns i lagtexten och som återspeglade förhållandet under 1950-talets slut. En möjlighet till livsåskådningsinriktad omvårdnad uppfattades dock positivt av beredningen. För detta förelåg också, som ovan nämnts, ett parlamentariskt underlag.

Det var angeläget, att församlingarnas diakoni blev utformad på ett sätt, som gjorde framtida utveckling möjlig. Därigenom skapades de bästa förutsättningarna för diakonin att vara såväl komplement till samhällets insatser som beträda nya vägar och söka nya verksamhetsformer. En sådan utformning förutsatte dock samråd mellan församling och kommun för att utröna inom vilka områden kompletterande verksamhet var påkallad eller pionjärinsatser var behövliga. Såväl inom dessa områden som inom de verksamhetsfält, där samhället övertagit ansvaret för arbetet, torde gälla, att diakonin bäst kunde fullfölja sina insatser med bibehållande av särarten – det själavårdande syftet.

79. Riksarkivet. Kommittéarkivet 2555 Kapsel 75:5. Olov Mattsson.

80. SOU 1974:99 s 242ff.

81. Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund 1973, ss 44, 206.

2.3 Diakonins särart – grunden för dess kompetens

Det känsliga problemet med gränsdragning mellan kyrkligt och samhälleligt i omvårdnaden kom att lösas av samhället. Det skedde genom tillkomsten av den nya församlingsstyrelselagen. I kommentaren till denna lag hade det *själavårdande syftet* angivits som diakonins särart.

I detta avsnitt avser jag undersöka varifrån Församlingsstyrelsekommittén hämtat detta begrepp. Vidare försöker jag belysa tendenserna i det inomkyrkliga arbetet med gränsdragningsfrågorna i polariseringen mellan kyrka och samhälle.

Diakoni som omvårdnad med själavårdande syfte

Det borgerliga samhället hade övertagit mycket av den verksamhet, som tidigare initierats inom ramen för kyrkans diakoni. Genom samhällets ökade resurser och lagstiftning hade också mycket av den kompletterande verksamhet, som utförts inom diakonin, kommit att falla inom ansvarsområdena för stat och kommun.

Mot denna bakgrund framträdde ett önskemål om närmare bestämning av diakonins särart i förhållande till samhällets människovårdande insatser. Uttalanden om samverkan med bibehållen särart underströk också det nödvändiga med en snar bestämning av diakonins speciella särart. I det inomkyrkliga materialet inskränkte man sig till att beskriva denna särart med exempelvis orden *kristen profil* alternativt hänvisning till *diakonins speciella motiv*. I samband med den samhälleliga debatten kring ny Lag om församlingsstyrelse betonades det själavårdande syftet som den särart, vilken gav kyrkan rätt att genom diakonal verksamhet arbeta inom ett område, som i övrigt var snarlikt samhällets omvårdnad om människorna.⁸² Det speciella gränsdragningsproblemet i polariseringen mellan kyrka och samhälle kom alltså att lösas av samhället – inte av kyrkan. När begreppet själavårdande syfte blev aktuellt i samhällsdebatten, kom det också snabbt att tillföras det inomkyrkliga arbetet i syfte att beskriva diakonins särart. Samtidigt kom emellertid diakonins ansvarsområde att beskrivas i anslutning till särskilda målgrupper aktuella under 1950-talet.

Ursprunget till Församlingsstyrelsekommitténs formulering, att diakonin ytterst skulle syfta till själavård, har jag själv kunnat klarlägga. Vid min undersökning av Församlingsstyrelsekommitténs material i kommittéarkivet vid Riksarkivet fann jag vissa ledtrådar för fastställandet av detta ursprung. I ett handskrivet tillägg till en PM från 1954 framhöll ledamoten av Församlingsstyrelsekommittén, kanslirådet Nils-Erik Brolin, att diakonin i första hand inte syftade till avhjälp-

82. "Diakonin låter sig i själva verket ej särskiljas från socialvård i egentlig mening genom något yttre kriterium. Skillnaden mellan diakoni och socialvård i egentlig mening ligger i stället i de olika bevekelsegrunderna för dem. I motsats till socialvården syftar nämligen diakonin ytterst till själavård och ej i främsta rummet till meddelande av sjukvård eller fyllande av timliga behov." SOU 1957:15 s 148.

de av den yttre nöden, utan mera till själavård.⁸³ I samma PM hänvisade man till en lokal utredning i Borås och Brämhult. Denna utredning lät diakonissornas arbete omfatta tre huvudgrenar: sjukvård, socialvård och själavård. Utgångspunkten för denna uppdelning av diakonissornas verksamhet togs i Svenska Diakoniss-sällskapets Allmänna bestämmelser.⁸⁴ Uppfattningen att diakonin ytterst skulle syfta till själavård var alltså av inomkyrkligt ursprung. Genom bevarandet i en lokal utredning hade detta sätt att beskriva diakonins särart kommit till Församlingsstyrelsekommitténs kännedom.

Uppfattningen att diakonin ytterst syftade till själavård blev avgörande för det fortsatta arbetet. Definitionen återkom i departementschefens kommentar till propositionen.⁸⁵ Den blev också den måttstock varmed verksamheten kom att prövas falla inom församlingens kompetensområde. Det arbete, som en församling fick bedriva med utdebiterade medel, skulle ha en klart kristen inriktning. Om en verksamhet av social karaktär syftade till själavård och den sociala sidan av verksamheten trädde i bakgrunden, var församlingen behörig att utdebitera medel för denna verksamhet.⁸⁶

Det själavårdande syftet kom också att framhållas i det inomkyrkliga arbetet med diakonins särart. Denna beskrivning hade dock först blivit aktuell genom arbetet med ny Lag om församlingsstyrelse. Genom det själavårdande draget och mot bakgrund av de speciella motiven utgjorde diakonin en omvårdnad med klart uttalad förankring i en livsåskådning. Därmed hade den givna möjligheter att komplettera den i livsåskådningsfrågor neutrala socialvården samt initiera pionjärinsatser inom andra områden. Som en följd av detta var det dock nödvändigt, att diakonin beskrevs så, att den framtida utvecklingen inte blev omöjlig. Till detta återkommer jag i nästa kapitel.

Sammanfattningsvis innebar lösningen av gränsdragningsfrågorna, att diakonin inskrivits i församlingsstyrelselagen som omvårdnad i anslutning till ett antal uppräknade målgrupper. Den diakonala verksamheten låg alltså inom ramen för församlingarnas kompetens. Denna kompetens var motiverad utifrån diakonins själavårdande syfte, som samtidigt utgjorde dess särart i förhållande till samhällsvården. En brist i lagen om församlingsstyrelse var emellertid, att denna särart inte hade medtagits i lagtexten. Den förekom endast i kommitténs förarbete och departementschefens kommentar till propositionen. Genom detta kom behovet att inom Svenska kyrkan ytterligare precisera diakonin till syfte och innehåll att

83. Brolin i tillägg till PM 19/3 1954. Riksarkivet. Kommittéarkivet 1649. Kapsel 2:14.kivet. RA 1649. Kapsel nr 2:14.

84. Riksarkivet. Kommittéarkivet 1649. Kapsel 2:14 "Diakonissan . . . skall vara . . . till församlingens uppbyggnad och själarnas vård." Kyrkorådet i Borås och Brämhult 1953.

85. Proposition 1961:70 s 82f.

86. SOU 1957:15 s 15 samt motion AK 771/1961 i Riksdagen.

aktualiseras. Den direkta polariseringen mellan kyrka och samhälle torde emellertid kunna sägas ha erhållit en lösning genom det erkännande av diakonin församlingsstyrelselagens formulering ändå utgjorde.

Framväxten av teologiska motiv till diakonins särart

Parallellt med det samhälleliga arbetet med gränsdragningsfrågorna mellan kyrka och samhälle samt inspirerat av beskrivningen av diakonins själavårdande syfte tillkom ett teologiskt arbete med formuleringar av diakonins motiv. I samband härmed framkom också teologiska motiv till diakonins särart. Dessa berörde delvis andra aspekter än det själavårdande syftet, vilket uppmärksammas i detta avsnitt. Samtidigt konkretiserades genom framställningarna detta själavårdande syfte som diakonins särart i relation till samhällsvården.

Henrik Ivarsson berörde i *Kyrkan och Diakonin* spänningen mellan diakonin och socialvården samt diakonin och socialpolitiken. Detta förhållande borde i första hand enligt Ivarsson inte upplevas som en konflikt. Historiskt utgjorde kyrkans diakoni ursprunget till den nutida socialvården. Därför kunde det faktum, att samhällets resurser blivit utbyggda till att omfatta en effektiv social omvårdnad inte ses med "oblida ögon av kyrkan". Kyrkan hade heller aldrig varit ensam om ansvaret för avhjälpandet av människors timliga nöd. Mot bakgrunden av Luthers regementslära såg Ivarsson ett samband mellan samhällets omvårdnad och den naturliga lagen och "Skaparens regemente". Den karitativa diakonins särart framträdde då genom *närheten till evangeliet*.⁸⁷

Detta medförde, att en från evangelisationen isolerad diakoni blev socialvård. Den inkarnerade kärleken kunde inte undvara ett mänskligt subjekt. Härav följde, enligt Ivarsson, att diakonin måste bli ett församlingsarbete och bäras upp av församlingsmedlemmarnas gemensamma engagemang och ansvar. Diakonin präglades av en samlad och organiserad insats, som bedrevs under församlingens ansvar och ledning. Men detta gällde enligt Ivarsson också socialvården.⁸⁸

Diakonins närhet till församlingsverksamheten underströks också av dess själavårdande syfte. Själavården fick enligt Ivarsson vara det medel, som uttryckte sammanhanget mellan livsåskådning, religion och hälsa.⁸⁹

På två punkter påvisade Ivarsson diakonins särart: relationen till evangeliet och själavården. Därav följde också församlingens ansvar för förverkligandet av

87. "Just den renodlade karitativa diakonin är i sig själv ett vittnesbörd om att evangeliet och frälsningen har ett ärende till *all* mänsklig nöd, inte endast till syndens nöd." Ivarsson 1959, s 33.

88. "Vad som kan sägas om socialvården måste egentligen också gälla diakonin: det är en fråga om en kollektiv, organiserad hjälpverksamhet för den enskilde." Ivarsson 1959, s 43.

89. "Själavården är en av kyrkans arbetsformer, som har störst möjligheter att ge uttryck åt den relation mellan evangeliet och hälsan, vi finner i Nya testamentet." Ivarsson 1959, s 55.

diakonin. Det själavårdande draget i diakonin kunde hos Ivarsson upplevas som en följd av den reformatiska synen på människan som en enhet av ande, själ och kropp. I en sådan enhet förelåg också ett samband mellan livsåskådning, religion och hälsa.

I *Varför diakoni?* behandlade David Lindquist diakonin i välfärdssamhället och såg därvid religionen som en del av välfärden. Även Lindquist berörde det historiska sambandet mellan diakoni och socialvård och betecknade den senare som en "triumf för evangeliet". I anslutning till T S Elliot och Karl Höijer beskrev Lindquist samhällsutvecklingen i riktning mot försök att forma ett civiliserat men icke-kristet samhälle. Mot denna tendens anförde Lindquist, att religionen också hörde till välfärden. I det omöjliga försöket att renodla de materiella hjälpbehoven låg förutsättningarna för en diakonal verksamhet med själavårdande syfte. Diakonin hade därvidlag ett gudomligt uppdrag.⁹⁰

För samhällets del medförde detta ett erkännande av att välfärd innefattade ett religiöst värde vid sidan av ekonomiska, sociala och kulturella värden. Kyrkan måste också ha rätt till omsorg om sina medlemmar till kropp och själ. För diakonins vidkommande uppstod en svårighet att avgränsa arbetsuppgifterna i förhållande till samhällets omsorg. Diakonins särart återfanns då i stället i dess livsinställning och grund. Samhällets insats borde därför kompletteras av den diakonala verksamheten med sitt själavårdande syfte.⁹¹

Sammanfattningsvis såg David Lindquist diakonins särart i relation till *dess motiv i evangelium, gudstjänst och församling*. Detta medförde, att diakonin kunde komplettera samhällets insats och riskerna att uppleva ett konkurrensförhållande minskas. Samhällets omsorg syftade till välfärd på ekonomiska, sociala och kulturella grunder. Då religiösa värden också kunde räknas till välfärden, underströks behovet av diakoniverksamhet. Bilden av Lazarus i välfärdssamhället använde Lindquist för att påvisa diakonins själavårdande drag, vilket också konkretiserades i framställningen i övrigt.

Dåvarande direktorn vid diakonanstalten Stora Sköndal Thorsten Levenstam behandlade diakoni och socialvård i en serie artiklar i tidskriften *Diakoni* 1965. I den tredje artikeln behandlades speciellt det enskilda och samhälleliga i männi-

90. "Diakonien räknar med Gud. Den har en bestämd religiös grundval och frågar icke endast efter psykologi utan också efter kristendom. Den ser på tidens nöd men även på evighetens. Diakonien räknar i sin syn på människan med det onda. Den mänskliga naturen har ingen självklar godhet, så att den kan formas efter behag. Det finns en samvetets oro, som ej i längden kan lugnas genom sociala eller psykologiska åtgärder. Här föreligger i själva verket en grundskillnad. Därför kan samhället aldrig övertaga diakonien. Ty den har sina rötter i evangelium, gudstjänst och församling." Lindquist 1958, s 142.

91. "Ty Lazarus ligger i välfärdssamhället sällan på trappan i sina sår. Han får hjälp att leva i sitt hem eller på sjukhus. Han är uppklädd i snygga kläder. Men ingen vet hur det ser ut i hans inre. Därbakom är han alltfjänt fattig." Lindquist 1958, s 153.

skovården.⁹² Levenstam angav här, att samhällets organ skulle svara för den sociala hjälpen, medan det enskilda ofta fick vara initiativtagare. Intresset och engagemanget inom ramen för det enskilda sociala arbetet borde betraktas som en tillgång för samhället. Den enskilda socialvården kunde också representera en viss livsåskådning. Diakonin hade då att utifrån en kristen människosyn ansvara för vården av hela människan – till ande, själ och kropp – och därvid slå vakt om det kristna sättet att möta människan. Därför måste diakonin också räkna med den enskilda människan.

För Levenstam framstod diakonins särart i förhållande till samhällets socialvård i begreppet kristen människosyn. Genom förklaringen av termen *hela människan* framträdde i analogi med den reformatoriska synen uppfattningen av människan som en enhet av ande, själ och kropp. Diakonins uppgift blev då att möta den enskilda människan genom åtgärder, som hade sin grund i en kristen livsåskådning. Diakonins innehåll angavs inte närmare, utan fick framträda i den mån åtgärderna kunde sägas komplettera samhällets omvårdnad eller utgöra pionjärinsatser.

I diakoniboken *Vad är människan värd?* presenterades en uppsats av *Daniel Wiklund*. Denna behandlade diakonins roll i välfärdssamhället. Wiklund definierade här diakonin i anslutning till det själavårdande draget och beskrev i anslutning till detta dess särart.⁹³ Den stora skiljelinjen mellan profan socialvård och diakoni såg Wiklund i den *kristna helhetssynen på människan*, vilket innebar dels ett bejakande av den reformatoriska uppfattningen av människan såsom en enhet av ande, själ och kropp, dels ett betonde av människan som evighetsvarelse. Därigenom hade diakonin möjlighet att ge något utöver vad den allmänna socialvården kunde ge. Den syftade längre och djupare än samhällets omvårdnad genom sin funktion som en form av förkunnelse och genom sitt själavårdande syfte.

Även Wiklund knöt alltså diakonins särart till dess motiv. Genom det själavårdande syftet hade diakonin möjligheter att exempelvis komplettera samhällets omvårdnad med bibehållande av sin särart.

Också *Pehr Edwall* behandlade diakonin mot bakgrunden av den evangeliska helhetssynen på människan. I SPT:s handbok *Diakoni* redovisade Edwall diakonins roll som komplement till samhällsvården. Dess möjligheter låg främst i framhållandet av evangeliets syn på människan. Detta var en av utgångspunkterna, enligt Edwall, när diakonin initierade pionjärinsatser på det sociala fältet. Då

92. Diakoni 1965:4.

93. "Diakoni är en själavårdsorienterad, vi kan nog också säga Gudsorienterad, social omvårdnad av behövande och nödställda, en aktivitet, som är beredd att se behöven i alla dess dimensioner, ända i botten, under det att socialvården, den allmänna socialvården, är en funktion, som söker att ge nödställda hjälp av fackkunnig personal enligt gällande lagstiftning." Wiklund 1969, s 36.

människovården måste ta sikte också på människans religiösa behov, var diakonin och socialvården inga motsatspar utan komplement.

Liknande synpunkter lämnades av *Svenska Diakoniss-sällskapet* i dess *Årsberättelse 1975*. Här poängterade man, att diakoni inte enbart var synlig och materiell hjälp. Materiellt kunde samhället genom sin socialvård utföra långt större ting än diakonin. Det som gav diakonin sin speciala karaktär var dess innersida.⁹⁴

Diakonissällskapets beskrivning av diakonins särart anslöt i stort till den av diakoninämnden antagna diakonidefinitionen. Som exempel på diakonins innersida framhölls *förankringen i Kristi kärlek*. Därur framkom i sin tur de karitativa gärningarna med självavårdande syfte.

Diakoniutredningen berörde i *Tjänsten åt nästan* samarbetet mellan diakoni och socialvård och fastslog, att konkurrens inte kunde råda mellan diakoni och samhällets socialvård, då båda borde ha den positiva målsättningen att komplettera varandras hjälpinsatser.⁹⁵ Diakoniutredningen påvisade två områden, där sådan kompletterande insats kunde göras genom den diakonala verksamheten. Först kunde diakonin genom att vara anpassningsbar och rörlig hjälpa, där socialvården måste dra en gräns. För det andra kunde diakonin genom sin förankring i det kristna budskapet komplettera den i livsåskådningsfrågor neutrala socialvården med självavårdande och miljöskapande åtgärder. Denna möjlighet till kompletterande verksamhet hälsade flera remissinstanser med tillfredsställelse.⁹⁶ Diakoninämnden hade vid sin behandling av utredningen och inkomna remissvar betonat, att denna verksamhet borde ske med bibehållen särart. Att detta önskemål inte saknade praktiska förutsättningar visade framför allt den kyrkliga diakonins ställning i andra länder i Europa. Trots omfattande statsbidrag kunde kyrkan exempelvis i Tyskland driva skolor, sjukhus och andra vårdinrättningar, utan att den kristna profilen behövde uppges.⁹⁷ Liknande synpunkter gavs också vid diakonins riksmöte i Kalmar 1974.⁹⁸

94. "Dess innersida är tro på Gud och godhet och från Kristus hämtad kärlek till medmänniskan. Diakonin ser i denna medmänniska inte bara en tidlig varelse. Hon har sin rätt till evangelium, frälsning och salighet. Diakonin begagnar sig inte av vad den kan uträtta materiellt till att 'värva själar'. Lika väl som människan naturligt skall få det mänskliga handtag hon kan behöva i yttre ting, har hon också sin del i evangeliet. Diakonin gläder sig om någon bortom den yttre hjälpen skönjer den andliga drivkraften – och tror. Då har den nått vad den djupast trängtar till: att förena himmel och jord." *Svenska Diakoniss-sällskapet 1975*, s 9.

95. På förslag av kyrkomötet 1968 tillsattes av Diakoninämnden 1969 en kommitté i syfte att utreda och framlägga förslag till en bestämning av diakonin i Svenska kyrkan. Se vidare s 80ff.

96. Så t ex generaldirektör Bror Rexed, Socialstyrelsen samt Socialförvaltningarna i Göteborg och Lund. Stockholms stiftsråd påpekar i sitt remissvar kyrkans uppgift att tillgodose den enskildes andliga behov.

97. Svenska kyrkans diakoninämnd 1975b.

98. Svenska kyrkans diakoninämnd 1975a.

Den inomkyrkliga debatten hade sökt påvisa den diakonala verksamhetens fortsatta berättigande som komplement till samhällets insatser. Diakonins särart hade därvid kommit att framstå som förutsättning för fortsatt behov av diakonala insatser. Vid bestämmandet av diakonins särart hade utgångspunkt tagits i diakonins motiv, den kristna människosynen samt den kristna livsåskådningens betydelse för religiösa värden vid sidan av kulturella, sociala och ekonomiska värden ingående i en total välfärd. Därav följde, att den diakonala gärningen till sitt yttre kunde likna samhällets människovärdande insatser. Någon saklig motsättning förelåg inte. Samtidigt var det möjligt för diakonin att med bibehållen särart komplettera samhällets arbete och initiera verksamhet inom nya områden.

2.4 Sammanfattning

Den moderna diakonin initierades i Sverige i syfte att möta det behov av karitativa insatser, som förelåg. Även väckelserörelserna inledde diakonal verksamhet i kontakt med nöden i samhället. Till bilden hörde inte bara behovet av direkta hjälpinsatser. Samhällsvården var inte utbyggd och även med formell skyldighet för den borgerliga kommunen att bedriva socialvård uppstod svårigheter. Främst gällde detta glesbygdsområden och i kommuner med klar jordbruksdominans. Ett underlag för barmhärtighetsverk, utförda av frivilliga insatser inte minst samfundet, förelåg alltså.

I takt med samhällets socialpolitiska reformarbete kom allt fler av de uppgifter, som initierats genom diakonin, att överföras på stat och kommun. Omkring 1950 ifrågasatte man därför behovet av kompletterande verksamhet från samfundet, speciellt Svenska kyrkan. De yttre likheterna mellan Svenska kyrkans diakoni och samhällets socialvård var påfallande. Samtidigt upplevdes en verksamhet med välgörenhetskaraktär negativt. Problemet blev akut omkring 1950. Då väcktes förslag att samhället borde överta all omvårdnad om människan. Alternativt kunde samhället upprätta en kyrklig organisation för social verksamhet. Till detta kom riskerna med splittring av resurser och principen om livsåskådningsmässig neutralitet i vårdarbetet. Från kyrkligt håll hävdades, att diakonin borde beredas utrymme vid sidan av samhällsvården. Den var att anse som en rent kyrklig angelägenhet med speciella förutsättningar i sitt syfte och sin särart. Genom tillämpliga förändringar i församlingsstyrelselagen skulle de organisatoriska förutsättningarna härill kunna skapas.

I relationen mellan kyrka och samhälle gällde för den kyrkliga diakonin att så beskriva sin särart, att dess existens kunde anses berättigad vid sidan av samhällsvården. I samband med det kyrkomöte, som hölls 1951, väcktes också tankar på utredning av de teologiska motiven för diakonal verksamhet, samt inskrivande av diakonin i församlingsstyrelselagen som ett församlingens ansvarsområde.

Det teologiska arbetet med beskrivning av diakonins särart kom att få stå tillbaka för arbetet med diakonins motiv och frågan om dess subjekt, vilket kommer att behandlas i kommande kapitel. Det speciella gränsdragningsproblemet i spänningsfältet mellan kyrka och samhälle kom därför att lösas av samhället i samband med den nya församlingsstyrelselagen, som var av kommunallags natur. Genom återopande av det själavårdande syftet ansåg såväl Församlingsstyrelsekommittén som departementschefen Ragnar Edenman diakonal verksamhet falla inom församlingens kompetens. I den antagna lagtexten nämndes emellertid inte detta syfte. Diakonin beskrevs i lagen om församlingsstyrelse som omvårdnad i anslutning till en uppräknad av särskilda målgrupper.

Ursprunget för uppfattningen av diakonins syfte som själavård var oklart. Genom min egen undersökning av materialet kring Församlingsstyrelsekommitténs arbete, har viss klarhet erhållits. Uppfattningen gick tillbaka på en beskrivning av diakonissornas arbete i Allmänna bestämmelser för Svenska Diakonissällskapet. Synpunkten hade förmedlats till kommittén genom en lokal utredning i Borås och Brämhult.

Det inomkyrkliga materialet, som berörde diakonins särart, behandlade det själavårdande syftet i diakonin i anslutning till materialet från arbetet med församlingsstyrelselagen. Diakonins särart beskrevs i detta sammanhang mot bakgrund av sina särskilda motiv. Så redovisade man uppfattningen om diakonins grund i livsåskådning och religion som en del av välfärden. Vidare framförde man den reformatoriska människosynen och möjligheterna till kompletterande insatser med kristen profil som uttryck för diakonins särart.

Det teologiska materialet kring diakonins särart var vagt till sin formulering. Däremot kunde församlingsstyrelselagen och den i dess förarbete redovisade uppfattningen, att diakonin ytterst syftade till själavård, ses som en upplösning av spänningsförhållandet mellan kyrka och samhälle. Denna uppfattning återkom också i utredningarna kring framtida relationer mellan Svenska kyrkan och staten. Under slutet av undersökningsperioden redovisades också en större öppenhet i samhället inför behovet av kompletterande insatser från bl a kyrkans diakoni. Denna öppenhet underströks också av uttalanden från partiledare samt den allmänna tendensen i samhället till ökad öppenhet i förhållande till bl a folkrörelserna.

Denna öppenhet kunde ses som ett resultat av nya strömningar inom bl a psykologi, psykiatri, pedagogik och sociologi. Inom samhället utvecklades under 1960-talet helhetsprincipen i människovården. Därigenom kom speciell hänsyn att tagas till den enskilda personens totala situation och behov av hjälp. En helt utbyggd samhällsvård på helhetsprincipens grund förutsatte ett nära samråd med andra organisationer i samhället, däribland kyrkans diakoni.

Uppfattningen om å ena sidan diakonin som uttryck för kyrkans omvårdnad om människor samt å andra sidan betonandet av samhällets ansvar för all mänsklig omvårdnad, som det möter omkring 1950 kunde tyda på initierandet av ett

spänningsfält mellan kyrka och samhälle. Denna polarisering medförde emellertid inte öppen konflikt. En skärpning kunde dock upplevas i uttalanden från kyrkan om att diakonin måste räknas till församlingarnas övriga verksamhet och från kyrkans synpunkt utgöra en självständig funktion. Dessa uttalanden låg emellertid i tiden efter 1961 års lag om församlingsstyrelse genom vilken den diakonala verksamheten befunnits ligga inom församlingarnas kompetens och utgöra en omvårdnad med självvårdande syfte. Uttalandena var i stället gjorda i samband med remissbehandlingen kring förslag om de framtida relationerna mellan Svenska kyrkan och staten. I detta sammanhang uttalade också exempelvis Svenska kyrkans diakoninämnd, att diakonin aldrig kunde vara av uteslutande kompletterande karaktär. I det statliga utredningsarbetet framkom samfundens möjligheter att komplettera en otillräckligt uppbyggd samhällelig service samt utgöra inspirationskällor för utbyggnad av samhällets resurser (Olov Mattsson).

3 Från institutionell diakoni till församlingsdiakoni

3.1 Diakoni – en uppgift för institution eller församling

Inledningsvis i kapitlet om Svenska kyrkans diakoni mellan institution och församling presenterar jag översiktligt diakonins utveckling fram till omkring 1950. Härigenom antyds de övergripande frågorna kring diakonins motiv i ett historiskt perspektiv. Därigenom framkommer också de faktiska förhållanden, som utgjorde bakgrunden till den svenska diakonidebatten under undersökningsperioden. I avsnittet presenterar jag avslutningsvis de diakonimotioner, som förelades kyrkomötet 1941 och 1951. Dessa motioner aktualiserade det inomkyrkliga arbetet med frågorna kring diakonins identitet främst i församlingarnas verksamhet.

I detta avsnitt avser jag att undersöka hur diakonin under perioden beskrivits till innehåll och vilket subjekt som angivits för den diakonala verksamheten. Det är då av speciellt intresse, om man redovisat olika bibelteologiska skäl för institutionell diakoni respektive församlingsdiakoni. I anslutning härtill avser jag att undersöka vilket utrymme spontandiakonin erhållit vid sidan av den organiserade diakonin. Det är också av intresse att pröva eventuella förändringar i beskrivningen av diakonins innehåll. Med andra ord vänder sig mitt intresse mot de motiv, som man redovisat för den diakonala verksamheten i relationen mellan diakoni-institution och församling.

Den moderna diakonins framväxt. Ett kristet svar på behov i samhället

Den tyska väckelsen i början av 1800-talet resulterade bl a i ökat lekmannainflytande och ansvarstagande. Väckelsen och dess arbete, som kom att benämnas Innere Mission, var delvis orsakad av de rådande sociala förhållandena. I denna väckelse räknade den moderna diakonin sitt ursprung. Den diakonala verksamhe-

ten kom dock att handhas av andliga sällskap och inte av kyrkoförsamlingarna. Dessa sällskap blev inspirationskällor för det fortsatta arbetet. De drivande männen bakom strävandena att på nytt utbilda män och kvinnor i diakonalt arbete var J. H. Wichern och Th. Fliedner. I Tyskland var det främst den kvinnliga diakonin, som uppbyggdes under 1800-talet. Detta skedde genom inrättande av diakonianstalter av den typ, som senare skulle introduceras i vårt land.

Emilie Petersén var en av de första, som i Sverige tillämpade principerna om sambandet mellan ordets förkunnelse och gärningarna, så som det mötte i den tyska inre missionen. Hon hade vistats i Hamburg och räknade flera personliga vänner i väckelsekretsarna kring Wichern. Genom Emilie Peterséns kontakter med bl a Peter Fjellstedt, P. M. Elmblad, Peter Wieselgren och J. M. Lindblad förmedlades dessa tankar främst till den lågkyrkliga väckelsen i vårt land. De kom också att få betydelse för Svenska kyrkans arbete på riksplanet.¹

En diakonal uppgift helt i linje med den tyska inre missionens karitativa verksamhet redovisades redan år 1846 i Lunds Missions-Tidning nr 1.² Bakom denna verksamhet stod bl a Peter Fjellstedt, J. M. Lindblad och P. M. Elmblad. Redan här förekom det huvudord, som under 1950–1970-talen kom att styra den diakonala debatten i vårt land, nämligen omvårdnad. Här mötte också den uppdelning av diakonatet i pedagogiska, liturgiska och karitativa funktioner, vilken också redovisats under undersökningsperioden.

De första ansatserna till anstaltdiakoni i Sverige togs 1849. Då bildades en förening, som till målsättning hade grundandet av en diakonissanstalt i Stockholm. På Kungsholmen öppnades också en sådan anstalt 1851. Denna avlöstes 1864 av Ersta diakonissanstalt i Stockholm. Senare har diakonissanstalter tillkommit i Uppsala 1882, Härnösand 1912 och Göteborg 1923.³ Detta var dock en verksamhet vid sidan av församlingarna.

Nils Lövgren, som redan under sina uppväxtår i Värmland kommit i kontakt med Peter Fjellstedt, tog under 1800-talet aktiv del i försöken att skapa en frivillig fattigvård i Uppsala. Förändringarna i relationerna mellan Svenska kyrkan och samhället under senare delen av 1800-talet formade Lövgrens personligt-teologiska utveckling så, att han blev en av förgrundsgestalterna inom församlingsrörelsen i landet. Inom denna rörelse sökte man restaurera relationen mellan Svenska kyrkan och samhället såväl religiöst som kulturellt och socialt.⁴

1. Emilie Petersén hade dock ingen ursprunglig kontakt med Wichern. Först 1843, 30 år efter det att hon flyttat från Hamburg, började hon korrespondera med honom. Hon hänvisade då till deras första möte 1828 hos gemensamma vänner i Hamburg. Martling 1971.

2. Svenska Missionssällskapets missionsinstitut. Stadgar § 8. Som elever skulle antas de personer, som var villiga att ägna sig åt "vanartade barns, eller ock correctionisters, fångars eller andra sådana äldre personers undervisning och ledning, vilka efter försummad uppfostran eller förspild välfärd tarva särskild kristlig omvårdnad."

3. Sammanställning ur Diakoni i Borås och Brämhult s 5. Levenstam 1973.

4. H Nyberg 1975.

De ökade samhälleliga problemen skapade en större social medvetenhet i kyrkan. Den verksamhet, som initierades, var ett direkt svar på de behov, som förelåg i samhället. Såväl präster som lekmän aktiverades i det karitativa arbetet. Det synes dock ha varit svårt att i längden engagera lekmän för dessa uppgifter. De kom därför att i allt ökad omfattning handhas av diakoner och diakonissor.

De diakonala frågorna kom att nära förknippas med den framväxande församlingsrörelsen. Verksamheten sysselsatte dels engagerade lekmän dels diakoner och diakonissor. Diakonsällskapet blev en frivillig, självständig organisation, men med uttalad anknytning till kyrkan. Diakonissornas anknytning till respektive diakonissanstalt betonades speciellt. Detta medförde, att den diakonala verksamheten, utövad av diakoner och diakonissor, från början kom att präglas av en viss institutionalisering. Församlingsrörelsen fick genom beslut av Kungl Maj:t 1910 ett centralt organ i Svenska kyrkans diakonistyrelse. Denna centrala styrelse har huvudsakligen arbetat inom församlings- och ungdomsvårdande områden. De olika diakonianstalterna, som huvudansvariga för diakonal verksamhet, har bevarat sin självständighet gentemot diakonistyrelsen. I stället bildades ett gemensamt forum först i diakoniledarkonferensen och från 1942 i Diakoniens Centrala Råd. Debatten under 1800-talets senare hälft och början av 1900-talet i syfte att aktivera lekmännen i församlingsverksamheten hade på detta sätt fått en speciell lösning. Den rent diakonala verksamheten kom att utvecklas inom främst de enskilda sällskapens arbete, medan lekmannaverksamheten i övrigt kanaliserades genom diakonistyrelsen. Detta arbete skedde dock skilt från församlingsverksamheten. Helt i linje med denna utveckling ändrade Svenska kyrkans diakonistyrelse år 1966 namn till Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete.

Före 1950 skedde en utbyggnad av det ekumeniska samarbetet inom diakonin. Främst gällde detta arbetet bland alkoholskadade och kriminalvårdstagare. Dels kunde detta samarbete upplevas som en naturlig verksamhetsform inom diakonin. Dels kunde verksamheten vara organisatoriskt uppbyggd, så att samfunden gemensamt svarade för viss verksamhet med bidrag, ekonomiskt och personellt, från församlingarna. Så har skett exempelvis inom DKS/N/Ria och Den öppna dörren.

De kristna samfundens nykterhetsrörelse, DKS/N/Ria, bildades år 1920 som ett organ för de kristna samfundens och riksorganisationernas gemensamma nykterhetsarbete. I anslutning därtill syftade verksamheten till ett kristet ansvarstagande inom samhällslivet.⁵ Andra diakonala verksamhetsområden kom efterhand att bli aktuella vid sidan av nykterhetsarbetet. I det handlingsprogram i narkotikafrågan, som utgavs 1977, betonade man den kristna församlingens möjligheter att utgöra utgångspunkten för insatser av olika slag, syftande till att ge människor

5. DKS/N:s stadgar i formulering antagen 27/9 1958.

med problem en helande miljö.⁶ Sådana helande miljöer ansågs möta bl a vid de lokala RIA-byråerna, diakonentraler, där församlingarna samarbetade lokalt.

Som målsättning för arbetet angav DKS/Ria den vid kyrkomötet 1975 presenterade målsättningen för Svenska kyrkans diakoni. Diakonin framstod som en del av den totala omvårdnaden om hela människan och ett led i församlingarnas missionerande verksamhet.

Den öppna dörren bildades 1937 i Jönköping och Uppsala med målsättning att främst arbeta för ungdomsvård och fostran, nykter livsföring, goda och sunda hem samt kunskap om kristna värden. Intressant är, att Den öppna dörren som enda ekumeniska organisation är medlem av den 1965 bildade Svenska kyrkans diakoninämnd.⁷

Diakonianstalterna – till församlingarnas tjänst

Vid 1950-talets början utövades diakonin huvudsakligen av diakoner och diakonissor vid de olika institutionerna eller i församlingarna. Tendenser till ett starkare poängterande av det allmänna diakonatet kunde dock märkas bl a i samband med diakonimotionerna vid Allmänna kyrkomötena 1941 och 1951. Den diakonala verksamheten innefattade sjukvård, fattigvård, barn- och ungdomsvård m fl områden, där samhället genom ökad lagstiftning erhållit större befogenheter. I förhållande till församlingar och diakonistyreelse intog diakonianstalterna en självständig ställning. Ett visst samråd mellan anstalternas ledare förekom dock. Målsättningen för den diakonala verksamheten var vag. I diakonissanstalternas målsättningsparagrafer saknades närmare bestämning av diakonins särart och innehåll.⁸ Samma förhållande gällde Svenska Diakonanstalten.

6. Hartelius 1977 s 6.

7. ÖD. Stencilerat informationsmaterial.

<i>Svenska diakonissällskapet</i> § 1	<i>Diakonissanstalten Samariterhemmet</i> § 1	<i>Stiftelsen Vårsta diakonissanstalt</i> § 1	<i>Göteborgs diakonissällskap</i> § 1
Sällskapet ändamål är att genom dess i Stockholm stiftade diakonissanstalt till församlingens tjänst för sjukas, nödlidandes eller eljest hjälpbehövandes vård och undervisning fostra och utbilda kristliga kvinnor av evangelisk-lutherska beaktelsen. Cit efter Olivebladet 6–8 1949. Fastställt av Kungl Maj:t 22/10 1937.	Samariterhemmets uppgift är såväl att i egna hem och anstalter utöva en tjänande gärning som i samband därmed utbilda diakonissor och församlingssystrar. Hemmet har att fylla sin uppgift i den kristliga kärlekens tjänst och i överensstämmelse med evangelisk-lutherska kyrkans grundsatser. Cit efter årsberättelse 1950.	Stiftelsens ändamål är att fostra och utbilda kristliga kvinnor tillhörande den svenska kyrkan företrädesvis åt norrländska församlingar för sjukas, vilsekomnas eller eljest hjälpbehövandes omvårdnad. Cit. efter årsberättelse 1950.	Göteborgs Diakonissällskap har till ändamål att genom dess i Göteborg inrättade diakonissanstalt och till denna anstalt anslutna inrättningar till församlingens tjänst för sjukas, nödlidandes eller eljest hjälpbehövandes vård fostra och utbilda därtill lämpliga kvinnor av evangelisk-luthersk beaktelse. Cit efter årsberättelse 1950. Fastställt av Kungl Maj:t 22/4 1942.

Samtliga målsättningsparagrafer betonade en kristen grundinställning och diakonianstalternas möjligheter att hjälpa församlingarna med utbildade diakoniarbetare. Det senare tillägget saknades i Samariterhemmets stadgar. Där mötte i stället begreppet *församlingssystrar*. Diakonianstalternas ställning som självständiga enheter var påtaglig. En övergripande målsättning och definition avseende Svenska kyrkans diakoni förelåg inte. Det diakonala arbetsområdet bestämdes genom angivande av vida målgrupper: sjuka, nödlidande, vilsekomna, hjälpbehövande eller i allmänna ordalag som tjänande gärning eller den kristliga kärlekens tjänst. Inom de angivna målgrupperna var samhällets ansvarstagande påfallande. Denna utveckling medförde tveksamhet huruvida diakonin hade någon funktion att fylla i den samtida välfärdsstaten. Gentemot detta ifrågasättande försvarade exempelvis direktor Thorsten Levenstam diakonins existens. Han betonade diakonins ansvar för "den sanna människokärleken" genom vidmakthållande av kristen människovård och kristet människovärde. Levenstam lät diakonin framstå som en församlingens aktivitet – en tro omsatt i kärlekens gärningar.⁹ Denna vida definition beskrev visserligen diakonins särart i förhållande till samhällsvården, men avgränsade inte från övrig församlingsverksamhet.

Genom Levenstams formulering fördes diakonin in i församlingarnas ansvarsområde. Den organisatoriska bilden innebar emellertid, att verksamheten kom att utövas i församlingarna av från institutionerna utsända diakoniarbetare. Detta underströks av diakoninstitutions målsättning att vara *till församlingarnas tjänst*. Om diakonin skulle kunna framstå som en församlingsaktivitet i verklig bemärkelse krävdes en förändring av de organisatoriska förhållandena på så sätt, att församlingarnas huvudmannaskap ytterligare betonades.

Motioner om diakonins inorganisation i Svenska kyrkan vid kyrkomötena 1941 och 1951

Vid kyrkomötet 1951 förelåg två diakonimotioner. Den större av dessa, motion nr. 60 om diakonins inorganisation i Svenska kyrkan, hade undertecknats av biskop Gunnar Hultgren som första namn. Bakgrunden till denna motion utgjordes av en motion till 1941 års kyrkomöte av biskoparna Ljunggren och Brilioth. Denna motion syftade till åtgärder för diakonins fastare anknytning till den kyrkliga organisationen.¹⁰ Diakonimotionerna 1941:11 och 1951:60 stod varandra mycket nära. Det kan därför vara angeläget att presentera den tidigare motionen och dess behandling, innan jag riktar intresset mot den hultgrenska motionen. Den senare kom att utgöra utgångspunkten för den svenska diakonidebatten under undersökningsperioden.

9. "Diakoni betyder tjänande. Diakoni är den kristna församlingens aktivitet i tiden. Den är dess tro omsatt i kärlekens gärningar." Levenstam 1949.

10. Motion nr. 11 till Allmänna kyrkomötet 1941. I motionen betonades bl a nödvändigheten av att kärleksverksamheten intar sin plats som förkunnelse i handling vid sidan av ordets förkunnelse.

I elva punkter skisserade motionärerna 1941 de riktlinjer, som borde beaktas. Vid sidan av en fastare reglering av diakoniarbetarnas ställning borde även de talrika lekmanamedhjälparna inom det frivilliga församlingsarbetet, söndagsskolor, ungdomsverksamhet, kyrkligt-socialt arbete m m uppmärksammas. Eventuellt kunde dessa genom en enklare vigningsakt erhålla en officiell legitimation. Föreskrifterna i Lag om domkapitel 1937 § 13 ålade domkapitlen att främja den kristliga kärleksverksamheten inom stiftet. I anslutning härtill borde även diakonin infogas bland de uppgifter, som kyrkostämman respektive kyrkofullmäktige enligt Lag om församlingsstyrelse hade att handlägga. I motionen föreslog man vidare att möjligheterna att förena diakonitjänster med kyrkvaktmästarebefattning eller skrivbiträdessysslor på pastorexpeditionen skulle prövas. Vidare borde inrättandet av ett kvinnligt litterat diakonat, dvs ett diakonat med liturgiska och pedagogiska funktioner, tas under övervägande.¹¹ Motionen innehöll också förslag för handläggning av disciplinära ärenden beträffande diakoniarbetarna. Slutligen väckte man i motionen förslaget att det kyrkliga diakoniarbetet genom en officiell redogörelse skulle presenteras för kyrkomötet i enlighet med de bestämmelser som gällde för missions- och diakonistyrelsernas verksamhet. I anslutning härtill borde ett för diakonianstalterna gemensamt organ, ett diakoniråd, med klart angivna uppgifter inrättas. Motionen utmynnade i en hemställan om att kyrkomötet hos Kungl. Maj:t måtte begära utredning i enlighet med motionens intentioner.

I motionen vid kyrkomötet 1941 kan vi alltså se en önskan, att fastare knyta diakonin till församlingsverksamheten bl a genom föreskrifter i församlingsstyrelselagen. Som tidigare nämnts, hade församlingsrörelsens evangelisatoriska verksamhet inlemmats i Svenska kyrkans diakonistyrelse medan dess karitativa verksamhet i huvudsak behållits inom de i förhållande till diakonistyrelsen självständiga diakoniinstitutionerna. Förslaget att inrätta ett diakoniråd och presentera den diakonala verksamheten i form av redogörelse till kyrkomötet innebar en inskränkning av denna självständighet. Motionen förespråkade också ett mer omfattande diakonibegrepp med *pedagogiska* (söndagsskolor och ungdomsverksamhet), *liturgiska* (litterat diakonat, pastorsdiakoner, medhjälpare vid bygudstjänster) samt *karitativa* funktioner (kyrkligt socialt arbete). Diakonin framstod som en central funktion i kyrkans liv och gärning. Kyrkans verksamhet ansågs bestå dels av ordets förkunnelse, dels av kärleksverksamhet. Därmed avsåg man att i arbetet bevara samma dubbla funktion, som mötte i Jesu eget handlande – botandet av sjuka och predikan.¹²

11. Tanken på ett kvinnligt litterat diakonat av vars representanter skulle krävas akademiska examensmeriter, hade uttalats i anslutning till en vid 1938 års kyrkomöte väckt motion om kvinnliga präster.

12. "Diakonien synes mig allt eftersom tiden lider, mer och mer framstå som en grundläggande och central funktion i kyrkans liv och gärning. Vi måste i en sekulariserad tid predika inte bara med ord men också med handling. Genom diakonien har ju kyrkan, som det många gånger framhållits, särskilda möjligheter att nå fram till ett skikt i samhället, som stå utan någon egentlig kontakt med gudstjänstliv och förkunnelse. Biskop Ljunggren." Allmänna kyrkomötets protokoll 1941:3.

Kyrkolagsutskottet, som behandlade motionen, ansåg dess genomgående intention "synnerligen beaktansvärd". Utskottet tillstyrkte föreslagen utredning. Samtidigt betonade man frivillighetens grundläggande betydelse för den diakoni-verksamhet, som bedrivits tidigare samt vikten av att denna princip även i fortsättningen bevarades oinskränkt.¹³

Kyrkomötet beslöt att begära utredning i enlighet med motionens förslag. Med anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t åt dåvarande professorn Dick Helander att verkställa utredningen i fråga. Denne tog fasta på motionärernas önskemål om ett centralorgan för diakonin och föreslog en utbyggnad av diakonianstaltarnas informella samarbetsorgan sammansatt av de olika anstaltsföreståndarna.¹⁴ Möjligheterna att knyta detta till Svenska kyrkans diakonistyrelse övervägdes, men avvisades, eftersom det inte fanns gehör för denna tanke. En diakonianstalt förklarade sig t o m vilja stanna utanför en sådan sammanslutning.¹⁵

Organisationen skulle kallas *Svenska kyrkans centralutskott för diakoni* och få en självständig ställning i paritet med andra centrala kyrkliga styrelser. Den skulle bestå av ärkebiskopen som ordförande och sju ledamöter, av vilka två skulle utses av kyrkomötet och de övriga fem av diakonianstaltarnas styrelser. Till arbetsuppgifterna skulle höra handläggning av frågor, som berörde såväl anstaltarnas som församlingarnas diakoni. Utskottet skulle godkänna stadgar och utbildningsplaner för diakoninstitutionerna och verka för samarbete dem emellan rörande utbildningen. Utskottet borde självt kunna bedriva diakoni genom att uppta nya verksamhetsgrenar och svara för arbetets genomförande. Helanders förslag utsattes för stark kritik och föll vid remissbehandlingen. "Instanser, som företrädde kyrkans synpunkter" (vilka nämns inte) var missnöjda med kyrkomötets begränsade rätt att tillsätta ledamöter. Från diakonihåll påtalade man risken att utskottet skulle få en centralt styrande funktion, vilket kunde inskränka anstaltarnas självständighet. Dessutom avvisades från detta håll tanken på att utskottet själv skulle bedriva diakoni.¹⁶ Egentligen ville Helander från början, att kyrkomötet helt skulle tillsätta utskottet. Efter påtryckningar från anstaltshåll valde han dock den nu beskrivna sammansättningen.¹⁷

Eftersom man inte väntade sig att Kungl. Maj:t, med hänsyn till de negativa synpunkterna, som redovisades i remissyttrandena över Helanders förslag, skulle föra frågan vidare, tog biskopsmötet upp ärendet och utarbetade ett förslag till

13. Kyrkolagsutskottets betänkande 1941:19.

14. Merje 1965 s 12f.

15. Allmänna kyrkomötets protokoll 1951:7 Helander.

16. Motion nr. 60 till Allmänna kyrkomötet 1951 samt Merje 1965.

17. "Jag vill nu bekänna, att det var vi inom diakonianstalterna, som gjorde oss skyldiga att locka, tubba och draga professor Helander till en formulering av sitt förslag i det hänseendet som han från början alls inte hade avsett. Danell." Allmänna kyrkomötets protokoll 1951:7.

omorganisation av diakonistyrelsen. Man föreslog att denna skulle få arbeta i två avdelningar, av vilka den ena skulle fungera som diakoniavdelning med ärkebiskopen som ordförande. Diakonistyrelsen synes inte ha haft något att invända mot förslaget. Den skarpaste kritiken kom i stället från Diakonins Centrala Råd, som i sitt remissvar från den 1 december 1950 förklarade den föreslagna kopplingen till diakonistyrelsen vara otillfredsställande ur såväl principiella som praktiska synpunkter. Ett gemensamt diakoniråd skulle inte få bestämma över enskilda diakonianstalters verksamhet eller självständigt bedriva diakoni. Det ansågs också angeläget, att församlingarna framträdde som diakonins subjekt, medan diakonianstalterna skulle vara medarbetande organ i den diakonala verksamheten.¹⁸ Man begärde därför ett fullföljande av den ursprungliga tanken på ett självständigt centralorgan för diakonin samt en undersökning av möjligheterna till en verklig inorganisering av diakonin i kyrkan genom legitimering av diakonatet som kyrkligt ämbetet förenat med församlingstjänst.¹⁹

Under en tioårsperiod var alltså motionen till kyrkomötet 1941 föremål för utredningar och förslag, men frågan nådde inget slutligt avgörande. Förslaget om diakonins anknytning till församlingslivet resulterade i organisatoriska modeller på centralt kyrkligt plan. År 1951 fann man emellertid tiden mogen till ett förnyat försök och biskopsmötet uppdrog åt Gunnar Hultgren att vid kyrkomötet föra fram frågan om diakonins inordnande i den kyrkliga organisationen.

Vid 1951 års Allmänna kyrkomöte fullföljde biskop Hultgren uppdraget från biskopsmötet genom motion nr. 60 om diakonins inorganisering i Svenska kyrkan. Tillsammans med Hultgren hade biskoparna Gustaf Aulén, Yngve Rudberg och Bo Giertz samt dåvarande direktorn Ruben Josefsson och Gustaf Elving, Arvid Rodahl, Hans Endrell samt Sven Danell undertecknat motionen. Med undantag av Rodahl och Endrell var samtliga motionärer präster.

Den hultgrenska motionen var mycket omfattande och redovisade i stort diakonifrågans utveckling i Sverige under 1940-talet från motionen vid kyrkomötet 1941 till biskopsmötets förslag och remissbehandlingen av detta 1950. Därtill fogades en utblick mot diakonins ställning inom de finska och norska kyrkorna. Motionens innehåll koncentrerades i fyra huvudpunkter.

Först behandlades diakonatet som kyrkligt ämbete. I samband med detta betonade man, att diakonatet till sitt väsen var karitativt och att ett diakonat med karitativa uppgifter indirekt erkänts av Svenska kyrkan genom kyrkohandbokens vigningsritual. Motionärerna föreslog dock att det karitativa diakonatet skulle vidgas. Därigenom skulle det komma att omfatta även de pedagogiska funktioner, som påkallades av församlingsvårdande behov. Diakoniatet kunde också tillfogas vissa liturgiska funktioner. Diakon eller diakonissa skulle exempelvis kunna få

18. Sahlström 1951 s 108.

19. Motion nr. 60 till Allmänna kyrkomötet 1951 samt dess protokoll 1951:7 Helander.

uppdraget att leda gudstjänster av speciell natur i eller utanför kyrkorummet. Vidare skulle diakon kunna beredas rätt att biträda vid nattvardsdistributionen.

För det andra behandlade motionen kyrkliga diakonitjänster i församlingarna. Under denna punkt avhandlades främst anställningsfrågor och avlöningsfrågor. Motionen framförde också det tidigare förslaget om församlingars rätt att, genom tilläggsbestämmelser i lagen om församlingsstyrelse, anställa diakoniarbetare. Även om denna rätt var av grundläggande natur, bedömde man det emellertid vara viktigare, att församling, som ville anställa diakoniarbetare, skulle tillerkännas rätt till bidrag för dennes avlöning genom kyrkofonden. Små församlingar skulle gemensamt kunna anställa diakoniarbetare. Med hänsyn till den rådande prästbristen borde större pastorat åläggas att anställa diakon eller diakonissa.

Vid behandlingen av diakoniverksamheten i övrigt inom församlingar och stift framhöll man för det tredje i motionen, att det särskilda diakonatet som sitt komplement krävde ett allmänt diakonat, utövat genom både enskilda insatser och organiserad verksamhet. Vidare betonades vikten av att diakonin fastare knöts till församlingar och stift exempelvis genom inrättande av stiftadjunkturen för diakoni i varje stift.

Slutligen föreslogs i motionen ett särskilt centralråd för diakoni med ärkebiskopen eller den biskop han förordnade som ordförande samt ett antal ledamöter valda av kyrkomötet. Detta centralråd skulle ha den dubbla funktionen att främja och stödja diakoniverksamheten inom församlingarna och stiften samt möjliggöra en samverkan mellan å ena sida församlingar och stift och å andra sidan anstalterna. Diakonianstalterna föreslogs få behålla sin självständighet och frihet. Där emot skulle de underkastas en kontroll och insyn över utbildningen. Vidare föreslog man att de grundläggande bestämmelserna om diakonat, diakonitjänster och centralråd skulle sammanföras i en särskild lag om diakoniverksamhet i Svenska kyrkan.

Sammanfattningsvis var intentionen i den hultgrenska motionen att skapa förutsättningar för *diakonins inorganisering* i Svenska kyrkan, dels på riksplanet genom ett särskilt centralråd för diakoni med samlande och samordnande funktioner, dels på församlingsplanet genom tilläggsbestämmelser i Lag om församlingsstyrelse. Genom reglering av diakonatets olika funktioner ansåg man att dess ställning inom Svenska kyrkan skulle kunna stärkas. Därtill framhölls, att diakonin representerade en väsentlig sida av kyrkans liv, vilket borde medföra en väckelse bland medlemmarna till *personligt ansvar* för medmänniskorna, det allmänna diakonatet.

Vid kyrkomötet 1951 förelåg ytterligare en motion, nr. 61, av domkyrkosyssloman Ove Hassler, med förslag om skyldighet för större pastorat med mer än 10 000 invånare, att anställa diakon eller diakonissa. I denna motion anhölls också om utredning av möjligheterna för mindre församlingar att inrätta diakon- eller diakonisstjänster med deltidstjänstgöring som kyrkomusiker eller skrivbiträden på pastorsexpeditioner, något som också varit aktuellt i motionen till 1941 års kyrkomöte.

Inför plenardiskussion och beslut förbereddes motionerna av Andra tillfälliga utskottet under biskop John Cullbergs ordförandeskap. Utskottet delade motionärernas uppfattning, att tiden var mogen att ånyo utreda frågan om diakonin och dess inordning i Svenska kyrkan. Utredningen borde dock ske inom kyrkomötets egen utredningsnämnd. För denna utredning angav utskottet vissa riktlinjer, vilka bl a avsåg främja *diakonins utveckling i församlingarna*.²⁰

Vid plenardiskussionen stödde flertalet talare utskottets förslag och detta vann kyrkomötets bifall. Ett motförslag, vilket innebar att motionen inte skulle föranleda någon kyrkomötets åtgärd, väcktes av Nancy Eriksson.²¹ Beträffande detaljer i motionen anförde vissa talare avvikande mening. Förslaget om det karitativa diakonatets funktioner föranledde exempelvis herr Svennungsson att ytterligare understryka det evangeliska diakonatets karitativa karaktär. Tanken på diakonatets liturgiska funktioner hade tidigare föranlett utskottet att mana till försiktighet, även om man inte ville begränsa den kommande utredningen. Den största tveksamheten uttalade kyrkomötet inför Ove Hasslers motion, vilken upplevdes strida mot frivillighetsprincipen. Uppfattningen att all diakoniverksamhet skulle bygga på församlingars och enskildas offervillighet uttalades också vid kyrkomötet.²²

Behandlingen av diakonifrågan vid 1951 års kyrkomöte innebar en vakthållning kring diakonianstalternas självständighet. Inför det fortsatta utredningsarbetet skulle särskild vikt läggas vid församlingsdiakonins fortsatta utveckling. Den diakonala organisationen skulle byggas nedifrån. Diakonin betraktades som en nödvändig och organisk funktion hos kyrkan. I detta sammanhang hade behovet av närmare definitioner utifrån teologiska och praktiska kyrkliga utgångspunkter gjorts gällande.

-
20. "1. Diakonin bör icke betraktas som en mer eller mindre tillfällig och slumpvis ordnad verksamhet, utan som en nödvändig och organisatorisk funktion hos kyrkan vid sidan av ordets ämbete eller om man så vill, ingående i ordets ämbete i vidare mening.
 2. Själva begreppet diakonat bör närmare definieras utifrån teologiska och praktiska kyrkliga utgångspunkter.
 3. Diakonin bör uppbyggas nedifrån. Man bör sålunda i motionens anda främst syfta till att skapa gynnsamma betingelser för församlingsdiakonins fortsatta utveckling. . .
 4. Man bör i utredningen vara uppmärksam på den fara för det enskilda initiativets och den personliga offervillighetens hämmande, som en alltför långt gående lagmässig reglering av diakonin kan få.
 5. För diakonins finansiering torde man även i framtiden först och främst böra räkna med församlingars och enskildas offervillighet. Beträffande lämpligheten att för detta ändamål i viss utsträckning anlita kyrkofonden ha inom utskottet olika meningar yppats." Andra tillfälliga utskottets betänkande 1951:15. I utskottets arbete deltog biskoparna Cullberg och Runestam, byråchef Lundquist, prostarna C. G. Herrlin och Åström, professor Lindroth, pastor primarius Nystedt, rektorerna Envall, Tengblad och Jonzon, direktör Högquist, friherre Leijonhufvud samt kyrkvård Elmér och kommunalborgmästare Renman.

21. Allmänna kyrkomötets protokoll 1951:7.

22. Allmänna kyrkomötets protokoll 1951:7 herr Gustafsson.

3.2 Diskussionen kring församlingsdiakonins teologiska motiv och målsättning

I det inomkyrkliga materialet delades diakonins motiv upp i grupperna kristologiska och förvaltar-skapsteologiska motiv samt motiv hämtade från den nytestamentliga synen på lag och evangelium och kyrkans eget handlande. Denna uppdelning var enligt min mening en konstruktion, som inte blivit tillräckligt underbyggd i det material, som förelåg under undersökningsperioden. De tänkta gränserna mellan de redovisade grupperna överskreds exempelvis av respektive författare. I verkligheten återfanns endast två teologiska motiv för kyrkans diakoni i det svenska materialet: Jesu liv och undervisning samt kyrkans eget handlande. Till detta kunde som tredje motiv fogas ett internationellt material kring förvaltar-skapsteologin. De olika angreppspunkterna vid försöken att teologiskt beskriva diakonins motiv utgjorde i själva verket en varierande betoning av vad som kunde sägas utgöra diakonins subjekt: ett särskilt diakonat, församlingen och dess medlemmar eller kyrkan utan närmare avgränsning.

Det tryckta materialet från undersökningsperioden saknade vetenskaplig ansats. Det hade primärt tillkommit för att motivera diakonins existens i allmänhet. Samtidigt gav materialet underlag för en analys av försöken att forma diakonins identitet i anslutning till församlingarnas verksamhet. Detta var också en av de bärande tankarna i den hultgrenska diakonimotionen vid kyrkomötet 1951. Detta arbete skulle då bedrivas på sådant sätt, att diakonianstalternas självständiga ställning i största utsträckning bevarades. Anstalternas syfte att vara till församlingarnas tjänst, skulle inte heller förändras. Härigenom uppkom inte heller något direkt spänningsfält mellan institution och församling. Relationen mellan diakonianstalter och församlingar framträdde därmed som mer obestämd, än det tidigare behandlade förhållandet mellan kyrka och samhälle.

Mot bakgrund av materialets bristande vetenskapliga ansats har jag valt att begränsa mitt arbete till att låta det material, som jag redovisar i fortsättningen, besvara de tre övergripande frågorna: Varför förekommer diakonal verksamhet i församlingarna, vidare, vem skall utföra denna verksamhet och vilket är den församlingsdiakonala verksamhetens syfte.

Diakonins identitet från livsstil till uppdrag

Varför – diakonins motiv

I början av 1950-talet beskrevs diakonin ibland som uttryck för en livsstil. Denna livsstil anknöt till förhållandena i de första kristna församlingarna såsom de skildras i Nya testamentet. Framförallt framhölls tjänaridealet, beredvilligheten till tjänst och gemenskapen i församlingen-koinonian. Diakonin framstod inte som en organiserad verksamhet. Den präglades mer av en spontan insats utförd såväl av enskilda församlingsmedlemmar som hela församlingen.

Ett exempel på detta gav *Eino Sormunen* i ett föredrag vid Nordiska mötet för kvinnlig diakoni i Otnäs, Finland, tryckt i *Kyrka och tjänst* 1953. Grunden för diakonin var enligt Sormunen Kristus som Herrens lidande tjänare.²³ Denna uppfattning blev sedan verklighet i kyrkan, Kristi kropp, genom tron, som Sormunen kallade "ödesgemenskapen med Kristus". Genom diakonin utformade församlingen en livsstil. Denna livsstil representerades av de dygder, som bl a mötte i slutavsnitten av Pauli brev: ödmjukhet, saktmod, förnöjelse vid det som är ringa, frihet från allt det yttre, beredvillighet, glädje och tacksamhet.²⁴

Vanligare mötte emellertid Jesu liv och verksamhet som diakonala motiv. Understundom lät man också inkarnationen utgöra teologisk grund för församlingsdiakonal verksamhet. Så har exempelvis *Sven-Åke Rosenberg* beskrivit det kristna lärjungaskapets uppgift att omsätta Guds kärlek. Diakoni blev då att *reproducera* inte att *producera*.²⁵

I anslutning till försöken att söka de teologiska motiven för kyrkans diakoni i inkarnationen, har också den bibliska synen på kyrkan som Kristi kropp framhållits som bakgrund för de diakonala motiven.²⁶

Jesu liv och gärning som teologisk bakgrund för diakonal verksamhet innebar också att missionsbefallningen och uppdraget åt apostlarna fick bilda motiv för formandet av församlingsdiakonins identitet.

Så sökte exempelvis *Henrik Ivarsson* förankra diakonin främst i missionsbefallningens andra led om botandet.²⁷ Ivarsson utvecklade emellertid inte en specifik målsättning för den församlingsdiakonala verksamheten. Hans framställning representerade mer allmänna motiv för diakonal verksamhet. Detsamma gällde *Gustaf Wingren*, som speciellt framhöll mission och diakoni som kyrkans fullföljande av missionsbefallningens båda led.²⁸

I det svenska materialet förelåg också försök att motivera diakonin ur spän-

23. *Kyrka och tjänst* 1953 s 56f.

24. Se även Gärtner 1964.

25. Rosenberg 1956.

26. Se Levenstam 1965.

27. "När det gäller det verk evangeliet har att utföra nu i tiden, har detta också sin dubbla karaktär: en relation till både synden och sjukdomen. Båda dessa förstörelseredskap angrips genom evangeliet: genom förlåtelsen och dess förkunelse i evangelisationen, genom botandet (i vidaste mening) och dess utövande i diakonin." Ivarsson 1959, s 15.

28. "Diakonins specifika bibliska grund är det botande av kropparna, som från begynnelsen utgjorde en fast beståndsdel både av Jesu messianska verksamhet och av det apostoliska uppdraget." Wingren 1960, s 163. Se även Frejborn 1964, där dåvarande direktorn vid diakonianstalten Sarepta i Tyskland, Wilhelm Brandt behandlar diakonins bibliska grund mot bakgrund av ordet diakonein som beteckning för Jesu verk.

ningen mellan lag och evangelium. Så har exempelvis *Pehr Edwall* behandlat relationen mellan den reformatoriska synen på lagens bruk och trosbekännelsen. Ur denna relation kan motiv för församlingsdiakonal verksamhet hämtas.²⁹

I boken *Varför diakoni?* förankrade *David Lindquist* diakonin i *evangeliet, gudstjänsten och församlingen*. Evangeliets människosyn var enligt Lindquist en källa för diakonin. Evangeliet påvisade ett samband mellan ord och handling, precis som Jesu verk i Nya testamentet var dubbelt: predikan och botande av sjuka. Utan diakoni inskränkte sig predikan till retorik. Diakonin blev därför en del av kyrkans budskap och förtydligade ordet. Till bilden av evangeliet som ett motiv för diakonin hörde också enligt Lindquist, att behovet av diakoni inte skulle upphöra förrän vid Jesu återkomst. Till dess skulle Kristi omsorg om hela människan fortsätta, inte bara genom det predikade ordet och de förvaltade sakramenten, utan också genom diakonin, även om det inte fanns någon utsikt till seger för det diakonala tjänandet. Annars förkortades och förträngdes det evangelium i vilket diakonin hade sin förnämsta källa enligt Lindquist.

Men det fanns enligt Lindquist också ett klart samband mellan diakoni och gudstjänst. Detta framträdde tydligast i nattvardens "gå i Herrens frid". Om diakonin lösgjordes från gudstjänsten och blev en självständig funktion hotades den av faror. Den kunde då bli till en prestation eller upplevas som en befrielse från ett liv bärande andens frukter.³⁰

Lindquist betonade starkt diakonins förankring i församlingen. Församlingens hela tillvaro skulle präglas av det diakonala tjänandet. Diakonin var en frukt av det trons liv, som levdes i församlingen. Denna motivering hade sin förebild i urkyrkan. Diakonin var där kyrklig och endast i senare avledd mening humanitär och social. Enligt Lindquist påbörjade diakonin en "avfallsprocess" från församlingen i samband med att den blev allt mer institutionaliserad. Diakonin påverkade också församlingslivet. Det allmänna diakonatets uppgifter, som innebar att till församlingen förmedla en anda av hjälpsamhet och barmhärtighet, framstod inte isolerat utan utövades av den enskilde i hans egenskap av församlingsmedlem. Då den kristna aktiviteten inte var ett privatföretag, kom diakonin att knytas till en bestående församlingstjänst. Därigenom kom det särskilda diakonatet att förkroppsliga den diakoni, som i övrigt präglade församlingslivet.

Lindquist var kritisk mot framställningarna av Jesu gärning som diakonins

29. "Lagens första bruk hör samman med den första trosartikeln och är ett uttryck för skapelsens lag i människolivets olika sammanhang. Lagens andra bruk hänvisar till den andra trosartikeln eftersom lagen här driver till Kristus och hans försoning. Lagens tredje bruk har att göra med den tredje trosartikeln: helgelsens väg under Andens fostran och ledning." Edwall 1968, s 19.

30. "Diakoni utan gudstjänst betyder en förvandling av kyrkans sociala liv till något enbart välfärds-mässigt, ett handlande efter sekulariserad humanitet eller politisk ändamålsenlighet." Lindquist 1958, s 44.

motiv. Även om det förelåg ett samband mellan diakoni och inkarnation, innebar detta inte, att Jesus kunde framställas som den förste diakonen.³¹

Vem – diakonins subjekt

Genom att söka diakonins motiv i bl a församlingen kom David Lindquist att betona också *församlingens ansvar* för det diakonala arbetet. Lindquist hade dock påpekat, att den kristna aktiviteten inte var något privatföretag. Därmed kom utrymmet för spontandiakoni utförd av enskilda personer att krympa.

Men gudstjänsten som motiv kunde också framhäva utrymmet för det enskilda initiativet. Då betonades diakonin som uttryck för en kristen livsstil. *Diakonin hörde till församlingslivet*. Den var ingen organiserad del vid sidan av församlingens övriga liv. I dessa beskrivningar gjordes dock ingen skillnad mellan det allmänna och det särskilda diakonatets företrädare.³²

Dock har exempelvis Rosenberg påvisat skillnader mellan de båda diakonatens ställning. Rosenberg belyste diakonin, sådan den utfördes i urkyrkan, ur ett eskatologiskt perspektiv. Församlingen fortsatte Jesu egen gärning. I detta sammanhang talade Rosenberg om ett förvalterskap.³³ Men församlingen var tvungen att skaffa sig en garant för rätt förvaltning. En sådan garant för den rätta förvaltningen såg Rosenberg dels i kyrkans diakonat, dels i närheten till den levande kyrkans övriga grundfunktioner liturgia och martyria. När dessa grundfunktioner sårades, blev diakonin humanitet, socialvård och välfärd. Den förlorade sin förmåga att vara förkunnelse om Kristusnärvaro. Den diakonala verksamheten skulle i detta sammanhang vara omsorg om hela människan till ande, själ och kropp. Därför var det också viktigt, att kyrkan blev subjekt för diakonin.

Rosenberg hade framfört inkarnationen som teologiskt motiv för diakonin. Även mot bakgrund av en begränsad del av Jesu undervisning framträdde diakonin som en uppgift för alla kristna.

Så tog exempelvis Bertil Gärtner utgångspunkten för förståelsen av kärleksbudet i Nya testamentet i det sätt, på vilket ordet diakonein användes i Jesu undervisning. Termen, som i profangrekiskan betecknade slavens tjänst vid bordet, använde Jesus för att förklara det nya innehåll kärleksbudet hade fått genom

31. "Evangelierna ser Jesu ord och gärning såsom en enhet. Orden äro också Kristusgärningar. Det betyder att det ena icke kan ersätta det andra. Man kan icke ur Kristi verk skilja ut vissa partier, 'som man kallar centrala och andra, som man kallar sociala och alltså mindre centrala' (Rosenberg). Kristus ställer budet om kärleken till Gud samman med kärleken till nästan. Guds kärlek och människokärlek står och faller med varandra." Lindquist 1958, s 30.

32. "Gudstjänsten måste övergå i nästantjänst, liturgi övergå i diakoni och socialt arbete. Den som går ut från gudstjänsten skall vara 'uppladdad' av Guds kraft, så att han kan ge den vidare åt andra." Sjögren 1968, s 9. Se även Edwall 1972, s 96f.

33. "Sedan urförsamlingen klart sett hela innebörden av Jesu gärning och har inrättat sig så, att hans verk blir rätt förvaltad, måste det skaffa sig garantier för denna förvaltning." Rosenberg 1956, s 19.

honom. Jesus blev tjänaren och främst Herrens tjänare, Ebed Jahwe. I Jesu kärlek och självutgivande offer hade det nytestamentligt diakonibegreppet enligt Gärtner sitt centrum.

I fortsättningen behandlade Gärtner sedan de paulinska förmaningarna till församlingarna att ha tjänandet i Jesu anda som förebild för sina liv. Detta fick återverkan på vår egen tids diakoni.³⁴ Med bilden av kyrkan som *Kristi kropp* följde, att alla kristna måste vara inriktade på ett tjänande av varandra, eftersom endast detta kunde bevara sammanhållningen och bli till tjänst utåt.

Med kärleksbudet som utgångspunkt såg Gärtner diakonins grundprincip i Jesu egen person och gärning främst som Herrens lidande tjänare. Bilden av kyrkan som Kristi kropp och lemmarnas funktion innebar ett starkare betonde av det allmänna diakoniet.

Vid beskrivningen av diakonins subjekt var det uppenbart, att det särskilda diakoniet skulle tillförsäkras ett utrymme samtidigt som det allmänna diakoniet starkare skulle betonas. Syftet var att, i enlighet med den hultgrenska diakonimotionen, stärka diakonins ställning i församlingarna.

Vad – diakonins syfte

Diakonin var till sin utformning karitativ. Den bestod i praktiska gärningar riktade mot människor i nöd. Därmed öppnades också möjligheten att beskriva diakonins identitet på ett omfattande sätt.

I samband med det första av Svenska kyrkans diakoninämnd anordnade riksmötet för kyrkans diakoni 1965 beskrev dåvarande direktorn vid diakonanstalten Stora Sköndal, *Thorsten Levenstam*, diakonin som hjälp och bistånd gentemot människor som behövde sådan.³⁵ Genom förankring i inkarnationen avgränsade Levenstam diakonin från allmän humanitär verksamhet. Kristus levde i diakoni bland människorna genom att han kom till vår värld för att tjäna. Församlingen skulle så – som Kristi kropp – leva som Kristus, *d v s leva i diakoni*. Diakonin var den kristna kärleken i funktion i församlingen. Det innebar att den ville hjälpa människan i all slags nöd.³⁶

I boken *Diakoni i välfärdssamhället* beskrev Levenstam diakonin som den kristna kyrkans människovård. Genom sin grund i evangeliet blev den diakonala omsorgen om medmänniskan en del av gudsgemenskapen. Den var också ett uttryck för en tro verksam i kärlek. Levenstam har sammanfattat sin uppfattning om diakonins grund som *omsorg i Jesu anda*.

34. "Diakonins grundprincip, som har sin utgångspunkt i Kristi person och gärning, är ett tjänande, som hör alla kristna till..." Gärtner 1964, s 10.

35. I Frejborn 1966, s 25 f.

36. "Allt är diakoni, som syftar till att hjälpa en människa i hennes personliga nöd. Levenstam." I Frejborn 1966, s 30.

Levenstam förespråkade ett omfattande diakonibegrepp. Om allt som syftade till att hjälpa en människa i hennes personliga nöd var diakoni, kunde denna förlora sin substans och utvecklas till allmän filantropisk verksamhet. Genom betonandet av närheten till evangeliet och sambandet mellan diakoni och tro mildrade Levenstam dock denna risk.

Liknande synpunkter framfördes vid prästmötet i Skara stift 1966. Där behandlade man kyrkans villkor och arbetsmöjligheter i en sekulariserad värld. Vid prästmötet framlade *Egon Åhman* en avhandling med titeln *Sekulariseringsprocessen och kyrkan*. I avhandlingens avslutande del behandlade preses diakonin. Åhman anslöt sig där till uppfattningen att *diakonein* i Nya testamentet användes för att beteckna *hela Jesu livsverk*. Detta tog sig uttryck i ett tjänande. Tjänandet framställdes i motsats till härskandet. Diakonin innefattade då hela kyrkans gärning.³⁷

Diakonins identitet – en översikt

Hos Rosenberg mötte ett starkt betonande av förhållandet mellan diakonin och inkarnationen. Lärjungarnas diakoni innebar att reproducera Jesu egen diakoni. Detta var för Rosenberg ett förvalterskap. Som subjekt för diakonin anförde Rosenberg kyrkan. Med kyrkan avsåg han i detta sammanhang det särskilda diakonatet. Detta var också tillsammans med kyrkans övriga huvudfunktioner en säker garant för den rätta förvaltningen av Jesu karitativa gärning. Diakonin framställdes också som en funktion inom kyrkan vid sidan av dess övriga verksamhet gudstjänst och vittnesbörd. Liknande tankar redovisades också vid riksmötet för kyrkans diakoni 1965.³⁸

David Lindquist angav tre motiv för det diakonala handlandet: evangeliet, gudstjänsten och församlingen. Per-Olof Sjögren och Pehr Edwall underströk här gudstjänsten som motiv för diakonin. Edwall kompletterade dock framställningen med evangeliet och trosbekännelsen som ytterligare diakonala ansatspunkter. Ingen av författarna angav dock någon närmare diakonidefinition. Gemensamt för dem var emellertid uppfattningen, att diakonin borde utövas i församlingen och vara en följd av trons liv. I Sjögrens formulering, att gudstjänsten skulle *övergå* i nästantjänst, antydde en skillnad mellan diakoni och liturgi, som inte mötte hos Lindquist och Edwall. Diakonin riskerade att bli omfattande med denna förankring. Lindquist angav det allmänna diakonatets uppgift som *ingjutande av en*

37. "I Kristi diakonat ligger församlingens diakonat inneslutet. Kristus är närvarande i sin kyrka i församlingens tjänande. De diakonala nådegåvorna härleder sig djupast sett från det att 'vara i Kristus'. Det finns därjämte även en förborgad Kristi närvaro i världen. Han är fördold i sina minsta bröder. (Matt 25.31ff)" Åhman 1966, s 354ff. Åhman refererar i kapitlet Kyrkan är diakonia-tjänst till Heinz-Dietrich Wendland och den tyska sekulariseringsdebatten.

38. Församlingen och diakonin. Gruppsamtal vid riksmötet för kyrkans diakoni den 27–29 september 1965. Grupp a. Myrgård. Svenska kyrkans diakoninämnd. Stencil.

anda av hjälpsamhet och barmhärtighet. Detta kunde medföra en begränsning, då diakonin inte enbart var miljöpåverkande utan också innebar ett praktiskt handlande. Genom sambandet mellan ord och handling i Jesu liv såsom det framställdes av Lindquist och Edwall vidgades dock åter begreppet.

Med diakonins motiv i gudstjänst och församling mötte uppfattningen om ett allmänt diakonat. Diakonins motiv framträdde som dess särart. Diakonins syfte angavs vara att förtydliga ordet och den relaterades i sitt utövande inte till några speciella målgrupper.

Enligt Ivarssons framställning framstod diakonin som förankrad i själva evangeliet. Den utgjorde en sida av den inkarnerade kärleken. Diakonin var då motiverad i Jesu dubbla missionsbefallning. Jesus fullföljde själv denna dubbla gärning samt gav den vidare till församlingen. Ivarsson förespråkade ett omfattande diakonibegrepp, där den diakonala gärningen riktades mot hela skapelsen och dess situation. Samtidigt varnade Ivarsson för alltför vid och därmed diffus bestämning av diakonin. Ivarsson framställde diakonin som en kyrkans angelägenhet, men angav samtidigt inget närmare subjekt. En antydning i riktningen mot ett mer allmänt diakonat torde dock kunna uttydas genom anspelningen på diakonin som en trons frukt.

Till skillnad från Ivarsson betonade Wingren starkare det allmänna diakonattet. Varje döpt var diakon. Det speciella diakonattet liksom den speciella yttre missionen vilade på allas diakonat och allas missionsansvar. Wingren uteslöt alltså inte ett särskilt diakonat, men såg samtidigt det allmänna diakonattet som en nödvändig utgångspunkt för den verksamhet, som utfördes av för diakonal tjänst vigda.

Vid undersökningsperiodens början omkring 1950 framskymtade tanken på diakonin som uttryck för en livsstil. Denna var personlig och representerades av de dygder, som mötte i Pauli brev. Men denna livsstil hade också sin förankring i kyrka och församlingsliv. Därmed kunde också församlingen, evangeliet eller urkyrkans sätt att handla diakonalt vara motiv för diakoniverksamheten.

Under senare delen av 1950-talet började man starkare betona församlingen som diakonins subjekt. Därmed skedde också ansatser till viss styrning och fastare reglering av all diakonal verksamhet. Detta försvårade den spontana diakonala insatsen utförd av enskilda församlingsmedlemmar. Diakonins teologiska motiv kom att sökas i inkarnationen, missionsbefallningen eller Jesu uppdrag åt apostlarna och därmed den framtida kyrkan. Den spontana diakoni, som vuxit fram, kom inte att inrymmas i denna debatt, där församling eller kyrka angavs som diakonins subjekt. Då det enskilda initiativet kom i skymundan, fick spontandiakonin söka sina egna vägar, bl a i det arbete som utfördes inom stadsmissioner, på ekumenisk grund exempelvis i Ria-sammanhang och olika projekt av typen jourhavande medmänniska. Under 1960-talet växte så begreppet Församlingen – läkande miljö fram som ett talesätt. Det fick då beteckna en diakonal verksamhet grundad i en personlig livsstil, sådan den mötte under 1950-talets första år. Verksamheten kom då att speciellt vara inriktad på samhällsstrukturer

och livssituationer, som kunde upplevas svåra för enskilda personer, inte på enskilda målgrupper. Den kom därmed att utvecklas vid sidan av den inomkyrkliga debatten med försök att forma diakonins identitet, där den karitativa sidan av verksamheten betonades.

Begreppet Församlingen – läkande miljö mötte främst i föredrag och anföranden. Först under mitten av 1970-talet förekom det i studiematerialet inför diakonins riksmöte i Örebro, där det i *Diakoniaktuell* nr. 14 talades om läkande miljö för utslagna. Då det vid denna tidpunkt användes i ett officiellt material, hade emellertid tanken på en speciell diakonal livsstil gått förlorad, och materialet behandlade hur kyrka och församling skulle kunna agera i konkreta situationer i mötet med speciella diakonala målgrupper. Detta kunde uppfattas som ett befästande av förändringarna av diakonins identitet från livsstil till uppdrag.

Mot bakgrund av Jesu liv och gärning hade såväl en allmän diakoni som det särskilda diakonatet kommit att teologiskt motiveras. Vanligast mötte ett praktiskt diakonibegrepp som *Jesu händers ämbete*. Som subjekt framställdes då som regel det särskilda diakonatet. Lära och liv utgjorde hos Jesus en enhet. På samma sätt hade hans offentliga verksamhet också två sidor, nämligen predikan och diakoni. Diakoni fick då beteckna Jesu omvårdnad om kroppsligt och själsligt sjuka, hungrande och andra lekamligen nödställda samt om sörjande, förkomna och brottslingar.³⁹

Diakonin beskrevs alltså ibland som Jesu händers ämbete. 1958 års kyrkomötes utredningsnämnd var inte helt tillfreds med detta uttryck. Trots detta fann man det i och för sig riktigt. Orsakerna till tveksamheten var, att diakoniverksamheten inte kunde begränsas till att omfatta endast arbetsuppgifter med starkt manuellt inslag, såsom sjuk- och åldringsvård. Inte heller fick begreppet diakoni genom ordet ämbete begränsas till att omfatta endast det arbete, som utfördes av för diakonal verksamhet vigda. Denna uppfattning grundade sig på den nytestamentliga synen, att församlingen aldrig var tänkt som objekt för sina funktionärers verksamhet, utan Kristi kropp, där varje lem hade sin speciella arbetsfunktion.

Samtidigt som de praktiska diakoniuppgifterna utförda av det särskilda diakonatet skulle bevaras, sökte man vidga de teologiska motiven. Därigenom skulle verksamheten också kunna utföras av enskilda församlingsmedlemmar inom ramen för församlingens ansvarsområde. Detta var i enlighet med intentionerna i motionen vid Allmänna kyrkomötet 1951. Andra infallsvinklar till diakonins motiv prövades därför. Främst kom diakonins motiv i Jesu missionsbefallning och uppdraget till apostlarna och därmed den framtida kyrkan att styra arbetet med särskild diakonidefinition.

39. "Kyrkans diakoni är en rätt diakoni i samma mån som den mitt under geografiska och historiskt betingade skiftningar i arbetsformer, till anda och väsen utgör ett utflöde av Jesu egen diakoni." 1958 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr. 1. Utredningsuppdraget föranleddes av en motion till Kyrkomötet av herrar Byström och Renman med hemställan om utredning av diakonins infogande i kyrkan i linje med den hultgrenska motionen 1951. Utöver uppdraget till utredningsnämnden föranledde denna motion ingen kyrkomötets åtgärd. Se vidare nedan sid 89f.

I den svenska debatten anförde man också kritiska synpunkter mot de praktiska diakonibegreppen. Så avfärdade exempelvis Henrik Ivarsson definitioner som *kyrkans tjänande gärning – den tjänande kärlekens praktiska utövning – kyrkans kärleksverksamhet* som för vida. Den kristna kärleken tog sig uttryck i form av förkunnelse, undervisning och kristen fostran. Lät man diakonin vara omvårdnad om kroppens nödtorft, var inte heller det tillfredsställande, om man inte enligt reformatörernas terminologi med kroppen avsåg människan i hela hennes jordiska existens.⁴⁰

Thorsten Levenstam utarbetade ett förslag till diakonilag för Svenska kyrkan. I detta sammanhang presenterade han en definition för det diakonala arbetet. Diakonin beskrevs som omsorg i Jesu Kristi anda. Till diakonins speciella väsen hörde, att den var ett uttryck för en tro verksam genom kärlek. Som sådan kunde den dock ges uttryck i olika arbetsuppgifter.⁴¹

Diakoni och förvaltaransvar

Under 1950-talets slut och början av 1960-talet skedde ett målmedvetet teologiskt arbete i syfte att beskriva och definiera förvaltarskapet. Förvaltarskapsteologin grundade sig på inkarnationen, men betonade samtidigt den enskilde kristnes ansvar för skapelsen, vilket medförde ett starkt motiv för ett mer allmänt diakonat. Utifrån förvaltarskapstanken framstod diakonin som ett livsmönster i den kristna församlingen, en tro verksam i kärlek.⁴² Diakonin kunde då beskrivas i termer som *medvetande, miljö och livsstil*. Detta utgjorde en större förutsättning för det spontana och privata initiativet inom diakonin än den väg som valdes vid utarbetande av diakonidefinitionen.

På uppdrag av Lutherska Världsförbundet och dess kommission för förvaltarskap och församlingliv framlade *Helge Brattgård* en undersökning av förvaltarskapet mot bakgrund av det bibliska materialet. Denna undersökning presenterades i *Goda förvaltare*.

Inledningsvis redogjorde Brattgård för svårigheterna att definiera förvaltarskapet. Den engelska definitionen var 1964 vanligast förekommande.⁴³ Den beskrev förvaltarskapet som en livsinställning och inte en speciell "action" i församling-

40. Ivarsson 1959.

41. "Med diakoni menas i denna lag den kristna kyrkans omsorg om hela människan i Jesu Kristi anda. Diakonin kan gestaltas i olika arbetsuppgifter men är alltid ett uttryck för en tro, som är verksam genom kärlek". Gal 5:6" Levenstam (1971) § 1. Svenska kyrkans diakoninämd, stencil.

42. Carlson 1965.

43. Christian Stewardship is the practice of systematic and proportionate giving of time, abilities and material possessions, based upon the conviction that these are trusts from God to be used in his service for the benefit of all mankind in grateful acknowledgement of Christ's redeeming love. Brattgård a a s 15.

en. Detta underströks också vid den av WCC anordnade första ekumeniska stewardshipkonferensen i Bossey 1961, där det även poängterades, att förvalterskapet som livsstil utgjorde en del av den helige Andes verk.

Dopet kallade till förvalterskap. Detta förvalterskap innebar också ett tjänande och en uppmaning, att i relation till medmänniskor ikläda sig ödmjukheten som en tjänardräkt.⁴⁴

Förvalterskapet innebar en livsstil, där var och en fick tjäna med sin speciella nådegåva (1 Petr 4:10). Nya testamentet gav emellertid ingen förteckning över dessa nådegåvor. I 1 Kor 12:4-6 återfanns emellertid tre begrepp: charismata, diakoniai och energämata. Enligt Brattgård var diakoniai och energämata konkreta uttryck för det överordnade begreppet charismata.⁴⁵

Förvalterskapets ansvar innefattade enligt Brattgård inte enbart skapelsen och dess gåvor. Även frälsningen och dess gåvor ingick i ansvaret att vara förvaltare. Tjänsten, diakonin, blev på detta sätt en karitativ gärning med själavårdande syfte. Den var en alla kristnas angelägenhet grundad i Kristi kärlek.

I boken *Tjänande församling* gav Per-Olof Sjögren en översikt av diakonin i ljuset av den bibliska förvalterskapstanken. Detta material var ursprungligen ett föredrag hållet 1967 vid en nordisk diakonikonferens anordnad av Lutherska världsförbundet.

Sjögren anförde som en grundläggande bestämning av diakonin, att denna var Kristi tjänst. Diakonins subjekt var Kristus och diakonin beskrevs som Kristi händers gärning eller tjänst. Om församlingen uppfattades som Kristi kropp, innebar detta, att alla kristna var kallade till denna tjänst genom dopet.⁴⁶

Sjögren framhöll vidare, att förvalterskapet omfattade hela den kristnes liv. I anslutning till Brattgård underströk Sjögren förvalterskapet som ett uttryck för det nya livet. Det var inte fråga om speciell "effektivitet" i församlingslivet eller "långtidsprogram". I stället sattes människor i direkt kontakt med Kristus själv. Detta innebar att som Guds redskap vara trogen och uthållig (Lk 12:42-48) men också ett liv under offer och lidande.

Sjögren betonade starkt diakonins relation till inkarnationen. Detta innebar, att diakonin hämtade liv från Kristus och bar det ut till dem som behövde det. Men diakonin var också enligt Sjögren offer och uppståndelse i enlighet med vandringen i Kristi efterföljd. Jesu ställföreträdande lidande var ett exempel för andra att

44. "Den som genom dopet blivit född på nytt genom Guds levande ord, renar sig därför till ett liv i broderlig, uthållig kärlek. Den frihet, som dopet leder in i, missbrukas av den döpte, om han använder den till ett liv i själviskhet. Dopet har i stället kallat honom till tjänst åt andra." Brattgård a a s 77.

45. "Denna (charisma) yttrar sig konkret i församlingen som tjänst (diakonia). Är Kristus *Herren*, så är den kristne *tjänaren*." Brattgård a a s 141.

46. "Alla döpta är kallade av Gud till sin speciella tjänst i enlighet med den nådegåva var och en har undfått." Sjögren a a s 14.

efterfölja. Uppståndelsen gav i sin tur ett segerperspektiv. Diakoniverksamheten kunde då präglas av glädje mitt i sorgen.⁴⁷

Den kristnes liv, hans yrke och hela tillvaro, skulle enligt Sjögren vara en nästantjänst, eftersom *allt liv var tjänst*. Detta framstod som ett resultat av en prövning av diakonin i förvaltarskapetets teologi. Kristus offrade sig för att försona våra synder (Fil 2). Han inspirerade sin kyrka till efterföljd och i sin tur kunde kyrkan inspirera andra till samma offer.

Sjögren betonade alltså relationen mellan diakoni och inkarnation. Som resultat fick Sjögren ett praktiskt diakonibegrepp – *Jesu händers tjänst eller gärning* – med de risker ett sådant diakonibegrepp medförde av överbetonade av de manuell-
la inslagen i diakoniverksamheten. Sjögren mildrade dock denna risk något genom påpekandet att allt liv var tjänst. Liv kunde i detta fall uppfattas inte enbart som praktiskt, manuellt, handlande, utan också som livsstil, livsinställning. Genom anknytningen till förvaltarskapetstanken betonades alla kristnas ansvar för diakonins förverkligande. I detta sammanhang gällde det också att tillvarata de olika nådegåvorna. Sjögren vidrörde, men avslutade inte, tanken, att diakoni och förvaltar-
skap skulle täcka varandra, då han betonade, att dopet kallade till förvaltar-
skap och att hela den kristnes liv var tjänst. Sjögren ansåg själv inte begreppen helt täckande varandra, vilket framgick av rubrikens formulering: *diakonin i ljuset av den bibliska förvaltar-
skapetstanken*.

Förvaltar-
skapetsteologin gav alltså underlag för uppfattningen av ett allmänt diakonat. Det särskilda diakonatet nämndes över huvud taget inte. Som diakonins särart framträdde relationen till Jesu liv och gärning. Diakonins syfte angavs som omvårdnad om skapelsen. Detta syfte låg i den speciella livsstil ett rätt förvaltar-
skap medförde. Hos Brattgård mötte också uppfattningen om diakonins själavår-
dande syfte. Mot bakgrund av förvaltar-
skapetets teologi som diakonalt motiv kunde det enskilda initiativet inom diakonin utvecklas. Det öppnade också möjligheter till spontandiakonala insatser. Genom dopet kallades den kristne till förvaltar-
skap och tjänst. När den kristnes liv skulle präglas av tjänandet, medförde detta också konsekvenser inom samhället i arbete, planering, fackligt och politiskt arbete
o s v.

Förslag till svensk diakonidefinition

Arbetet med preciseringen av de bärande motiven för diakoniverksamheten gick långsamt. Vid kyrkomötet 1968 väcktes förslag om utredning av diakonins innebörd och dess arbetsuppgifter samt av diakonivigningens innebörd. I motionen

47. "Detta är den kristna kärlekstjänstens kännetecken framför en blott mänsklig medmänsklighet – den förra står i direkt förbund med oöverbärliga kraftkällor, därigenom att den utgår från Kristus på Guds högra sida." Sjögren a a s 25.

ställdes frågan vad diakoni verkligen var mot bakgrunden av svårigheterna att entusiasmera människor för det särskilda diakonatet.⁴⁸

Andra tillfälliga utskottet ställde sig positiv till motionen, men förutsatte att utredningen skulle ske inom ramen för den 1965 inrättade Svenska kyrkans diakoninämnds verksamhet. Detta blev också kyrkomötets beslut.⁴⁹

Den utredning, som föreslogs vid 1968 års kyrkomöte, skulle alltså verkställas inom ramen för diakoninämndens verksamhet. Denna initierade också föreslagen utredning genom tillsättandet av en kommitté, vilken fick namnet *1969 års diakoninutredning*. Utredningsuppdraget skulle syfta till en bestämning av diakonin i den Svenska kyrkan.⁵⁰

I utredningen presenterades materialet genomgående i relation till begreppen diakoni och diakonat. Man angav syftet vara en strävan att kunna framlägga ett förslag till särskild *Lag om diakoni och diakonat för Svenska kyrkan*. Tyngdpunkten i utredningen låg emellertid på diakonatet, varför diakonibegreppet och dess innebörd något kom att träda tillbaka. I utredningen presenterades dock ett förslag till diakonidefinition och kommittén redovisade motiven bakom denna definition.

I relation till de nytestamentliga skrifterna tog kommittén som utgångspunkt orden diakonein och diakonia i betydelsen tjäna och tjänst. Genom Jesu verksamhet hade dessa ord fått en speciell innebörd. I anslutning till inkarnationen som teologiskt motiv för diakonin framhöll diakoninutredningen, att förståelsen för kyrkans diakoni var avhängig förståelsen av *Kristus som tjänaren-diakonen*. Kommittén ansåg sig kunna påvisa, att diakonin alltid var kristocentrisk och att diakonia-begreppet i Nya testamentet fick sitt speciella innehåll från kärleksbudet.

I översikten över den svenska diakonidebatten fäste utredningskommittén upp-

48. "Det måste vara oerhört svårt att uppbringa någon entusiasm för en kyrklig tjänst, som kyrkan själv inte kan ge ett innehåll, grundad på den heliga skrift och kyrkans allmänna tradition, tillämpad på vår tids förhållanden." Motion nr. 83 vid Allmänna kyrkomötet 1968. Motionen är undertecknad av kyrkoherdarna Olof Andrén, Karl-Erik Johansson, biskop Sven Danell och komminister Ragnar Lundell.

49. Andra tillfälliga utskottets betänkande 1968:11. I utskottet ingick prostarna Jan Berndes, Nils Karlström, Einar Svensson, biskop Martin Lindström, rådmän Bengt-Olof Sandin, kyrkoherde Rune Klingert, rektorerna Sven Bergström och Sven Svenningsson, förman Gunnar Eilemar, kyrkvärd Svante Häger, hushållslärare Gunnel Larsson, annonskonsulent Bertil Nilsson samt komminister Ragnar Lundell. Se även Allmänna kyrkomötets protokoll 1968:5.

50. Till utredningskommitté utsågs direktor Yngve Iversson, vilken blev sammankallande och sedermera ordförande samt socialsekreterare Åke Westerberg, kontraktsprosten Olof Andrén och byråchef Ingemar Andersson. Den sistnämnde avsåg sig emellertid ledamotskapet före det konstituerande sammanträdet i februari 1969. Som utredningssekreterare utsågs diakoninämndens generalsekreterare Sten-Erik Wihlborg. Till utredningskommittén har särskilda experter och ledamöter adjungerats i anslutning till vissa specialavsnitt. Utredningens resultat presenterades 1972 av diakoninämnden under titeln *Tjänsten åt nästan*.

märksamheten på den karitativa verksamheten som en väsentlig del av kyrkans diakoni. Vidare berördes spänningen mellan diakoni och socialvard. Kommittén påvisade här en möjlighet för diakonin att komplettera samhällets socialvard genom sin anknytning till evangeliet.⁵¹

I de sammanfattande synpunkterna framkom behovet av att klart definiera begreppet diakoni, särskilt om detta skulle förekomma i lagtext. Utredningen hade stannat inför definitionen *Diakoni är kyrkans omvårdnad om den enskilda människan till själ och kropp*. Detta innebar enligt utredningen att förmedla hjälp i olika livssituationer, visa kärlek och barmhärtighet och försöka frigöra människan till trons liv och tjänst.

Den teologiska grundsyn, som varit vägledande för diakoniutredningen hade utgått från diakonia-begreppets vidsträckta innebörd i Nya testamentet. Detta begrepp fick för kommittén beteckna både Kristi samlade uppdrag i världen som Herrens lidande tjänare och lärjungens tjänst samt de enskilda tjänsterna i församlingen.

Denna grundsyn har vid remissbehandlingen utsatts för kritik.⁵² Så efterlyste domkapitlen i Uppsala och Växjö i sina remissvar en annan utgångspunkt för diakonins teologiska motivering. Som exempel angav man trosbekännelsen och då främst den första trosartikeln.⁵³

Diakoniutredningen föreslog i betänkandet, att diakonin skulle definieras som kyrkans omvårdnad om människan till själ och kropp. En del remissinstanser upplevde denna definition för vid. Så efterlyste t ex Karlstads domkapitel och stifts diakoniråd en komplettering för att få skarpare konturer. Andra remissinstanser upplevde å andra sidan definitionen för snäv. Uppsala och Växjö domkapitel föreslog därför ett betonande av diakonin som handling. Samma tendens utvisade Västerås domkapitel i sitt svar, där diakonin definierades som *kyrkans omvårdnad genom hjälpende och helande handlingar*. Bräcke diakonigård var rädd för missförstånd med anledning av den föreslagna definitionen. Denna risk för missförstånd ansåg man sig kunna undvika genom formuleringen *Diakoni är kristen omvårdnad*. . . Utifrån skapelsetanken formulerade Strängnäs diakoniråd diakonibegreppet som *kyrkans tjänst åt den enskilda människan som Guds ska-*

51. "Vad diakonin ger utöver det materiellt påvisbara ligger inte i de mänskliga resurserna eller i de personliga egenskaperna hos utövarna. Det ligger i diakonins anknytning till evangeliet." Tjänsten åt nästan s 42.

52. Remissvaren till diakoniutredningens förvaras i Svenska kyrkans diakoninämnds arkiv. Diakoninämnden har också gjort en sammanställning av remisserna. I föreliggande avsnitt har jag använt det direkta remissmaterialet.

53. "Den teologiska ansatsen skulle kanske tagits i den första trosartikeln om Skaparen och skapelsen. Kristusgärningen kunde sålunda satts i sitt sammanhang med Skaparens vilja att fortsätta och föra vidare sin skapelse och ta upp kampen mot de destruktiva fördärvsmakterna. I den linjen vore en kristen kallad att efterlikna Kristus för deras skull, som behöver hjälpas och helas." Uppsala domkapitel.

pelse. Ersta diakonisskams diakonissråd bejakade det vida diakonibegreppet, men önskade ett tillägg, som underströk diakonins eskatologiska perspektiv, då omvårdnaden hade sin förebild i Kristus och utfördes på hans uppdrag.

Uppfattningen av diakonin som en uppgift även för den enskilde kristne betonades i Göteborgs diakoniråds remissvar. Där beskrevs diakonin som *kyrkans och den enskilde kristnes tjänst åt hela människan som individ eller tillhörande ett kollektiv*. Här mötte ett nedslag av helhetsprincipen. Detta utvecklades dock inte närmare. Diakonins inriktning på individen tillhörande ett kollektiv öppnade möjligheter för en verksamhet med socialetiska aspekter. Så påtalade Lunds diakoniråd diakonins möjligheter att påverka samhälle och samhällsstrukturer. Denna aspekt underströks också i svaret från Diakoniråd for Den norske kirke. Man menade där, att den föreslagna definitionen var för individualistiskt fattad, då kyrkans socialetiska uppdrag bl a hörde till den diakonala verksamheten.

Diakoniutredningen hade som utgångspunkt för beskrivningen av diakonin tagit diakonia-begreppet och Jesu egen person och gärning. Därmed betonades sambandet mellan diakoni och inkarnation. Som subjekt för diakonin angav diakoniutredningen kyrkan. Diakonin beskrevs som omvårdnad. Begreppen omvårdnad eller kyrka preciserades dock inte närmare. I kommentarerna till definitionen beskrevs dock omvårdnaden dels som ett konkret handlande, dels som en möjlighet att komplettera den materiella hjälpen genom direkt anknytning till evangeliet. Häri framskyntade en strävan att precisera diakonin i anslutning till församlingsstyrelselagens begrepp omvårdnad och diakonins självavårdande syfte, dess speciella särart. I detta sammanhang sökte diakonidefinitionen i sig inrymma den befintliga kurativa, karitativa och pedagogiska verksamheten samtidigt som man försökte att inte låsa en framtida utveckling genom snävt angivna verksamhetssområden. Diakonins möjligheter inom det socialetiska området berördes dock inte speciellt vare sig i definition eller kommentar, vilket påtalades i remissvaren från Lunds stifts diakoniråd och Diakoniråd for Den norske kirke. Den kritik, som riktades mot den teologiska grundsynen för diakonin innebar en önskan att även poängtera förvalterskapet som teologiskt motiv. Därigenom skulle enskilda initiativ kunna tas till vara och spontandiakonala insatser inrymmas inom kyrkans diakoni.

Begreppet *kyrkans omvårdnad* accepterades av flertalet remissinstanser. I ett remissvar förekom alternativet *kyrkans tjänst*, vilket kunde upplevas som ett försök att beskriva diakonin i termer av erbjudande alternativt mer ordagrann översättning av ordet diakonia. Det bärande i detta remissvar från Strängnäs diakoniråd var emellertid diakonins anknytning till skapelsetanken. Ett par remissyttranden, Bräcke diakonigård och Göteborgs stifts diakoniråd, anförde kristen omvårdnad respektive *kyrkans och den enskilde kristnes tjänst*, vilket kunde tolkas som ett uttryck för ett starkare betonande av den individuella insatsen på diakonins område. Detta utgjorde då ett bejakande av diakoniutredningens egen intention, att fastare förankra den diakonala verksamheten i församlingen och därmed också i den enskilde kristnes liv.

Diakoniutredningens material och insända remisser har sedan blivit föremål för behandling inom Svenska kyrkans diakoninämnd. I dess betänkande *Diakonin i Svenska kyrkan* behandlades emellertid diakonibegreppet och diakonidefinitionen mycket kortfattat, medan lagfrågorna också här fick en jämförelsevis större omfattning.⁵⁴

Diakoninämnden betonade i sitt ställningstagande, att Svenska kyrkans diakoni var en församlingarnas uppgift samt att uppdraget för den allmänna diakonin låg i dopets förpliktelser. Därmed kunde enskilda initiativ och spontan diakoni inrymmas i det allmänna diakonatets uppgifter. Diakonin framställdes dock mer som uppdrag och plikt än som livsstil. Diakonibegreppet formulerades tämligen omfattande. Samtidigt sökte man undvika riskerna, att diakonin genom en för vid bestämning skulle förlora sin substans. Efter bearbetning fick diakonidefinitionen en i stort sett ny lydelse.

Diakoniutredningens förslag

Diakoni är
kyrkans omvårdnad
om den enskilda människan
till själ och kropp.

Diakoninämndens definition

Diakoni är
omvårdnad
grundad i Kristi kärlek
i syfte att hjälpa människan
i hennes olika livssituationer
och göra det möjligt för henne att
frigöras till tro och tjänst.

Diakoninämnden preciserade diakonins omfattning och grund mot bakgrunden av inkomna remissvar. Genom bortfallet av ordet *kyrkans* gavs ingen närmare bestämning av vem som skulle utöva den diakonala omvårdnaden. Det kunde med andra ord vara diakoninstitutioner, stift, församlingar, kristna organ och organisationer men också enskilda kristna. Av definitionen följde också, att den diakonala omvårdnaden kunde utövas av andra, institutioner och enskilda, utan anknytning till Svenska kyrkan – eller ens något annat samfund – blott det grundläggande kravet om omvårdnadens grund i Kristi kärlek uppfylldes. Den formulering denna del av definitionen erhölet efter diakoninämndens bearbetning utgjorde ett bejakande av inkarnationen som teologiskt motiv för diakonal verksamhet. Dess vida formulering skulle också kunna uppfattas som uttryck för diakoni som livsstil inrymmande också enskilda initiativ. Den fortsatta handläggningen av diakonidefinitionen begränsade emellertid denna möjlighet.

Diakoniutredningens formulering *till själ och kropp* kunde ses mot bakgrunden av den reformatoriska människosynen. Diakoninämnden gjorde genom formuleringen *i hennes olika livssituationer* en öppning såväl mot de yttre som inre förhållanden under vilka människan levde. Denna formulering avspeglade också

54. Svenska kyrkans diakoninämnd 1975 b.

uppfattningen av människan som en enhet av ande, själ och kropp samtidigt som den bar drag av 1960-talets helhetsprincip i vårdarbetet. En alltför vid diakonidefinition medförde risken, att det specifika för diakonin gick förlorat. Genom det avslutande tillägget begränsades denna risk. Om diakoniutredningens förslag kunde sägas utgöra ett försök att i första hand inrymma befintlig verksamhet, innebar dock diakoninämndens formulering i högre grad en nyorientering på diakonins område.

Diakoninämndens tillägg om diakonins möjligheter att frigöra människan till tro och tjänst, utgjorde en bearbetning av diakoniutredningens kommentar och förtydligande vid sidan av föreslagen definition. Man kunde här spåra en ansats att ge diakonin en självavärdande inriktning, vilket beskrev dess särart i förhållande till den samhälleliga omvårdnaden. Diakoninämndens definition kunde sägas konkretisera församlingsstyrelselagens innehållsbestämda beskrivning av omvårdnaden på denna punkt.

Diakoninämndens definition överlämnades dock inte till kyrkomötet 1975. Den presenterades i redogörelsen för verksamheten avseende år 1974. Materialet från 1969 års diakoniutredning redovisades fortlöpande i samtliga diakoninämndens redogörelser till kyrkomötet för åren 1970 fram till kyrkomötet 1975. En mer omfattande presentation av betänkandet gavs i årsredogörelsen för 1971. I verksamhetsberättelsen för 1974 återfanns sedan den föreslagna definitionen.

Andra tillfälliga utskottet under hushållslärare Gunnel Larssons ordförandeskap uppmärksammade så diakonidefinitionen vid 1975 års Allmänna kyrkomöte. Utskottet hade att förbereda diakoninämndens årsredogörelser inför plenarsammanträde och beslut.⁵⁵ Utskottet fann frågan om en diakonidefinition, som kunde bli allmänt erkänd av kyrkan, mycket viktig. Den föreslagna definitionen ansåg utskottet därvid kunna ligga till grund för fortsatt bearbetning. I övrigt föranledde denna definition ingen utskottets åtgärd. Utskottet föreslog endast ansvarsfrihet för diakoninämndens förvaltning. Kyrkomötets beslut innebar också ett bifall till vad utskottet hade hemställt.

Tjugofem års teologisk debatt och kyrkomötesbehandling hade inte givit ett bestående resultat i form av diakonidefinition för Svenska kyrkan antagen vid kyrkomöte. Ett förslag till sådan definition hade utarbetats inom ramen för 1969 års diakoniutrednings arbete. Efter remissbehandling och bearbetning hade diakoninämnden för sin del antagit särskild diakonidefinition, men denna presenterades inte i anslutning till det förslag om diakonatlag, som förelades det allmänna kyrkomötet 1975. Diakonidefinitionen behandlades inte heller vid kyrkomötet utöver den uppmärksamhet den rönt i utskottsarbetet. I övrigt har 1969 års diakoniutredning inte blivit föremål för behandling i kyrkomötet.

55. Allmänna kyrkomötet. Andra tillfälliga utskottets betänkande 1975:1. I utskottet ingick hushållslärare Gunnel Larsson, kontraktsprosten Olof Ericsson, kyrkoherde Einar Göth, domprostarna Gunnar Helander, Henrik Ljungman och Clarence Nilsson, bisköp Ingmar Ström samt adjunkt Anna Greta Eriksson, disponent Sigvard Hovstadius, lektor Åke Löfgren, 1:e polisassistent Nils Nilsson, distriktsstudieledare Ulla Roland och ingenjör Sidney Törnros.

Genom sambandet mellan lag och diakonidefinition hade diakonins ställning som uppdrag ytterligare stärkts. Med detta samband kunde den spontana diakonin inte erhålla utrymme. Även om definitionen öppnade möjligheter till enskilda initiativ, var grundintentionen en starkare styrning och förankring av diakonin i församlingarnas verksamhet. Diakonin hade inte längre karaktär av livsstil. Den var ett uppdrag.

3.3 Diakonin mellan privat initiativ och offentligrättslig styrning

Diakoni och offentlig lag

En av intentionerna i den hultgrenska motionen 1951 var diakonins inorganisation i Svenska kyrkan. För att nå detta mål på församlingsplanet aktualiserades möjligheterna att formulera tilläggsbestämmelser till församlingsstyrelselagen. De särskilda kompetensfrågorna kom dock att lösas inom ramen för församlingsstyrelselagstiftningen vilket redovisats ovan. Denna lag gav diakonin en offentligrättslig ställning bland församlingens övriga uppgifter, ordets förkunnelse och gudstjänstliv. Ordet *diakoni* nämndes dock inte i lagtexten. Däremot mötte ordet *omvårdnad*. De teologiska motiven hade också utvecklats i anslutning till församlingsstyrelselagen, se 2.3. Snart väcktes emellertid förslaget om särskild diakonilagstiftning efter finskt mönster. Denna lag skulle då ha ställning av kyrkolag. Frågan var aktuell i samband med kyrkomötena 1958 och 1963. Vid detta senare kyrkomöte avstyrkte man dock förslaget om en särskild diakonilag.⁵⁶

Vid kyrkomötet 1968 förelåg så ånyo en motion med hemställan om att kyrkomötet måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning rörande diakonilag för Svenska kyrkan.⁵⁷ I motionen åberopades, att församlingsstyrelselagen räknade med en profilerad social aktivitet inom kyrkoförsamlingarna. Diakonin borde därför inlemmas i församlingarnas legala verksamhet. På liknande sätt hade exempelvis den finska kyrkans diakoni sedan länge varit fast förankrad genom en i kyrkolagstiftningen inarbetad diakonilag.

Kyrkolagsutskottet, som hade att förbereda ärendet inför plenardiskussion och beslut, föreslog avslag till motionen, då frågan om församlingarnas kompetens redan var reglerad i lag. Samtidigt ansåg man att en utredning i frågan borde tillkomma inom Svenska kyrkan, exempelvis inom ramen för diakoninämndens

56. 1958 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr. 1 och 1963 års kyrkomötes första särskilda utskotts betänkande nr. 1.

57. Motion nr. 98 till Allmänna kyrkomötet 1968. Motionen var undertecknad av biskop Sven Danell, rektor Ragnar Kling, kyrkoherdarna Rune Klingert, Olof Andrén och Arne Branderud, inspektör Eskil Jinnegård, folkskollärare Magnus Ödkvist, prostén Gustaf Elving samt redaktör Arndt Johansson.

verksamhet.⁵⁸ Vid kyrkomötet bifölls sedan, vad kyrkolagsutskottet hade hemställt.

Syftet bakom diakonimotionen av Sven Danell m fl var diakonins förankring i en framtida kyrkolag. I anslutning härtil behövde det särskilda diakonatets ställning ytterligare förstärkas. Församlingsstyrelselagen från 1961 gav i ordet omvårdnad en allmän antydning om diakonins art och innehåll, främst genom angivande av särskilda målgrupper för den diakonala verksamheten. Denna uppräkningsfäktade de vid lagens tillkomst aktuella kurativa, karitativa och pedagogiska funktionerna. Samtidigt öppnade formuleringen möjligheter till diakonal verksamhet inom nya områden. Strävan att ge diakonin en fastare förankring i kyrkans organisation kom att medföra ökade svårigheter för diakoniarbetarna. Dessa saknade närmare angivande av behörighet och kompetens, såvitt denna ej kunde sägas sammanfalla med församlingarnas allmänna kompetens. I detta sammanhang uppkom förslag om förnyad prövning av uppfattningen om diakonatet som ingående i kyrkans ämbete vid sidan av Ordets förkunnelse och sakramentsförvaltningen. Denna linje faller dock delvis utanför denna framställningsramar, men bör bli föremål för beaktande vid undersökningar av ämbetssynen inom Svenska kyrkan. Frågorna om diakonatet kom emellertid i utredningsarbetet att sammankopplas med frågorna kring särskild diakonilagstiftning och församlingarnas ansvar för diakonins förverkligande. Vid 1968 års kyrkomöte var lagstiftningen kring diakonifrågorna mycket begränsad.

I kyrkolagen nämndes av naturliga skäl inget om det särskilda diakonatet. Ett särskilt diakonat förekom inte vid lagens tillkomst 1686. Först under den nu aktuella tidsperioden gjordes allvarigare försök att få diakonatet infogat i lagtexten. Diakonifrågorna återfanns i kyrkolagens allmänna bestämmelser rörande prästs uppgifter. Däri föreskrevs, att präst genom ord och handling skulle undervisa sina församlingsbor om vikten av kristen kärleksverksamhet. Kyrkoherdarna hade att ansvara för att mindre bemedlade församlingsbor inte lämnades oförsörjda.⁵⁹ I lagen om Domkapitel föreskrevs skyldighet att främja den kristna kärleksverksamheten.⁶⁰ Diakonin omnämndes vidare i den särskilda vagningsritualen för präst, diakon och diakonissa samt de olika stadgarna för diakonininstitutionerna och Svenska kyrkans diakoninämnd. Därtill kom församlingsstyrelselagens kompetensparagraf och föreskrifter om kyrkorådens skyldigheter.⁶¹

58. Kyrkolagsutskottets betänkande 1968:28. Vid kyrkolagsutskottets slutbehandling av ärendet deltog borgmästarna Nils Rappe och Sigvard Bälter, biskop Gösta Lundström, prostarna Gustaf Elving, David Svennungsson, Gustaf-Adolf Danell, Erik Magnusson och Ingvar Kalm, vidare lantbrukare Olof Emil Karlsson, byrådirektör Gunnar Lagerberg, fögderidirektör Gunnar Linnell, f d l.e. taxeringsinspektör Gustaf Klason, landshövding Ragnar Lassnanti och advokat Guit Österlind.

59. Kyrkolagen kap 17 §1 och kap 24 §24.

60. Lag om domkapitel §31:1.

61. Lag om församlingsstyrelse 1961 §§ 2 och 43.

Ett förslag till diakonilag efter finskt mönster hade emellertid utarbetats av *Thorsten Levenstam*. Detta lagförslag, som täckte såväl definitioner som ansvarsmönster från församlingsplan till riksplan, har emellertid aldrig varit föremål för någon form av behandling.

Levenstams definition av diakonin har redovisats ovan sidan 73. Den föreslagna lagtexten angav i målsättningsparagrafen diakonin som en del av kyrkans uppgift att förkunna evangeliet. Detta skedde genom ordet och diakonin. Levenstam avgränsade inte diakonin i förhållande till särskilda målgrupper. Det vida diakonibegreppet medförde, att diakonin kunde ha olika former och varierande arbetsuppgifter. Formuleringen medförde risker, att diakonin skulle förlora sin substans, om allt, som syftade till att hjälpa människan i hennes lekamliga nöd var diakoni. Vidare innebar förslaget möjligheter att komplettera och initiera verksamhet inom ramen för den speciella kompetensen genom att vara uttryck för en tro, verksam genom kärlek. Ansvar för den diakonala verksamhetens genomförande åvilade kyrkan, såväl församlingar och stift som centrala kyrkliga instanser. Lagförslaget anbefallde alltså diakonalt arbete såväl på församlingsplanet som vid de särskilda institutionerna. Någon gränsdragning mellan instanserna aktualiserades dock inte.

Levenstams lagförslag gav också underlag för såväl det särskilda som det allmänna diakonatet. Det särskilda diakonatet borde enligt Levenstam räknas till kyrkans ämbeten, medan det allmänna diakonatet ansågs höra till kyrkans funktioner. Närmare skillnader i kompetensförhållande och gränsdragningar mellan ämbetsdiakoni och allmän diakoni angavs inte.⁶²

Genom de speciella ansatserna till skapande av en diakonilag av kyrkolags ställning, kom det enskilda initiativet i diakoniverksamheten att ytterligare träda tillbaka. Ansatsen innebar i stället ett försök att ge det diakonala arbetet en offentligrättslig reglering.

Svenska kyrkans diakoninämnd 1965

En av de bärande tankarna i 1951 års diakonimotion vid kyrkomötet var diakonins fastare inorganisering i kyrkans liv och verksamhet. Den vid kyrkomötet tillsatta

62. ”§ 1. Kyrkans uppgift är att förkunna evangeliet genom Ordet och diakonin. Med diakoni menas i denna lag den kristna kyrkans omsorg om hela människan i Jesu Kristi anda. Diakonin kan gestaltas i olika former och med olika arbetsuppgifter men är alltid uttryck för ”en tro, som är verksam genom kärlek”. Gal. 5:6.

§ 2. Varje kyrkoförsamling och stift liksom hela kyrkan är skyldiga att förverkliga diakoni . . .

§ 3. Till kyrkans ämbeten hör diakonatet. Innehavare av diakonatet kan de bli, som genomgått av Svenska kyrkans diakoninämnd (utbildningsnämnd) fastställd utbildning samt blivit i enlighet med kyrkohandboken vigd till diakon resp. diakonissa. Innehavare av diakonatet är skyldig att i trohet mot kyrkans lära och ordning samvetsgrant fullgöra sina uppgifter, ställa sig kyrkans lagar och förordningar till efterrättelse. Utöver detta ämbetsdiakonat hör till kyrkans diakonifunktioner ett allmänt diakonat, som utövas av alla kyrkans medlemmar.” Levenstam (1971). Svenska kyrkans diakoninämnd, stencil.

särskilda utredningsnämnden under ordförandeskap av ärkebiskop Yngve Brilioth avlämnade sitt betänkande till 1953 års kyrkomöte.⁶³

Inför kyrkomötet 1953 påtalade den särskilda utredningsnämnden, att diakonin inte var inorganiserad i kyrkans liv och att de tjänster, varom kyrkohandboken angav vigningsritual, saknade rättsligt reglerad ställning. Vid sidan av Diakoniens centrala råd, som utgjorde ett samarbetsorgan mellan de olika diakoninstitutiö- nerna, fanns nu behov av ett central utskott för diakoni. Detta utskotts arbetsupp- gifter skulle inskränkas så, att diakonianstalernas frihet inte onödigtvis begränsa- des. Utredningsnämnden fann sig emellertid inte mogen att framlägga konkreta förslag i ärendet. Dess förslag innebar en hemställan, att kyrkomötet skulle fatta beslut om att hos Kungl. Maj:t begära ytterligare utredning i ärendet. Denna förnyade utredning skulle då beakta, förutom centralorganisationen, även frågor- na kring anstalernas ställning, anställningsförhållandena samt diakonatets grän- ser och vigningsfrågan. I den vid 1951 års kyrkomöte presenterade diakonimotio- nen av biskop Hultgren var diakonins uppbyggnad från lokalplanet en bärande tanke. Detta hade inte beaktats vid utredningsarbetet.

Vid plenardiskussionen ansåg därför biskop Gunnar Hultgren, att nämndens behandling av anställningsförhållanden och diakonatets innebörd lett till ett alltför pessimistiskt ställningstagande. Förslaget innebar inga åtgärder till stärkande av diakonin på församlingsplanet. Enligt Hultgren måste arbetet i första hand inrik- tas på att få församlingarna aktiva, vilket också var det bärande i 1951 års motion.⁶⁴ I utredningsarbetet hade berörts möjligheterna att sammankoppla dia- konitjänster med andra kyrkliga tjänster, exempelvis som kyrkomusiker eller uppgifter på pastorsexpeditioner. Denna koppling kunde medföra svårigheter, inte minst i fackliga sammanhang, vilket belystes av rektor Arthur Klum. Denne förordade i stället provande av lekmannainsatser, som en parallellöppning av kyrkans frivilliga insatser på diakonins område.⁶⁵

Efter avslutad plenardiskussion beslöt kyrkomötet, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om att hela frågan om diakonins infogande i kyrkans organisation måtte bli föremål för en utredning, som kunde leda till konkreta förslag. Vid utredningen borde även frågan om lämpliga ändringar i församlingsstyrelselagen beaktas.⁶⁶

63. 1951 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr. 4 s 41. I utredningsnämnden ingick förutom ärkebiskop Yngve Brilioth, rektor C. E. Göransson, direktor Ruben Josefsson, prosten H. M. Hallén, lantbrukare E. V. Staxäng, redaktör Hemming Sten och professor H. G. F. Sundberg.

64. Allmänna kyrkomötets protokoll 1953:4.

65. "Det är min uppfattning, att om man skulle förbinda kyrkomusikertjänster och pastorsexpedi- tionstjänster med diakonitjänster, så skulle man också vålla irritation. Det skulle innebära, att man av de sökande till dessa tjänster skulle fordra, att vederbörande var aktivt enrollerade i kyrkans tjänst. De skulle vara aktivt kristna. Jag tror att detta skulle medföra svårigheter inte minst när det gäller dessa personers organisationstillhörighet inom den fackliga världen. Klum". Allmänna kyrkomötets protokoll 1953:4 s 50.

66. Allmänna kyrkomötets beslut 1953 &37 samt dess skrivelse nr 11.

Några konkreta åtgärder i organisationsfrågan hade emellertid inte vidtagits före 1958 års kyrkomöte. Vid detta kyrkomöte väcktes en motion av prosten Engelbert Byström och kommunalborgmästare Alex Renman med hemställan om att kyrkomötet i förnyad skrivelse till Kungl. Maj:t skulle hemställa om utredning av diakonins infogande i kyrkan enligt intentionen i den hultgrenska motionen 1951. Eftersom frågan uteslutande var av kyrklig karaktär, borde den inte beröras av den påbörjade utredningen om de framtida relationerna mellan kyrka och stat.⁶⁷ Denna motion överlämnades till första tillfälliga utskottet, som hade att förbereda ärendet inför plenardiskussion och beslut.

Utskottet anförde som sin mening, att tillskapandet av ett centralt organ för diakonin borde utredas ytterligare av en av kyrkomötet tillsatt utredningsnämnd. Denna skulle då i första hand arbeta vidare med den närmare utformningen av centralorganet och ange vilka funktioner detta skulle ha samt utarbeta stadgar för detsamma. Även diakonianstalternas byggnadsbehov, ekonomi och utbildningsplaner skulle utredas med sikte på bättre möjligheter att tillgodose behovet av arbetskraft i kyrkans verksamhet. I övrigt borde, enligt utskottet, ett centralt organ självt kunna medverka till de olika frågornas lösning.⁶⁸ Vid plenum biföll kyrkomötet vad utskottet hade hemställt. Kyrkomötets utredningsnämnd fick i uppdrag att utreda diakonifrågan.⁶⁹

Genom beslut med anledning av diakonimotionen vid 1958 års kyrkomöte hade frågan om centralt organ för kyrkans diakoni fallit avsevärt framåt. Visserligen skulle ärendet ytterligare utredas, denna gång inom en kyrkomötets utredningsnämnd. Utredningen skulle emellertid nu syfta till förslag om hur ett sådant organ skulle vara utformat och vilka befogenheter det skulle inneha. Handläggningen av ärendet medförde dock, att kyrkomötet kvarhöll intentionen med centralt organ på riksplanet, medan den ursprungliga intentionen var diakonins inorganisering på lokalplanet. Beslutet kunde dock tolkas så, att den lokala organisationen skulle inrymmas bland de frågor till vars lösning det centrala organet självt skulle medverka.

Den särskilda utredningsnämnd, som tillsattes vid 1958 års allmänna kyrkomöte, framlade sitt betänkande om diakonins infogande i kyrkans organisation till kyrkomötet 1963. Utredningsnämnden föreslog inrättandet av ett centralt organ benämnt *Svenska kyrkans diakoninämnd* efter förebild av de tidigare missions-

67. Motion nr. 34 till Allmänna kyrkomötet 1958.

68. Första tillfälliga utskottets betänkande 1958:10. Utskottets behandling av ärendet deltog förutom dess ordförande, biskop Sven Danell, domprosten Oscar Rundblom, kontraktsprosten Elis Franzén, kyrkoherdarna Theodor Brunnander, Ragnar Ekström och Gustaf Elving, kyrkvärden Olof Emil Karlsson, lantbrukare Reinhold Kahlström, överkontrollör Gunnar Lagerberg, rektorer Herbert Lundh och Ester Arfwedson samt fru Karin Arfwidsson, revisor Alfred Sundberg och redaktör Arndt Johansson.

69. Allmänna kyrkomötets protokoll 1958:3.

diakoni- och sjömansvårdsstyrelserna. Nämnden skulle vara ett samlande organ för diakonin inom Svenska kyrkan med huvudsakliga uppgifter av samordnande, inspirerande och informerande art. I betänkandet betonades frivillighetsprincipen för diakonianstalterna. Sålunda borde centralorganet inte ingripa i eller dirigera de enskilda diakonianstalternas eller organisationernas interna arbete. Diakoninämnden skulle dock på förslag av diakonianstalternas styrelse fastställa utbildningsplaner.⁷⁰

Enligt stadgarna föreslogs vidare, att diakoninämnden skulle vara sammansatt av åtta ledamöter samt ärkebiskopen eller den biskop han utsåg som ordförande. Av de åtta ledamöterna, som skulle väljas av kyrkomötet, skulle två vara föreståndare vid diakonianstalt, varav den ene skulle representera den manliga och den andra den kvinnliga diakonin. Av de övriga sex ledamöterna skulle två vara präster och fyra lekmän. I en särskild specialmotivering till stadgeförslaget hade utredningsnämnden anfört sin uppfattning, att församlingarna var det primära för all diakoni, även anstaltsdiakoni. Härigenom anknöt man till den ursprungliga intentionen i diakonimotionen 1951. Denna synpunkt redovisades dock inte i det slutliga stadgeförslaget.

Första tillfälliga utskottet under biskop Sven Danells ordförandeskap hade att bereda ärendet inför kyrkomötets beslut.⁷¹ Utskottet hälsade med tillfredsställelse den enighet, som rädde beträffande tillskapandet av ett centralt organ för kyrkans diakoni analogt med de tre redan existerande kyrkliga styrelserna. Genom tillkomsten av 1961 års församlingsstyrelselag hade diakonin blivit erkänd som en församlingens uppgift. Denna församlingsangelägenhet borde nu få en fast förankring inom Svenska kyrkan. Utskottet hade därvid i sitt betänkande sett som sin främsta uppgift, att ge stadgarna en utformning, som gjorde det möjligt, samtidigt som man inte ville kränka frihetsprincipen för diakonianstalterna. Man förutsatte dock, att samtliga diakonianstalter anslöt sig till diakoninämnden. Inte minst med tanke på samordningen av utbildningen vore detta värdefullt. I stadgarna föreslogs en del ändringar. Vid regleringen av diakoninämndens arbetsuppgifter önskade utskottet en starkare formulering i moment a) och föreslog därför formuleringen "aktivt följa utveckling". I komparativt syfte presenteras här de moment i stadgarnas målsättningsparagraf, som har relevans för min framställning.

70. 1958 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr. 1. I nämndens slutbehandling av ärendet deltog biskop Sven Danell, borgmästare Yngve Bjerström, riksdagsman Ivar Persson, budgetsekreterare Göran Göransson, kyrkoherde Gustaf Elving samt spårvägskontrollör A. A. Ljungbeck och bankdirektör L. E. Waller.

71. Första tillfälliga utskottets betänkande 1963:1. I utskottet ingick förutom dess ordförande, biskop Sven Danell, biskop Helge Ljungberg, domprost Oscar Rundblom, kontraktsprosten Ragnar Ekström, kyrkoherdarna Theodor Brunnander och Åke Zetterberg, rektor Ester Arfwedson, kyrkvårdarna Karin Danielsson och Gerhard Lantz, bankdirektör Georg Högström, redaktörerna Arndt Johansson och Wilhelm Mauritz, postöverkontrollant Gunnar Lagerberg samt assessor Herman Löfgren.

Utredningsnämndens förslag §2

Diakoninämnden skall vara samlande organ för diakonien inom Svenska kyrkans församlingar och stift, för diakonianstalter samt för stiftelser och sammanslutningar till främjande av diakoni och har i denna sin egenskap såsom huvudsakliga uppgifter

- a) att följa utvecklingen inom diakonien samt väcka förslag till åtgärder för diakoniens främjande
- b) att vara huvudman för de stifts- och kontraktsombud för diakoniens främjande, vilka domkapitlen utser för respektive stift
- d) att anordna allmänna diakonikonferenser *för stifts- och kontraktsombud samt till nämnden anslutna diakonianstalter, stiftelser och sammanslutningar*
- e) att uppehålla kontakt med diakonien inom övriga kristna trossamfund och med samhällets sociala organ samt representera svenska kyrkans diakoni, där detta ej tillkommer annan

Utskottets förslag §2

Diakoninämnden - - -

- - - uppgifter

- a) att *aktivt* följa- - -

- - -främjande

- b) att vara- - -

- - -stift

- d) att anordna allmänna diakonikonferenser

- e) att uppehålla kontakt- - -

- -annan

Utskottet föreslog, att diakoninämnden skulle vara sammansatt av sex ledamöter jämte ärkebiskopen. De sex ledamöterna skulle väljas direkt av kyrkomötet. Utredningsnämndens särskilda valbarhetsvillkor avvisades. Utskottet föreslog dessutom att till stadgarna skulle fogas skyldighet för till diakoninämnden ansluten anstalt, stiftelse eller sammanslutning att avge årsberättelse till nämnden.

Kyrkomötet hälsade med tillfredsställelse det faktum, att man nu genom utredningsnämndens och utskottets arbete syntes stå inför diakonins snara inorganisering i kyrkan. Förhoppningar knöts till diakoninämnden och dess väntade åtgärder i denna riktning. Den nya församlingsstyrelselagens positiva inställning till diakonin framhölls också i sammanhanget. Man ansåg, att denna skulle komma att underlätta diakonins genombrott. Dessutom kunde diakoniarbetarnas ovisshet undanröjas och deras osäkra ställning förbättras i och med erkännandet av diakonin som sådan.⁷² Alla röster i debatten var emellertid inte odelat positiva. Biskop David Lundquist förordade sålunda den tidigare föreslagna linjen, att diakonins inorganisering skulle börja på församlingsplanet. Lindquist betonade också diakonianstalernas frivilliga anslutning främst med anledning av anstalernas långa historia, vilket inte kunde medföra ett abrupt tvångsmässigt infogande i den nya organisationen.⁷³

Efter avslutad plenardiskussion beslöt kyrkomötet i enlighet med utskottets förslag. Skrivelsen till Kungl. Maj:t fick den av utskottet föreslagna formuleringen.⁷⁴ Detta ledde till inrättandet av Svenska kyrkans diakoninämnd, som den 1 januari 1965 kunde påbörja sitt arbete.

Genom tillskapandet av Svenska kyrkans diakoninämnd hade diakonin erhållit ett centralt organ på riksplanet. Stora förväntningar ställdes från början på diakoninämnden. Genom de slutgiltiga stadgarnas utformning hade diakonianstalernas frihet begränsats i större utsträckning än vad som hade föreslagits i det tidigare utredningsarbetet. Bl a skulle anstalerna till diakoninämnden avge årsberättelse för sin verksamhet. Det tidigare förslaget, att till nämnden knyta två föreståndare för diakoniiinstitutionerna hade också avvisats.

Avsikten med diakoninämnden var ett starkare understödjande av församlingarnas diakoni. Detta skulle främst fullföljas genom informations- och upplysningsverksamhet. Församlingsdiakonin nämndes dock inte i stadgarna. Däremot omnämndes diakoniverksamheten på stifts- och kontraktsplan, främst ombudsverksamheten. Tillkomsten av diakoninämnden kunde innebära en ökad inspiration till lokala initiativ, enskilt eller kollektivt i församlingarna. Genom den organisatoriska uppbyggnaden synes emellertid utrymmet för spontandiakonala insatser ytterligare ha inskränkts. Förändringen inom diakonin från privat initiativ till organisation med offentligrättslig styrning underströks också av den vikt församlingsstyrelselagen tillmättes i de organisatoriska fragorna. Anmärkningsvärt var, att Den öppna dörren, som tillkommit på enskilt initiativ, blev medlem av diakoninämnden. Föreningen var i första hand ekumenisk och inte ett uttryck för Svenska kyrkans diakoni. Detta kunde upplevas som ett avkall på diakoninämndens stadgar. Det kan också vara av intresse att pröva, om tillkomsten av

72. Allmänna kyrkomötets protokoll 1963:3 s 18 ff samt Merje 1965.

73. Allmänna kyrkomötets protokoll 1963:3 s 20f.

74. Allmänna kyrkomötets skrivelse 1963:9.

diakoninämnden inneburit nyorientering på diakonins område, ökad förekomst av spontandiakonala insatser och enskilda initiativ i lokalförsamlingarna. En sådan undersökning kommer också att presenteras i kapitel 4.

Debatten kring förslag till särskild Lag om diakonat 1975

Ansatzerna till diakonins reglering i kyrkolag hade förkastats. Den ursprungliga tanken om särskild lag om diakoni och diakonat kunde inte förverkligas. Tonvikten kom i stället att läggas på diakonats. Förslag hade framkommit om att ge diakonats en fastare ställning och tillförsäkra det en plats inom ramen för kyrkans odelade ämbete. I detta sammanhang borde diakonats också erhålla vissa liturgiska funktioner. Diakonibegreppet preciserades i anslutning till gällande församlingsstyrelselag. Diakoniutredningen fastslog, att uttryckliga bestämmelser om kyrkorådets ansvar för diakonin saknades. Församlingsstyrelselagen borde här kompletteras, så att diakonin fick framstå som en aktiv angelägenhet för kyrkorådet. Vidare föreslogs, att diakoninämnden skulle bli den riksinstans, som hade att överblicka diakonats samtidigt som diakonats närmare knöts till stifteten.⁷⁵

Vid behandlingen av diakoniutredningen avstyrkte en del remissinstanser tanken på en diakonilag. Styrelsen för Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund gav sitt avstyrkande en mycket skarp formulering och avvisade den myndighetsstyrning av församlingarna lagförslaget innebar.⁷⁶ Denna skarpa formulering var pastoratsförbundets styrelse ensam om. Av 46 refererade svar ställde sig 12 direkt negativa medan 2 var tveksamma. Återstående 32 svar var, om än icke odelat, positiva till förslaget.⁷⁷ Ett vanligt skäl till avvisande av

75. 1969 års diakoniutrednings betänkande kap 12. I fem paragrafer preciserade kommittén sitt förslag till Lag om diakoni och diakonat. De båda första har här betydelse för min framställning.

”§ 1 Denna lag äger tillämpning på diakonin inom Svenska kyrkan. Med diakoni förstås i lagen kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra, som är i behov av omvårdnad. Vad nedan sägs om församling skall äga motsvarande tillämpning på kyrkliga samfällighet som handhar församlingsangelägenheter.

§ 2 För diakonin i församlingen uppgör kyrkorådet plan.”

76. ”Från lagstiftarnas sida har man medvetet strävat efter att ge församlingarna större självständighet vid handhavandet av de egna angelägenheterna. Nu gällande FL är ett steg i den riktningen. Diakoniutredningens förslag, som förutsätter en utvidgad myndighetsstyrning av församlingarna, är ett steg i motsatt riktning. Styrelsen kan inte acceptera detta.”

77. För diakonilag: Domkapitlen i Strängnäs, Lund, Göteborg, Härnösand, Visby, Karlstads domkapitel och stifts diakoniråd, teol. fak. vid Uppsala universitet, Svenska diakonissällskapet, Bräcke diakonigård I, Svenska diakonsällskapet, Svenska kyrkans Centralråd, Svenska kyrkans mission, stiftsråden i Skara, Strängnäs, Lund, Göteborg, Härnösand, diakoniråden i Skara, Växjö, Lund, Göteborg, Härnösand, Luleå, Visby, Samariterhemmets systerråd, Hägerstens kyrkoråd, Älvsby kyrkofullmäktige, Örnköldsviks kyrkoråd samt socialförvaltningarna i Örnköldsvik och Lund. Mot diakonilag: Domkapitlen i Skara, Stockholm, Bräcke diakonigård II, Svenska kyrkans utbildningsnämnd, Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, stiftsråden i Uppsala och Stockholm, Borås Caroli kyrkoråd, Borås Gustaf Adolf kyrkoråd, Göteborgs kyrkonämnd, samfälliga kyrkoråden i Lund och Uppsala.

Tveksamma: Domkapitlen i Uppsala och Lund.

diakonilagen var församlingsstyrelselagen, vilken man upplevde sakna behov av kompletterande lagstiftning. Bland de positiva remissvaren fanns även kyrkoråd och kyrkofullmäktige, de vars befogenheter enligt pastoratsförbundet skulle inskränkas och vilka alltså borde ha ett eget intresse av att bibehålla nuvarande förhållanden. Örnsköldsviks kyrkoråd fann det exempelvis värdefullt med en diakonilag, där ordet diakoni omnämndes och definierades och där kyrkorådets ansvar tydligt underströks. En sådan lag kunde konkretisera församlingsstyrelselagen samtidigt som den underlättade kyrkorådets arbete i församlingen och stärkte diakonins ställning i församllingslivet. I remissvaren märktes också starka lokala meningsskiljaktigheter. Bräcke diakonigård har t ex avgivit två säryttranden, det ena för och det andra mot diakonilagen. Samfällda kyrkorådet i Lund ställde sig negativ till en komplettering av församlingsstyrelselagen, medan Lunds socialförvaltning starkt betonade behovet av en diakonilag.

I diakoniutredningen förekom två övergripande inställningar. Dels framstod diakonin som en nödvändig del av församlingens verksamhet. För denna verksamhet ansvarade kyrkorådet, som hade att upprätta plan för densamma. Dels påtalades diakonatets plats i kyrkans ämbete och den diakonivigdes närmare anknytning till stiftsorganisationen. Den första ansatsen om diakonin berördes av församlingsstyrelselagen medan den senare om diakonatet saknade kyrkorättslig reglering.

Vid kyrkomötet 1975 avlämnade Svenska kyrkans diakoninämnd sitt betänkande med förslag till Lag om diakonat i Svenska kyrkan.⁷⁸ I anslutning till nämndens betänkande väcktes en motion vid kyrkomötet om antagande av Lag om diakonat för Svenska kyrkan. Diakoninämndens och motionärernas lagförslag var samstämmiga.⁷⁹

I lagförslaget definierades diakonibegreppet i direkt anslutning till församlingsstyrelselagens målgrupper. Den särskilda diakonidefinition, som utarbetats vid diakoninämnden, fick alltså inte beskriva diakonins identitet i det särskilda lagförslaget.

Kyrkolagsutskottet, som hade att förbereda ärendet inför plenardiskussion och

78. Svenska kyrkans diakoninämnd 1975 b.

79. Motion nr. 33 till Allmänna kyrkomötet 1975. Motionen var undertecknad av biskoparna Helge Brattgård, Bertil Gärtner och Åke Kastlund, prostarna Gustaf Elving, Karl-Erik Johansson, Ragnar Lundell och Rune Klingert, vidare kantor Anders Siljedahl, lantbrukare Thure Andersson, kommunalrådet Eskil Jinnegård, kanslichef Ingmar Ytterbrink, rektor Ulf Gothefors och kyrkvård Karin Lilja. Föreslagen lagtext i motionen är identisk med den av diakoninämnden, efter bearbetning framlagda lagtexten. För min framställning är § 1 av betydelse. Denna paragraf förändrades inte heller vid förslagets slutbearbetning.

”§1. Den som genomgått av Svenska kyrkans diakoninämnd godkänd utbildning för kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra, som är i behov av omvårdnad, samt innehar eller avser att söka tjänst hos församling eller annan kyrklig huvudman, må vigas till diakon eller diakonissa i den ordning som därom stadgas.

Skriftligt bevis om vigningen skall av den som förrättar den tillställas den vigde samt diakoninämnden.

beslut, föreslog motionens överlämnande till särskild utredningsnämnd.⁸⁰ Mot utskottets beslut reserverade sig Gustaf Elving, Karl-Erik Johansson och Ingmar Ytterbrink, som också var medmotionärer. I skriftlig reservation anförde dessa smärre förändringar beträffande disciplinära ärendens handläggning. Förändringarna berörde dock inte den speciella kompetensparagrafen, § 1. Vid omröstning i kyrkomötet vann också reservationen ledamöternas bifall.⁸¹ Kyrkomötet hade därmed för sin del antagit den särskilda lagen om diakonat. Lagförslaget kom dock inte att överlämnas till regeringen.

Ett tjugofemårigt arbete med diakonins fastare infogande i kyrkans organisation fick sin avslutning med att kyrkomötet för sin del antog en särskild lag om diakonat. Diakonats funktioner reglerades i enlighet med gällande församlingsstyrelselag. Den av kyrkomötet antagna lagen begränsade ytterligare diakonistalternas frihet. Att denna frihet skulle bevaras oförkränt var en av de ursprungliga intentionerna. I den antagna lagen stadgades inget om församlingarnas ansvar för diakonin. Församlingsstyrelselagens föreskrifter ansågs här tillräckliga.

Genom tillkomsten av den särskilda lagen om diakonat hade principerna om diakonins förankring i församlingslivet frångåtts. Diakonin beskrevs visserligen i direkt anslutning till församlingsstyrelselagen och församlingen angavs som huvudman för diakonitjänstemännen. Huvudansvaret skulle dock åvila diakoninämnden. Genom den valda beskrivningen av diakonins innehåll hade diakoninämndens egen definition av svenska kyrkans diakoni förkastats. Genom lagens tillkomst hade också diakonin blivit offentligrättsligt reglerad. Det enskilda initiativet och spontandiakonala handlandet inrymdes inte i den organisatoriska planen, utan var hänvisad till andra former.

3.4 Sammanfattning

Vid tiden för min undersöknings början, omkring 1950, såg de olika diakoninstitutionerna som sin primära uppgift att, till församlingarnas tjänst, utbilda personal för diakonal verksamhet samt i anslutning till institutionerna bedriva egen diakoni. De olika diakoninstitutionerna var sinsemellan självständiga. Ett visst samarbete förekom dock. Även om den diakonala verksamheten utfördes i församlingarna, ansvarade huvudsakligen särskilda diakoniarbetare för denna. Då dessa var utsända från respektive institution, präglades verksamheten av viss självständighet, främst genom moderhustanken inom den kvinnliga diakonin.

80. Kyrkolagsutskottets betänkande 1975:25. Vid ärendets slutbehandling deltog lagmännen Sigvard Bälter, Nils Rappe och Karl-Gustav Lindelöw, prostarna Carl Strandberg, Gustaf Elving, Nils Glimelius, Karl-Erik Johansson och Per-Olov Åhrén, biskop Sven Lindegård, kommunalrådet Eskil Jinnegård, fru Gudrun Öberg, kyrkogårdsassistent Einar Jönsson, lektor Erik Petrén och kanslichef Ingmar Ytterbrink.

81. Allmänna kyrkomötets protokoll 1975 s 328ff. Dess skrivelse 1975:33.

Vid kyrkomötet 1951 väcktes en motion om diakonins fastare infogande i kyrkans organisation. Denna resulterade i ett omfattande utredningsarbete av diakonins motiv och diakonins ställning i kyrkans, främst i församlingarnas, verksamhet. Förhållandet mellan å ena sidan den institutionella diakonin med utlöpare i församlingarna och å andra sidan de nya strävandena att låta diakonin framstå som en del av församlingarnas verksamhet, har inte initierat något spänningsfält.

I detta kapitel har främst tre frågor varit ledande för mitt undersökningsarbete: varför förekommer diakonal verksamhet, vem skall utföra den och vilket är dess syfte.

Av det redovisade materialet framkommer, att diakonins motiv i de flesta fall syntes bygga på den nytestamentliga framställningen av Jesu liv och gärning. I detta material framträdde ibland skildringen av Jesus som Herrens lidande tjänare samt det speciella uppdraget till apostlarna och därmed den framtida kyrkan, som speciella diakonala motiv. Den teologiska interpretationen gav underlag för uppfattningen såväl av ett särskilt diakonat som ett allmänt diakonat. Dessa särskiljdes endast i undantagsfall av berörda författare. Dock kan det allmänna diakonattet sägas utgöra grund för det särskilda diakonattet (Wingren). Församlingen som diakonins subjekt tvingades å andra sidan att skaffa sig en garant för förvaltningen av Jesu karitativa uppdrag bl a i det särskilda diakonattet (Rosenberg).

Som motiv för diakonal verksamhet mötte också i det teologiska materialet gudstjänst och församling. Även denna beskrivning för det diakonala handlandet gav underlag för uppfattningen av ett allmänt diakonat. Diakonins syfte beskrevs samtidigt i anslutning till dess möjlighet att förtydliga och genom handling konkretisera det förkunnade ordet.

I framställningarna mötte inte det självvårdande syftet som diakonins särart, såsom det gjorde vid Församlingsstyrelsekommitténs arbete med församlingens kompetens. Snarare syntes blotta förekomsten av speciella teologiska motiv för diakonin vara grundläggande för diakonins särart.

Som svar på frågan om diakonins syfte redovisade man de diakonala insatserna riktade mot all mänsklig nöd (Levenstam) eller den diakonala omvårdnaden i ett eskatologiskt perspektiv (Ivarsson). Mer sällan angav man direkta målgrupper för diakoniverksamheten, vilket kunde tydas som en strävan att inte låsa den framtida utvecklingen genom att begränsa diakonins möjligheter att initiera och komplettera.

Genom diakonins belysning genom förvaltarsteologin framträdde ett allmänt diakonat mycket starkt. Diakonin var inte att uppfatta som en fristående del av församlingens verksamhet. I stället framställdes diakonin som ingående i församlingens totala liv utgörande den speciella omvårdnaden om skapelsen. Denna var en följd av den nya livsstil ett rätt förvalterskap medförde. Förvalterskapet kunde i detta sammanhang sägas innebära ett ansvar inte enbart för skapelsen och dess gåvor utan också för frälsningen och dess speciella gåvor.

Diakonin i relation till förvaltarskapets teologi kom nära den syn, som tidigare presenterats i det internationella och interkonfessionella materialet.

Vid sidan av det teologiska arbetet fördes också en diskussion syftande till organisatoriska resultat för svenska kyrkans diakoni. Efter utredningar inom ramen för kyrkomötets verksamhet kunde Svenska kyrkans diakoninämnd börja sin verksamhet 1965. Dess arbetsuppgifter var huvudsakligen samordnande, inspirerande och informerande. Trots intentionen att diakoniinstitutionernas självständighet skulle bevaras, skedde vissa inskränkningar. Diakoninämnden skulle exempelvis utöva kontroll och tillsyn över kursplaner och utbildning, såvitt denna uppgift inte tillkom annan myndighet. Det ursprungliga förslaget i diakonimotionen 1951 av Gunnar Hultgren m fl om diakonins infogande i församlingslivet ledde till skapandet av en central kyrklig styrelse för diakoniverksamheten till vilken institutioner och andra organisationer kunde ansluta sig.

Mot bakgrund av det begränsade teologiska materialet genomfördes en utredning i syfte att bestämma diakonin i Svenska kyrkan. Utredningen, som skedde inom ramen för Svenska kyrkans diakoninämnds arbete, föranleddes av en motion vid Allmänna kyrkomötet 1968. Den särskilda kommittén, benämnd 1969 års diakoniutredning, kompletterade den svenska diakonidebatten med synen på diakoni och diakonat i Nya testamentet samt diakoni och diakonat i nutida teologisk forskning och inom andra kyrkor. Som resultat framlade kommittén ett förslag till *Lag om diakoni och diakonat i Svenska kyrkan*. I förslaget definierades diakonin som *kyrkans omvårdnad om den enskilda människan till själ och kropp*. Definitionen har subjektsbestämning, även om denna inte utsade något om subjektets omfattning: församling, stift eller institution. Intentionen bakom utredningsuppdraget var emellertid, att diakoniinstitutionernas frihet inte skulle kränkas, vilket då kunde tyda på en önskan, att genom föreslagen formulering beskriva diakonin som ett ansvar för kyrkan som helhet och inte enbart för församlingarna. Genom församlingsstyrelselagen hade dessa *omvårdnad* inom sina kompetensgränser. Som diakonins objekt framställdes den enskilda människan till själ och kropp, eller med den reformatoriska människosynen, som en enhet av ande, själ och kropp – i alla olika livssituationer.

Den föreslagna formuleringen ändrades efter remissbehandling och bearbetning av diakoninämnden till *omvårdnad grundad i Kristi kärlek*. Vid bearbetningen hade alltså subjektet för diakoniverksamheten fallit bort samtidigt som diakonins grund i Kristi kärlek tillfogats. Därigenom blev bilden av vem som skulle ansvara för den diakonala verksamheten än vagare.

Det är också anmärkningsvärt, att diakoniutredningen själv, och sedan diakoninämnden, inte låter den föreslagna definitionen ingå i det slutliga lagförslaget. I stället valde man här att beskriva diakonin på traditionellt sätt i anslutning till lagen om församlingsstyrelse och däri angivna målgrupper. Dessa arbetsområden upplevdes som traditionellt diakonala och beskrivningen omfattade det befintliga

arbetet. Det ursprungliga önskemålet om en definition, som kunde komplettera församlingsstyrelselagen, resulterade i ett återgivande av målgrupperna i denna lag. Därigenom hade möjligheterna att i särskild definition inrymma det självavärdande syftet samt beskriva diakonin på dynamiskt sätt delvis gått förlorad.

Den av Gunnar Hultgren m fl väckta motionen vid Allmänna kyrkomötet 1951 syftade till utredning av diakonins innebörd samt diakonins infogande i kyrkans organisation också på församlingsplanet. Vid tiden för 1975 års kyrkomöte förelåg två bestämmningar av diakonin. I gällande församlingsstyrelselag beskrevs diakonin som omvårdnad i anslutning till speciellt angivna målgrupper. I denna definition angavs inget om diakonins speciella särart. Däremot ansågs den ligga till grund för församlingarnas kompetens. Det inomkyrkliga arbetet under perioden hade resulterat i en diakonidefinition, där diakonins särart angavs vara dess grund i Kristi kärlek. Däremot nämndes inget om diakonins subjekt. Den särskilda diakonidefinitionen fick vid kyrkomötet en undanskymd plats, då den enbart presenterades i diakoninämndens verksamhetsberättelser. År 1975 presenterades däremot ett förslag till Lag om diakonat i Svenska kyrkan. Kyrkomötet antog för sin del förslaget efter viss bearbetning. Det särskilda diakonats funktioner beskrevs här i anslutning till församlingsstyrelselagen. Då denna lag avsåg att reglera *församlingens* kompetens, måste som en följd härav komma, att *församlingen* enligt lagstiftarna var att anse som huvudman även för det särskilda diakonats i all dess utövning. Som övervakande myndighet för det särskilda diakonats skulle enligt samma lag diakoninämnden fungera. Därigenom hade diakoniinstitutionernas frihet ytterligare inskränkts. I gällande församlingsstyrelselag angavs diakonins syfte som omvårdnad i anslutning till vissa målgrupper. I den särskilda definitionen mötte som diakonins objekt den enskilda människan i hennes olika livssituationer. Denna dynamiska formulering kunde för diakonin medföra en nyorientering. Speciellt utrymme kunde ges för enskilda initiativ och helhetsprincipen i vårdarbetet skulle kunna tillämpas inom diakonin. Den målgruppsorienterade verksamheten kunde däremot medföra en låsning i invanda mönster och traditionella former. Om så har skett kommer att framgå av en komparativ undersökning i kommande kapitel.

Intentionen i diakonimotionen 1951 var diakonins befastande också på församlingsplanet. Till detta kom tillvaratagandet av enskilda initiativ inom diakoniverksamheten – spontandiakonin. Främst kunde denna komma till sin rätt genom förvaltarskapsteologins syn på diakonin som livsstil. Genom dopets kallelse till tjänst kunde den kristne förverkliga diakonin inom olika områden i samhället. Denna form av diakoni har emellertid gått förlorad genom den reglering diakoniverksamheten erhållit. Visserligen har ansvaret för verksamheten flyttats så att församlingarna bär huvudansvaret för den större delen av diakonin, men i denna verksamhet fanns minimalt utrymme för det enskilda initiativet.

4 Diakonin i samhället. Resultat av enkätundersökningar 1965 och 1975

4.1 Undersökningens genomförande

Diakonins speciella särart angavs i samband med församlingsstyrelselagens tillkomst som själavård. I samband med gränsdragningsfrågorna mellan kyrkans diakoni och samhällets vårdansvar gav själavården församlingarna rätt att med utdebiterade medel arbeta inom den människovårdande sektorn. Värdet av den diakonala insatsen framträdde dessutom i de sammanhang diakonin kunde sägas vara en form av kompletterande verksamhet eller utgöra pionjärinsatser inom nya verksamhetsgrenar.

I det följande kommer jag att undersöka inom vilka områden landets kommuner önskade diakonal verksamhet från församlingarnas sida samt hur kommunerna värderade denna verksamhet. Det var dock i detta sammanhang inte alltid klart uttalat, att det var Svenska kyrkans församlingar, som skulle bedriva diakonin. Kommunernas önskemål kunde snarare ses i relation till den totala karitativa verksamhet, som bedrevs inom trossamfunden i landet. Materialet kommer också att relateras till de tidigare övergripande frågorna: vem bär ansvaret för den diakonala verksamheten och vad bör denna verksamhet omfatta.

Åren 1965–1967 gjorde Svenska kyrkans diakoninämnd en enkätundersökning bland landets samtliga socialnämnder. (Enkät I). Av 995 kommuner i landet svarade 634 eller 63,7%. Socialnämnderna i stadskommunerna svarade till 80%, vilket måste anses vara en mycket god svarsfrekvens. I landskommunerna låg svarsfrekvensen på 66%. Skillnaden mellan stads- och landskommuner i svarsfrekvens kunde bero på, att i de senare socialt arbete i kyrklig regi hade mindre omfattning. Helt utslagsgivande kunde emellertid detta inte ha varit.

År 1976 gjorde jag i komparativt syfte en motsvarande enkätundersökning avseende 1975. (Enkät II). Svaren på de båda enkätundersökningarna bedömde jag kunna ge en bild av vad som från kommunernas sida ansågs vara angelägna arbetsområden för diakonin som såväl komplement till den samhälleliga omvårdnaden som pionjärinsats inom nya verksamhetsgrenar.

Vid detta senare undersökningstillfälle fanns i landet 278 kommuner. Av dessa svarade 204 på enkäten, vilket innebar drygt 73%. I Kronobergs län svarade samtliga kommuner. I Södermanlands län var svarsfrekvensen lägst 57%. Jag avstår därför från att göra generaliserande jämförelser länsvis. Andra indelningsgrunder får här vara styrande. Med hänsyn till få kommuner inom länen och bortfall blir procentutfallet för enskilda län otillfredsställande. Tydligast märks detta förhållande beträffande Gotlands län, där de tidigare små kommunerna sammanslagits till en kommun omfattande hela länet. För att i viss mån pröva förekomsten av geografiska avvikelser inom landet, kommer dock resultaten för enskilda län att i viss utsträckning redovisas.

I den första enkätundersökningen gjorde Religionssociologiska institutet vid sin bearbetning en uppdelning av svarande kommuner med avseende på stad, köping eller landskommun. En sådan strukturering av svaren var omöjlig vid den senare enkätundersökningen, varför jag i stället har använt tätortsgradering vid bearbetning av materialet från båda undersökningarna. Denna indelning gav också ett rättvisare utgångsläge för en komparativ undersökning än exempelvis länsindelning. Den normala indelningen av landets kommuner efter tätortsgrad har därvid använts.¹

År 1975 fanns inga kommuner tillhörande tätortsgraderna A och B. Fem kommuner i landet tillhörde tätortsgrad C. Dessa var Ydre kommun i Östergötlands län, Borgholm i Kalmar län, Orust och Tanum i Göteborg och Bohus län samt Berg i Jämtlands län. Samtliga dessa kommuner har avgivit svar. Till tätortsgrad H hänfördes endast Solna, Stockholms och Sundbybergs kommuner. Av dessa har Solna kommun inte besvarat frågeformuläret 1975. Vid de båda undersök-

Tabell 1. Svarande kommuner samt bortfall efter uppdelning i tätortsgrader. Absoluta tal.

1965 års enkät	A	B	C	D	E	F	G	H	Hela landet
Deltagande kommuner	40	20	143	141	97	80	96	17	634
Bortfall	42	18	99	93	52	23	29	5	361
Totalt i landet	82	38	242	234	149	103	125	22	995
1975 års enkät									
Deltagande kommuner			5	25	60	88	24	2	204
Bortfall			0	11	25	29	8	1	74
Totalt i landet			5	36	85	117	32	3	278

1. Årsbok för Sveriges kommuner upptar följande indelning av kommunerna efter tätorsgrad:
A= utan tätortsbefolkning
B=0,1–9,9% av befolkningen i tätort
C= 10,0–29,9%
D= 30,0–49,9%
E= 50,0–69,9% av befolkningen i tätort
F= 70,0–89,9%
G= 90,0–99,9%
H=enbart tätortsbefolkning

ningstillfällena representerade deltagande kommuner de olika tätortsgraderna på sätt som tabell 1 utvisar.

Vid den sista undersökningen kom svaren inom tätortsgrad C att direkt återspegla det rådande förhållandet i landet. För kommuner med mellan 30,0 och 99,9% av befolkningen boende i tätorter kunde vissa tendenser utläsas ur svaren. Det samma torde kunna gälla för tätortsgrad H, men här gällde, liksom för tätortsgrad C, att antalet kommuner inom respektive tätortsgrad var lågt. Därför medförde svaren från de enskilda kommunerna stora procentutfall. Ur resultaten för hela landet torde vissa tendenser kunna utläsas, även om underlaget inte medger generaliseringar.

Bortfallet vid 1965–1967 års undersökning var däremot oroväckande högt. Inom tätortsgrad F, G och H förelåg dock möjlighet att utläsa vissa tendenser. I övrigt återspeglade svaren endast inställningen och förhållandena hos de i undersökningen deltagande kommunerna.

För att kunna jämföra resultaten från de båda undersökningarna har i princip samma frågeformulär använts vid båda tillfällena. Av frågorna i det tidigare formuläret strök jag emellertid två frågor vid den senare undersökningen. Det var den tidigare frågan 2 om i vilka former diakonin bedrevs inom kommunerna. Denna fråga ansåg jag svarbesvarad av kommunerna med hänsyn till förekomsten av många församlingar inom kommungränserna och därmed sammanhängande svårigheter att överblicka verksamheten i dessa. Fråga 8 om övriga synpunkter har utgått, då kommunerna vid besvarande av enkät I endast i undantagsfall lämnat svar på denna fråga. I övrigt kvarstod frågorna från diakoninämndens enkätundersökning oförändrade.

En osäkerhetsfaktor vid bedömningen av svaren vid båda undersökningstillfällena var vem, som i själva verket avgivit svaret för kommunernas räkning. En del av svaren var undertecknade av socialchef eller socialassistent enligt uppdrag. Det var därvid svårt att avgöra i hur stor utsträckning svaret återgav den enskilde tjänstemannens uppfattning eller utgjorde ett ställningstagande från den sociala centralnämnden.

Under tiden mellan 1965 och 1975 hade också en del förändringar ägt rum. Genom kommunreformer hade antalet kommuner kraftigt reducerats och den sociala verksamheten till följd av familjevårdsprincipen och sedan helhetsprincipen samt inrättande av sociala centralnämnder omstrukturerats. I sak torde detta emellertid inte påverka möjligheterna att jämföra resultaten från de olika undersökningstillfällena, om jämförelsen inte görs mellan enskilda kommuner.

Intressanta resultat uppstod emellertid då materialet från enkätundersökningarna ställdes i relation till förekomsten av diakonal verksamhet i församlingarna. Det var emellertid förenat med stora svårigheter att få en sådan bild av församlingsdiakonins omfattning. En väg att försöka skapa en sådan bild var, att som underlag för en komparativ undersökning använda den av Svenska kyrkans diakoninämnd 1967 genomförda enkätundersökningen om församlingsdiakonin och dess omfattning i landets kyrkoförsamlingar. Denna undersökning var mycket

omfattande, men beredde samtidigt en del svårigheter vid bearbetningen. En av undersökningens brister var, att den avsåg förhållandena två år tidigare, 1965. Detta hade föranlett en del nytillträdda tjänsteinnehavare att mycket knapphändigt besvara frågorna i formuläret. En del av frågorna hade också formulerats på ett sätt, som beredde den enskilda församlingen vissa svårigheter att besvara enkäten i sin helhet. Detta gällde framför allt de ekonomiska frågorna. Av landets drygt 2 500 församlingar inom Svenska kyrkan besvarade enbart 1 130 frågeformuläret. Det är värt att notera, att denna undersökning var den första i sitt slag i landet och den gjordes i samarbete med Religionssociologiska institutet i Stockholm. (Enkät III).

Under 1976 gjorde jag en förnyad enkätundersökning. Som grund för detta frågeformulär användes efter viss bearbetning det tidigare av diakoninämnden utsända formuläret med eventuellt kvarstående brister. Detta frågeformulär tillställdes endast de 1 130 församlingar, som besvarat den tidigare enkäten. Avsikten var, att genom komparativ undersökning finna de förändringar, som inträffat på lokalplanet under denna tioårsperiod. (Enkät IV). Resultaten av undersökningen kunde också ge en antydning om i vilken utsträckning nyorientering skett inom den församlingsdiakonala verksamheten.

På den senare enkätundersökningen avgavs 872 svar. Då en del svar avsåg fler än en församling ingående i pastorat eller samfällighet, avspeglade materialet förhållandet i drygt 900 församlingar, men antalet 872 har använts som underlag vid beräkningen av procenttalen i det följande. Jämförelsen gällde också de församlingar, som besvarade båda enkäterna, varför bortfallet vid den senare undersökningen i mindre omfattning kunde påverka resultatet från 1967 års undersökning såsom det har redovisats av Religionssociologiska institutet. Med hänsyn till det stora bortfallet kunde inte med säkerhet fastställas i vilken omfattning olika tendenser återspeglades i de olika svaren. Resultaten speglade endast förhållandena i de församlingar, som deltog i undersökningen och förändringar i dessa förhållanden.

Vid bearbetning av svaren på en del av frågorna har en indelning av församlingarna med avseende på folkmängden ägt rum. Gränserna sattes vid 1 000 invånare, 5 000 och 10 000 invånare. I sammanställningen redovisas de större församlingarna med mer än 10 000 invånare som grupp 1 och församlingar med mindre än 1 000 invånare som grupp 4. Med ett fåtal undantag tillhörde församlingarna samma storleksgrupp vid båda undersökningarna när hänsyn togs till faktisk folkmängd. I övriga fall har folkmängden 1975 fått avgöra församlingarnas inplacering i storleksgrupp även beträffande 1965. Tabell 2.

Såväl svaren som bortfallet tycktes vara beroende på den enskilda person, präst eller diakoniarbetare, som besvarat frågeformuläret. Då samma person kunde ansvara för flera små församlingar, kunde svar ibland saknas för helt pastorat och inte enbart för enstaka församlingar ingående i detta pastorat. Exakt likalydande svar har också lämnats för flera församlingar i ett pastorat. Dessa har då behandlats var för sig. Då samma församlingar deltog i båda undersökningarna var

Tabell 2. Bortfallsprocent och svarsprocent inom respektive folkmängdsgrupper.

	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 3	Grupp 4	Hela landet
Svar	47,2	46,2	35,3	29,6	33,9
Ej svar	52,8	53,8	64,7	70,4	66,1
100%	231	158	780	1401	2570

materialet direkt jämförbart vad avsåg förändringar i församlingarnas verksamhet. I relation till det totala antalet kyrkoförsamlingar i landet var dock materialet för litet för att kunna generaliseras. Detta gällde också enskilda stift. Undersökningsresultatet kunde därmed sägas spegla förhållandena i de församlingar, som deltog i undersökningen. De svarande församlingarna fördelade sig också på sådant sätt, att generaliserande bedömning efter folkmängd försvårades. Med dessa reservationer kommer dock i det följande vissa förändringar inom enskilda stift att redovisas såsom dessa förändringar utvisades i svaren från deltagande församlingar.

Diakoninämndens undersökning var mycket omfattande. En del av frågorna uteslöt jag därför i den senare undersökningen. Hit hörde bl a inventeringen av de lokaler, som stod till respektive församlings disposition. Då tillgången på lokaler har betydelse för församlingens totala arbete och inte enbart för den diakonala verksamheten, bedömde jag frågan sakna relevans i en komparativ undersökning av diakonins målsättning och omfattning. Vidare uteslöt jag hela avsnittet om ekonomin, då detta i den tidigare undersökningen inte givit ett säkert underlag för en senare jämförelse.

Ett par nya frågor tillfördes undersökningen. Dessa berörde i vad mån ekumeniskt samarbete på det diakonala planet förekom, samt förekomsten av särskilda instruktioner för anställd diakonipersonal och diakoniombud eller diakonikommitté.

Särskilda frågor ställdes vid båda undersökningstillfällena om prästerskapets diakonala verksamhet. Dessa frågor har inte bearbetats. Förfaringssättet innebar däremot, att avgivna svar i övrigt i större utsträckning skulle spegla den verksamhet, som bedrevs av särskild diakonipersonal eller frivilliga i församlingen.

Syftet med undersökningen var inte att ge en komplett bild av diakonin i församlingarna relaterad till kommunernas syn på behovet av kompletterande och initierande verksamhet. Med redovisningen av enkätmaterialet avser jag att beskriva det faktiska förhållandet, så långt detta är möjligt, vid två mättillfällen, 1965 respektive 1975, samt jämföra dessa resultat mellan kommun och församling i relation till den principiella debatten om diakonins identitet. Till detta kom syftet att undersöka, i vad mån nyare strömningar i samhällsdebatten inom det människovårdande området samt diakoninämndens tillkomst inspirerat till förändringar av den diakoniverksamhet, som bedrevs i församlingarna. Det fullständiga undersökningsresultatet redovisas sedan i bilagorna 1 och 2. I tabellbilagorna kommer dock att utelämnas de resultat, som återfinns i fortsättningen av detta kapitel.

4.2 Diakonins roll i samhället 1965 och 1975

Kontakter mellan diakoni och samhällsvård

Genom tillkomsten av Lag om församlingsstyrelse 1961 föll den diakonala verksamheten inom församlingarnas kompetensområde. Genom samhällets beslut, hade de svenska kyrkoförsamlingarna tillförsäkrats rätt att arbeta inom ett område, som var snarlikt samhällets egen omvårdnad om medborgarna. Diakonins speciala särart, det själavårdande syftet, skapade förutsättningarna för denna samverkan. Förhållandet påkallade dock behov av samråd eller kontakt mellan kyrka och samhälle.

Kontakterna med samhällets *sjukvård* hade också ökat för samtliga i undersökningen deltagande församlingar, oavsett storlek. Den största ökningen, 16,0%, förekom bland församlingar med mellan 5 000 och 10 000 invånare. Dock redovisade endast 14,1% av svarande församlingar kontakter med sjukvården avseende båda åren, medan 13,6% avbröt och 22,0% inledde kontakter. Tendensen till ökade kontakter med samhällets sjukvård torde återspegla en förändring av den diakonala verksamheten på detta område. Bakom ökningen kunde ligga ett större engagemang i besöksverksamhet på sjukvårdsinrättningar såväl inom som utom den egna församlingens gränser. Besöksverksamheten var också en av de verksamhetsformer, som ökade mest under undersökningsperioden.

Kontakterna med *polis* och *skola* minskade under undersökningsperioden. Av svarande församlingar hade 7,3% kontakt med polisen båda åren, medan 16,1% avslutade sina kontakter och 11,0% inledde nya.

Drygt hälften, 50,2%, av svarande församlingar uppgav, att man haft kontakt med kommunernas *socialvård* båda åren. Av de 68,5% svarande församlingar, som 1965 hade kontakter med socialvården, hade 18,3% av församlingarna avbrutit dessa, medan 17,4% etablerade kontakter. Av församlingarna uppgav 12,2%, att man saknade kontakter med samhällets socialvård båda åren. Minsta antalet kontakter med kommunernas socialvård redovisade församlingar med mindre än 1 000 invånare. Här uppgav 38,3% av svarande församlingar kontakter båda åren, medan 23,3% avbröt kontakterna och 19,4% av församlingarna inledde sådana under undersökningsperioden. För de största församlingarna var motsvarande procenttal 92,7 respektive 2,8 och 4,6. Endast i församlingar med över 5 000 invånare har man i större utsträckning etablerat kontakter med socialvården än avbrutit sådana. I församlingar med över 10 000 invånare har kontakterna ökat med 1,8% och i församlingar med mellan 5 000 och 10 000 invånare med 8,5% i relation till avgivna svar. Med avseende på hela landet utvisade dock kontakterna med samhällets socialvård en tendens att avta i förhållande till procent av deltagande församlingar. De mindre församlingarna saknade i större utsträckning kontakter med socialvården. Delvis kunde detta ses mot bakgrunden av kommunreformen och de större geografiska avstånden mellan församlingarna och kommunernas centralorter. Helt utslagsgivande kunde detta dock inte vara, då de större

kommunerna i stor utsträckning upprättat sociala servicekontor inom tätorterna i kommunen.

En intressant utveckling kunde också noteras beträffande intensiteten i kontakterna med samhällets socialvård. I båda frågeformulären gavs möjligheter att gradera kontakterna med socialvården från aldrig till regelbunden. Den vanligaste kombinationen var då aldrig-aldrig, som förekom bland 12,2% av svarande församlingar, medan 11,2% av församlingarna angav tillfälliga kontakter båda åren. I tabell 3 redovisas de förändringar, som skett mellan undersökningstillfällena beträffande kontakterna med samhällets socialvård.

Tabell 3. Intensitet och regelbundenhet i kontakterna med samhällets socialvård i % av svarande församlingar. N=872.

1965–1975	Aldrig	Sällan	Tillfälligt	Ofta	Regelbunden	Summa
Aldrig	12,2	4,1	7,1	3,8	2,1	29,3
Sällan	1,0	0,2	1,6	0,3	0,3	3,4
Tillfällig	9,4	2,6	11,2	4,2	2,3	29,7
Ofta	3,9	0,9	8,3	4,3	2,1	19,5
Regelbunden	4,5	2,2	5,6	3,3	2,5	18,1
Summa	31,0	10,0	33,8	15,9	9,3	100,0

Denna tabell redovisar en kraftigt minskad regelbundenhet i kontakterna mellan lokalförsamlingarna och samhällets socialvård. Inte mindre än 41,7% av svarande församlingar har bedömt intensiteten lägre än vid 1967 års undersökning, medan 27,8% angivit högre och 30,5% samma frekvens vid båda undersökningstillfällena. Av de svarande församlingarna, som 1965 bedömde sig ha regelbunden kontakt med socialvården, har 4,5% helt avbrutit dessa 1975. I tabell 4 redovisas variationerna i kontakterna mellan socialförvaltningarna och församlingarna. Variationerna redovisas stegvis, så att regelbunden-aldrig betecknas med –4 och aldrig-sällan eller tillfälligt-ofta betecknas med +1.

Tabell 4. Variationer i förekomsten av kontakter med socialvården 1965–1975 i % av svarande församlingar. N=872.

–4	–3	–2	–1	+ –0	+1	+2	+3	+4
4,5	6,0	15,9	15,3	30,5	12,0	9,6	4,1	2,1

Den allmänna tendensen i utvecklingen kvarstod även om man såg på församlingens storlek. Ett undantag utgjorde dock kontakterna med skolan, där församlingarna i storleksgruppen 1 000–5 000 invånare noterade en ökning av kontaktfrekvensen från 46,7% till 50,4% av svarande församlingar. De större församlingarna behöll eller ökade något kontakterna med samhällets organ för sjukvård och

socialvård. Med undantag för kontakterna med socialvården var det dock omöjligt att säga något om intensiteten.

Av undersökningsmaterialet, som upptog ett flertal organisationer, kunde utläsas en allmän tendens att församlingarna i sin diakonala verksamhet stod mer isolerade 1975 än vid den tidigare undersökningen. (Se vidare bilaga 2). Det är också av intresse att ställa resultatet av enkätundersökningen bland församlingarna i relation till inkomna svar från kommunerna.

Värdet för kommuner, som önskade fastare *samråd med kyrkans diakoni* var i princip oförändrat mellan undersökningstillfällena, (41,4–42,2%). I några län uppvisade kommunerna stora variationer åt båda hållen. Flera kommuner, främst med större andel av befolkningen boende i tätort, ställde sig positiva till informella kontakter mellan kyrkans diakoni och socialnämnderna, men besvarade frågan om samarbetsorgan nekande. Motivet bakom detta angavs vara, att ett organ kunde hämma verksamheten och inte erbjuda något utöver det personliga kontakter kunde ge. Även mellan de olika tätortsgraderna var variationerna stora. Tabell 5. Då frågan avsåg samarbetsorgan och svaren kommit att gälla såväl sådant organ som informella kontakter, var dock resultatet inte helt rättvisande.

Tabell 5. Kommuner, som önskar ökat samråd med församlingarnas diakoni i % av inkomna svar. N= 1965= 634, 1975= 204.

Tätortsgrad	A	B	C	D	E	F	G	H	Hela landet
1965	30,0	50,0	44,1	36,2	50,5	35,0	40,6	58,8	41,3
1975			40,0	40,0	48,3	43,2	29,2	50,0	42,2

Rent allmänt utvisade undersökningsresultatet en önskan från kommunerna om någon form av kontakt mellan samhällets socialvård och den kyrkliga diakonin. Samtidigt uppvisade intensiteten i dessa kontakter från församlingarna ett resultat, som inte helt stod i relation till kommunernas förväntan, då värdet för minskad regelbundenhet i kontakterna med samhällets socialvård sjunkit med 41,7%. Orsakerna kunde sökas i vakthållningen kring kommunernas ansvar för socialvården under 1950-talet. Den skulle då ännu inte givit utslag i undersökningen avseende 1965. Den öppenhet, som präglade samhällsutvecklingen från 1960-talet hade å andra sidan inte observerats av kyrkoförsamlingarna, vilket medförde en minskad intensitet i kontakterna. Orsakerna kunde också bero på isoleringstendenser i församlingarna visavi samhällsvården, vilka tendenser då hade sin grund i uppfattningen att den kyrkliga diakonin bedrevs som självständig verksamhet med egen offentligrättslig reglering. Detta skulle då innebära, att vidare kontakter med samhällets socialvård var obehövliga.

Förekomsten av diakonal verksamhet

För församlingens omvårdnad om människor ansvarade kyrkorådet. Detta ansvar för diakonin gällde oavsett om verksamheten bedrevs av särskilda diakonitjänstemän eller enskilda församlingsmedlemmar. I detta sammanhang är dock lekman-naaktiviteten inom den diakonala verksamheten av intresse.

I båda undersökningarna bland församlingarna ställdes frågor om och i vilka former den diakonala verksamheten bedrevs. Denna verksamhet gällde då främst *gruppaktiviteter*. Svaren varierade efter lokala förutsättningar. Särskilda beräkningar av frekvenser efter församlingarna uppdelade med hänsyn till folkmängd har därför inte gjorts. Den manuella behandlingen av materialet har inte heller medgivit prövning av i vilken utsträckning viss verksamhet var vanligare i församlingar med speciellt diakonalt verksamma grupper eller speciella kontakter.

Tabell 6. Förekomsten av angivna verksamhetsformer i % av antalet församlingar, som deltar i undersökningen. N=872.

	1965	1975
Besöksverksamhet	39,8	51,0
Pensionärsverksamhet	80,3	82,7
Transportverksamhet för äldre och handikappade	18,2	22,8
Handikappverksamhet	14,4	24,0
Verksamhet bland bussbarn	0,7	1,7
Diakonala tjänster	14,6	20,9
Diakonitjänsteman anlitas i konfirmandundervisningen	10,2	16,2
Instruktion för diakonal tjänst	—	13,5

Av tabell 6 framgår, att de främsta diakonala lekmannainsatserna gällde *verksamhet bland pensionärer*. I synnerhet gällde detta anordnandet av de äldres dag, mer sällan aktivare eller mer regelbunden verksamhet, t ex pensionärssamlingar. Den diakonala verksamheten hade emellertid ökat i samtliga undersökta verksamhetsformer under perioden, medan variationer förekom inom enskilda stift. I fråga om verksamhet bland pensionärer nådde 1965 endast församlingarna i ett stift, Stockholm, över 90%. År 1975 hade även Luleå, Härnösands och Skara stift passerat denna gräns, där den största frekvensen, 98,4%, av svarande församlingar redovisades i Skara stift.

Verksamheten bland *handikappade* och *besöksverksamhet* hade ökat mest under undersökningsperioden. Huvudansvaret i de flesta församlingarna för hembesök överlag tycktes åvila prästerskapet, men 39,8% av svarande församlingar hade 1965 angivit sig ha besöksverksamhet, medan frekvensen 1975 var 51,0%, störst i Stockholms stift med 90,0% av svarande församlingar.

Under perioden hade församlingar med verksamhet bland handikappade ökat med 9,6%. Vanligast var denna verksamhet båda åren i Stockholms stift. Värt att notera är, att församlingarna i samtliga stift nådde högre procenttal 1975 än vad

resultatet 1965 för hela landet kom att utvisa, 14,4%. Lägsta frekvensen 1975 utvisades i Strängnäs stift med 16,4% vilket för detta stift innebar en minskning med 5,4% bland de församlingar, som deltagit i undersökningarna.

Transportverksamheten för äldre och handikappade har med avseende på hela landet ökat med 4,6%. Denna verksamhet har samtidigt minskat i Ärkestiftet samt Skara, Karlstads och Luleå stift. I Lulea stift har 10,4% av församlingarna i undersökningen upphört med denna verksamhet.

Verksamheten bland *bussbarn* förekom 1965 endast i Lunds, Härnösands och Luleå stift. År 1975 saknades denna verksamhet förutom i Visby stift, där svarande församlingar var små landsförsamlingar, enbart i Linköpings, Skara och Västerås stift. Verksamheten var dock av blygsam omfattning och 1975 svarade Stockholms stift för den högsta frekvensen med 6,7% av församlingarna, som deltagit i undersökningen. Värdet för hela landet, 1,7% kunde sättas i relation till de 43,6% av svarande församlingar, som 1975 uppgav kontakter med skolan. Dessutom tillhörde drygt hälften av svarande församlingar grupper med mer än 1 000 invånare och i de flesta av dessa torde det finnas högstadieskolor. Genom förändringar i skolans inre arbetssätt torde här öppnas ett stort område för ökade insatser från församlingarnas sida.

I samtliga stift utom Visby har församlingarna för 1975 redovisat fler *anställda diakoner eller diakonissor* än 1965. Dessa utnyttjades också i högre grad i konfirmandundervisningen. Denna upplysningsverksamhet, som den anställda diakoniarbetaren bedrev var inte församlingsbunden, utan församlingarna utnyttjade här varandras resurser. År 1975 noterade dessutom församlingarna i Växjö och Karlstads stift högre frekvens för anlitanande av diakonipersonal i konfirmandundervisningen än förekomsten av diakon eller diakonissa i församlingarna inom respektive stift. Ur personalvårdande synpunkt var det dock anmärkningsvärt, att medan 20,9% av församlingarna angivit sig ha anställd diakon eller diakonissa, endast 13,5% angivit förekomsten av skriftlig instruktion för denna tjänst. För inget stift, där församlingarna redovisat anställd diakonipersonal sammanföll procenttalen för anställda diakoniarbetare med förekomsten av skriftlig instruktion. I undersökningen 1965 återfanns inte denna fråga, varför inget jämförelsematerial föreligger.

Inom de angivna verksamhetsformerna har det diakonala arbetet ökat något bland de församlingar, som deltog i undersökningen. Den största ökningen gällde besöksverksamheten och pensionärsverksamheten, två av de arbetsområden, som starkast hade betonats i bl a material från diakoninämnden. Ökningen för dessa båda grupper stannade på ca 10%. Stora variationer noterades dock mellan enskilda församlingar och stift. Då tendensen för hela landet utvisade en ökning, torde dessa variationer förklaras av förändrade lokala förutsättningar och möjligheter.

I frågeformuläret gavs församlingarna möjlighet att ange vilka grupper, som arbetade diakonalt i församlingarna. Vid bearbetningen av dessa svar har ingen uppdelning av församlingar med hänsyn till folkmängd ägt rum.

Tabell 7. Förekomsten av diakonalt verksamma grupper i % av svarande församlingar. N=872.

	1965	1975
Diakonalt verksamma syföreningar	74,0	75,8
Diakonigrupper	2,6	4,4
Diakonalt verksamma kyrkobrödrakårer	13,0	13,0
Förbönsgrupper	2,3	8,1
Hembesöksgrupper	5,2	16,2
Diakonalt verksamma ungdomsgrupper	6,5	7,9
Övrigt	0,5	0,7
Diakoniombud eller diakonikommitté	17,1	24,0
Skriftlig instruktion för dessa	—	6,2

Av tabell 7 framgår, att den största frivilliga insatsen i församlingarna gjordes av *diakonalt verksamma syföreningar*. Församlingarna i Skara och Stockholms stift har till mer än 90% angivit, att syföreningarna var diakonalt verksamma, 93,0% respektive 96,7%. Den näst största diakonalt verksamma gruppen 1975 i församlingarna utgjorde *hembesöksgrupperna*, där en ökning med 11% bland svarande församlingar kunde noteras. År 1965 fanns över huvud taget inga hembesöksgrupper bland de församlingar i Linköpings, Luleå och Visby stift, som deltog i undersökningen. År 1975 noterade endast församlingarna på Gotland avsaknaden av sådana grupper. I Stockholms stift förekom hembesöksgrupper i 73,3% av församlingarna. Trots denna höga frekvens nådde värdet för hela landet endast 16,2%, vilket visade den ringa omfattning denna verksamhet trots allt hade bland svarande församlingar i övriga stift.

I fem stift, Linköpings, Strängnäs, Karlstads, Luleå och Visby stift, noterade ingen församling förekomsten av *förbönsgrupper* 1965. År 1975 fanns förbönsgrupper i samtliga stift. För samtliga stift redovisade också svarande församlingar 1975 ett procenttal, som var högre än värdet för hela landet 1965, 2,3%. Förekomsten av förbönsgrupper i svarande församlingar har alltså ökat under undersökningsperioden. I detta förhållande torde ses en tendens till ett starkare betonde av diakonins innersida och dess närhet till liturgin samt sambandet mellan diakoni och själavård.

Trots att förekomsten av församlingar med *diakonalt verksamma ungdomsgrupper* ökat något, har frekvensen sjunkit i flera enskilda stift. Det största bortfallet redovisade Linköpings stift, där 11,4% av svarande församlingar hade diakonalt verksamma ungdomsgrupper 1965, medan ingen församling i undersökningen redovisade sådana grupper under 1975. Detta resultat avsåg endast i undersökningen deltagande församlingar.

Delegering av diakonala frågor till personer inom eller utom kyrkorådet var ovanlig i båda undersökningarna, även om en ökning av församlingar med *diakoniombud* eller *diakonikommitté* kunde noteras. I Stockholms stift har dock 90% av svarande församlingar delegerat de diakonala frågorna, medan värdet för hela landet stannade vid 24% år 1975, mot 17,1% år 1965. Endast ett mycket litet antal

församlingar har instruktion för detta ombud eller denna kommitté. I Stockholms stift förekom instruktion bland 23,3% av svarande församlingar. I Luleå stift hade ingen församling angivit förekomsten av instruktion för diakonikommitté eller diakoniombud. Samtidigt hade 69% av svarande församlingar i Luleå stift angivit sig ha delegerat de diakonala frågorna. Detta kunde synas anmärkningsvärt, då Svenska kyrkans diakoninämnd under perioden mellan undersökningstillfällena utarbetat normalinstruktion för såväl diakoniombud som diakonikommittéer.

Då enkätmaterialen bearbetats manuellt har det inte varit möjligt att undersöka i vilken utsträckning särskild verksamhetsform förekom i samband med speciella grupper i församlingarna. En tendens var dock, att diakonalt verksamma sällskap förekom i de församlingar, där de äldres dag eller motsvarande arrangemang anordnades. Förekomsten av diakonalt verksamma kyrkobrödrakårer har varit oförändrad mellan undersökningstillfällena, även om variationer inom de enskilda församlingarna kunde noteras. Med undantag av förekomsten av diakonalt verksamma sällskap var dock omfattningen av speciellt diakonalt arbetande grupper i församlingarna blygsam.

I båda undersökningarna bland landets kommuner ställdes frågorna om *diakonal verksamhet förekom* inom kommunerna eller *saknades*. Vidare hade kommunerna att ange, huruvida denna verksamhet var av *värde* eller *saknade värde* för respektive kommun. Vid den senare undersökningen uppgav 179 kommuner att diakonal verksamhet förekom, medan 23 kommuner angav, att sådan verksamhet saknades. Enbart två kommuner hade inte besvarat denna fråga. Dessa återfanns i tätortsgraderna F och G. Jämfört med resultatet från undersökningen 1965–67 innebar detta, att diakonal verksamhet vid den senare undersökningen förekom i drygt 40% fler svarande kommuner enligt deras egen bedömning. Det var dock tveksamt, om verksamheten ökat så mycket, som svaren utvisade, från 46,8 till 87,8%. Vid den undersökning, som parallellt gjorts bland församlingarna, visade den målgruppsorienterade verksamheten en ökning med ca 10%. Om procenttalet för ökning av diakonal verksamhet, såsom den redovisades av kommunerna, var riktig, skulle alltså en kraftig utökning inom den diakonala sektorn ha skett i de församlingar, som inte deltog i undersökningen eller bland frikyrkoförsamlingarna. Om däremot ökningen var av den storleksordning församlingarna redovisade, torde orsakerna till avvikelsen bli att sökas i kommunernas strukturer. Den tidigare kommunindelningen gjorde, att gränserna för kommun och församling ofta sammanföll. Om däremot en församling i en storkommun hade diakonal verksamhet, men övriga församlingar saknade sådan, kunde ändå i svaren från kommunerna helt riktigt ha noterats, att diakonal verksamhet förekom. Detta behövde då inte innebära en utökning av verksamheten sedan 1965–67 utan kunde tvärtom utgöra en minskning för enskilda kommuner, även om tendensen för hela landet utvisade en ökning. En viss tveksamhet hos kommunerna om vad som räknades till diakonal verksamhet kunde spåras. Så har t ex Lund's socialförvaltning svarat, att diakonal verksamhet saknades i kommunen men vore av värde trots att i Lund fanns en av landets större diakoncentraler.

Med avseende på geografisk indelning mötte den lägsta förekomsten av diakonal verksamhet vid den första undersökningen i Blekinge län, där 18,1% av svarande kommuner angivit, att diakonalt arbete bedrevs inom kommunerna. År 1975 angav samtliga svarande kommuner i Blekinge län förekomsten av diakonal verksamhet. Likartat förhållande förelåg i Uppsala, Södermanlands, Jönköpings, Skaraborgs, Örebro, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. Vid 1975 års undersökning noterades för Hallands län den lägsta frekvensen för diakonal verksamhet med 50% bland svarande kommuner. Med undantag av Hallands län inordnades emellertid de svarande kommunerna i respektive tätortsgrader på sådant sätt, att geografiska avvikelser inte kunde sägas återspeglas i svaren. Deltagande kommuner i Hallands län hänfördes till tätortsgraderna D och E. Av länets sex kommuner har fyra besvarat frågeformuläret 1975. Inom tätortsgrad D har samtliga kommuner i länet besvarat enkäten, medan svar saknades från en kommun tillhörande tätortsgrad E. Procentutfallet för Hallands län fick därmed anses ligga onormalt lågt och samtliga kommuner i länet, som deltagit i undersökningen har också angivit önskemål om utökning av den diakonala verksamheten.

En jämförelse av svaren från kommunerna med avseende på tätortsgrad utvisade båda åren en tendens, att diakonal verksamhet var vanligare i kommuner med större andel av befolkningen boende i tätort. Ett undantag utgjordes 1965 av tätortsgrupp E.

Vid det tidigare undersökningstillfället bedömdes en fördubbling av den diakonala verksamheten vara nödvändig, om socialnämndernas förväntningar skulle kunna mötas. Tendensen till ökade diakonala insatser var uppenbar, även om denna ökning inte torde motsvara ökningen av kommuner, som angivit förekomsten av diakonal verksamhet. I svaren från kommunerna kunde utläsas ett ökat önskemål om utökning av de diakonala insatserna. Vid 1975 års undersökning uttryckte 60,8% av svarande kommuner en sådan önskan mot 54,6% år 1965. Se vidare tabell 8.

Tabell 8. Önskemål om utökning av den diakonala verksamheten i % av svarande kommuner.
N= 1965= 634, 1975= 204.

Tätortsgrad									Hela landet
	A	B	C	D	E	F	G	H	
1965	47,5	40,0	55,2	53,2	57,7	61,3	52,1	58,8	54,6
1975			40,0	72,0	53,3	67,0	54,2	0,0	60,8

Det kunde förväntas, att önskemålen om utökning av den diakonala verksamheten starkast skulle möta hos de mindre kommunerna med mindre andel av befolkningen boende i tätort. Det var emellertid svårt, att ur enkätmaterialen finna stöd för en sådan hypotes. Det enda stödet för denna förelägg i den viktiga trenden

önskemål om utökning av den diakonala verksamheten inom tätortsgrupperna G och H. Samtidigt hade tätortsgrad H vid den tidigare undersökningen högre frekvens än tätortsgrad G. Vid den senare undersökningen hade endast två av fem kommuner i tätortsgrupp C angivit önskemål om utökning av den diakonala verksamheten. Däremot förelåg en antydning till mer markerat önskemål om utökning av verksamheten inom de medelstora kommunerna. I dessa kommuner kunde diakonin måhända fylla en större funktion som komplement till samhällets socialvård. Vid 1975 års undersökning var dessutom önskemålen procentuellt av svarande kommuner större i samtliga tätortsgrupper utom C, E och H.

Frekvensen av kommuner, som önskade en ökning av den diakonala verksamheten hade sjunkit kraftigt i Skaraborgs län (50,0–33,3%), Värmlands län (63,4–37,3%) och Örebro län (78,9–40,0%). Även en del andra län noterade en vikande frekvens av mindre omfattning. Den största ökningen noterade Södermanlands län (33,3–100%). I samtliga dessa län följde emellertid variationerna respektive tätortsgrupper. Det var alltså uppenbart, att frekvensen beträffande önskemålen om utökning av den diakonala verksamheten var mer beroende av andra faktorer än geografiskt läge och respektive kommuns inordning i tätortsgrupp. Sådana faktorer utgjordes bl a av utbyggnad av samhällets sociala omvårdnad, behovet av kompletterande verksamhet samt av samhällsvårdens inriktning på helhetsprincipen.

Den diakonala verksamhetens värde enligt kommunerna

Frågorna om den diakonala verksamheten var av värde eller saknade värde ur kommunens synpunkt vållade en del problem i samband med besvarandet av båda enkätundersökningarna. Från några kommuner hade meddelats, att man omöjligt kunde ta ställning i en värderingsfråga av denna art. Flera kommuner undvek att besvara frågan. Vid den första undersökningen avstod 35,3% av svarande kommuner, medan bortfallet på denna fråga vid 1975 års undersökning var 8,8% med avseende på hela landet. Tendensen 1965 var, att svar på denna fråga i större utsträckning förelåg från kommuner med större tätortsgrad, medan resultatet 1975 var ojämnare. I tätortsgrupp C och H hade samtliga kommuner besvarat frågan vid det senare tillfället, medan endast 3,4% av svarande kommuner i tätortsgrupp F hade avstått från att lämna svar på frågan om diakonins värde.

Det var också tveksamt huruvida svaren återspeglade sociala centralnämndernas eller enskilda tjänstemäns uppfattning. Ur svaren kunde dock utläsas en positiv inställning till den diakonala verksamheten. Denna inställning var också mer markerad 1975 än vid diakoninämndens tidigare undersökning. Av de 204 kommuner, som besvarade den senare enkäten, ansåg 183 kommuner (89,7%), att diakonin hade värde för respektive kommun, medan endast 3 kommuner (1,5%) ansåg att diakonin saknade värde. Dessa kommuner återfanns i tätortsgrupperna E (2) och F. Vid båda undersökningstillfällena förelåg en tendens, att när större andel av befolkningen bodde i tätort, ökade också antalet kommuner, vilka

angivit, att den diakonala verksamheten hade värde för respektive kommun. Undantag utgjorde här 1965 tätortsgrad D samt 1975 tätortsgraderna C och G. Denna tendens vederlade ytterligare hypotesen, att diakonala insatser hade största värdet i mindre kommuner. Tabell 9.

Tabell 9. Diakonins värde. % av svarande kommuner, N= 1965= 634 1975= 204.

Tätortsgrad	A	B	C	D	E	F	G	H	Hela landet
Har värde									
1965	35,0	55,0	58,0	53,9	58,8	67,5	75,0	94,1	60,4
1975			100,0	76,0	86,7	95,5	87,5	100,0	89,7
Saknar värde									
1965	7,5	0,0	3,5	6,4	7,2	3,8	0,0	0,0	4,3
1975			0,0	0,0	3,3	1,1	0,0	0,0	1,5
Ej svarat									
1965	57,5	45,0	38,5	39,7	34,0	28,7	25,0	5,9	35,3
1975			0,0	24,0	10,0	3,4	12,5	0,0	8,8

Endast i Hallands län noterades samma frekvens vid båda undersökningstillfällena, då hälften av kommunerna svarade, att den diakonala verksamheten hade ett värde för respektive kommun. Vid den senare undersökningen hade dock ingen kommun i Hallands län svarat, att den diakonala verksamheten saknade värde i kommunen. Kommunerna i detta län tillhörde emellertid tätortsgrader med hög bortfallsprocent för denna fråga. På frågan om den diakonala verksamheten saknade värde mötte i Malmöhus län ungefär samma procenttal vid båda undersökningstillfällena (6,7 5,6%). Dessa kommuner hänfördes 1975 enbart till tätortsgrupp E, där också den högsta frekvensen för detta svar mötte.

Som regel var det samma kommuner, som jakande besvarat frågorna om förekomsten av diakonal verksamhet och dess värde. Dock hade ett antal kommuner angivit, att diakonal verksamhet saknades i kommunen men skulle vara av värde. Bedömningen av den diakonala verksamhetens värde tenderade att öka med större andel av befolkningen boende i tätort. Undantag från denna tendens utgjordes av tätortsgraderna C och G. Man kunde därför förmoda, att den diakonala verksamheten värderades också efter sina möjligheter att förmedla medmänsklig omtanke och omvårdnad, medan samhällets socialvård i första hand syftade till att fylla timliga behov. Sålunda förelåg en möjlighet för diakonin att komplettera samhällets verksamhet och genom kontaktverksamhet delvis avlasta denna. Den diakonala gärningen fick därigenom ett värde i relation till en helhets-

syn på människan. Genom diakonin kunde även andliga och religiösa behov hos den enskilda människan mötas. Förändringen i den allmänna synen i vårdarbetet skulle därmed vara orsaken till kommunernas positivare inställning 1975 visavi en diakonal omvårdnad förankrad i livsåskådning.

Målgrupper för den diakonala verksamheten

I båda undersökningarna skulle församlingarna angelägenhetsgradera ett antal målgrupper för församlingsdiakonin. Den högsta angelägenhetsgraden betecknades med 3 och den lägsta med 1. Samma angelägenhetsgrad fick åsättas mer än en målgrupp. Flera församlingar utnyttjade denna möjlighet. I samband med frågan redovisade också en del svarande församlingar kritiska synpunkter. Kritiken avsåg, att den diakonala verksamheten inte gick att angelägenhetsgradera, utan måste möta de behov som förelåg.

I diakonins väsen låg att möta föreliggande behov så att insatserna kunde göras där de bäst behövdes. Det diakonala arbetet var därför lika angeläget i samtliga målgrupper, där ett behov av insatser i församlingen förelåg. Frågan medtogs ändå i enkät IV för att möjligheter skulle kunna beredas att mäta eventuella tendenser till avvikelser från den av diakoninämnden gjorda undersökningen. Den utgjorde också ett komplement till frågan inom vilka grupper de sociala centralnämnderna i landet bedömde diakonal verksamhet vara av värde.

I den undersökning, som avsåg 1965, bedömdes fyra målgrupper som de mest angelägna av församlingarna: *gamla, barn och ungdom, vidare ensamma och isolerade samt sjuka*. Avståndet till de därefter följande målgrupperna var stort. Samma målgrupper mötte med högsta angelägenhetsgrad i undersökningen avseende 1975, medan avståndet till därefter kommande målgrupp krympt något. Målgruppen sjuka intog i båda undersökningarna fjärdeplatsen med angelägenhetsgrad 2,0. Målgruppen handikappade innehade femteplatsen i båda undersökningarna, 1965 med angelägenhetsgrad 0,8 och 1975 med angelägenhetsgrad 1,0. De olika målgrupperna i övrigt hade dock fått något annorlunda inbördes ordning. I tabell 10 har de olika målgrupperna ordnats efter den angelägenhetsgrad de erhållit med avseende på hela landet.

Angelägenhetsgraden hade minskat endast för en målgrupp: barn och ungdom. Den var oförändrad beträffande målgrupperna gamla, sjuka, utlänningar och övriga, medan den ökat för samtliga övriga målgrupper. Den största ökningen noterades för målgrupperna deprimerade och levnadströtta (0,6-0,9). I övrigt var ökningen mellan 0,1 och 0,2 enheter. Då ökningen var så genomgående för flertalet målgrupper, kunde ur resultatet utläsas en tendens till en förändring bland svarande församlingar. När en högre angelägenhetsgrad angavs, poängterades samtidigt den diakonala verksamhetens betydelse för angivna målgrupper starkare. På samma gång tenderade diakonins arbetsfält att omfatta mer än de traditionella områdena: gamla, sjuka samt barn och ungdom.

Vid båda undersökningstillfällena gavs kommunerna fjorton olika målgrupper

Tabell 10. Förändringar 1965–1975 för angelägenhetsgrad avseende angivna målgrupper för diakonal verksamhet. Resultat avseende hela landet.

1965		1975	
Gamla	2,5	Gamla	2,5
Barn och ungdom	2,3	Ensamma och isolerade	2,3
Ensamma och isolerade	2,2	Barn och ungdom	2,0
Sjuka	2,0	Sjuka	2,0
Handikappade	0,8	Handikappade	1,0
Familjer med äktenskapliga problem	0,8	Familjer med äktenskapliga problem	0,9
Nyinflyttade	0,7	Deprimerade och levnadströtta	0,9
Alkoholister och deras familjer	0,6	Alkoholister och deras familjer	0,8
Ungdom på glid	0,6	Nyinflyttade	0,8
Deprimerade och levnadströtta	0,6	Ungdom på glid	0,7
Psykiskt utvecklingshämmande	0,5	Psykiskt utvecklingshämmande	0,6
Utlänningar	0,5	Utlänningar	0,5
Abortsökande ensamma mödrar	0,3	Abortsökande ensamma mödrar	0,5
Narkomaner och deras familjer	0,3	Narkomaner och deras familjer	0,5
Kriminella och deras familjer	0,3	Kriminella och deras familjer	0,5
Asociala	0,3	Asociala	0,3
Bortglömda minoriteter	0,3	Bortglömda minoriteter	0,4
Övriga	0,1	Övriga	0,1

för den diakonala verksamheten. Kommunerna ombads markera de målgrupper inom vilka man ansåg att den diakonala verksamheten skulle ha den största funktionen att fylla. Kommunerna behövde inte angelägenhetsgradera mellan grupperna, även om man i ett par fall använt detta förfaringssätt. Flera kommuner hade i sina svar angivit samtliga grupper, medan andra svarat, att det tillkom den enskilda församlingen att ta ställning i denna fråga.

Det kunde noteras, att kommunerna i tätortsgrad H (2) besvarat frågorna om målgrupperna genom att i sitt svar för 1975 hänvisa till främst RIA-arbetet i Sundbybergs kommun, som ansågs vara värdefullt samt det arbete, som utfördes vid Lewi Petrus stiftelse och Stadsmissionens rådgivningsbyrå. Denna verksamhet berörde emellertid flera olika målgrupper utan att särskild markering gjorts av respektive kommuner. Något resultat för tätortsgrad H har därför inte medtagits i sammanställningen avseende 1975.

En viss omsvängning hade under perioden mellan undersökningstillfällena skett beträffande de olika målgrupperna. Detta kom tydligast fram vid en rangordning av målgrupperna i relation till procent av svarande kommuner, som markerat respektive målgrupp. Tabell 11 sid. 117.

Målgruppen *äldre* intog första platsen vid den tidigare undersökningen inom samtliga tätortsgrader. Vid 1975 års undersökning intog denna målgrupp fortfarande första platsen i de flesta tätortsgrader. Inom tätortsgrupp C, där samtliga kommuner i landet, som tillhörde denna tätortsgrad, svarat, hade placeringen

sjunkit något. Målgruppen barn och ungdom hade däremot ökat. I tätortsgrupp G delades placeringen med målgruppen deprimerade och levnadströtta. Starka svängningar noterades också för målgruppen äldre mellan de olika länen. En stor ökning av önskemål om verksamhet för denna grupp redovisades i Södermanlands län och Jämtlands län, medan önskemålen minskat kraftigt i andra län. Denna ökning redovisades också inom de tätortsgrader till vilka berörda kommuner hänfördes. Ökningen torde alltså inte vara utslag av en geografisk avvikelse. Värdet för hela landet var dock i princip oförändrat (76,8-77,9%). Tendensen var likartad för grupperna *sjuka* (68,8-70,6%), *psykiskt utvecklingshämjade* (25,2-31,4%) *familjer med äktenskapliga problem* (41,6-44,1%) samt övriga (13,4-18,1%). För kommunerna i Uppsala, Hallands och Jämtlands län hade inga önskemål beträffande verksamhet bland psykiskt utvecklingshämjade noterats. Önskemålen om verksamhet bland familjer med äktenskapliga problem var störst bland kommunerna i Uppsala, Södermanlands, Hallands och Västerbottens län, där procentuellt fler av svarande kommuner markerade denna målgrupp vid 1975 års undersökning än vid det tidigare tillfället. Den största minskningen av önskemålen inom denna grupp mötte i Västernorrlands och Norrbottens län. Med hänsyn till tätortsgraderna uppvisades här också en del svängningar, varför det ej heller här med säkerhet kunde sägas röra sig om geografiska avvikelser. Den procentuella förändringen för hela landet var emellertid av mindre omfattning.

En kraftig ökning av kommunernas förväntningar noterades för gruppen *deprimerade och levnadströtta*, (54,1-71,6%). Kommunerna i fyra län, Södermanlands, Blekinge, Jämtlands och Västerbottens län, redovisade här i samtliga svar önskemål en diakonal verksamhet inom denna grupp. Då kommunerna i Jämtlands län enbart hänfördes till tätortsgraderna D och E, kunde resultatet här ha förväntats bli ett annat. Det lägsta antalet kommuner med önskemål om verksamhet inom denna grupp mötte 1975 i Västmanlands län (42,9%) som tillsammans med kommunerna i Kristianstads län (50,0%) och Hallands län (50,0%) var de enda län, där procenttalen för kommunerna 1975 understeg värdet för hela landet vid den tidigare undersökningen (54,1%). I samtliga tätortsgrupper utom E hade procenttalen inneburit en förändring vid rangordningen och i tätortsgrad G hade procenttalen blivit detsamma för denna grupp och gruppen äldre (83,3%). Eftersom svarande kommuner i Västmanlands län enbart hänfördes till tätortsgraderna F och G avvek resultatet för detta län från vad som kunde förväntas med hänsyn till tätortsgraderna.

För gruppen *abortsökande ensamma mödrar* hade önskemålet om verksamhet ökat något (15,3-27,0%). Stora variationer förekom här mellan såväl de olika länen som tätortsgraderna. Gruppen nådde dock, med hänsyn till procent av svarande kommuner en i princip oförändrad placering i båda undersökningarna. Större förväntningar mötte inom kommunerna i Södermanlands och Skaraborgs län, medan inga önskemål i denna riktning noterades för kommunerna i Uppsala, Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län vid undersökningen 1975.

Önskemålen om diakonal verksamhet bland handikappade hade fördubblats i

Tabell 11. Rangordning av målgrupper för diakonal verksamhet i relation till % av svarande kommuner. N 1965 = 634. 1975 = 204.

Målgrupper	Tätortsgrad											
	Hela landet		C		D		E		F		G	
	1965	1975	1965	1975	1965	1975	1965	1975	1965	1975	1965	1975
Äldre	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1,5
Sjuka	2	3	2	4	2	2	2	2	3	3	2	2,5
Deprimerade												
levnadströtta	3	2	4	4	4	4,5	3	4	2	3	3	1,5
Barn och ungdom	4	4	3	1	3	3	5	3	3	4,5	4	4
Handikappade	5	6	5	7,5	6	6	5	6,5	7	5	5	5,5
Familjer med												
äktenskapliga												
problem	6	9	6	11	5	7	5	6,5	5	11	7	5,5
Alkoholister												
med familjer	7	5	7	4	8	4,5	7	5	10	4,5	8	8
Nyinflyttade	8	10	8	11	7	10	8	8	8,5	8	6	10
Utläningar	9	11	9	11	9	13	9	11	7	10	9	11,5
Psyiskt utveck-												
lingshämmade	10	12	10	11	11	11,5	10	12	8,5	12	11	11,5
Kriminella												
med familjer	11	8	11	7,5	10	8,5	11	9,5	11	9	10	8
Narkomaner												
med familjer	12	7	12	4	12	8,5	12	9,5	12	6	12	8
Abortsökande en-												
samma mödrar	13	13	13	11	13	11,5	13	13	13	13	14	13
Övriga	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	13	14

Södermanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län, medan de sjunkit till hälften i Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs och Västernorrlands län med hänsyn till procent av svarande kommuner i respektive län. Värdet för hela landet utvisade dock en smärre ökning mellan undersökningstillfällena (42,4-50,5%). Med undantag för tätortsgrad E var också procentutfallet större inom samtliga tätortsgrader.

En smärre ökning visade också önskemålen om diakonal verksamhet bland *nyinflyttade* (30,3-43,6%) och *utlänningar* (28,9-39,2%). Denna ökning till trots, innebar ändå gruppernas resultat en lägre placering vid rangordning. För dessa båda grupper gjordes 1975 ingen notering för kommunerna i Hallands län. I Uppsala län redovisade kommunerna 1965-67 det lägsta procenttalet för gruppen utlänningar (5,9%), medan kommunerna i samma län hade den högsta frekvensen 1975 med 60,0%.

De stora lokala variationer, som mötte i detta sammanhang, torde få ses mot bakgrunden av en snabb utbyggnad av den samhällseliga omvårdnaden för berörda grupper. Denna utbyggnad hade medfört, att behovet av kompletterande insatser minskade i samma takt.

För gruppen barn och ungdom, som traditionellt betraktades som målgrupp för kristen verksamhet, redovisade kommunerna ett ökat önskemål vid den senare undersökningen, (50,9–67,4%). Denna ökning till trots gav procenttalen en oförändrad placering bland målgrupperna.

Bland svarande kommuner mötte ett markant ökat önskemål om diakonal verksamhet bland *alkoholskadade* (31,2-59,3%), *narkotikaskadade* (19,7-49,0%) och *kriminella* (21,6-45,6%) samt *deras familjer*. Tendensen avspeglade sig också i de olika tätortsgraderna. Endast i Malmöhus län nådde kommunerna samma procenttal vid båda undersökningarna för gruppen alkoholskadade och deras familjer, medan procentuellt fler kommuner i samtliga övriga län markerade denna målgrupp vid den senare undersökningen. Önskemålet om diakonal verksamhet bland narkotikamissbrukare och deras familjer var större i samtliga län utom Västmanlands och Värmlands län, där procentuellt färre kommuner 1975 markerade denna målgrupp. I Västmanlands län hade kommunernas önskemål sjunkit kraftigast (38,5-14,3%) bland svarande kommuner. Önskemålen om diakonal verksamhet bland kriminella och deras familjer hade ökat kraftigast i Hallands, Örebro och Jämtlands län. Den största ökningen redovisade kommunerna i Hallands län (18,8-75,0%). Endast kommunerna i Malmöhus och Västmanlands län redovisade här ett lägre procenttal för denna grupp. Kommunernas värdering av diakonal verksamhet inom dessa målgrupper kunde ses dels mot bakgrunden av behovet av kompletterande verksamhet, främst kontaktverksamhet, dels möjligheterna till pionjärinsatser. Till detta kom det ekumeniskt drivna arbetet bland alkohol- och narkotikaskadade samt kriminella och deras familjer i DKS:s regi. Vid en utvärdering av detta arbete hade de kommuner, där RIA-arbete förekom, genomgående bedömt denna verksamhet positivt.²

2. RIA-utvärderingen, DKS, stencil.

Intressant är att jämföra församlingarnas angelägenhetsgrad med antalet kommuner, som önskade diakonal verksamhet från församlingarna inom kommunen. Frågeformulären, som tillställdes kommunerna, gav inte möjlighet till angelägenhetsgradering av målgrupperna, varför resultatet inte var direkt jämförbart. Det var dock möjligt att rangordna dessa målgrupper dels efter procent av svarande kommuner, som önskade diakonal verksamhet inom angivna målgrupper, dels efter angelägenhetsgrad från församlingarnas sida med hänsyn till resultatet avseende hela landet. Det visade sig då, att med undantag av de traditionella diakonala målgrupperna, förelåg variationer mellan kommuner och församlingar. Variationerna var dessutom starkt markerade mellan församlingarna med avseende på folkmängd. Främst missbrukargrupperna kom med avseende på angelägenhetsgrad från församlingarnas sida lägre vid en sådan rangordning än vad fallet var, när hänsyn togs till kommuner, som önskade diakonal verksamhet bland dessa.

Av tabell 12 kan också utläsas en tendens, att församlingarna bedömde verksamheten angelägnare inom andra målgrupper än kommunerna. Så var förhållandet exempelvis med familjer med äktenskapliga problem där, enligt svarande

Tabell 12. Angelägenhetsgradering av angivna målgrupper inom församlingar av olika storlek med hänsyn till resultaten 1975 i jämförelse med rangordning efter antal kommuner, som samma år bedömt diakonal verksamhet inom respektive målgrupp vara av värde.

Målgrupp	Kommunerna		Församlingarna				Hela landet	Ordning
	%	Ordning	1	2	3	4		
Äldre	77,9	1	2,6	2,2	2,5	2,5	2,5	1
Deprimerade levnadströtta	71,6	2	1,7	1,1	0,8	0,8	0,9	5,5
Sjuka	70,6	3	2,1	1,9	2,1	2,0	2,0	2,5
Barn, ungdom	67,2	4	2,2	1,9	2,2	1,9	2,0	2,5
Alkoholister och deras familjer	59,3	5	1,7	1,3	0,8	0,6	0,8	6,5
Handikappade	50,3	6	1,7	1,2	1,0	0,8	1,0	4
Narkomaner och deras familjer	49,0	7	1,2	0,7	0,4	0,4	0,5	11,5
Kriminella och deras familjer	45,6	8	0,9	0,5	0,4	0,4	0,5	11,5
Familjer med äktenskapliga problem	44,1	9	1,5	1,3	1,0	0,7	0,9	5,5
Nyinflyttade	43,6	10	1,1	0,9	0,7	0,7	0,8	7,5
Utlänningar	39,2	11	1,0	0,8	0,5	0,4	0,5	11,5
Psyiskt utveck- lingshämmande	31,4	12	1,0	0,6	0,5	0,5	0,6	9
Abortsökande en- samma mödrar	27,0	13	0,8	0,5	0,4	0,4	0,5	11,5

kommuner, behovet av kompletterande arbete inte var så stort. Omvänt gällde för flera målgrupper, t ex deprimerade och levnadströtta samt missbrukargrupperna, att svarande församlingar bedömt verksamheten inom dessa målgrupper mindre angelägar. Däremot hade procentuellt fler svarande kommuner angivit, att diakonal verksamhet här var av värde. Delvis kunde denna avvikelse ha sina orsaker i det bristande samrådet mellan kommunernas sociala myndigheter och församlingsdiakonin, då, vilket också framgick av tabell 12, de större församlingarna med vanligare förekomst av samråd, bättre svarade mot socialnämndernas önskemål.

För att undersöka hur dessa målgrupper svarade mot församlingarnas behov av personal och denna personals arbetsuppgifter, har jag genomgått de annonser om diakonipersonal, som under åren 1969-1975 varit införda i tidningen Vår kyrka. Det sammanlagda antalet annonser var 197 stycken. Av dessa hade 21 annonser inte angivit närmare tjänstgöringsföreskrifter alternativt anvisat särskilda instruktioner.

En stor del av tjänsterna, 29 stycken, gällde rent *ungdomsarbete*. Flera av tjänsterna hade ledigförklarats som ungdomssekreterartjänster, men som kvalifikation hade angivits diakonal utbildning. I tre annonser angavs barn och ungdom som direkt verksamhetsområde vartill kom biträde i arbetet bland gamla.

Sjukvården utgjorde fortfarande en stor del av den diakonala verksamheten bland anställd personal. Sammanlagt hade 13 församlingar angivit enbart sjukvård som arbetsområde. Dessa annonser vände sig också till sjuksköterskor med sådan vidareutbildning respektive kyrkoråd kunde godkänna. Sjukvård i kombination med andra verksamhetsområden förekom ganska ofta. Sex annonser upptog söndagsskola, ungdomsarbete samt vård av sjuka och gamla och femton annonser angav sjuka och gamla samt barn och ungdom. I två fall hade arbetsområdet angivits som sjukvård och åldringsvård och i ytterligare fem annonser som besöksjänst samt verksamhet bland sjuka och gamla. Lika många annonser, fem stycken, kombinerade sjukvård och hembesök. Tre annonser sökte diakoniutbildade sjukhusprästassistenter och en annons kombinerade sjukvård med verksamhet bland invandrare.

Endast åtta annonser angav enbart *gamla* som arbetsområde. Olika kombinationer var här vanligare. I tolv annonser angavs verksamhet bland gamla, barn och ungdom samt ytterligare två annonser gamla och övrig kyrklig verksamhet. I tre fall angavs gamla och ensamma, avsidestagna. I vardera en annons söktes diakoniarbetare för verksamhet bland äldre och handikappade samt gamla och familjer. Tre annonser upptog ensamma, gamla samt barn och ungdom som arbetsområde.

I övrigt angavs kombinationerna handikappade och barn (1), invandrare (1), ungdomsarbete samt övrig församlingsverksamhet och predikotjänst (1) samt diakonitjänstemän i ledande funktion som diakoniföreståndare och stiftskonsulent för diakoni (3).

Den största efterfrågan gällde *besöksverksamheten*. I tretton annonser angavs besöksjänst som enda arbetsområde. I övrigt förekom besöksverksamhet i kom-

bination med barn- och ungdomsverksamhet (27), övrig församlingsverksamhet (4), gamla (3), familjerådgivning, gamla och sjuka (2) samt gamla och barn (1) och pensionärer, barn samt familjerådgivning (1). I sju annonser angavs uppsökande verksamhet samt barn- och ungdomsarbete som tjänstgöringsområde. Tjänstgöringsuppgiften hade inte i någon annons angivits som arbete bland alkoholskadda, narkotikaskadda samt kriminella med familjer.

Kommentarer till enkätmaterialet

Vid en jämförelse mellan 1965 och 1975 mötte i enkätmaterialet en ökad förekomst av diakonal verksamhet bland svarande församlingar, även om dessa i sin verksamhet inte alltid svarade mot de förväntningar, som ställdes bl a från kommunernas sociala centralnämnder. Församlingsdiakonin var traditionellt målinriktad med arbete bland *gamla, sjuka, ensamma samt barn och ungdom*. Dessa målgrupper var ju också särskilt omnämnda i församlingsstyrelselagen. I de större församlingarna ökade angelägenhetsgraden för arbetet bland socialt utslagna, men denna verksamhet nådde inte upp till de förväntningar, som ställdes från kommunernas sociala centralnämnder.

Samtidigt hade den kyrkliga diakonin blivit mer *isolerad* 1975 än vad förhållandet var vid den första enkätundersökningen 1965. Delvis mötte också en del församlingar med avvikande syn på diakonin i det man hävdade, att kyrkan borde erkänna en stor del av samhällets omvårdnad som diakoni.³ Det specifika för diakonin, dess innersida, gick förlorad, då man menade, att all omvårdnad om behövande människor var diakoni och exempelvis Röda Korsets lokalorganisation utförde en storartad diakoniinsats genom sin insamlingsverksamhet, utlåningsverksamhet och hembesöksverksamhet.⁴ Genom att på så sätt generalisera diakonin, berövade man antingen de samhälleliga organen dess neutralitet i livs-åskådningsfrågor, vilket stred mot gällande lagstiftning, eller betraktade man diakonin som en sådan allmän filantropisk verksamhet, som församlingarna var förhindrade att bedriva med utdebiterade medel enligt gällande församlingsstyrelselag. Den självårdande inriktningen hade anförts som grund för församlingarnas rätt att arbeta diakonalt. De samhälleliga organen var genom sin neutralitet i livsåskådningsfrågor förhindrade att grunda sin omvårdnad exempelvis i Kristi kärlek med syfte att frigöra människan till tro och tjänst. Samtidigt kunde församlingarna inte bortse från denna grund och målsättning, när de genom diakonin kom att möta människor i olika livssituationer.

En församling betonade församlingsdiakonins *ömsesidighet*. Det var inte enbart fråga om vad vi kunde göra för andra, utan också vad de kunde göra för oss. I det diakonala tänkandet gällde att avskaffa uppfattningen att speciala kategorier eller målgrupper skulle vara objekt för våra åtgärder.⁵

3. Enhörna församling. Strängnäs stift.

4. Så Gnarp församling. Ärkestiftet.

5. Åre församling. Härnösands stift.

Det påtalades också, att *anstaltsdiakonin* i för stor utsträckning präglade den svenska diakonin.⁶ Först när diakonin inlemmats i kyrkans verksamhet genom särskild lagstiftning eller stadga, kunde denna kyrka sägas vara Kristi kyrka.⁷

Några församlingar skiljde sig i fråga om instruktioner för den diakonala personalen. Diakonin sattes då in i en *helhetssyn på den totala församlingsverksamheten*.⁸ Genom ett sådant diakonalt medvetande kunde diakonin beredas möjlighet att inspirera övriga vårdinsatser till en totalsyn på människan, där "livsåskådningen får plats och där den kristna nyskapelsens evangelium förs fram som ett terapeutiskt instrument".⁹ Men med en sådan målsättning fick inte församlingarnas kontaktyta minskas. Då skulle också möjligheterna till påverkan gå förlorad.

De allmänna frågorna besvarades positivt av kommunerna vid den sista undersökningen. Flera kommuner uttryckte i sina svar en uppskattning av den diakonala verksamheten, som tycktes förekomma i större omfattning. Variationerna i svar var ungefär lika stora vid båda undersökningstillfällena. Dock var variationerna i svaren om fastare samråd och samarbete större och nådde över 70 procentenheter.

I allmänhet såg man kyrkans diakoni som ett komplement till samhällets socialvård. Örskelljunga kommun betonade, att samhällets resurser och utbud byggde på ekonomiska grunder, vilket aldrig kunde vara tillräckligt. Den diakonala uppgiften blev då i första hand medmänsklig omtanke och omvårdnad. Uppsala kommun påpekade socialarbetarens arbetsbelastning. Till följd av denna fanns inom överskådlig framtid utrymme för omfattande insatser av frivilliga krafter. Detta gällde särskilt inom sådana grupper, där kontaktbehovet var stort, något som den officiella socialvården inte kunde tillgodose. Då framtidens socialvård måste få mer övergripande och planmässigt uppsökande och förebyggande prägel, borde en samordning mellan samhälleliga och enskilda insatser ske, då det frivilliga arbetet hade sin givna plats i detta sammanhang, framhöll Uppsala sociala centralnämnd. Några kommuner satte denna kompletterande funktion i relation till en helhetssyn på människan i det att man betonade, att människan också hade andliga, religiösa behov, som måste bemötas.¹⁰ Linköpings kommun betonade

6. Hässelby församling, Stockholms stift.

7. Umeå stads- och landsförsamling, Luleå stift, Grundsunda församling, Härnösands stift, Veckholms församling, Ärkestiftet, Oxelösunds församling, Strängnäs stift, Glimåkra församling, Lunds stift.

8. Västerås–Lundby församling, Västerås stift, Sollefteå församling, Härnösands stift, Piteå landsförsamling och Byske–Fällfors församlingar, Luleå stift. Diakonins ursprung och inspirationskälla anges i dessa instruktioner som Jesus Kristus. Diakonins syfte är att som en del av Hans verk föras vidare genom den kristna församlingen. Diakonin anges som ett utmärkande kännetecken på en levande församling.

9. Hjortsberga och Edestads församlingar, Lunds stift.

10. Vallentuna, Danderyds och Motala kommuner.

diakonins uppgift att söka nya former och uppgifter för sin verksamhet och inte stanna i ett invariant mönster. Några kommuner hade avstått från att ange målgrupper inom vilka man ansåg, att diakonal verksamhet skulle vara av värde. Man hänvisade då till diakonins egen funktion att möta människor där det behövdes.

Säffle kommun berörde i sitt svar diakoniutbildningen. Man föreslog då att denna borde anpassas så, att diakonin kunde fullfölja *ett socialt uppdrag* och med samhällsförändringar som metod förändra människors situation.

Borlänge kommun tog i sitt svar upp frågan om olika huvudmannaskap. Man ställde sig i stort avvisande till alla former av diakonal verksamhet för att konkurrensförhållande mellan de olika huvudmännen i kommun och församling inte skulle behöva uppstå. Detta svar var det mest negativa bland kommunsvaren.

Som viktiga uppgifter för diakonin angav kommunerna att bryta isolering och skapa medmänsklig kontakt. Storumans kommun betonade vikten av diakonala insatser bland isolerat boende, medan Vaggeryds kommun i Jönköpings län angav *underprivilegierade* som en målgrupp för den diakonala verksamheten. Med *underprivilegierade* avsåg man människor, "som egentligen ingen bryr sig riktigt om".

Äldre, sjuka och deprimerade samt barn och ungdom var alltså de grupper, inom vilka kommunerna främst bedömde diakonal verksamhet vara av värde. Bland övriga grupper hade en påtaglig förändring ägt rum mellan undersöknings-tillfällena beträffande kommunernas uppfattning. Genom ett ökat önskemål om verksamhet bland *alkoholskadade, narkotikaskadade och kriminella samt deras familjer*, hade värdet avseende hela landet för dessa målgrupper passerat värdet för grupperna handikappade, familjer med äktenskapliga problem, nyinflyttade och utlänningar. Dessa grupper utgjorde nu de största önskemålen från kommunernas sida efter de traditionella diakonala verksamhetsområdena.

Trots stora förändringar i kompetensområden och ökade skyldigheter för kommunerna att bedriva social omvårdnad, visade undersökningarna, att önskemål om diakonal verksamhet förelåg. Flertalet kommuner ansåg detta arbete vara ett värdefullt komplement till samhällets socialvård. En förskjutning av de diakonala insatserna var önskvärd ur kommunernas synpunkt, då missbrukargrupperna nu angavs med större frekvens än tidigare.

4.3 Sammanfattning

Under perioden 1965-1975 gjordes två enkätundersökningar bland landets kommuner för att utröna deras syn på den diakonala verksamheten, dess värde och omfattning. Parallellt har två enkätundersökningar skett bland ett antal kyrkoförsamlingar i syfte att klarlägga diakonins omfattning och inriktning. Resultatet utvisade också inom vilka områden kompletterande och initierande diakonal verksamhet från församlingarnas sida bedömdes vara angelägen. Den första undersökningen, som avsåg 1965, genomfördes av Svenska kyrkans diakoninämnd.

Den senare undersökningen avseende förhållandena 1975 genomförde jag. Med komparativ ansats behandlades inkomna svar för att som resultat ge ett underlag för bedömning av kommunernas syn på förekomsten av diakonal verksamhet samt denna verksamhets omfattning, vidare diakonins möjlighet att komplettera samhällsvården, alternativt initiera nya verksamhetsområden samt prövning av huruvida de beskrivningar av diakonin, som gjorts under perioden, låst verksamheten i traditionella mönster och invanda former. Inkomna enkätsvar har behandlats manuellt.

För diakonins möjligheter att komplettera samhällsvården samt initiera verksamhet inom nya arbetsområden, var kontakterna mellan församlingarna och andra organisationer samt samhällets institutioner betydelsefulla. Vid en jämförelse mellan de båda mätillfällena 1965 och 1975 framkom, att församlingarna vid den senare tidpunkten stod mer isolerade än vid den tidigare. Samtidigt kunde bland svaren från kommunerna utläsas ett ökat önskemål om kontakter, främst av informell art, mellan församlingar och kommuner. Det ökade önskemålet från kommunernas sida torde kunna härledas ur allmänt sett en större öppenhet i samhället visavi olika organisationer och därmed också församlingarnas diakoni. Denna öppenhet kunde sättas i samband med de nya strömningarna inom bl a psykologi, pedagogik och sociologi. Dessa strömningar ledde fram till *helhetsprincipen* i vårdarbetet. Orsakerna till nedgången av dessa kontakter från församlingarnas sida kunde inte utläsas ur enkätaterialet. Hypotetiskt kunde dock orsakerna sökas i allmänna isoleringstendenser gentemot den samhällsvård, som under 1950-talet ansåg den kyrkliga diakonin splittra tillgängliga resurser, samt uppfattningen av den kyrkliga diakonins självständiga karaktär. Möjligen kunde uppfattningen om diakonin som en del av församlingens verksamhet och denna verksamhets olikhet i förhållande till övriga organisationers också utgöra en orsak till minskad frekvens av kontakter mellan församlingarna och samhällets institutioner samt olika organisationer. Denna tendens till isolering av den kyrkliga diakonin torde medföra ytterligare risker för begränsning av möjligheterna att komplettera och initiera verksamhet på det diakonala området. Omvänt kunde uppfattningen att olika organisationer, exempelvis Röda Korset, fullgjorde en diakonal uppgift, utgöra en orsak. Församlingarna kunde därmed överlåta denna verksamhet till berörda organisationer och därigenom samla resurser till vad som upplevdes som mer central verksamhet.

I den diakonala verksamhet, som förekom, kunde tendenser till samverkan mellan enskilda församlingar spåras. Främst gällde detta inom informationsverksamheten och konfirmandarbetet, där diakon och diakonissa i ökad omfattning medverkade i arbetet, trots att respektive församlingar angivit, att diakonitjänsteman inte var anställd. Detta öppnade en möjlighet till diakonal samverkan på exempelvis kontraktsplanet. Enkätaterialet gav emellertid inte underlag för en bedömning av önskemål eller förekomst av sådan verksamhet. Med avseende på hela landet var emellertid frekvensen för anlitan av diakon eller diakonissa i konfirmandarbetet lägre än förekomsten av diakonala tjänster. Inför genomföran-

det av de nya riktlinjerna för kyrkans konfirmandarbete utvisade detta en möjlighet till nyorientering inom en sektor av den diakonala verksamheten, där tillgängliga personella resurser inte helt utnyttjades.

Pensionärs- och besöksverksamheten var vanligast förekommande i svarande församlingar båda åren. Antalet församlingar med besöksverksamhet ökade samtidigt mest mellan mätstillfällena. Samtidigt blev förekomsten av särskilda hembesöksgrupper vanligare bland de församlingar, som deltog i undersökningen. Detta torde kunna sättas i samband med dels ett ökat antal pensionärer under slutet av 1960-talet och 1970-talet, dels en allmän tendens att poängtera vikten av att bryta ensamhet och isolering hos olika grupper i samhället.

Samtidigt uppvisade inkomna svar från församlingarna, att den vanligaste pensionärsverksamheten utgjorde anordnandet av de äldres dag eller motsvarande punktuella insatser. Mer sällan förekom aktivare eller mer regelbundet verksamhet exempelvis pensionärssamlingar, hobbygrupper och liknande. Detta utvisade en verksamhet efter invariant mönster och brist på nyorientering inom församlingsdiakonin. Hypotetiskt kunde frågan ställas, om den vanligaste diakonala verksamheten bland svarande församlingar var anordnandet av punktuella samlingar, exempelvis de äldres dag, med den diakonalt verksamma syföreningen som arrangör och kyrkobrödrakåren som ansvarig för transporter till denna samling. Då inkomna svar behandlats manuellt, vilket inte medgav korsningar mellan olika resultat, kunde en sådan hypotes varken beläggas eller avvisas. Antalet församlingar med besöksverksamhet var större än antalet församlingar med särskilda hembesöksgrupper. Detta kunde tyda på en icke organiserad diakonal verksamhet i ett antal församlingar, som fick sättas i samband med ovan nämnda allmänna tendenser i samhället. Den kunde också vara uttryck för en samhörighetskänsla i församlingen, som då initierade spontan diakonal verksamhet.

I såväl gällande församlingsstyrelselag som i det särskilda förslaget till Lag om diakonat beskrevs den diakonala verksamheten i anslutning till ett antal målgrupper. Dessa målgrupper mötte också i enkätundersökningarna tillsammans med ytterligare ett antal grupper. Församlingarna gavs vid båda undersökningstillfällena möjlighet att angelägenhetsgradera målgrupperna från 1 till 3, där 3 angav högsta angelägenhetsgrad. De högsta angelägenhetsgraderna mötte med avseende på hela landet också inom de målgrupper med vilka diakonin beskrevs i församlingsstyrelselagen. Möjligheten att genom angelägenhetsgradering uppvisa nyorientering inom diakoniverksamheten hade alltså inte utnyttjats av församlingarna. Vissa svängningar mellan de olika grupperna uppvisades i resultaten, men dessa svängningar var av sådan storleksgrad att de inte statistiskt kunde säkerställas.

Ett intressant resultat uppvisades emellertid vid en jämförelse mellan församlingarnas angelägenhetsgradering av angivna målgrupper samt antalet kommuner, som angivit önskemål om diakonal verksamhet inom respektive målgrupp. Dessa målgrupper hade då rangordnats efter procent av svarande kommuner, som 1975 angivit önskemål om verksamhet från kyrkans diakoni inom respektive målgrupp.

Detta resultat uppvisade avvikelser mellan församlingarna och sociala centralnämnderna i svarande kommuner.

Gruppen *äldre* mötte först vid en sådan rangordning hos både församlingar och kommuner, liksom det nämndes efter barn och ungdom i gällande församlingsstyrelselag. Bland svarande församlingar mötte med avseende på angelägenhetsgrad sedan barn och ungdom samt sjuka, de resterande målgrupper utöver övriga, som nämndes i församlingsstyrelselagen. Därefter angav församlingarna grupperna handikappade, vidare deprimerade och levnadströtta, familjer med äktenskapliga problem samt nyinflyttade och alkoholister och deras familjer. Detta svar utvisade en traditionell syn på den diakonala verksamheten. Med avseende på hela landet erhöll gruppen handikappade vid angelägenhetsgradering värdet 1 medan övriga uppräknade grupper nådde 0,9 respektive 0,8. Med avseende till antalet svarande kommuner kom målgruppen *deprimerade och levnadströtta* omedelbart efter gruppen äldre, följd av sjuka samt barn och ungdom. Genom detta svar från kommunerna hade den uppräknade av grupper, varigenom församlingens omvårdnad bestämdes i församlingsstyrelselagen sprängts. Före målgruppen familjer med äktenskapliga problem angavs i relation till antalet svarande kommuner alkoholister och deras familjer, därefter handikappade, vidare narkomaner och deras familjer samt kriminella och deras familjer, alltså vid sidan av gruppen handikappade också *socialt utslagna med familjer*. Gruppen nyinflyttade hamnade först efter familjer med äktenskapliga problem i relation till procent av svarande kommuner, som angivit önskemål om diakonal verksamhet inom respektive målgrupp.

Resultatet av svaren från deltagande kommuner återspeglade allmänna tendenser i samhället. Vissa grupper ställdes i fokus för olika åtgärder, insatser, som syftade till brytande av ensamhet och isolering aktualiserades. Samtidigt trädde andra grupper tillbaka som en följd av en ökad utbyggnad av den samhälleliga omvårdnaden för berörda målgrupper. Svaren från kommunerna utvisade dock ökade möjligheter till initierande och kompletterande diakonal verksamhet genom nyorientering och arbete inom andra områden än de genom vilka diakonin bestämdes i gällande församlingsstyrelselag samt förslaget till Lag om diakonat. För denna utveckling utvisade svaren från deltagande församlingar en bristande lyhördhet och avgivna svar återspeglade inte tendenser till initierande och kompletterande verksamhet. Detta kunde vara orsakat av upplevda svårigheter att arbeta diakonalt, exempelvis bland missbrukare och socialt utslagna. Men orsakerna kunde också sökas i den allmänna tendensen till församlingarnas isolering i förhållande till det omgivande samhället.

Bland diakoninämndens uppgifter återfanns skyldighet att aktivt följa utvecklingen inom diakonin samt uppehålla kontakter bl a med samhällets sociala organ. Som en följd av detta borde utvecklingstendenserna i samhället ha observerats och diakoninämnden genom sin informationsverksamhet spritt kännedom om utvecklingen. Antydningar i den riktningen återfanns i de speciella diakoniböck-

erna under undersökningsperioden, men informationen hade uppenbarligen inte givit resultat i församlingarnas verksamhet.

Den särskilda kompetensfrågan löstes av samhället genom församlingsstyrelselagen, där diakonin beskrevs som omvårdnad med själavårdande syfte, vilket hade sin bakgrund i en inomkyrklig formulering. Den inomkyrkliga diakonidebatten uppvisade delvis andra beskrivningar av diakonins identitet. På likartat sätt uppvisade samhället 1975 möjligheter för den kyrkliga diakonin att initiera verksamhet och komplettera redan befintligt arbete, medan den aktuella församlingsdiakonin bedrevs i traditionella former.

5 Församlingens diakoni – en läkande miljö

Bakgrund

I min undersökning behandlar jag frågan om diakonins identitet inom Svenska kyrkan under perioden 1951-1975. Vid undersökningsperiodens början framstod diakonin allmänt som kristen kärleksverksamhet. Arbetet bedrevs i första hand vid de olika diakoniiinstitutionerna men också i enskilda kyrkoförsamlingar. I församlingarna ansvarade i första hand från diakoniiinstitutionerna utsända diakoniarbetare för diakonin. Det medförde, att de enskilda församlingsmedlemmarnas aktivitet ofta inskränktes till i första hand understödjande verksamhet genom ekonomiska bidrag, enskilt eller kollektivt, exempelvis genom särskilda diakonikretsars insatser. Genom bl a moderhustanken var också banden mellan församlingen och dess diakoni samt diakoniiinstitutionerna mycket starka.

Den kristna kärleksverksamheten i församlingarna tog sig vid denna tidpunkt praktiska uttryck. Inom sjukvården gjordes genom diakonin omfattande insatser dels genom utbildning av sjuksköterskor vid diakonissanstalterna, dels genom församlingsdiakonissor med sjukvårdsutbildning. Arbetsuppgifterna för dessa kunde många gånger sammanfalla med distriktssköterskornas verksamhet. Utbildningen av diakoner var speciellt inriktad på social tjänst. Samtidigt minskade antalet tjänster i församlingarna för diakoner. Förutom till uppgifter inom Svenska kyrkan kom dessa då att söka sig till den offentliga sektorn, där antalet tjänster inom samhällsvården ökade. Den diakonala verksamheten på församlingsplanet inrymde då även mycket av fattigvård och omfattade såväl understödjande verksamhet som direkt bidragsgivande.

Historiskt räknade denna form av diakonal verksamhet sin grund i den tyska inre missionens verksamhet och det sätt på vilket denna kommit att utformas i Sverige genom insatser av bl a Emilie Petersén och Nils Lövgren samt inom den lågkyrkliga väckelsen under slutet av 1800-talet. Under den moderna diakonins genombrottsår kom verksamheten att engagera såväl präster som lekmän främst

inom fattigvårdsarbetet. Med tiden uppstod svårigheter att engagera lekmän i verksamheten. Samtidigt tillkom olika diakoninstitutioner och verksamheten kom att bedrivas inom dessa institutioner samt av diakoner och diakonissor, som var utsända från institutionerna. Inom diakonianstalterna skapade man också ett stort kunnande inom sjuk-, fattig- och åldringsvård. Genom detta kunnande och tillgången på personella resurser kom den diakonala verksamheten att utgöra ett komplement till den samhälleliga omvårdnad, som under 1900-talet byggdes ut. Samtidigt initierades genom diakonal verksamhet nya arbetsområden, där samhället i takt med ökade resurser övertog ansvaret.

Församlingsdiakonin i Svenska kyrkan

I takt med ökade samhällsresurser inom främst socialvårdens område, ifrågasatte man behovet av diakonal verksamhet. Frågan var speciellt väsentlig, då den diakonala verksamheten var snarlik samhällets motsvarande omvårdnad. I bl a riksdagsdebatten ifrågasattes omkring 1950 diakonins existensberättigande över huvud taget. Förslag väcktes dels om en diakonal organisation inom samhällets eget vårdansvar, dels om åtgärder till undvikande av den splittring av tillgängliga resurser, som var följden av så likartat arbete inom två huvudmannaområden – församling och samhälle. Därför framförde man tankar på en samordning av de tillgängliga resurserna till en stark samhällelig omvårdnad. Då församlingens diakoni och samhällets socialvård till uppläggnings och innehåll många gånger var snarlika, kunde detta uppfattas som en befogad åtgärd. För diakonins del skapade detta emellertid identitetsproblem. De som ville motivera den diakonala verksamhetens existens måste i första hand påvisa skillnader mellan de båda verksamhetsformerna. Till detta kom att ideologiskt och praktiskt motivera en fortsatt diakonal verksamhet vid sidan av samhällsvården. Lösningen på detta problem låg i en analys av diakonins grund, teologiskt och praktiskt, vidare dess särart och målsättning. Då den hittillsvarande diakonin bedrivits i traditionella former, uppstod dock svårigheter vid denna precisering. Genom motioner vid Allmänna kyrkomöten 1941 och 1951 fördes därför tankar fram bl a på en diakonins fastare förankring i församlingslivet, vilket också skulle komma att medföra organisatoriska förändringar.

Arbetet med närmare precisering av diakonins identitet uppvisade emellertid svårigheter. Från kyrkligt håll sökte man hävda diakonins berättigande bl a med hänvisning till verksamhetens historiska bakgrund i kyrkliga initiativ. Vidare framhölls kyrkans möjligheter att genom diakonin initiera verksamhet inom nya arbetsområden samt komplettera samhällsvården, dels genom arbete inom de områden samhällets resurser var otillräckliga, dels genom sin förankring i en livsåskådning.

Polariseringen mellan kyrka och samhälle i diakonifrågan medförde emellertid inte öppen konflikt. Frågan om diakonins existens vid sidan av samhällsvården kom dock att främst behandlas inom ramen för Församlingsstyrelsekommitténs

arbete. I samband med ny Lag om församlingsstyrelse 1961 presenterade man också ett förslag till lösning av problemet. I anslutning till inomkyrkligt material beskrev man diakonins särart utifrån dess själavårdande syfte. Detta diakonins själavårdande syfte medförde, att verksamheten kom att utgöra en uppgift för församlingarna. Dessa kunde då möta människor med en omvårdnad av karitativ art. Ursprunget till uppfattningen att diakonin ytterst skulle syfta till själavård, var länge oklar. Beskrivningen av diakonins själavårdande syfte återfanns såväl i Församlingsstyrelsekommitténs betänkande som departementschefen Ragnar Edenmans proposition. Genom min undersökning får det anses klarlagt, att denna beskrivning av diakonins särart grundade sig på inomkyrkligt material, som på nytt aktualiserades i samband med offentliggörandet av innehållet i Församlingsstyrelsekommitténs betänkande. Därefter kom det att möta också i aktuell diakonilitteratur.

I församlingsstyrelselagen konkretiserades den diakonala omvårdnaden genom uppräknig av vissa målgrupper. Dessa målgrupper – barn och ungdom, gamla och sjuka samt ensamma – kunde i sammanhanget uppfattas som objekt för församlingens karitativa omvårdnad.

Denna uppräknig utsattes för kritik. Främst påtalade man risken, att genom en uppräknig av målgrupper låsa diakonins framtida utveckling och förhindra dess möjligheter att initiera nya verksamhetsformer. Möjligheten att utgöra en pionjärinsats hade i övrigt åberopats som karaktäristiskt för diakonin, främst mot historisk bakgrund. Vidare kunde angivna målgrupper anses som aktuella under 1950-talet. Detta kunde då innebära risker att nya verksamhetsformer och verksamhetsområden, varigenom kompletterande insatser skulle kunna göras, svårli-gen kom att inrymmas i församlingarnas karitativa omvårdnad. Att dessa risker inte saknade aktualitet uppvisade resultaten av gjorda enkätundersökningar. Medan diakonin var statisk och verksamheten huvudsakligen bedrevs i invanda former efter traditionella mönster, gav svaren från deltagande kommuner exempel på områden, där den diakonala verksamheten kunde komplettera befintligt arbete alternativt initiera ny verksamhet.

De genomförda enkätundersökningarna utvisade också tendenser till förskjutningar inom det område, där diakonal verksamhet enligt svarande kommuner kunde vara av värde. De traditionella diakonala målgrupperna ansågs fortfarande angelägna. Samtidigt ökade angelägenhetsgraden inom exempelvis grupperna alkoholister, narkomaner samt kriminella och deras familjer.

Genom församlingsstyrelselagen hade diakonin hamnat inom det offentligrättsliga området. Tidigare betonade man det frivilliga draget i all diakoniverksamhet mycket starkt. Genom enskildas offervillighet och insatser från bl a diakonikretsar kunde diakonal verksamhet utföras såväl i församlingar som vid diakoninstitutioner. När diakonal omvårdnad i församlingsstyrelselagen 1961 angavs som en av församlingens arbetsuppgifter, innebar detta också, att den enskilda församlingen hade rätt att utdebitera medel för denna verksamhet. Därigenom begränsades utrymmet för den frivilliga offervilligheten. Samtidigt kunde en inskränkning

av det enskilda initiativet i arbetet förmodas ske. Den spontana diakoniverksamheten kom också att utvecklas främst vid sidan av församlingsverksamheten. De särskilda diakonimotionerna vid 1941 och 1951 års Allmänna kyrkomöten hade uppvisat en strävan, att förankra den diakonala verksamheten i församlingslivet. I detta sammanhang mötte förslaget, att knyta diakoniverksamheten till församlingsstyrelselagen, varigenom ett diakonalt församlingsmedvetande förhoppningsvis skulle uppstå. Den nya församlingsstyrelselagen angav också diakonal omvårdnad, som ett av församlingens ansvarsområden vid sidan av ordets förkunnelse och gudstjänst. Diakonimotionerna hade initierat ett teologiskt arbete i syfte att beskriva diakonins identitet.

Detta teologiska arbete resulterade i ett förslag till en diakonidefinition, som 1975 presenterades det allmänna kyrkomötet. Samma år antog kyrkomötet ett förslag till Lag om diakonat. I detta lagförslag hade man beskrivit diakonins identitet i direkt anslutning till gällande församlingsstyrelselag. Härigenom underströk man ytterligare en strävan att knyta diakonin till det offentlighetsrättsliga området. Detta begränsade ytterligare frivillighetsprincipen och det privata initiativet. Den särskilda diakonidefinitionen angav inte något särskilt subjekt för diakonin. Denna beskrevs i stället som omvårdnad grundad i Kristi kärlek. I stället för de speciella målgrupperna, som mötte i församlingsstyrelselagen framhöll diakonidefinitionen den diakonala omvårdnaden om den enskilda människan i hennes olika livssituationer. Denna formulering kunde vara ett uttryck för den helhetssyn, som, influerad av pedagogiska, sociologiska och psykologiska strömningar, började tillämpas inom samhällets vårdarbete. Någon förbindelse mellan Diakoniutredningen, som ursprungligen formulerade diakonidefinitionen, och företrädare för helhetsprincipen har dock inte kunnat upptäckas. I stället utvisade resultaten av genomförda enkätundersökningar, att diakonin i församlingarna bedrevs isolerat från det omgivande samhället.

I det svenska arbetet med precisering av diakonins subjekt kunde två principer uppfattas som vägledande. Dels avsåg man beskriva diakonins subjekt på sådant sätt, att det sammanföll med församlingsstyrelselagens intentioner. Dels sökte man undvika ett spänningsförhållande mellan församling och diakoniinstitution. Kunde diakonins subjekt beskrivas på ett sätt, som anslöt till församlingsstyrelselagen, undvek man dessutom en ny kompetensdebatt. Den uppfattning, som präglade församlingsstyrelselagen, kunde därför uppfattas som grundläggande. Diakonin i sin karitativa form av omvårdnad med självavårdande drag var en församlingens uppgift. Ett överbetonande av församlingen som subjekt kunde medföra, att den organisatoriska uppbyggnaden av diakonin under undersökningsperioden skulle framstå som obehövlig. En sådan utveckling fick då anses skärpa riskerna för ett spänningsförhållande också mellan församlingar och diakoniinstitutioner. För att undvika denna risk syntes den gjorda lösningen ha kommit till stånd. Diakonins identitet hade därmed kommit att beskrivas i relation till gällande församlingsstyrelselag.

I det inomkyrkliga materialet mötte som *diakonins subjekt* såväl kyrkan som

församlingen. När kyrkan angavs som subjekt, kunde detta dels avse kyrkan i allmänhet, utan någon närmare avgränsning, dels församlingen, dess medlemmar eller beslutande instanser. I sammanhanget mötte framställningar av såväl ett särskilt diakonat som ett mer allmänt diakonat. Det särskilda diakonatet kunde också uppfattas som subjekt för diakoniverksamheten, varvid det allmänna diakonatet angavs som grunden för det särskilda diakonatet. Det särskilda diakonatet kunde då utgöra en garanti för församlingens rätta förvaltning av Jesu karitativa uppdrag till apostlarna och därmed den framtida kyrkan. Som teologiska motiv till framställningarna kring diakonins subjekt mötte Jesu liv och gärning främst som Ebed Jahwe, vilket gav en starkare betoning av det särskilda diakonatet. Vidare fördes Jesu uppdrag till apostlarna och därmed den framtida kyrkan fram, som teologiska motiv, vilket kunde utgöra grunden för uppfattningen av såväl ett allmänt diakonat som ett särskilt diakonat.

Genom förvaltarskapsteologin fick det allmänna diakonatet en starkare ställning. Genom dopets kallelse till tjänst blev förverkligandet av diakonin alla döptas ansvar.

När förslaget till Lag om diakonat presenterades vid Allmänna kyrkomötet 1975 relaterade man diakonin till samma målgrupper, som mötte i Lag om församlingsstyrelse. Dessa kunde då anses som objekt för det särskilda diakonatets verksamhet. I anslutning till den inom ramen för Svenska kyrkans diakoninämnds verksamhet utarbetade diakonidefinitionen angavs den enskilda människan som objekt för verksamheten. Detta objekt konkretiserades genom innehållsbestämningen i hennes olika livssituationer och det speciella syftet om frigörelse till tro och tjänst. Denna formulering beskrev diakonin på ett sätt, som öppnade möjligheter till verksamhet av kompletterande och initierande art. Denna definition utgjorde dock inte officiell beskrivning av Svenska kyrkans diakoni, då den inte blev antagen, blott redovisad vid kyrkomötet 1975 i diakoninämndens årsredovisningar. Däremot mötte den som målsättning för det speciella arbetet, som på ekumenisk grund utfördes av DKS/N/Ria.

Omkring 1975 förelåg tre bestämmelser av diakonin. I två av dessa angavs subjekt: *församlingsstyrelselagen* anger församlingen som diakonins subjekt medan den särskilda *lagen om diakonat* behandlade det särskilda diakonatet på samma sätt. Diakoniutredningens arbete syftade ursprungligen till ett förslag om precisering av diakoni och diakonat inom Svenska kyrkan, i vilket också församlingens ansvar skulle framhållas. I den tredje bestämmelsen av diakonin, den av diakoninämnden efter bearbetning av diakoniutredningens förslag presenterade *diakonidefinitionen*, mötte ingen precisering av diakonins subjekt.

Diakonin i Svenska kyrkan hade alltså kommit att utformas i anslutning till offentligrättsliga principer. Mot bakgrunden av det spänningsfält som rådde mellan kyrka och samhälle omkring 1950, kom diakonins existens att behandlas inom ramen för arbetet med den nya församlingsstyrelselagen. Kompetensfrågan kom så att lösas genom samhällets agerande, inte kyrkans. Som grund för församlingens omvårdnad angav man under hänvisning till inomkyrkligt material det själa-

vårdande syftet. Genom tillkomsten av församlingsstyrelselagen hade första steget till diakonins offentligrättsliga styrning tagits. Utvecklingen i denna riktning kom att fortsätta genom förslag om särskild Lag om diakoni och diakonat av kyrkolags ställning. Detta förslag resulterade dock i att kyrkomötet för sin del 1975 antog en Lag om diakonat. Den inom diakoninämnden utarbetade diakonidefinitionen blev inte föremål för kyrkomötets behandling. Genom diakonins offentligrättsliga reglering hade man frångått den princip om frivillighet och spontanitet, som tidigare varit såväl utmärkande för som vägledande i det diakonala arbetet.

Diakoniinstitutionerna var ursprungligen självständiga och ansvarade för verksamheten såväl vid institutionerna som i enskilda församlingar. Denna självständighet borde bli bevarad enligt de principuttalanden, som gjordes under perioden. Församlingsstyrelselagens kompetensparagraf reglerade emellertid förhållandet i församlingarna, medan diakoniinstitutionernas verksamhet föll utanför det område denna lag avsåg. Institutionernas existensberättigande kom därmed att vara beroende på i vilken utsträckning dessa kunde dels förse församlingarna med utbildad personal samt i övrigt vara till församlingarnas hjälp, dels bedriva egen verksamhet av kompletterande och initierande art vid sidan av samhällsvården.

Inom den diakonala organisationen tillkom 1965 Svenska kyrkans diakoninämnd med främst samordnande och informerande uppgifter. Därigenom begränsades diakoniinstitutionernas ställning. Tillkomsten av diakoninämnden kunde ses som uttryck för en nyorientering inom diakoniverksamheten. Samtidigt gav gjorda enkätundersökningar belägg för, att församlingarna endast i begränsad omfattning tagit intryck från diakoninämndens arbete. Församlingarna bedrev den diakonala verksamheten efter invanda mönster och i traditionella former. Förändringar inom föreliggande behov av kompletterande verksamhet och önskemål om diakonal verksamhet inom andra områden än de, med vilka diakonins identitet beskrevs, hade inte beaktats.

Församlingen – en läkande miljö

När *församlingen* i det svenska materialet angavs som diakonins subjekt syntes i första hand de kyrkokommunala organen alternativt för verksamheten särskilt ansvariga åsyftas. I det internationella och interkonfessionella materialet mötte diakonin som en funktion i församlingsgemenskapen. Genom den anknytning till dopets kallelse och alla församlingsmedlemmars ansvar för diakonins förverkligande, som mötte ibland, knöt man diakonin till det teologiska materialet kring framställningen av Kristi kropp och lemmarnas funktion. Diakonin blev då ingen självständig verksamhetsform i eller vid sidan av församlingens övriga verksamhetsformer för vilken verksamhet särskilt subjekt behövde bestämmas. Den blev i stället ett uttryck för den nya livsstil, som församlingen – koinonian – präglades av genom alla medlemmars ansvar för bärandet av varandras bördor genom dopets kallelse. Det allmänna diakonatet framstod därmed som grunden för all

diakoni. Ur detta allmänna diakonat kunde sedan ett särskilt diakonat utvecklas. Huruvida detta var att anse som ämbetsdiakonat eller mer som specialisttjänst torde vara i behov av ytterligare utredning. Det särskilda diakonatet kunde dock aldrig ersätta ett allmänt diakonat med grund i dopets kallelse, blott komplettera det.

Det teologiska arbete, som bedrevs i Sverige, i syfte att beskriva diakonins identitet gav möjlighet att karaktärisera det liv, som borde prägla koinonian, med orden *läkande miljö*. Mot bakgrund av Jesu liv och verksamhet framträdde möjligheten att i församlingen skapa en helande miljö. Man motiverade församlingarnas diakoni utifrån det sätt med vilket Jesus mötte enskilda människor med helande och upprättande gärningar. Församlingsdiakonin uppfattades då som en förlängning av Jesu verksamhet. Starkast mötte dock uppfattningen inom förvaltarskapsteologins beskrivning av det nya livet i församlingen samt förvaltarskapets karaktär av livsstil, där var och en fick tjäna med sin speciella nådegåva. Detta material hade dock tillkommit i internationella sammanhang. Som diakonins verkliga subjekt framstod då Kristus själv. Dopet kallade till en tjänst bestående i delaktighet av Kristi egen tjänargärning i världen genom ansvaret för förvaltandet av såväl skapelsens som frälsningens gåvor. Ett underlag för denna uppfattning av församlingen som läkande miljö förelåg också i det inledningsvis presenterade internationella och interkonfessionella materialet. Detta material syntes emellertid inte närmare ha påverkat det svenska arbetet i syfte att forma diakonins speciella identitet. Orsakerna till att denna uppfattning inte vann större anslutning torde kunna sökas i det speciella förhållandet, att man i Sverige valt en organisatorisk modell vid beskrivningen av diakonin. Denna beskrivning hade sedan utvecklats i anslutning till offentlighetsrättsliga principer.

Under undersökningsperioden mötte dock uttrycket *församlingen – läkande miljö*. Detta hade genom anknytning till kyrkans agerande bland socialt utslagna kommit att förknippas med diakonala frågor. Till sin innebörd var emellertid uttrycket vidare och kunde närmast sägas beskriva arten av ett församlingsliv efter öppna och demokratiska principer. Trots anknytningen till diakonifrågor syntes uttrycket *församlingen – läkande miljö* inte närmare ha påverkat utformningen av diakonins identitet sådan den beskrevs under undersökningsperioden.

Uttrycket mötte först under 1960-talet. Det måste då relateras till nya teologiska och sociala strömningar under denna tid. Dessa strömningar torde då röra såväl kyrkans identitet och församlingens funktion som nya principer i det samhälleliga vårdarbetet.

Begreppet *församlingen – läkande miljö* kunde ses mot bakgrund av den förändrade synen inom människovården under 1960-talet. Den funktionsprincip, som in på 1960-talet präglade den svenska socialvården ersattes då av vad som kunde kallas helhetsprincipen. Denna helhetssyn tog sikte på människans totala situation till kropp och själ. En människovård efter helhetsprincipen gällde individens eller familjens totala behov av exempelvis arbete, stödåtgärder, medicinsk behandling eller fritid. Genom helhetsprincipen fokuserades den hjälpsökandes

hela situation, vilket kunde leda till samverkan mellan olika organ eller organisationer. Motsvarande förhållanden gällde också sjukvården. Man försökte motverka den ökade specialiseringen och dess negativa följder av avpersonifiering genom patientcentrerade åtgärder och attityder. Helhetssynen på människan i vård-situationen innebar en ökad förståelse för individen utifrån hennes sociala bakgrund och egen livstolkning. Helhetsprincipen kunde då ses som resultatet av en allmän strömning under 1960-talet. De sociologiska, psykologiska och pedagogiska motiv, som låg bakom helhetsprincipen i människovården belyste sambandet mellan yttre och inre miljö samt hälsa i detta ords vidaste betydelse.

Såväl inom romersk-katolsk som evangelisk teologi mötte ett starkare betona-nde av kyrkan som Kristi kropp och lemmarnas funktion samt uppgiften att tjäna utifrån de speciella nådegåvorna. Till denna tjänande gärning kallades den kristne genom dopet. Dessa synpunkter hade kommit att utvecklas inom förvaltarskapets teologi. I det teologiska arbetet kunde också utläsas en strävan att återskapa en nytestamentlig församlingssyn. Mot bakgrund av denna församlingssyn påvisades en del brister i det mer organisatoriska församlingsbegrepp, som mötte under undersökningsperioden. Så hade exempelvis förverkligandet av dopansvaret förskjutits från enskilda församlingsmedlemmar till anställda och specialutbildade personer i församlingstjänst. Därigenom begränsade man möjligheterna att tillva-rata de speciella nådegåvorna. Den nytestamentliga församlingens liv präglades däremot av gemenskap – koinonia – och det ömsesidiga tjänandet. Detta var uttryck för kristusefterföljelse och en naturlig del av den miljö, som präglade församlingen. Den diakonala verksamheten utgjorde då inte heller någon själv-ständig verksamhetsform i församlingen, utan var ett uttryck för en tro verksam i kärlek.

I den svenska diakonidebatten hade däremot diakonins karitativa art betonats. Samtidigt hade diakonins organisatoriska förankring såväl lokalt som centralt varit föremål för utredningar och beslut. Genom framhållandet av den karitativa arten av diakoniverksamheten fick det mer objektsbestämda arbetet större utrym-me, medan såväl samhällsdiakoni som en verksamhet efter helhetsprincipen kom att träda tillbaka. Diakonin framträdde som en omvårdnad om grupper av männi-skor i olika livssituationer eller med problem av skiftande art. De bakomliggande orsakerna till människors problem och den omgivande miljön fick därmed inget eller obetydligt utrymme. Samtidigt medförde de organisatoriska frågorna och behandlingen av dem ökade svårigheter för den enskilde kristne att förverkliga dopansvaret i tjänande gärningar inom ramen för församlingens verksamhet. Den internationella och interkonfessionella synen på församlingen och dess funktion samt psykologiska, pedagogiska och sociologiska aspekter på helhetsprincipen hade därmed kommit att särskiljas från församlingsverksamheten inom Svenska kyrkan i övrigt. Genom att helhetssynen försumrades kunde den inte heller integreras i den organisatoriska församlingsdiakonin. Denna verksamhet kom i stället att utvecklas genom ett arbete, som utfördes av enskilda och grupper, som bildades på ekumenisk grund. Detta gällde exempelvis arbetet bland socialt

utslagna och den speciella samhällsdiakonin. Det kom också att ske i anslutning till Svenska kyrkans arbete, men skilt från församlingsverksamheten, vid exempelvis stadsmissioner och diakoniceentraler. Orsakerna härtill torde vara, att det kring stadsmissioner och diakoniceentraler lättare uppstod frivilliggrupper samt skapades församlingsbildningar, som i övrigt hade en begränsad kontakt med de ordinarie kyrkoförsamlingarna.

I talessättet församlingen – läkande miljö, som det mötte under 1960-talet och 1970-talet kunde församlingen uppfattas som subjekt. Det kunde då anknyta till gällande församlingsstyrelselag. Eftersom objektsbestämning saknades, kunde uttrycket också upplevas som ortsbestämning, Församlingen var då den plats inom vilken den läkande miljön skulle skapas. Talesättet saknade då närmare subjektsbestämning. Ansvaret för skapandet av den läkande miljön fick då anses åvila de enskilda församlingsmedlemmarna enskilt eller kollektivt som en följd av dopets kallelse till tjänst. Uttrycket närmade sig då förvaltarskapsteologins framställning av diakonin. En sådan uppfattning fick också stöd av det inledningsvis redovisade internationella och interkonfessionella materialet, vilket i övrigt inte syntes ha givit bestående resultat i den svenska debatten. Detta gällde såväl den speciella barmhärtighetsdiakonin som samhällsdiakonin.

Uppfattningen att den svenska diakonin till sin karaktär var karitativ hade i stället varit avgörande för bestämningen av diakonins innehåll. Därigenom hade diakonin blivit praktiskt utformad och särskilda målgrupper angivits för verksamheten. Samtidigt hade mer analyserande frågor, exempelvis orsaker till ensamhet, bristande trivsel i olika miljöer samt missbruk, kommit att stå tillbaka. Dessa frågor hade inte kunnat inrymmas i en diakoni med karitativ inriktning. Då den organisatoriska principen varit vägledande för utformningen av Svenska kyrkans diakoni, hade utrymmet för frivilliga insatser också varit begränsad. Därigenom hade de alternativa verksamhetsformerna kommit att handhas av särskilda grupper för samhällsdiakoni, rådgivning och gemenskap. Den särskilda diakonidefinitionen, som presenterades kyrkomötet 1975, kunde dock ses som ett försök att i det diakonala arbetet tillämpa helhetsprincipen. Genom att organisationsprincipen i övrigt var överordnad, kunde dock denna definition inte erhålla någon genomslagskraft, och den förekom inte heller som beskrivning av diakonin i det särskilda förslaget till Lag om diakonat 1975.

De allmänna strömningarna under 1960-talet, som för församlingarnas räkning kunde sammanfattas i talessättet församlingen – läkande miljö, hade inte givit bestående resultat inom Svenska kyrkan omkring 1975. Den diakonala verksamheten utfördes i traditionella former. Den har här i stort samma karaktäristiska drag, som var utmärkande för den kristna kärleksverksamheten vid 1950-talets början. Det kunde dock anses möjligt, att med bibehållande av organisatoriska ramar, tillämpa helhetssynen i diakonal verksamhet.

Som en följd av den internationella och interkonfessionella uppfattningen framträdde diakonin inte som en speciell organiserad verksamhetsform inom församlingsgemenskapen – koinonian – vid sidan av vittnesbördet och gudstjänsten.

Det ömsesidiga tjänandet beskrevs i stället som en karaktäristisk del av församlingsgemenskapen. Diakonin kunde därmed uppfattas som samordnad med församlingens övriga verksamhet. Gällande församlingsstyrelselag gav också uttryck för samma samordning. Denna möjlighet gick emellertid förlorad genom den subjekts-objekts-bestämda målgruppsorienterade diakonin sådan den förelåg i officiella definitioner inom Svenska kyrkan.

Man kan ha olika teorier om orsakerna till att begreppet församlingen – läkande miljö inte påverkat den officiella beskrivningen av diakonin i Svenska kyrkan. Dels förelåg inget material kring församlingen som läkande miljö under undersökningsperioden – det förekom endast i anföranden och som talesätt – dels uppstod inget motsatsförhållande mellan företrädarna för denna uppfattning respektive den officiella diakoniuppfattningen. Jag har dock påvisat att diakonin i Svenska kyrkan har organiserats efter offentlighetsrättsliga principer, medan frivilligheten och spontaniteten i det enskilda initiativet var en linje i begreppet församlingen – läkande miljö. Teologiskt stod denna uppfattning nära synen på förvaltarskapet. Hypotetiskt kunde ett samband mellan förvaltarsteologi och begreppet församlingen – läkande miljö förmodas föreligga. Då förvaltarskapet genom sin teologiska formulering kom att omfatta såväl frälsningens som skapelsens gåvor, kunde diakonin i detta sammanhang sägas inrymma även exempelvis sociala områden vid sidan av de karitativa uppgifterna. Diakonin kunde då vara observant i frågor om samhällsstruktur och planering. Även den svenska diakonin kunde här ta intryck av den tyska debatten med exempelvis Heinz-Dietrich Wendland. I den allmänna samhällsdebatten hade helhetsprincipen i vårdarbetet framhållits från mitten av 1960-talet. I det teologiska materialet återkom den reformatoriska uppfattningen av människan som en enhet av ande, själ och kropp. Dessa båda principer tycktes ha mycket gemensamt, även om de ideologiska utgångspunkterna var olika. Någon syntes mellan helhetsprincipen och den reformatoriska människosynen med återverkan på svenska kyrkans diakoni kom dock inte till stånd.

Talesättet församlingen – läkande miljö kunde ses som en reaktion mot såväl objektsbestämd verksamhet som begränsning av frivillighetsprincipen. Det var här grundad i såväl teologiska som sociologiska, pedagogiska och psykologiska strömningar under 1960-talet. Mot bakgrund av främst internationellt och interkonfessionellt material kunde uttrycket uppfattas som ort och innehåll för den diakonala verksamheten. Det diakonala arbetet var då inte avgränsat från övrig församlingsverksamhet, utan ingick i denna verksamhet samt genomsyrade den som ett uttryck för en tro verksam i kärlek. I denna läkande miljö tillämpades helhetsprincipen, varigenom hänsyn togs till människans totala livssituation. Genom organisatoriska och offentlighetsrättsliga principer hade denna utveckling inte kommit att påverka diakonin inom Svenska kyrkan. Dessa utvecklingslinjer kom därför att påverka arbetet vid sidan av kyrkoförsamlingarna genom fria grupperns aktiviteter. Utmärkande drag för det diakonala arbetet blev här intresse och vilja att söka analysera och eventuellt förändra förhållandena också utanför försam-

lingsgemenskapen. Ansvaret för diakonins förverkligande åvilade ytterst de enskilda församlingsmedlemmarna individuellt eller kollektivt. Genom att utnyttja de speciella nådegåvorna hos individen förverkligades diakonin i församlingen. Samtidigt kunde diakonin vara dynamisk allt eftersom nådegåvorna växlade. Till denna tjänande gärning i församlingen kallades den enskilde kristne genom dopet. Diakonin kunde då ses mot bakgrund av förvaltarskapets teologi och den kristnes ansvar för förvaltandet av såväl skapelsens som frälsningens gåvor. Detta allmänna diakonat kunde också utgöra grunden för ett särskilt diakonat, som dels förkroppsligade det allmänna diakonatet dels utgjorde en speciell resurs i församlingen genom utbildning och erfarenhet samt ansvar för viss kontinuitet i verksamheten. För denna verksamhet kunde församlingens legala organ ytterst ha ett ekonomiskt ansvar, men arbetet skulle utgöra en ömsesidig tjänst vilande på den enskildes dopansvar.

Summary in English

Translated by George Perry and Richard Stetson

Chapter One. The Social Work of the Church/Diaconia and Responsibility for Social Conditions

The thesis now being presented deals with the social work within the Church of Sweden during the period from about 1950 up to about 1975. About 1950 the social work of the church was characterized as *Deeds of Christian love*. Synonymously we find *Acts of Christian charity*. During the sixties, *the parish/congregation – milieu of healing* was more and more used as an expression of what the understanding of this work was becoming. At the same time the social work of the church was characterized as *care* in the 1951 Church Law of Parish Management.

I am attempting to analyze how the social work of the church (diaconia) has tried to form its identity within the limits of these different terms both in theological thinking and in practice. On the one hand, this work was done in relation to society and its care for its citizens, on the other in relation to parishes and institutions which are mainly responsible for the realization of the social work of the church.

In the opening chapter, international and interconfessional material has been included, material which seemingly has not influenced the Swedish attempts to form an identity of church social work/diaconia. Originally it came from the General Assembly of the Lutheran World Federation in New Delhi 1961 and from studies being done within the LWF between 1973 and 1977 concerning the identity of the church. Furthermore, use has been made of material coming from the Second Vatican Council and its treatment of the identity of the church. The first chapter also has a survey of the situation of diaconia in Germany, Denmark, Norway and Finland as well as within the free churches of Sweden belonging to the Swedish Council of Free Churches.

Summing up both the Lutheran and the Roman Catholic material we find the conception of the people of God and the church as the body of Christ. In both contexts stress was laid upon the unity of the commission to preach the Word as well as to practice deeds of service. In the Roman Catholic material though there was an order of precedence between the preaching of the Gospel – kerygma – and the work of the conservation of the world – diaconia. At the same time the council expressed the same conception of unity of the different functions as we find in the Lutheran material.

The unity of the different functions of the Church, the oneness of the Gospel and the

risks of an incomplete expression of this unity being displayed when the functions were split were to be seen already at the General Assembly of the World Council of Churches in New Delhi in 1961. Here it was stressed that the task of witness was entrusted to each and every member of the Church of Christ. Regarding the foremost tasks of the Church in its service it was said that this necessarily lay in the discovery and use of the gifts of grace bestowed by God on His people. This concept of service was founded on an interpretation of *stewardship*. This thought was not to be seen as a limitation but as a possibility for humanity in all areas of life to offer their gifts to the service of God.

In international and interconfessional contexts, the concept of the church as the body of Christ and the duty of its members to serve all people with the gifts of grace bestowed was stressed. The call to serve lies in the act of baptism. The commission of the church, and therefore its members was the proclamation of the Gospel in word and deed whereby the unique work of Jesus was continued in the work of the church. Leaving the responsibility of the realization of this service to certain individuals by such means as that of employment implies a limiting of the breadth of the commission.

In the neighbouring nordic countries the definition of diaconia has been formulated in an active way. In Denmark as well as in Norway it has been stressed that diaconia was a manual service. This practical conception of diaconia has however been understood in an unfortunate way as it excluded important areas, e. g. the function of pastoral care or care of souls within diaconia and preventative social work in terms of encouragement of fellowship and mutual interdependence. In the Church of Finland therefore, diaconia has been described as efforts accomplished by means of spiritual, physical and material help. This help is to be seen as an expression of Christian love.

In distinction to the circumstances in Sweden, social work in the church was to be found also on the level of the deanery in both Germany and Finland. This offered possibilities of greater use of resources and of offering church social service also in areas where the local parish was too small to offer diaconal service on its own. In Sweden however, special centers for social work have been established in larger communities where several parishes united their financial and personnel resources, yet these were not directly a parallel to the social work being done in the above mentioned deaneries.

In the above mentioned countries the social work of the church was looked upon as an area of work in which the parish had a responsibility. Even if the diaconal work of the church was very well developed on higher organizational levels (Finland and Germany), it was still the local parish which had the responsibility of developing social activities on the local level.

The free churches working in Sweden saw their main task from the beginning as proclamation of the Gospel. In meeting the conditions of society, their charitable activities were developed as a complement to the social services already to be found in society. This work was said to be based on the teachings of Jesus and His own example.

Chapter Two. From Acts of Charity to Care with a pastoral aim

The modern diaconia of the church was initiated in Sweden with the aim of meeting the need for charitable work. The revival movements also started social work through their direct contact with people in need. The need for direct help was only a part of the complete picture. Public social welfare work was undeveloped and though a formal obligation prescribed for the communities and townships to care for those in need, difficulties were evident. This was particularly true within sparsely populated countryside areas and in farming districts and this provided opportunities for works of mercy performed by volunteers, not least from the different church bodies.

As the socio-political reform work in society developed, more and more of the tasks

initiated through the social work of the church were taken over by authorities within government or the communities. Around 1950, it was even debated in circles responsible for social welfare work if an additional work done by the churches, especially the Church of Sweden, was needed. The outward similarities of the social work of the Church of Sweden and that of the society were obvious. At the same time, activities which were characterized as "charity" were developing a negative connotation. A state of tension between church and society arose around 1950. It was thought that society ought to take over the whole care of the individual. Alternatively the government could establish a church organization for social work. Along with this were also seen risks of a dividing of resources and for the principle of religious neutrality in this type of work. Spokesmen of the church stressed that the social work of the church should have its place alongside the social welfare work of society. It was to be regarded totally as a church concern with its own specially postulated aim and its own qualifications. By means of appropriate changes in the Laws of Parish Management, the organizational basis could be created.

In the prevailing polarization between church and society, the social work of the church had to define its specific task and have its existence authorized alongside the governmental social welfare work. In connection with the General Assembly of the church held in 1951, ideas concerning a theological analysis of the motives for diaconal service were brought forth. Also there was a call for integrating the social work within the church into the Laws of Parish Management as a subject for which the parish was responsible.

The theological work with defining the specific tasks of the social work of the church was treated less than the analysis of the motives of this work and the question of its subject. The special problem of creating a border between the work of church and that of society in this area of tension came to be resolved by the society in connection with a new set of Laws of Parish Management, which were given the same status as the Laws of Community Management. It was with reference to the aim of care of souls that the committee working on the new Laws of Parish Management, as well as the minister for church affairs, Mr. Ragnar Edenman, regarded the social work done by the church as a subject within the competence of the parish. In the adopted law text this aim however was not mentioned. The social work of the church was defined in the Laws of Parish Management in connection with a list of special groups which become the objects of this care.

The origin of the understanding of the aim of diaconia as care of souls was uncertain. Through means of my own research, dealing with the material found in connection with the work of the committee on the Laws of Parish Management, a certain clarity has been achieved. The concept could be traced back to a description of the work of deaconesses in the Rules and Regulations for the Swedish Association of Deaconesses. This point of view had been provided to the committee through the work of a local committee in Borås and Brämhult.

The theological material dealing with the specific types of social work within the church – diaconia – referred to the aim of care of souls in connection with the material from the committee on the Laws of Parish Management. The specific character of diaconia was described in this context with regard to its special motives. Thus the concept of a diaconia founded on faith and religion as a part of the welfare state was put forth. Furthermore, the sixteenth century Reformers' concept of additional contributions with a Christian profile as an expression of the specific character of diaconia were presented.

The theological material dealing with the specific character of diaconia was vague in its formulation. Yet, the Laws on Parish Management and the committee work describing diaconia as first and foremost aiming at care of souls must be seen as a resolution of the tension between church and society at this point. This opinion was also to be found in the later committee work on future relations between church and state. During the latter part of the period examined, a greater openness was to be found on the part of society towards

the need for complementary work done by the socially-diaconally responsible persons and institutions within the church among others. This openness was stressed also in statements made by leaders of political parties and was shown in the general tendency within society towards a greater openness with regard to such things as popular movements.

This openness could be seen as a result of new tendencies within such fields as psychology, psychiatry, education and sociology. During the 60's, the principle of "wholistic" care of the person was developed within the caring professions of the society. Thus particular consideration was given to each individual's total situation and need for help. A totally developed and organized system of care in society founded on principles of wholeness claimed close relations to other organizations in society, among them the diaconia of the church.

The conception of diaconia as an expression of care within the church for individuals versus the underlining of the responsibility of society for the care of individuals as we see it around 1950 could be interpreted as the initiation of an area of tension between church and society. This polarization however did not become open conflict. Statements on the side of the church however could be interpreted as straightforwardly claiming that the social work of the church must be included in the overall work of the parishes and, from a Christian point of view, be seen as an independent function. These statements are later however than the 1961 law regarding parish management by means of which the social work done in the church was delimited as being within the competence of the parishes and was looked upon as care with a directly pastoral aim. These statements came in the context of discussions in connection with the remitment of committee work on the proposal of the future relations between the Church of Sweden and the state. In this context the Board of Social Work within the Church of Sweden stated that diaconia never could be interpreted as only supplementary in character. In the state committee's printed summaries the possibilities of the churches to complement and to become sources of inspiration for the future development of the resources in society were shown, e. g. Olov Mattsson.

The possibilities of diaconia to become a part of the parochial work or alternatively to become an independent function, to complement work already to be found and to initiate new fields of work, were dependent on its motives and its relations to the defining of the subject and aim of its work. A static definition of diaconia could stop development and a dynamic definition could make work on a person's own initiative possible.

Chapter Three. From Institutional Diaconia to Parish Diaconia

About 1950, the different deaconess' and the deacons' institutions understood as their primary task the training of personnel for social work within the parishes and in connection with the exercise of institutional diaconal work. The different diaconal institutions were independent of each other. A certain amount of collaboration however was to be found. For the social work which was carried out in the parishes, the deaconesses and deacons were mainly responsible. As these workers were sent out from different institutions the work itself showed various independent characteristics.

In the General Assembly of 1951 a motion was put forward concerning the permanent integration of diaconia into the organisation of the church. This resulted in an extensive analysis of the motives of diaconia and the position of diaconia within the work of the church, primarily as seen within the parochial work. This relationship between institutional work and the new trends of seeing diaconal work as an integral part of the parochial work had not proved to be an area of tension.

In this chapter there have been three leading questions for my research. Why do we find social work within the church? Who is to perform this work? What is its aim?

From the material examined, it is clear that the motivation for diaconia is principally to

be seen in the New Testament presentation of the life and works of Christ. In this material we find now and again the picture of Jesus as the suffering servant of the Lord as well as the special commission to the apostles and thus the future church as particular motivation for diaconia. The theological interpretation gave support for the conception of both a specific office of diaconia and a universal office. These are distinguished one from the other only rather exceptionally by the authors mentioned. The universal office of diaconia can be said to be the basis of the specific office of diaconia (Wingren). The parish, as subject of diaconia, had to guarantee the administration of the commission of charity given by Christ in, among other ways, the specific office of the diaconate (Rosenberg).

Secondly worship and congregation are seen as a motive for the ecclesiastical social work in the theological material. Again, this description of diaconal service provided for the concept of a universal office of diaconia. The aim of diaconia was at the same time described in connection with its possibility of making clearly concrete the preaching of the Gospel by means of deeds.

In these presentations, the care of souls as the unique profile of diaconia was not to be found, as was the case in the study done by the working committee on the Laws of Parish Management dealing with the competence of the parish. Rather, we find solely the presence of specific theological motives for diaconia to be the basis of the specific position of diaconia.

As an answer to the question about the aim of diaconia we find diaconal work as deeds directed towards all human suffering (Levenstam) or diaconal care in an eschatological perspective (Ivarsson). Seldom do we find specific groups mentioned on which diaconal work should be focussed. This could be interpreted as an effort not to hinder future development by limiting the possibilities of diaconal work to initiate and complete.

Thirdly, in the analysis of diaconia in terms of stewardship, the universal office of diaconia appeared very clearly. Social work was not to be interpreted as an isolated part of the work within the parish. On the contrary, diaconia was described as an integrated part of total parochial life with the special task of caring the whole Creation. This was seen as a direct consequence of the new style of life brought about by true stewardship. Stewardship in this context could be said to have responsibility not only for the Creation and its gifts but also for salvation and its special gifts. Diaconia in relation to a theology of stewardship came close to the view earlier presented in international and interconfessional material.

Alongside the theological study there was also committee work being done with the aim of organizational results for the social work within the Church of Sweden. After the committee work as a result of decisions made in the General Assembly, the Svenska Kyrkans Diakoninämnd (The Board of Social Work within the Church of Sweden) initiated its work in 1965. Its program included co-ordination, inspiration and information. Though the intention was to insure independence for the institutions of social work/diaconia there were certain modifications. The *Diakoninämnden*, was for example, supposed to control and supervise the educational program of the institutions if these were not supervised by other authorities. The original proposal of a motion dealing with diaconia in 1951 by Gunnar Hultgren et al. concerning the integration of diaconia in the life of the parish led to the formation of a central church board for diaconia to which institutions and other organizations could be attached.

On account of the small amount of basic theological material available, a study was done with the aim of defining diaconia within the Church of Sweden. The study which was made by the Board of Social Work within the Church of Sweden had its background in a motion at the General Assembly of 1968. The special committee called the "1969 Study of Diaconia" (1969 års diakoniutredning) added to the Swedish debate on diaconia a concept of diaconia and office of diaconia found in New Testament material and also material on diaconia and office of diaconia within modern theological research work done in other

churches. As a result the committee put forth a proposal towards a *Law concerning diaconia and office of diaconia within the Church of Sweden*. In that proposal, diaconia was defined in connection with the Law on Parish Management as *ecclesiastical care for the individual as to both body and soul*. The definition is centered in the subject although nothing is said concerning the extent of the subject, whether parish, diocese or institution. The intention behind the task entrusted to the committee however was not to limit the liberty of the institutions of diaconia, as this might carry a hint of a desire to describe diaconia by use of a proposed formulation as a responsibility of the church as such and not exclusively of the parishes. In the Law on Parish Management it was quite clearly stated that these were legally competent in dealing with *care*. As the object of diaconia, the individual in terms of both soul and body, was brought forth according to the sixteenth century's Reformers' concept of Man, an individual could be seen as a unity of spirit, soul and body – in different situations of life.

The proposed formulation was changed after remittment and revision by the Board of Social Work to *care based on the love of Christ*. Thus during the revision, the subject of diaconal work had been left out whereas at the same time the basis of diaconia in the love of Christ had been added. Hereby it became even more vague who or what was to be responsible for the diaconal work.

Also it is noteworthy that the study committee on diaconia itself and later the Board did not allow the proposed definition to stand in the final proposed law. Instead the two bodies chose to describe diaconia in a traditional way in connection with the Laws of Parish Management and the groups of persons there mentioned. These areas of work were experienced as traditional diaconia and the description took in the areas of work already being done. The original wish to have a definition which could complement the Laws of Parish Management thus resulted only in a recapitulation of the groups aimed at in this law. Thereby the possibilities of taking in the pastoral aim in terms of care for souls as well as the description of diaconia in a dynamic way in a special definition had partly been lost.

The motion put forward by Gunnar Hultgren et al. to the General Assembly in 1951 aimed at a study of the meaning of diaconia and the integration of diaconia into the organization of the church also at the parish level. About 1975, when a General Assembly also took place, two definitions of diaconia were to be found. In the valid Laws of Parish Management diaconia was described as care in connection with the special groups which were pointed out. In this definition nothing was stated as to the specific position of diaconia. It was enough that the basic competence for the task lay within the parish. The theological work within the church during the period had resulted in a definition of diaconia in which the specific position of diaconia was described as being based upon the love of Christ. Nothing was said though of the subject of diaconia. The special definition of diaconia was not explicit at the General Assembly as it only was presented to the public in the annual reports of the Board of Social work within the Church of Sweden. In 1975, a proposal of a law regarding the office of diaconia within the Church of Sweden was presented. The General Assembly accepted the proposal after some revisional work. It has not been presented to the Government. (Laws regarding church administration etc. in Sweden must be accepted by both the General Assembly and the Government.) Functions of the specific office of diaconia were described in this proposal in connection with the Laws of Parish Management. As the intention of this law was to regulate the competence of the parish, it must be understood that the legislators meant that the parish was considered to be principal also to the specific office of diaconia with all its duties. The Board of Social Work within the Church of Sweden was supposed to function as the supervising authority for the specific office of diaconia according to the same law. The independency of the diaconal institutions was thereby further limited. In the valid Laws of Parish Management the aim of diaconia was care for certain groups stated. In the special

definition we can see the individual in various different situations of life as the object of diaconia. This dynamic formulation could have meant a new understanding of and trend within diaconal work. There would have been room for individual initiative and the principle of total care could have been carried through within diaconal work. Work aimed at only particular groups could, on the other hand, become bound up with old patterns and traditional types of work.

The intention of the motion regarding diaconia in 1951 was to secure an integration of the social work of the church also at the parish level. Furthermore there was the wish to take advantage of individual initiatives within the field of diaconia – a spontaneous diaconia. This could principally be accepted by means of the stewardship and its concept of diaconia as a way of life. Through baptism the Christian individual was called to serve in different areas of life within society. This form of diaconia however has been lost by the direction the regulation of diaconia has taken. It is true that the responsibility for diaconia has been moved so that the parishes have the main responsibility for diaconal work, but a minimal space was created for individual initiative.

Chapter Four. Diaconia in the community

During the period 1965–1975, two investigations were made among communities to find out their attitudes towards the diaconal work/social work within the church, its value and extent. Two parallel investigations have been made among a number of parishes with the aim of finding out the extent and areas of diaconal work. The result also showed in which fields an additional and initiative diaconal work could be of importance to the parishes. The first investigation was made by the Board of Social Work within the Church of Sweden (Svenska kyrkans diakoninämnd). The second investigation dealing with the matter I made personally. Incoming answers were comparatively analysed so as to result in a basis for judging attitudes within communities towards the presence of social work being done by the church. Also the result was to show the possibilities for the church to complement the social welfare field within society, or initiate new areas of work, and consider if definitions of diaconia during the period limited the work to the traditional patterns and previously experienced forms of work. The replies have been analyzed manually.

Possibilities for the diaconal work of the church to supplement social work within society and also to initiate new areas of work demanded contacts between parishes and other organizations and also institutions in the communities. If one compares the two years of investigation, 1965 and 1975, one finds that the parishes in the latter year were more isolated than the year first mentioned. Simultaneously, the communities showed in their replies that they wished to increase contacts, first of all informally, between parishes and communities. This strong wish on the side of the communities is to be seen from a point of greater openness in society towards different organizations, thus also the social work being done by the parishes. This openness can be seen in connection with the new trends to be found in the fields of e. g. psychology, education and sociology. These trends led up to the wholistic principle in work in which *care* was involved. The causes leading to a decrease in these contacts on the side of the parishes could be seen in the material studied. Hypothetically the causes could be found in the common tendencies towards isolation versus *care in society*, which during the 50's looked upon the social work of the church as a splitting up of available resources as well as the concept of the independent character of diaconia within the church. Possibly the concept of diaconia as a part of the mission of the parish and the difference between this work and that of other organizations also could be said to have been a cause of less frequent contacts between parishes and community institutions and different organizations. This tendency towards isolating the diaconal work of the church seems to have held the risk of limiting the possibilities of supplementing and initiating work

in the fields of diaconia. From another point of view, the opinion that various organizations, e. g. the Red Cross, performed a diaconal task, could also be one cause. Parishes would thus leave this work to other organizations and in this way concentrate their resources on what were thought of as more central areas of work.

In the diaconal work being done, tendencies towards co-operation between separate parishes could be found. Primarily this was true in the areas of information and confirmation instruction/religious education, in which areas a deacon or deaconess to a greater extent took part in the work, although the respective parishes did not state if a deacon or deaconess was employed. This opened the possibility of diaconal co-operation on the deanery level. The material studied however was not enough to estimate the desire for or the actual presence of such work. Regarding the whole country however, the frequency of deacons or deaconesses employed for confirmation instruction is lower than the frequency of diaconal offices. When the new curriculum for confirmation instruction within the church was introduced, this was found to be a possibility for a renewal within an area of diaconal work where the resources of personnel were not being used fully.

Both years, work among retired as well as home-visiting was most frequent diaconal work in the parishes which replied. The number of parishes with a home-visiting program grew between the years studied. At the same time the number of special home-visiting lay groups became more common within the parishes participating in the study. This could be partly due to the steadily growing number of people in retirement during the latter part of the 60's and the early part of the 70's, and partly because of the common tendency to stress the importance of breaking down barriers of loneliness and isolation between different groups within society.

At the time replies from the parishes showed that the most common work among the retired was the arranging of a *Day for the Elderly* or some corresponding occasional effort. Seldom do we find an active or regular practice of e. g. meetings for the retired or hobby-groups. This showed activities of a traditional pattern and a lack of innovational thinking within parochial diaconia. Hypothetically we could ask if not the most common diaconal work in the parishes replying was the arranging of occasional gatherings, e. g. *Day for the Elderly*, with the parish sewing circle/womens' league as the sponsor and the parish mens' league responsible for transportation.

As the replies received were dealt with manually, it thus became impossible to arrange cross-studies between different results, such a hypothesis could neither be proved nor rejected. The number of parishes which practised home-visiting was greater than the number of parishes with special home-visiting groups. This could be interpreted as an existing non-organized diaconal activity in a number of parishes, which could be seen in relation to the above mentioned common tendencies in society.

In the valid Laws of Parish Management (församlingsstyrelselagen) as well as in the special proposal of a law regarding the office of diaconia, diaconal work was described by telling at which groups this work is aimed. These groups were found in the enquiry study as well as a number of other groups. The parishes were asked both years of study to grade according to importance the groups from 1 to 3, 3 being of the most vital importance. The same groups diaconal work was to aim at, according to the Laws of Parish Management, were found to be of most importance in the whole country. The possibility of showing new trends in diaconal activities by means of grading importance had not been used by the parishes. Certain variations between the groups were seen in the different results, but these dissimilarities were of such minimal size that it statistically was impossible to affirm.

An interesting result however was shown in a comparison between the parish priority of importance of each groups aimed at and the number of communities asking for diaconal work done by the church with each group. The target groups had been graded according to the percentage of the replying communities which in 1975 had asked for work done by the

church within each group. These results showed a difference of priority between the parishes and the municipal social authorities in the replying communities.

The group *elderly* was at the top of the list in both parishes and communities. It was mentioned though after children and youth in the valid Laws of Parish Management. In the replying parishes, children and youth, as well as the sick and infirm and other target groups mentioned in the Laws of Parish Management were then put according to grade of importance. Then came in the parishes the handicapped, the depressed, families with marriage problems, then those who recently moved into new districts and alcoholics with their families. This reply indicated a traditional view of diaconal work. As for the whole country the handicapped group received in the grading regarding importance a full value of 1 whereas the other groups mentioned came up to 0.9 and 0.8 respectively. As to the number of replying communities the target-group concerned with *the depressed* came directly after the group *elderly*, followed by the sick and infirm, and children and youth. This reply from the communities had broken the order of groups by means of which the area of *care* was expressed in the Laws of Parish Management. The target-group *alcoholics and their families* was rated of more importance than *families with marriage problems* in comparing the number of communities replying. After this we find the handicapped, and further drug-addicts and their families, as well as legal offenders and their families. Thus, alongside the group handicapped, we also find *persons outside the established community* and their families. The group which recently had moved into new housing areas came right after the group families with marriage problems in relation to the percentage of replying communities asking for diaconal work within the respective target-groups.

The result of the replies from the communities participating reflect common tendencies in society. Certain groups were put into focus for further efforts aiming at breaking down barriers of loneliness and isolation. Simultaneously other groups became of less importance as the result of the increase of public social welfare work for these target-groups. Replies from the communities however showed that there were an increasing number of innovative and supplementary diaconal activities being done in terms of new trends and work in other areas than those described in the valid Laws of Parish Management and in the proposed Law on the Office of Diaconia. Replies from the parishes participating showed a lack of consciousness concerning this trend and did not reflect tendencies towards innovative and supplementary activities. This could be due to past experience of diaconal work among such groups as addicts and others outside the established community. But the causes could also be found in common tendencies towards isolation within parishes from the surrounding community.

Among the tasks stated for the Board of Social Work within the Church of Sweden was the following of development in the diaconal field as well as to keep contact with social authorities in the larger society. Thus growing tendencies should have been observed and the Board should have given information about these tendencies in its information to parishes. Suggestions concerning this were to be found in the special books about diaconia published during the period of study. The information however did not seem to have created any results within parochial work.

The special question dealing with competence was answered by the government in the Laws on Parish Management in which the social work of the church/diaconia was described as care with a pastoral mission. This had its background in diaconal thinking within the church. The discussion on diaconia in the church occasionally put forward other definitions of the identity of diaconia. Likewise society itself, in 1975, offered possibilities to the church to initiate and to complement diaconal work, this work being mainly carried out in the parishes in a traditional pattern.

Chapter Five. Parochial Diaconia – A Milieu of Healing

When the *parish* was pointed out in the Swedish material as the subject of diaconia, it seemed as though it was referring to the parish council or a special group of persons alternatively responsible. In the international and interconfessional material diaconia was understood as being a function of the community of believers – the *koinonia* – within the parish. In connection with the call which lies in baptism and the responsibility of all parish members for the carrying out of diaconia, diaconal work came close to theological thinking with the presentation of the function of the body of Christ, and each of the members in particular (1 Cor. 12:27). Diaconia was then not a separate form of activity or alongside other forms of activity within the parish, for which there was a need to point out a special subject. Instead it became an expression for the new style of life the parish – the *koinonia* – was influenced by through the responsibility of all members bearing each others' burdens because of the call lying in baptism. The universal office of diaconia thereby appears as the foundation of all diaconia. Out of this universal office of diaconia a special office arose. If this is to be seen exclusively as an office of diaconia or more or less as a specialized service ought to be the aim of further studies. The specific office of diaconia however could never take the place of the universal office founded on the call to service, which lies in the act of baptism; it could only be of complementary value.

From the theological work being done in Sweden aiming at a description of the identity of diaconia arose the possibility of characterizing the life which ought to influence the *koinonia* with the words *a milieu of healing*. Against a background of the life and work of Jesus, the possibility of creating a milieu of healing within the parish grew. Jesus met individuals in acts of healing and restoring and he pointed out the same way for the communion of believers in the apostolic directive to mission. This concept was to be seen most clearly in the way the theology of stewardship described the new life of the communion of believers and also the character of style of life in stewardship, in which each and every person could be of service with his or her special gift or ability of grace. This material however was not genuinely Swedish. It had its background in international connections. As the real subject of diaconia Christ himself was seen. Baptism put forth a call to service which meant a participation in the service of Christ himself in the world through the responsibility for the stewardship including the gifts of creation as well as salvation. A basis for this concept of the parish/communion of believers as a milieu of healing has been presented in the international and interconfessional material presented in the beginning of this study. It does not seem though, that this material has influenced the Swedish attempts to define the special identity of diaconia in any more obvious way. The causes for the lack of a break-through for this concept could be sought in the special conditions found in Sweden, where an organizational model has been used in describing diaconia. This description has later been developed in connection with principles of a public legal character.

During the period however we do find the expression *the parish – a milieu of healing*. The expression had been connected to the activity of the church among persons outside the established community and therefore with matters of diaconia. Its content however was wider and it could be said that it described a type of parish life with open and democratic principles. In spite of the connection with matters of diaconia, the expression *the parish – a milieu of healing* does not seem to have influenced the shaping of the identity of diaconia as it was described during the period of study.

It is during the 60's that we first find the expression. It must therefore be related to new theological and social trends during this period. These trends may then touch as well the identity of the church and the function of the parish as new principles in areas of *care* within the communities.

Both in Roman-Catholic and in Protestant theology we find a stress on the church as the

body of Christ and on the function of the members as well as the task of serving with one's special gift of grace. The Christian individual is called into this function of service through baptism. These points of view had been developed within the stewardship theology. In the theological work one can also find an effort to re-create a New Testament concept of the congregation/communion of believers. Against the background of this concept of the congregation, it was easy to show some deficiencies in the more organizational definition meeting during the period of study. The carrying out of the baptismal responsibilities had been pushed from the individual parish members to church employees and specially trained persons in the service of the parish. The consequence was a limitation of the possibilities of using special gifts of grace. The life of the New Testament community was characterized on the other hand by fellowship – *koinonia* – and mutual service. This was an expression of being a follower of Christ and a natural part of the milieu characterizing the church community. Diaconal work was then no longer an independent form of activity within the parish. Instead it was an expression of faith at work through love.

The expression *the parish – a milieu of healing* could also be seen against the background of changing attitudes within areas of social work during the 60's. The so called "functional" principle which up till the 60's dominated Swedish social welfare work was then left for the "wholistic" principle. This concept of wholeness aimed at the total situation of the individual in both soul and body. Care for the human being according to the wholistic principle had to do with the total need of the individual or family be it work, support, medical care or leisure-time activities. By means of the wholistic principle the total situation of the one in need was focussed. This could lead to co-operation between different authorities or organizations. Corresponding conditions were to be found also in medical care. The ongoing specializing and the negative effects of de-personalization were met by patient-centred actions and attitudes. The wholistic view of the human being in situations of care brought a greater understanding of the individual in her social background or his own understanding of life. The wholistic principle then could be seen as a result of a common tendency during the 60's. The sociological, psychological and educational motives behind the wholistic principle in social welfare work illustrated the connection between outer and inner milieu as well as health in the widest sense of the word.

The expression *the parish – a milieu of healing* could be seen as a reaction against as well object-defined work as a limitation of the voluntary principle. Here it had its background in theological as well as in sociological, psychological and educational tendencies during the 60's. Against a background of primarily international and interconfessional material, the expression could be interpreted as the place for and contents of diaconal work. The social/diaconal work of the church was then not separated from other activities in the parish. On the contrary it was integrated in these activities and penetrated them as an expression of faith functioning through love. In this milieu of healing the wholistic principle was used and thus respect was given to the total life situation of the individual. Because of organizational and public legal principles, this development had not influenced the social work/diaconia of the Church of Sweden. These tendencies therefore influenced work outside of the parish structures in the activities run by independent groups. Interest in and a wish to change conditions also outside of the parish structural fellowship characterized the diaconal work. The responsibility for the realization of diaconia finally depended on the individual members of the parish be it individually or collectively. By using the special gifts of grace in the individual, diaconia could be realized in the parish. At the same time diaconia could be dynamic as the gifts of grace altered. The individual Christian was called through baptism to this servant work in the parish. Diaconia could be seen in the light of a theology of stewardship and the responsibility of the Christian individual for the stewardship of both the gifts of creation and salvation. This universal office of diaconia also could be the basis of a specific office of diaconia, which on the one hand would incarnate the

universal office of diaconia, on the other hand it would be a special resource in the parish by means of training and experience as well as having the responsibility for a certain continuity within the parish work. The local parish authorities would have the financial responsibility for this work. The work however would in the end be of a mutual character based on the individual and his or her baptismal responsibilities.

Litteratur och källförteckning

A. Otryckta källor

a. Riksarkivet

Kommittéarkivet nr 1649. Församlingsstyrelsekommitterade 1957

Kommittéarkivet nr 2555. 1968 års beredning stat—kyrka.

b. Lunds Universitets bibliotek

Handskriftsavdelningen. Acc. nr. 77.

Kyrkans sociala arbete. Enkätundersökning avseende 1975 bland landets kommuner, gjord av författaren. Svar från 204 sociala centralnämnder.

Utredning om Församlingsdiakoni. Enkätundersökning avseende 1975 bland landets kyrkoförsamlingar gjord av författaren. Svar från 872 av landets församlingar.

c. Svenska kyrkans diakoninämnds arkiv

Församlingen och diakonin. Redogörelse för gruppsamtal vid riksmötet för kyrkans diakoni 27–29 sept 1965.

Kyrkans sociala arbete. Enkätundersökning avseende 1965 bland landets kommuner gjord av diakoninämnden. Svar från 634 socialförvaltningar.

Utredning om församlingsdiakonin. Enkätundersökning avseende 1965 bland landets kyrkoförsamlingar gjord av diakoninämnden. Svar från 1 130 församlingar.

Tjänsten åt nästan. Remissvar avseende 1969 års diakoniutrednings betänkande.

d. Stora Sköndals arkiv

Svenska diakonsällskapets protokollsbok 1898–1901.

e. Hos författaren

Brev 1975-11-24 från Johannes Müller, Diakonissehuset Sankt Lukasstiftelsen, Hellerup, Danmark.

Brev 1975-12-09 från Anna-Lisa Järvinen, Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland.

Brev 1975-12-31 från Pentti I. Hissa, Kirkon Diakoniatyön Keskus, Helsingfors, Finland.

B. Litteratur och övriga källor

- Algermissen, K.*, Diakonie i Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg
1959
- Allmänna kyrkomötet*, Protokoll jämte bihang avseende åren
1941f 1941, 1951, 1953, 1957, 1958, 1963, 1968, 1975
- Alnæs-Johnsen*, Psykoterapi
1970 Oslo
- Andersson, F.*, Frälsningsarméns sociala verksamhet.
1970 Examensuppsats vid Sköndalsinstitutet. Stencil
- Andersson, S.; – Johansson, L.*, Hur den lokala kristna församlingen kan fungera som terapeutisk miljö för alkoholister och narkomaner. Examensuppsats vid Sköndalsinstitutet. Stencil.
1973
- Andreas Rudelius-stiftelsen*, Människosynen i människovården
1973 Lund
- Andrén, C-G.*, Kyrkolagarna I. Svenska Kyrkans bekännelse och grundläggande bestämmelser. /Red/Lund.
1965
- Askmark, R.*, Diakon och diakonissa i Nordisk teologisk uppslagsbok
1952 (NTU) Lund
- Bengtsson, V.*, Mormor på Herrestad i Växjö Stifts hembygdskalender
1913 Växjö
- Berglund, K.*, et al. Omsorg och människosyn
1980 Stockholm
- Bergstrand, G.*, Kristen diakoni
1976 I Myrgård et al. 1976
- Bexell, G.*, Människans befrielse
1975 Lund
- Bloch-Hoell, N.*, Diakonien og den Norske Kirke. Diakoniråd for den norskse kirke.
(1974) Stencil
- Blomquist, C.*, Medicinsk etik
1973 Nacka (2. uppl)
- Boiten, R.G.H.*, Gastfreie Kirche
1973 München (2. Aufl)
- Booth, W.*, Principer och metoder. Utdrag ur Order och reglemente för officerare i Frälsningsarmén. Klippan
1973
- Brandt, W.*, Bibel och diakoni i Hjärta och Hand
1957 (P. Edwall red) Stockholm
- 1964 Såsom en tjänare i Kyrkans sociala ansvar
(L. Frejborn, red) Stockholm
- Brattgård, H.*, Goda förvaltare
1964 Stockholm
- Brändefors, J-O.* et al., Vår socialpolitik
1977 Lund

- Buber, M.*, Jag och Du
1963 Stockholm
- Bäckström, A.*, Vad skall diakonin och diakonatet ta vägen
1975 i SPT nr 28–29
- Carlsson, B.-E.*, Kristen kärleksverksamhet. Några drag i Småländska missionens caritativa verksamhet åren 1855–1865. Seminarieuppsats i kyrkohistoria vid Uppsala universitet. Stencil
1967
- Carlson, M.*, Stewardship i The Encyclopedia of the Lutheran Church
1965 Minneapolis
- Centerpartiet*, Människan och miljön. Miljöprogram antaget av 1974 års
1974 riksstämman i Lidköping
- Collmer, P.*, Sozialhilfe, Diakonie, Sozialpolitik
1969 Stuttgart
- Dahl, N A.*, Kärlek i Svensk biblisk uppslagsbok (SBU)
1962 Stockholm
- Danelius, H.*, Mänskliga rättigheter
1975 Lund
- Das Diakonische Werk der Evangelischen Kirche in Deutschland*,
(1970) Diakonie – was ist das?
1974 Bilder aus der Arbeit der Diakonie. Stuttgart
- De Kristna Samfundens Nykterhetsrörelse*, Årsbok
1950f
- Diakonianstalternas skriftserie*, Manlig diakoni i Sveriges kyrka
1948 Minnesskrift 1898–1948
- Diakonianstalterna*, Tidskriften Diakoni
1949f Spridda år
- Diakonissanstalten Samariterhemmet*, Årsberättelser
1950f Spridda år
- Diakoniråd for den Norske Kirke*, Diakonie i 70-årene
1972 Oslo
- Dietzfelbinger, W.*, Konciliets tredje session
1970 I Ingebrand 1970
- Edwall, P.*, Hjärta och hand (Red)
1957 Stockholm
- 1965 Diakoni och socialvård i SPT:s handbok Diakoni
- 1968 Den mannens nästa, Stockholm
- 1972 Gudstjänstens motiv, Lund
- Elmér, Å.*, Från Fattigsverige till välfärdsstat
1972 Lund (5 uppl)
- 1978 Svensk socialpolitik. Lund (12. uppl)
- Ersta Diakonissanstalt*, Olivebladet
1949f

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Normalreglemente för församlingens diakoni jämte normalinstruktion för församlingens diakonitjänst. (1969)

Facijs, J.-Noer, J., Disse unge kristne og deres hykleri
1972 Köpenhamn

Folkpartiet, Folkpartiets program antaget 11/6 1944
1944

1962 Folkpartiets stadgar och program, Stockholm

1970 Program, Stadgar, Halmstad

1972 Folkpartiets partiprogram, Stockholm

Forslund, K., Människan i vården
1976 Stockholm

Frejborn, L., Diakonin i dagens kyrka och samhälle (red)
1962 Stockholm

1964 Kyrkans sociala ansvar (red) Stockholm

1966 Inför ett nytt skede i svensk kyrklig diakoni (red) Stockholm

1967 Tjänande församling (red) Stockholm

1969 Så kan man också göra (red) Stockholm

1972 Så är det tänkt (red) Stockholm

Fribaptistsamfundet, Årsbok
Spridda år

Frøshaug, H., Menigheten som et menneskelig fellesskap. Föredrag vid diakonilandsmöte
1976 i Kristiansand 27–30 maj 1976. Diakoniråd for den norske kirke. Kassettband.

Fylling H., Den diakonale besøktjeneste i Diakoniråd for Den norske kirke
1972

Gellerstam, G., Från Fattigvård till församlingsvård
1971 Lunds universitet. Stencil

Grasmo, A., Eldreomsorgen
1972a i Diakoniråd for Den norske kirke 1972

1972b Menigheten og de sosialt handikappede i Diakoniråd for Den norske kirke
1972

Grenholm, C.H. et. al. Hela människan. Studiebok om Kyrkans samhällsansvar.
1976 Stockholm

Gustafsson, B., Kommentarer till Diakoninämndens enkät bland landets socialnämnder.
(1969a) Religionssociologiska institutet. Stencil

(1969b) Utredning om församlingsdiakonin (1967). Kommentar Religionssociologiska institutet. Stencil

Gärtner, B., Diakonins grundprincip i SPT:s handbok Diakoni
1964 Uppsala

Göteborgs Diakonissanstalt, Årsberättelser
1950f Spridda år

Hammer, The evangelical Church in Germany

- Hansen, I.*, Diakonien i dag
1967 Köpenhamn
- Hartelius, J.*, Narkotikafrågan – en kristen angelägenhet (red)
1977 Stockholm
- Heckscher, E. F.*, Industrialismen. Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750.
1964 Stockholm (7:e uppl)
- Hector, I.*, Recension av diakoniutredningen i SPT nr 22
1972
- Hellsten, S.*, I uppbrottstid
1972 Stockholm
- Hillestad, O.*, Arbeider Diakonien på vikende front i socialpolitikken?
1973 Föredrag på diakoniledarsamling i Bergen 1973. Diakoniråd for den norske kirke. Stencil
- Hissa, P.I.*, Die Diakonie in der Kirche Finnlands. I Das diakonische Amt der Kirche in ökumenischen Bereich. Stuttgart
1960
1973 Finnische Diakonie Heute. I Tidskriften Das diakonische Werk nr 9/1973
- Hjertholm, L.*, Menigheten og diakonien-organisasjon og plan. I Diakoniråd for 1972 Den norske kirke 1972
- Inghe, G.*, Fattiga i folkhemmet
1960 Stockholm
- Inghe, G. – Inghe, M-B.*, Den ofärdiga välfärden
1970 Stockholm (2 uppl)
- Ingebrand, S.*, Andra Vaticanconciliet i luthersk belysning (red)
1970 Stockholm
- Ivarsson, H.*, Kyrkan och diakonin
1959 Lund
- Johansson, L-G.*, Något om Svenska Missionsförbundets sociala verksamhet. Examens-
1970 uppsats vid Sköndalsinstitutet 1970
- Jones, M.*, Det terapeutiska samhället
1970 Stockholm
- Jonsson, G.*, Att bryta det sociala arvet
1973 Stockholm
1974 Det sociala arvet, Stockholm (5 uppl)
- Jørgensen, A., Th.*, Vejledning i offentlig forsorg och privat velgørenhed, Köpenhamn
1939
- Kansanaho, E.*, Vom Werden und Wesen der finnischen Diakonie i tidskriften
1973 Das Diakonische Werk nr 9
- Karlsson, K.*, Socialvård – vad är det? Uppgifter-organisation-arbetsformer,
1978 Malmö
- Kyrkoorganisationskommittén*, Betänkande med förslag till organisation av
1965 Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten, Karlskrona

Kyrkorådet i Borås och Brämhult, Kyrkofullmäktiges handlingar nr 11/1953
1953

1967 Diakoni och övrig församlingsvård i Borås och Brämhult, Borås

Lag om Församlingsstyrelse

1961

Levenstam, T., Har diakonien någon uppgift nu? I Växjö stifts hembygdskalender 1949,
1949 Växjö

1950 Tjänande kärlek, Svenska dagbladet 29/10 1950

1965 Enskilt och samhälleligt i människovården
Tidskriften Diakoni nr 4

1966 Församlingen och diakonin i Inför ett nytt skede i svensk kyrklig diakoni
(Frejborn red)

1968 Diakoni i välfärdssamhället. Stockholm

(1971) Utredning och förslag till diakonilag för Svenska kyrkan
Svenska kyrkans diakoninämnd. Stencil

1973 Till tjänst i kyrka och samhälle under 75 år. Svenska Diakonsällskapet 1898–
1973 (red) Södertälje

1980 Bibliografi över kyrklig diakoni och sociallitteratur (red) Skara

Lindquist, D., Varför diakoni?

1958 Stockholm

Linköping–Lund/Malmö sjukvårdsregioner, Grundutbildning av sjuksköterskor/

1975 sjukskötare 5 terminer inom Linköping–Lund/Malmö sjukvårdsregioner. Ut-
bildningsplan januari 1975

Linton, O., Filon i SBU

1962 Stockholm

Ljunberg, S., Frälsningsarméns nuvarande sociala arbete och arbetsmetoder. Examens-

1962 uppsats vid Sköndalsinstitutet. Stencil

LO–SAP–SSU–SSKF, Arbetarrörelsens efterkrigsprogram

uå Stencil

Lohmann, H., Psykisk hälsa och mänsklig miljö

1973 Stockholm (2 uppl)

Lunds Missionstidning, nr 1/1846

1846

Luther, M., Luthers katekeser i Lutherskrifter i urval

1957 Stockholm

Lutheran World Federation, Department of studies, The identity of the church and its
service to the whole human being

1977a Final Volume I, Genève

1977b Final Volume II, Genève

Låt hela jorden höra hans röst, Lausannedeklarationen

1974

Martling, C H., Diakon, veniat, assistentpräst

1971 Lund

- MED*, 6 partiledare svarar på 5 frågor, nr 9
1976
- Merje, J.*, Diakonidebatten och diakonins möjligheter i dag.
1965 Examensuppsats vid Sköndalsinstitutet, Stencil
- Metodistkyrkan*, Årsbok
1965f spridda år
- Michanek, E.*, Socialboken
1966 Stockholm
- Moderata samlingspartiet*, Partiprogram. Samverkan – rättvisa – ansvar
(1973)
- Müller-Nilssen, A. A.*, Den organiserte diakoni i det sekulære velferdssamfund. Föredrag
1976 vid diakonilandsmöte i Kristiansand 27–30 maj 1976. Diakoniråd for Den norske kirke. Kassettband
- Myrdahl, G.*, Asien Drama
1968 New York
- Myrgård, B.*, et al. Att vårda hela människan
1976 Stockholm. Stencil 1973
- Mäki, B.*, Synpunkter på undervisningen i ämnet sjukvårdsetik under grundutbildningen
1970 för sjuksköterskor. Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor nr 22
- Norska Kyrkan*, Årsbok for Den norske kirke
1961
- Nyberg, A-C.*, Filadelfiaförsamlingens sociala verksamhet i Stockholm
1965 Examensuppsats vid Sköndalsinstitutet, Stencil
- Nyberg, H.*, Från väckelsemiljö till kyrkomedvetande i kyrkokris
1975 Uppsala
- Olofsgård, O.*, Församlingen en öppen famn
1973 Falköping
- Olsson, H.*, Öppen folkkyrka eller... (red)
1972 Lund
- Pro Fide et Christianismo*, Svenska kyrkans bekännelseskrifter
1957 Stockholm
- Quanbeck, W. – Lindbeck, G.*, Konciliets andra session I Ingebrand 1970
1970
- Reike, B.*, Diakoni i SBU
1962 Stockholm
- Riksdagen*, Protokoll samt bihang
1950f 1950, 1953, 1961, 1969
- Riksförbundet kyrkans ungdom*, Slutrapport från arbetsgrupp inom RKU gällande alkohol-
1975 frågor, RKU, stencil
- Rosenberg, S-Å.*, Den tjänande kyrkan
1945 Lund
- 1956 Altare och sjukbädd, Motala
- Spridda år Kyrka och tjänst. Tidskrift för diakoni (red)

- Sahlström, T.*, Krönika i Kyrka och tjänst
1951
- Samuelsson, K.*, Hur vår moderna industri vuxit fram. Lund (5 uppl)
1970
- SAP*, Förslag till nytt partiprogram
1974 Borås
- Schlink, E.*, Kyrkan i dagens värld
1970 I Ingebrand 1970
- Sihvo, J.*, Diakonia – kutsumus ja ammatti (Diakonia – Vocation and Profession)
1969 Borgå
- 1974 Diakonit Surakuntatyössä ja sociaalihuolossa (The Deacons in Parish and Welfare work) Tammerfors
- Sjödahl, L.*, Att vårda människor
1974 Stockholm
- Sjögren, P.-O.*, Tjänande församling
1967 Stockholm
- 1968 Mässa och mission, Stockholm
- Sjöstedt, U.*, Sjukhusets möjligheter att tillgodose patientens andliga behov.
1970 Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor nr 18.
- Skollevoll, A.*, Diakonien teologiske begrunnelse. Föredrag vid diakonikurs för präster.
1974 Diakoniråd för Den norske kirke, stencil
- Skydsgaard, K.E.*, Konstitutionen om kyrkan
1970 I Ingebrand 1970
- Sociala meddelanden*, utg. Kungl. Socialstyrelsen
1950–1952
- Socialdemokraterna*, Partiprogram
1974 Borås
- 1975 Partiprogram och kommunalt principprogram, Borås
- Socialhjälpslagen*
1957
- Sormunen, E.*, Diakonins teologiska grund i Kyrka och tjänst (Roseberg, red.)
1953
- SPT*, Diakonins plats i församlingen. Ledare i nr 26–27
1975
- Statens Offentliga Utredningar, SOU*
1949:53 Betänkande med förslag till ordnandet av den andliga vården vid sjukhus
1950:11 Lag om socialhjälp m m
1957:15 Församlingsstyrelsekommitténs betänkande
1967:45 Kyrklig organisation och förvaltning
1968:11 Svenska kyrkan och staten
1972:36 Samhälle och trossamfund

- 1974:9 Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden
- 1974:39 Socialvården, mål och medel
- 1974:90 Alkoholpolitik I. Bakgrund
- Stern, P.*, Diakonin i församlingsstyrelselagen
(1971) Svenska kyrkans diakoninämnd, stencil
- Stiftelsen Vårsta Diakonissanstalt*, Årsberättelse
1950
- Svenska Alliansmissionen*, Årsbok
1965f Spridda år
- Svenska Baptistsamfundet*, Årsbok
1965f Spridda år
- Svenska Diakoniss-sällskapet*, Årsberättelse
1975
- Svenska Ekumeniska nämnden*, New Delhi har ordet
1962 Falköping
- Svenska Kyrkans Diakoninämnd*,
1965f Rapporter från gruppsamtal vid riksmöten för kyrkans diakoni 1965, 1968, 1974,
stencil
(1971) Frågan om diakonilag för svenska kyrkan. Stencil
- 1972 Tjänsten åt nästan. 1969 års diakoniutrednings betänkande. Stockholm
- 1973 Tjänsten åt nästan. 1969 års diakoniutrednings betänkande. Remissbehandlingen. Stencil
- 1975a Diakoniaktuell nr 3. Församlingen Guds familj, Stockholm
- 1975b Diakoniaktuell nr. 6, Diakonin i Svenska kyrkan, Hässleholm
- 1977 Diakoniaktuell nr. 14. Församlingen en läkande miljö för utslagna. Karlskrona
- Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund*, Staten och kyrkan
1972a Sammanfattning av 1968 års stat-kyrkaberednings slutbetänkande jämte kommentarer. Bilaga till Församlings- och pastoratsförvaltning nr 8
- 1972b Trossamfunden i framtidens samhälle. Stockholm
- 1973 Stat-kyrkaremissen. Stockholm
- Svenska Socialvårdsförbundet*, Kalender
1950
- Sveriges Sjuksköterskeförening*, Riktlinjer för sjuksköterskor
1973
- Svenska missionsförbundet*, Årsbok
1965f Spridda år
- Sveriges Socialdemokratiska arbetareparti*, Rörelsen om partiprogrammet
1974 Borås
- Taranger, B-Hjortskull, K-A.*, Bättre fly?
1974 Sundsvall
- The Salvation Army*, Chosen to be a Soldier
1977 London

- Thordson et al.*, Att bära mer frukt
1976 Örebro
- Thulin, O.*, En kyrklig kvinnogärning i Växjö Stifts hembygdskalender
1959 Växjö
- Thunberg, A-M.*, Människosyn och människovård (red)
1963 Falköping
- Thunberg, A-M, Thunberg, L.*, Dokument från Uppsala 68 (red)
1968 Falköping
- Thunberg, L. – Persson, P.E.* Evangelium och kyrka
1974 Stockholm
- Wagner, H.*, Diakonie i RGG
1958 Tübingen
- Werkström, B.*, Tjänst tillsammans
1976 Stockholm
- Whiting, H.J.*, Social Welfare i The Encyclopedia of the Lutheran Church, Minneapolis
1965
- Wiklund, D.*, Diakonins roll i välfärdssamhället i Vad är en människa värd, Stockholm
1969
- Wilhelmssons Bokförlag*, Nya församlingsstyrelselagen av år 1961. Med kommentar av statsrådet Ragnar Edenman, Stockholm
1961
- Wingren, G.*, Teologins metodfråga
1954 Malmö
- 1960 Evangeliet och kyrkan. Lund
- Wirén-Rosenberg*, Diakoni i NTU
1952 Lund
- Wollstad-Sundvall, S. et al.* Hel Människa. Handbok i drogfrågor (red)
1979 Ödeshög
- VPK*, Partiprogram
1972a Göteborg
- 1972b Handlingsprogram. Göteborg
- 1975 Partistyrelsens förslag till handlingsprogram 1975
- Vår kyrka*
Spridda år
- Vårsta diakonissanstalt*, Årsberättelse
1949f Spridda år
- Völkl, R.*, Diakonie und Caritas in den Dokumenten der deutschsprachigen Synoden.
1977 Freiburg
- Åmark, C.*, Individ, personlighet och medmänsklig miljö. Stockholm
1970
- Ålman, E.*, Sekulariseringsprocessen och kyrkan. Prästmötesavhandling i Skara stift
1966

Aarflot, A., Diakoni og kirke (red)
1976 Oslo

Örebromissionen, Årsbok
1965f Spridda år

Personregister

- Ahlmark, P. 36
 Ahrén, P-O. 95
 Albinsson, G. 37
 Anderberg, A. 30, 43
 Andersson, I. 37, 80
 Andersson, T. 37, 94
 Andrén, O. 80, 85
 Anrup, N. E. 30
 Arfwedson, E. 89f
 Arfwidsson, K. 89
 Aspling, S. 32
 Aulén, G. 66
 Bergström, S. 80
 Berndes, J. 80
 Bjerström, Y. 90
 Block-Hoell, N. 21
 Bohman, G. 36
 Brandt, W. 70
 Branderud, A. 85
 Brattgård, H. 77ff, 94
 Brilioth, Y. 12, 38, 63, 88
 Brolin, N-E. 39, 50f
 Brunnander, Th. 89f
 Bråland, A. 30
 Byström, E. 76, 89
 Bälter, S. 86, 95
 Carlson, M. 77
 Cullberg, J. 68
 Danell, G-A. 86
 Danell, S. 30, 65f, 80, 85f, 89f
 Danielsson, K. 90
 Dietzfelbinger, W. 17
 Edenman, R. 40, 44, 46, 57, 130, 141
 Edwall, P. 54, 71f, 74f
 Eilemar, G. 80
 Ekblom, S. 39
 Ekström, R. 12, 89f
 Elliot, T.S. 53
 Elmblad, P.M. 60
 Elmér, K.H. 68
 Elmér, Å. 31f
 Elmund, G. 12
 Elving, G. 42, 66, 85f, 89f, 94f
 Endrell, H.. 66
 Envall, P.V. 68
 Eriksson, A.G. 84
 Eriksson, N. 68
 Ericsson, O. 84
 Fjellstedt, P. 60
 Fliedner, Th. 60
 Forkman, G. A. P. 30
 Forslund, E. 39
 Forslund, K. 35
 Franzén, E. 89
 Frejborn, L. 70, 73
 Frøshaug, H. 20
 Fylling, H. 20
 Fälldin, T. 36
 Gellerstam, G. 12, 27
 Giertz, B. 66
 Glimelius, N. 95
 Gothefors, U. 94
 Grasmo, A. 20
 Gustafsson, F. E. 68
 Gärtner, B. 70, 72f, 94
 Göth, E. 84
 Göransson, C. E. 38, 88
 Göransson, G. 90
 Göransson, H. 29
 Hallén, H. M. 38, 88
 Hansen, I. 19
 Hansson, P. A. 33
 Hartelius, J. 62
 Hassler, O. 67f
 Hassler, Å. 43
 Hedberg, J. 43
 Helander, D. 65f
 Helander, G. 84
 Hellquist, T. 39
 Henriksson, L. 37
 Henricsson, O. 12
 Herrlin, C. G. 68
 Hesselbom, K.E. 29
 Hissa, P. 22
 Hjertholm, L. 20
 Holmquist, M. 37
 Hovstadius, S. 84
 Hoppe, C. 39
 Hultgren, G. 10, 30, 38, 43, 63, 66, 88, 97f, 143f
 Häger, S. 80
 Högberg, P. E. 43
 Högquist, C. G. A. 68
 Högström, G. 90
 Højjer, K. 53
 Inghe, G. 33f
 Inghe, M-B. 33f
 Ingebrand, S. 12
 Israel, J. 32
 Ivarsson, H. 52f, 70, 75, 77, 96, 143
 Iversson, Y. 80
 Jansson, B. 23
 Jinnegård, E. 85, 94f
 Johansson, A. 85, 89f

- Johansson, K-E. 80, 94f
 Johansson, L-G. 24
 Jones, M. 38
 Jonzon, B. 30
 Jonzon, I. G. W. 43, 68
 Josefsson, R. 38, 66, 88
 Jönsson, E. 95
 Jørgensen, A. Th. 19
 Kahlström, R. O. 30, 89
 Kaijser, F. 39
 Kalm, I. 86
 Kansanaho, E. 21
 Karlberg, P. 39
 Karlsson, K. 31f
 Karlsson, O. E. 86, 89
 Karlström, N. 80
 Kastlund, Å. 94
 Klasson, G. 86
 Kling, R. 85
 Klingert, R. 80, 85, 94
 Klum, A. 88
 Krantz, G. 37
 Lagerberg, G. 30, 86, 98f
 Lagercrantz, H. 23
 Lagerström, C. N. I. 30
 Lantz, G. 90
 Larsson, E. 37
 Larsson, G. 80, 84
 Lassinanti, R. 86
 Leijonhufvud, E. G. E-son. 68
 Levenstam, Th. 12, 28, 53f, 60, 63, 70, 73f, 77, 87, 96, 143
 Lilja, K. 94
 Liljegren, E. 23
 Lindbeck, G. 17
 Lindberg, N. D. 30
 Lindblad, J. M. 60
 Lindegård, S. 95
 Lindelöw, K-G. 95
 Lindquist, D. 42f, 53, 71f, 74f, 92
 Lindroth, Hj. 68
 Lundström, M. 80
 Linnell, G. 86
 Ljungbeck, A. A. 90
 Ljungberg, H. 90
 Ljungberg, S. 23
 Ljunggren, G. K. 63f
 Ljungman, H. 84
 Lohmann, H. 32f
 Lund, Th. 30
 Lundh, H. 89
 Lundell, R. 80, 94
 Lundquist, R. 68
 Lundström, G. 43, 86
 Länne, D. G. E. C.-son. 43
 Löfgren, H. 90
 Löfgren, Å. 84
 Löthner, O. 39
 Lövgren, N. 12, 28, 60, 128
 Magnusson, E. 86
 Mangård, N. 37
 Martling, C-H. 12, 27, 60
 Mattsson, O. 49, 58, 142
 Mauritz, W. 90
 Merje, J. 65, 92
 Myrgård, B. 32, 35, 74
 Müller-Nilssen, A. A. 20
 Mäki, B. 35
 Nilsson, B. 80
 Nilsson, C. 84
 Nilsson, N. 84
 Nyberg, A-C. 24
 Nyberg, H. 12, 60
 Nygren, A. 43
 Nystedt, O. 68
 Oljelund, S. 30
 Olofsgård, O. 24
 Olsson, A. 39
 Palme, O. 36
 Persson, I. 90
 Petersén, E. 27, 60, 128
 Petrán, E. 95
 Petrus, L. 24
 Prawitz, G. H. 43
 Quanbeck, W. 17
 Rappe, N. 86, 95
 Renman, A. 68, 76, 89
 Rexed, B. 55
 Rimmerfors, E. 40
 Rodahl, A. 66
 Roland, U. 84
 Rosenberg, S-Å. 70, 72, 74, 96, 143
 Rudberg, Y. 30, 66
 Rundblom, O. 30, 89f
 Runestam, A. 68
 Sahlström, T. 66
 Sandin, B-O. 80
 Schlink, E. 17
 Sihvo, J. 22
 Siljedahl, A. 94
 Sjö Dahl, L. 35
 Sjögren, P-O. 72, 74, 78f
 Sjöstedt, U. 34
 Skydsgaard, K. E. 17
 de Smendt, 17
 Sormunen, E. 70
 Staxäng, E. V. 38, 43, 88
 Sten, H. 30, 38, 88
 Strandberg, C. 95
 Ström, I. 84
 Sundberg, A. 89
 Sundberg, H. 38, 88
 Svenningsson, S. 80
 Svenningsson, D. 43, 68, 86
 Svensson, A. B. 30
 Svensson, E. 80
 Svensson, Hj. 43
 Tengblad, E. J. 68
 Thordson, 23
 Troedsson, I. 37
 Turén, S. E. H. 43
 Törnros, S. 84
 Viktor, J. 39
 Wallentheim, A. 29
 Waller, L. 90
 Wendland, H-D. 74, 137
 Werner, L. 36
 Westerberg, Å. 80
 Wieselgren, P. 60
 Wichern, J. H. 27, 60
 Wifstrand, A. 30
 Wiklund, D. 37, 54
 Wihlborg, S-E. 80
 Wingren, G. 70, 75, 96, 143
 Ytterbrink, I. 94f
 Zetterberg, Å. 90
 Åhman, E. 12, 74
 Åström, O. R. E. 68
 Öberg, G. 95
 Ödkvist, M. 85
 Österlind, G. 86

Bilaga 1

Resultat av enkäter bland landets sociala centralnämnder. (Resultat utöver de, vilka redovisats i kap. 4)

Tabell 1.1 Svarande kommuner samt bortfall efter uppdelning i tätortsgrader. Relativa tal. N 1965= 634, 1975= 204.

	Tätortsgrad								Hela landet
	A	B	C	D	E	F	G	H	
1965 års enkät									
Deltagande kommuner	48,8	52,6	59,1	60,3	65,1	77,7	76,8	77,3	63,7
Bortfall	51,2	47,4	40,9	39,7	34,9	22,3	23,2	22,7	36,3
1975 års enkät									
Deltagande kommuner			100,0	69,5	70,6	75,2	75,0	66,7	73,4
Bortfall			0,0	30,5	29,4	24,8	25,0	33,3	26,6

Tabell 1.2. Förekomst och avsaknad av diakonal verksamhet i kommunerna med avseende på tätortsgruppering. % av svarande kommuner. N 1965= 634, 1975= 204.

	Tätortsgrupp								Hela landet
	A	B	C	D	E	F	G	H	
Anger diakonal verksamhet									
1965	27,5	30,0	35,7	41,8	38,1	65,0	71,9	70,6	46,8
1975			60,0	72,0	88,3	90,9	95,8	100,0	87,8
Saknar diakonal verksamhet									
1965	72,5	70,0	62,2	56,0	61,9	35,0	25,0	29,4	51,7
1975			40,0	28,0	11,7	8,0	0,0	0,0	11,8
Ej svar									
1965	0,0	0,0	2,1	2,2	0,0	0,0	3,1	0,0	1,5
1975			0,0	0,0	0,0	1,1	4,2	0,0	0,4

Tabell 1.3. Målgrupper för diakonal verksamhet samt % av svarande kommuner, som 1965 markerat verksamhet inom respektive målgrupp vara av värde. N= 634.

Målgrupp	Hela landet	Tätortsgrupp							
		A	B	C	D	E	F	G	H
Äldre	76,8	62,5	95,0	72,0	75,9	81,4	83,8	79,2	64,7
Sjuka	68,8	60,0	95,0	70,6	63,1	70,1	73,8	68,8	58,8
Deprimerade									
levnadströtta	54,1	37,5	75,0	44,1	52,5	60,8	60,0	61,5	58,8
Handikappade	42,4	27,5	60,0	39,9	38,3	48,5	48,8	42,7	47,1
Psykiskt ut- vecklingshämmande	25,2	17,5	35,0	18,2	22,0	27,8	36,3	27,1	41,2
Familjer med äk- tenskapliga problem	41,6	25,0	60,0	37,1	40,4	48,5	50,0	38,5	47,1
Abortsökande en- samma mödrar	15,3	5,0	25,0	10,5	15,6	16,5	18,8	17,7	29,4
Alkoholister med familjer	31,2	12,5	35,0	24,5	29,8	39,2	33,8	37,5	47,1
Narkomaner med familjer	19,7	7,5	30,0	13,3	19,1	22,7	22,5	26,0	29,4
Kriminella med familjer	21,6	7,5	25,0	14,0	22,7	25,8	23,8	30,2	23,5
Barn och ungdom	50,9	30,0	70,0	45,5	54,6	48,5	65,0	52,1	35,3
Nyinflyttade	30,3	7,5	25,0	23,1	31,2	34,0	36,3	40,6	35,3
Utlänningar	28,9	7,5	20,0	19,6	28,4	32,0	46,3	35,4	35,3
Övriga	13,4	2,5	5,0	9,8	13,5	15,5	17,5	19,8	11,8

Tabell 1.4. Målgrupper för diakonal verksamhet samt % av svarande kommuner, som 1975 markerat verksamhet inom respektive målgrupp vara av värde. N=204.

Målgrupp	Hela landet	Tätortsgrupp					
		C	D	E	F	G	H
Äldre	77,9	60,0	92,0	75,0	77,3	83,3	0,0
Sjuka	70,6	60,0	84,0	65,0	70,5	79,2	0,0
Deprimerade levnadströtta	71,6	60,0	60,0	61,7	77,3	83,3	0,0
Handikappade	50,5	40,0	56,0	43,3	53,4	58,3	0,0
Psyiskt utveck- lingshämjade	31,4	20,0	28,0	30,0	31,8	41,7	0,0
Familjer med äktenskapliga problem	44,1	20,0	48,0	43,3	42,0	58,3	0,0
Abortsökande en- samma mödrar	27,0	20,0	28,0	23,3	27,3	37,5	0,0
Alkoholister med familjer	59,3	60,0	60,0	50,0	67,0	54,2	50,0
Narkomaner med familjer	49,0	60,0	44,0	40,0	55,7	54,2	50,0
Kriminella med familjer	45,6	40,0	44,0	40,0	46,6	54,2	50,0
Barn och ungdom	67,2	80,0	72,0	63,3	67,0	75,0	0,0
Nyinflyttade	43,6	20,0	40,0	41,7	47,7	45,8	0,0
Utlänningar	39,2	20,0	24,0	38,3	45,5	41,7	0,0
Övriga	18,1	0,0	12,0	20,0	19,3	20,8	0,0

Bilaga 2

Resultat av enkäter bland ett antal svenska kyrkoförsamlingar. (Resultat utöver de, vilka redovisats i kap. 4).

Tabell 2.1. Antal församlingar, som deltar i undersökningen i förhållande till totala antalet församlingar i landet uppdelade på stift och folkmängdsgrupper.

Stift	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		Grupp 4		Summa	
	Total	Svar	Total	Svar	Total	Svar	Total	Svar	Förs.	Svar
Uppsala	17	11	12	7	66	25	121	52	216	95
Linköping	17	1	7	1	53	14	138	19	215	35
Skara	9	3	8	6	51	22	300	97	368	128
Strängnäs	16	8	7	4	55	22	71	21	149	55
Västerås	17	9	17	9	50	20	38	15	122	53
Växjö	12	8	11	4	102	26	128	41	253	79
Lund	30	20	28	10	136	49	247	82	441	161
Göteborg	34	16	22	9	104	42	126	47	286	114
Karlstad	9	4	10	8	46	17	71	19	136	48
Härnösand	10	6	13	6	60	15	46	9	129	36
Luleå	17	6	13	4	42	17	8	2	80	29
Visby	1	0	0	0	6	2	85	6	92	8
Stockholm	42	17	10	5	9	4	22	5	83	31
Hela landet	231	109	158	73	780	275	1401	415	2570	872

Tabell 2.2. Församlingarnas kontakter i % av svarande församlingar N=872.

Antal	0	1	2	3	4	5	6	7	8	fler än 8
1965	18,5	9,8	13,7	12,1	10,7	6,9	8,3	4,7	5,1	10,2
1975	17,8	10,7	12,5	12,0	13,0	9,7	8,1	5,8	3,4	7,0

Tabell 2.3. Kontakter mellan kyrkoförsamlingar och organisationer i % av svarande församlingar.
N=872.

Organisation	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		Grupp 4		Hela landet		varav båda åren
	1965	1975	1965	1975	1965	1975	1965	1975	1965	1975	
Frikyrkan	11,0	28,4	5,6	7,0	1,4	5,8	1,2	3,1	2,9	7,6	0,7
Pensionärsföreningar	49,5	45,9	50,7	53,5	33,7	42,0	9,8	20,8	25,6	33,4	13,8
Handikappföreningar	33,9	41,3	16,9	25,4	4,0	8,3	1,4	3,8	7,6	11,6	3,0
Röda Korset	68,8	58,7	69,0	56,3	55,1	53,3	41,6	48,1	51,7	51,9	31,7
Rädda barnen	45,0	30,3	32,4	21,0	22,8	13,8	13,9	4,5	22,1	12,2	5,4
Lions	48,6	45,0	35,2	38,0	12,0	16,7	4,1	8,4	14,8	18,1	7,0
Rotary	43,1	31,2	23,9	22,5	3,6	4,3	0,7	3,1	8,9	8,5	3,3
Föräldraföreningar	32,1	12,8	16,9	16,9	10,5	5,8	5,3	2,6	11,3	6,5	1,6
Scouting	75,2	45,0	56,3	42,3	33,7	21,0	8,9	7,4	28,9	18,9	12,6
Nykterhetsföreningar	37,6	20,2	29,6	19,7	22,1	12,7	6,7	4,8	17,3	11,1	4,1
Samhällets sjukvård	58,7	72,5	36,2	52,1	25,4	33,3	19,4	25,4	27,7	36,1	14,1
Samhällets socialvård	95,5	97,3	83,1	91,6	68,5	67,4	61,5	57,7	68,5	67,6	50,2
Polisen	59,6	46,8	46,5	36,6	23,2	18,8	10,3	7,4	23,4	18,3	7,3
Skolan	68,8	65,1	69,0	62,0	46,7	50,4	38,8	30,4	47,5	43,6	—

Tabell 2.4. Variationer mellan målgrupp och angelägenhetsgrad 1965–1975 med avseende på församlingarnas storlek. Resultatet med avseende på hela landet inom respektive grupper.

1965			1975	
Grupp 1 10 000—	Gamla	2,6	Ensamma och isolerade	2,7
	Barn och ungdom	2,6	Gamla	2,6
	Ensamma och isolerade	2,6	Barn och ungdom	2,2
	Sjuka	2,2	Sjuka	2,1
	Familjer med äktenskapliga problem	1,8	Handikappade	1,7
Grupp 2 5000—10000	Barn och ungdom	2,6	Gamla	2,2
	Gamla	2,4	Ensamma och isolerade	2,1
	Ensamma och isolerade	2,3	Barn och ungdom	1,9
	Sjuka	2,2	Sjuka	1,9
	Handikappade	1,3	Familjer med äktenskapliga problem	1,3
Grupp 3 1000—5000	Gamla	2,4	Gamla	2,4
	Barn och ungdom	2,4	Ensamma och isolerade	2,3
	Ensamma och isolerade	2,1	Barn och ungdom	2,2
	Sjuka	1,9	Sjuka	2,1
	Handikappade	0,7	Handikappade	1,0
Grupp 4 —1000	Gamla	2,7	Gamla	2,5
	Barn och ungdom	2,4	Ensamma och isolerade	2,3
	Ensamma och isolerade	2,1	Sjuka	2,0
	Sjuka	2,0	Barn och ungdom	1,9
	Handikappade	0,6	Handikappade	0,8

Bilaga 3

Förteckning över kommuner, som 1965–67 besvarat Svenska kyrkans diakoninämnds enkät (vänster kolumn) samt de kommuner som besvarat 1975 års enkät (höger kolumn)

Stockholms stad

Stockholms län

Almunge	
Stockholm	Stockholm
Boo	Danderyd
Botkyrka	Ekerö
Danderyd	Järfälla
Djursholm	Lidingö
Djurö	Nacka
Ekerö	Norrtälje
Färingsö	Nynäshamn
Grödinge	Sundbyberg
Gustavsberg	Södertälje
Huddinge	Tyresö
Häverö	Täby
Järna	Upplands Väsby
Knivsta	Vallentuna
Lidingö	Vaxholm
Lyhundra	
Nacka	
Norrtälje	
Nynäshamn	
Roslags Länna	
Salem	
Saltsjöbaden	
Sollentuna	
Solna	
Sorunda	
Sundbyberg	
Södertälje	
Tyresö	
Upplands Väsby	
Vaxholm	
Väddö	
Värmdö	
Västerhaninge	
Ösmo	
Österåker	
Östhammar	

Uppsala län

Björklinge	Enköping
Bälinge	Håbo
Dannemora	Tierp
Enköping	Uppsala
Håbo	Älvkarleby
Hållnäs	
Norra Trögd	
Oland	
Rasbo	
Söderfors	
Tierp	
Upplands Bro	
Vattholma	
Västland	
Åsunda	
Älvkarleby	
Österlövsta	

Södermanlands län

Daga	Eskilstuna
Eskilstuna	Flen
Flen	Oxelösund
Gnesta	Strängnäs
Jönåker	
Kafjården	
Katrineholm	
Malmköping	
Mellösa	
Rönö	
Sködinge	
Stallarholmen	
Stigtomta	
Stora Malm	
Strängnäs	
Svärta	
Torshälla	
Tosterö	
Trosa	

Tunaberg
Vagnhärad
Vingåker
Åker
Årla

Östergötlands län

Aska	Boxholm
Aspveden	Finspång
Borensberg	Kinda
Finspång	Linköping
Godegård	Mjölby
Hällestad	Motala
Kvillinge	Norrköping
Linköping	Ydre
Motala	
Norra Valkebo	
Norrköping	
Skänninge	
Stegeborg	
Söderköping	
Södra Göstring	
Södra Valkebo	
Tjällmo	
Vadstena	
Valdemarsvik	
Vifolka	
Vreta Kloster	
Ydre	
Åkerbo	
Åtvidaberg	
Ödeshög	

Jönköpings län

Alseda	Aneby
Anderstorp	Eksjö
Bankeryd	Gislaved
Björkö	Gnosjö
Bodafors	Jönköping
Burseryd	Nässjö
Bäckaby	Tranås
Eksjö	Vaggeryd
Forserum	Vetlanda
Forsheda	
Gislaved	
Gnosjö	
Gränna	
Hakarp	
Hjälmseryd	
Huskvarna	

Höreda
Jönköping
Klevshult
Lannaskede
Lekeryd
Linderås
Malmbäck
Mariannelund
Månsarp
Norra Mo
Norra Sandsjö
Norrahammar
Nässjö
Reftele
Skärstad
Sävsjö
Södra Mo
Tenhult
Tranås
Vaggeryd
Vetlanda stad
Villstad
Visingsö
Vrigstad
Värnamo

Kronobergs län

Algutsboda	Alvesta
Almundsryd	Lessebo
Alvesta	Ljungby
Berga	Markaryd
Braås	Tingsryd
Göteryd	Uppvidinge
Hovmantorp	Växjö
Lidhult	Älmhult
Linneryd	
Ljungby	
Markaryd	
Nottebäck	
Rottne	
Ryssby	
Skatelöv	
Stenbrohult	
Tingsryd	
Urshult	
Virestad	
Vislanda	
Väckelsång	
Växjö	
Älgshult	
Älmhult	

Kalmar län

Alsterbro	Borgholm
Borgholm	Hultsfred
Fagerhult	Högsby
Gladhammar	Kalmar
Hallingeberg	Mörbylånga
Hjorted	Mönsterås
Hultsfred	Nybro
Högsby	Oskarshamn
Kristdala	Torsås
Ljungbyholm	Vimmerby
Lofthammar	
Läckeby	
Misterhult	
Mortorp	
Målilla	
Mönsterås	
Nybro	
Ottenby	
Södermøre	
Söderåkra	
Södra Vi	
Tjust-Ed	
Torslunda	
Torsås	
Tuna	
Uknadalen	
Vena	
Virserum	
Vissefjärda	
Västervik	
Ölands-Åkerbo	
Överum	

Gotlands län

Havdhem	Gotland
Hemse	
Hoburg	
Ljugarn	
Stenkumla	
Stånga	

Blekinge län

Fridlevstad	Karlshamn
Gammaltorp	Karlskrona
Hasslö	Olofström
Jämjö	Sölvesborg
Karlshamn	
Karlskrona	
Mjällby	

Mörum
Nättraby
Olofström
Ronneby

Kristianstads län

Ausås	Bromölla
Barkåkra	Båstad
Bjärnum	Osby
Broby	Simrishamn
Bromölla	Åstorp
Båstad	Ängelholm
Degeberga	Örkelljunga
Fjälkinge	Östra Göinge
Förslövsholm	
Hammenhög	
Hjärnarp	
Hjärsås	
Hässleholm	
Hästveda	
Ivetofta	
Kivik	
Kristianstad	
Kvidinge	
Loshult	
Osby	
Perstorp	
Riseberga	
Simrishamn	
Stoby	
Sösdala	
Tommarp	
Tyringe	
Vinslöv	
Åhus	
Åstorp	
Ängelholm	
Örkelljunga	
Örkened	

Malmöhus län

Bara	Bara
Bjuv	Bjuv
Brunnby	Burlöv
Bunkeflo	Eslöv
Burlöv	Helsingborg
Dalby	Höganäs
Dösjebro	Hörby
Eslöv	Höör
Genarp	Kävlinge

Herrestad	Landskrona
Härslöv	Lomma
Höör	Lund
Jonstorp	Malmö
Kattarp	Sjöbo
Kågeröd	Svalöv
Kävlinge	Svedala
Landskrona	Trelleborg
Ljunits	Ystad
Lomma	
Lund	
Långaröd	
Löberöd	
Löddeköpinge	
Norra Frosta	
Oxie	
Rönneberga	
Röstånga	
Skanör med Falsterbo	
Skurup	
Snogeröd	
Staffanstorp	
Svalöv	
Svedala	
Södra Sandby	
Teckomatorp	
Torn	
Trelleborg	
Vallåkra	
Vellinge	
Vollsjö	
Ystad	
Ödåkra	
Östra Frosta	
Östra Färs	

Hallands län

Getinge	Falkenberg
Harplinge	Hylte
Laholm	Kungsbacka
Laholms lk	Laholm
Morup	
Onsala	
Oskarsström	
Särö	
Söndrum	
Torup	
Ullared	
Veddige	
Vessigebro	
Vinberg	

Värö
Årstad

Göteborgs och Bohus län

Askim	Göteborg
Göteborg	Härryda
Inlands Torpe	Kungälv
Kode	Lysekil
Kungälv	Mölnadal
Landvetter	Orust
Ljunskile	Partille
Lysekil	Tanum
Marstrand	Tjörn
Mölnadal	Uddevalla
Partille	Strömstad
Råda	
Smögen	
Strömstad	
Styrsö	
Säve	
Södra Sotenäs	
Tanum	
Uddevalla	
Ytterby	
Öckerö	
Östra Orust	

Älvsborgs län

Alingsås	Ale
Bengtsfors	Alingsås
Björketorp	Borås
Bolstad	Färgelanda
Borås	Herrljunga
Brålanda	Lerum
Brämhult	Lilla Edet
Dals-Ed	Mellerud
Fritsla	Svenljunga
Frändefors	Tranemo
Gäsene	Trollhättan
Hemsjö	Ulricehamn
Herrljunga	Värgårda
Horred	Vänersborg
Högvad	Åmål
Hökerum	
Kindaholm	
Kinna	
Kungsäter	
Lelång	
Lerum	
Lilla Edet	

Limmared
 Lysjö
 Lödöse
 Mellerud
 Sandhult
 Skallsjö
 Skene
 Skepplanda
 Skållerud
 Starrkärr
 Stora Lundby
 Sätilla
 Södra Väne
 Toarp
 Tranemo
 Trollhättan
 Tössbo
 Ulricehamn
 Viskafors
 Vänersborg
 Västra Mark
 Västra Tunhem
 Åsunden
 Örby

Skaraborgs län

Amnehärad	Faiköping
Ardala	Gullspång
Dimbo	Götene
Essunga	Habo
Falköping	Hjo
Gråstorp	Karlsborg
Gudhem	Lidköping
Götene	Mariestad
Habo	Mullsjö
Hasslerör	Skara
Hjo	Skövde
Hova	Tibro
Hökensås	
Järpås	
Karlsborg	
Kvänum	
Kållands-Råda	
Lugnås	
Lyrestad	
Mariestad	
Moholm	
Mullsjö	
Mölltorp	
Saleby	
Skara	

Skultorp
 Skövde
 Tibro
 Tidaholm
 Timmersdala
 Töreboda
 Ullervad
 Udenäs
 Vara
 Vartofta
 Vilske
 Värsås

Värmlands län

Arvika	Eda
Brunskog	Filipstad
Ed	Grums
Eda	Hammarö
Ekshärad	Karlstad
Filipstad	Kil
Finnskoga-Dalby	Munkfors
Frykerud	Storfors
Forshaga	Sunne
Fryksände	Säffle
Grava	Torsby
Grums	
Gräsmark	
Gunnarskog	
Gustav Adolf	
Hagfors	
Hammarö	
Holmedal	
Järnskog	
Karlstad	
Kristinehamn	
Kroppa	
Köla	
Munkfors	
Nor	
Norra Ny	
Norra Råda	
Nyed	
Stavnäs	
Storfors	
Sunne	
Svanskog	
Säffle	
Ullerud	
Ullvättern	
Visnum	
Värmlandsberg	

Värmlandsnäs
Väse
Ärjäng

Örebro län

Asker	Askersund
Askersund	Degerfors
Axberg	Hallsberg
Degerfors	Hällefors
Ekeby-Gällestad	Karlskoga
Fellingsbro	Kumla
Frövi	Laxå
Glanshammar	Lindesberg
Grythyttan	Ljusnarsberg
Hallsberg	Örebro
Hammar	
Karlskoga	
Kumla	
Lerbäck	
Linde	
Ljusnarsberg	
Nora stad	
Ramsberg	
Tysslinge	
Örebro	

Västmanlands län

Fagersta	Arboga
Fjärdhundra	Fagersta
Kung Karl	Heby
Köping	Kungsör
Munktorp	Skinnskatteberg
Nora	Surahammar
Norberg	Västerås
Sala	
Tillberga	
Vittinge	
Västerfärnebo	
Västerlövsta	
Östervåla	

Kopparbergs län

Avesta	Avesta
Borlänge	Borlänge
Falun	Falun
Floda	Gagnef
Gagnef	Hedemora
Gustafs	Ludvika
Hedemora	Mora
Idre	Orsa

Krylbo
Leksand
Ludvika

Malung
Mora
Ore
Orsa
Rättvik
Smedjebacken
Sollerön
Stora Kopparberg
Stora Skedvi
Stora Tuna
Sundborn
Svärdsjö
Särna
Säter
Transtrand
Våmhus
Äl
Älvdalen
Äppelbo

Säter
Älvdalen

Gävleborgs län

Alfta	Bollnäs
Arbrå	Hofors
Bergsjö	Hudiksvall
Bjuråker	Nordanstig
Bollnäs	Ovanåker
Delsbo	Sandviken
Färila	Söderhamn
Gnarp	
Gävle	
Hamrånge	
Hanebo	
Harmånger	
Hassela	
Hedesunda	
Iggesund	
Järbo	
Järvsö	
Ljusdal	
Los	
Norråla	
Ockelbo	
Ovansjö	
Ovanåker	
Rengsjö	
Sandviken	
Storvik	
Söderhamn	

Torsåker
Valbo
Årsunda
Österfärnebo

Västernorrlands län

Borgsjö	Härnösand
Boteå	Sollefteå
Fjällsjö	Sundsvall
Haverö	Ånge
Helgum	Örnsköldsvik
Härnösand	
Högsjö	
Kramfors	
Långsele	
Njurunda	
Noraström	
Nordingrå	
Resele	
Själevad	
Sollefteå	
Stöde	
Sundsvall	
Säbrå	
Timrå	
Torp	
Trehörningsjö	
Täsjö	
Ytterlännäs	
Ådalsliden	
Ånge	
Örnsköldsvik	

Jämtlands län

Berg	Berg
Bräcke	Bräcke
Frostviken	Härjedalen
Frösö	Strömsund
Hackås	Åre
Hede	
Hogdal	
Hotagen	
Lillhärdal	
Lit	
Offerdal	
Ragunda	
Rödön	
Ström	
Stugun	

Sveg
Undersåker

Västerbottens län

Bygdeå	Norsjö
Byske	Robertsfors
Degerfors	Skellefteå
Dorotea	Sorsele
Fredrika	Storuman
Holmsund	Umeå
Hörnefors	Vilhelmina
Lycksele	Vännäs
Lövvånger	
Malå	
Nordmaling	
Norsjö	
Nysätra	
Skellefteå lk	
Skellefteå stad	
Sorsele	
Stensele	
Sävar	
Tärna	
Vilhelmina	
Vännäs	
Åsele	

Norrbottnens län

Arjeplog	Arjeplog
Boden	Arvidsjaur
Gällivare	Boden
Hietaniemi	Gällivare
Hortlax	Haparanda
Junosuando	Kalix
Karesuando	Luleå
Karl Gustav	Älvsbyn
Kiruna	Övertorneå
Korpilobolo	
Luleå	
Nederkalix	
Nederluleå	
Pajala	
Piteå lk	
Råneå	
Tärendö	
Älvsbyn	
Älvsby lk	
Övertorneå	

Bilaga 4

Förteckning över församlingar, vilka deltagit i båda enkätundersökningarna 1965 och 1975.

01 Ärkestiftet

Uppsala domkyrkoförsamling	Giresta	Husby-Långhundra
Uppsala Helga Trefaldighet	Fröslunda	Bälinge
Vaksala	Hjälsta	Skogs-Tibble m fl*
Almunge	Fittja	Skuttunge
Häverö	Holm	Viksta
Singö	Kulla	Söderfors
Väddö	Kungsängen	Gävle Heliga Trefaldighet
Roslags-Bro	Västra Ryd	Valbo
Vätö	Bro	Hedesunda
Börstil	Låssa	Hamrånge
Östhammar	Håtuna	Österfärnebo
Harg	Simtuna	Hofors
Öregrund	Altuna	Årsunda
Valö	Frösthult	Sandviken
Forsmark	Östervåla	Ljusne
Ekeby	Harbo	Hanebo
Dannemora	Nora	Segerstad
Rö	Veckholm	Söderhamn
Skederlid	Kungs-Husby	Norråla
Fasterna	Torsvi	Bollnäs
Frötuna	Litslena	Ovanåker
Rådmansö	Husby-Sjutolft	Järvsö
Länna	Härkeberga	Ljusdal
Riala	Sparrsätra	Ramsjö
Balingsta	Bred	Färila
Hagby	Odensala	Hudiksvall
Ramsta	Husby-Ärtinghundra	Forsa
Uppsala Näs	Knivsta	Enånger
Västeråker	Alsike	Njutånger
Dalby	Lagga	Nianfors
Gryta	Östuna	Jättendal
	Vassunda	Gnarp

* m fl innebär att två eller flera församlingar ingående i pastorat eller samfällighet har avgivit gemensamt svar.

02 Linköpings stift

Kaga	Gammalkil	Västrum
Fornåsa	Ulrika	Vimmerby
Ekebyborna	Vikingstad	Rumskulla
Ask	Vårdnäs	Hässelby
Varv och Styra	Horn	Södra Vi
Västra Stenby	Hycklinge	Frödinge
Ekeby	Östra Husby	Vena
Väderstad	Häradshammar	Järeda
Hogstad	Ringarum	Lönneberga
Heda	Godegård	Eksjö
Östra Tollstad	Gamleby	Lommaryd
Nykil	Hallingeberg	

03 Skara stift

Edsvära	Vilske-Kleva	Finnerödja
Härlunda-Bjärka	Grolanda	Töreboda
Händena	Jäla	Fredsberg
Kvänum	Slöta	Bäck
Norra Vånga	Karleby	Udenäs
Levene	Åsele	Halna
Sparlösa och Slädena	Mularp	Mariestad
Long	Tiarp	Leksberg
Saleby	Yllestad m fl	Götlunda
Trässberg	Sandhem	Vad
Härjevad	Uträngstorp	Skövde m fl
Järpås	Nykyrka	Våmb
Uvered	Habo	Norra Kyrketorp
Häggesled	Gustav Adolf	Hagelberg
Vara	Sunnersberg	Häggum
Önum	Gösslunda	Ulricehamn
Lekåsa	Strö	Timmele
Fåglum	Rackeby	Norra Hestra
Västra Tunhem	Skalunda	Stengårdshult
Tengene	Otterstad	Norra Unnaryd
Trökörna	Örslösa	Öreryd
Främmestad	Söne	Valdshult
Bäreberg	Väla	Blidsberg
Medelplana-Västerplana	Tun m fl	Dalum
Österplana	Norra Härene	Humla
Kestad	Hovby	Hössna
Husaby	Norra Fågelås	Gullered
Skälvum	Södra Fågelås	Strängsered
Ova	Fröjered	Böne
Kinne-Kleva	Korsberga	Knätte
Sil	Fridene	Liared
Ledsjö	Tibro	Borås Caroli
Torbjörnstorp	Brevik	Gustav Adolf m fl
Friggeråker	Karlsborg	Borgstena
Börstig	Amnehärad	Rångedala

Äspered
Algutstorp
Södra Ving
Härna
Fänneslunda-Grovare
Varnum
Od
Molla

Alboga
Öra
Eriksberg
Mjälldrunga
Broddarp
Södra Björke
Vesene
Grude

Jällby
Hudene
Herrljunga
Remmene
Fölene
Eggvena
Bråttensby

04 Strängnäs stift

Mariefred
Åker
Katrineholm
Östra Vingåker
Björkvik
Österåker
Tuna
Oxelösund
Stigtomta
Nykyrka
Halla
Bärbo
Tunaberg
Runtuna
Lid
Råbö-Rönö
Gryt
Tystberga
Bälinge

Enhörna
Grödinge
Mörkö
Nynäshamn
Sorunda
Turinge
Taxinge
Överjärna m fl
Eskilstuna Fors
Eskilstuna Kloster
Torshälla
Gillberga
Lista
Barva
Kjula
Vallby
Hammarby
Stenkvista

Ärla
Almby
Långbro
Örebro S:t Nicolai
Asker
Bo
Svennevad
Ekeby
Gällersta
Sköllersta
Axberg
Edsberg
Hackvad
Kräcklinge
Knista
Hidinge
Kvistbro
Ramundeboda

05 Västerås stift

Västerås Lundby
Västerås Barkarö
Rytterne
Irsta
Kärrbo
Kungsåra
Ängsö
Björksta
Romfartuna
Haraker
Hubbo
Tillberga
Munktorp
Hallstahammar
Berg
Ramnäs
Sura
Kolbäck m fl

Köping
Kolsva
Himmata
Västra Skedvi
Kung Karl
Torpa
Fellingsbro
Fellingsbro norra
Lindesberg och Linde
Näsby
Ramsberg
Nora stads- o bergsförs
Hällefors
Norrbärke
Grängesberg
Ludvika
Järna
Malung

Transtrand
Mockfjärd
Ål
Boda
Orsa
Ore
Mora
Idre
Säter
Gustafs
Silvberg
Svärdsjö
Svartnäs
Sundborn
Sala
Västanfors
Gunnilbo

06 Växjö stift

Härlunda	Norrahammar	Bäckseda
Kalvsvik	Månsarp	Näsby
Tolg	Visingsö	Nye
Hjortsberga	Nässjö	Skirö
Vislanda	Rydaholm	Myresjö-Lannaskede
Stenbrohult	Värnamo	Förlösa
Aneboda	Fryele	Arby
Asa	Hagshult	Hagby
Berg	Byarum	Voxtorp
Södra Ljunga	Bondstorp	Halltorp
Kånna	Forsheda	Söderåkra
Ryssby	Torskinge	Örsjö
Tutaryd	Gislaved	Nybro
Torpa	Våthult	Döderhult
Väckelsång	Bosebo	Oskarshamn
Uråsa	Anderstorp	Fågelfors
Jät	Bredaryd	Kråksmåla
Algutsboda	Södra Unnaryd	Högsby
Lenhovda	Jälluntofta	Källa
Herråkra	Burseryd	Gärdslösa
Ekeberga	Sandvik	Algutsrum
Drev-Hornaryd	Lidhult	Mörbylånga
Jönköpings Kristina m fl	Odensjö	Resmo
Jönköpings Sofia m fl	Vrå	Hulterstad
Huskvarna	Sävsjö	Kastlösa
Hakarp	Vetlanda	Ventlinge
		Ås

07 Lunds stift

Lunds domkyrkoförsamling	Västra Skrävlinge	Östra Torp
Lunds Allhelgonaförsaml	Möllevången	Äspö
Norra Nöbbelöv	Fosie	Södra Åby
Bonderup	Södra Sallerup	Lilla Isie
Södra Sandby	Husie	Hemmesdynge
Västra Hoby	Bunkeflo	Flädie
Vallkärra	Västra Klagstorp	Fjelie
Stångby	Tygelsjö	Borgeby
Odaslöv	Mellan-Grevie	Burlöv
Igelösa	Hököpinge	Uppåkra
Håstad	Gässie	Görslov m fl
Vomb	Trelleborg	Grönby
Veberöd	Stora Hammar	Skårby
Lynghby	Räng	Sjörup
Gödelöv	Håslöv	Snårestad
Genarp	Stora Slågarp (Alstad)	Bjåresjö
S:t Petri Malmö	Östra Klagstorp	Balkåkra
Slottsstaden	Tullstorp	Ystad S:ta Maria
S:t Johannes Malmö	Lilla Beddinge	Sövestad
Limhamn	Källstorp	Hedeskoga

Bromma
 Långaröd
 Östra Sallerup
 Norra Rörum
 Hallaröd
 Bosjöklöster
 Östra Strö
 Skarhult
 Skeglinge
 Borlunda
 Sövde
 Blentarp
 Tolånga
 Röddinge
 Lövestad
 Södra Åsum
 Ilstorp
 Björka
 Öved
 Östra Kärrstorp
 Stehag
 Norrvidinge
 Billinge
 Röstånga
 S:t Ibb
 Tofta
 Asmundtorp
 Säby
 Härslöv
 Sireköpinge
 Billeberga
 Torrlösa
 Kävlinge
 Löddeköpinge

Hög
 Hofterup
 Barsebäck
 Brunnby
 Vålinge
 Kattarp
 Hässlunda
 Bjuv
 Ekeby
 Helsingborgs Maria
 Helsingborgs Gustav Adf
 Raus
 S:t Olov
 Rörum
 Tranås
 Spjutstorp
 Onslunda
 Kvidinge
 Vedby
 Perstorp
 Västra Karup
 Tåstarp
 Hjärnarp
 Båstad
 Össjö
 Ängelholm
 Rebbelberga
 Höja
 Vankiva
 Norra Åkarp
 Stoby
 Norra Sandby
 Ignaberga
 Glimåkra

Osby
 Loshult
 Knislinge
 Kviinge
 Gryt
 Kristianstad Hel. Tref.
 Trolle-Ljungby
 Kiaby
 Åhus
 Rinkaby
 Gustav Adolf
 Västra Vram
 Huaröd
 Köpinge
 Träne
 Djurröd
 Önnestad
 Karlskrona stad
 Sillhövda
 Fridlevstad
 Rödeby
 Ronneby
 Backaryd
 Listerby
 Förkärla
 Hjortsberga
 Edestad
 Åryd
 Hällaryd
 Mjällby
 Olofström kbfd
 Jämshög
 Sölvesborg

08 Göteborgs stift

Domkyrkoförsamlingen
 Vasa
 Johanneberg
 Haga
 Annedal
 Masthugg
 Högsbo
 Styrso
 Härlanda
 Örgryte
 Angered
 Biskopsgården
 Brämargården
 Backa

Säve
 Mölndal (Fässberg)
 Landvetter
 Härryda
 Kungälv
 Ytterby
 Torsby
 Harestad
 Lycke
 Marstrand
 Solberga
 Jörlanda
 Håltå
 Västerlanda

Ucklum
 Spekeröd
 Ödsmål
 Norum
 Forshälla
 Resteröd
 Uddevalla
 Herrestad
 Högåsa
 Klövedal
 Rönnäng
 Klädesholmen
 Morlanda
 Mollösund

Kärringön
Röra
Tegneby
Långelanda
Bro
Tossene
Kungshamn
Skee
Strömstad
Nässinge
Lommeland
Nödinge
Rommele
Fors
Upphärad
Åsbräcka
Sätilla
Kinnarumma
Örby
Fotskäl
Surteby-Kattunga
Tostared
Torestorp
Älekulla

Töllsjö
Svenljunga
Hillared
Ljushult
Roasjö
Sexdrega
Ölsremma
Ljungsarp
Ambjörnarp
Mossebo
Sjötofta
Tranemo
Kalv
Håcksvik
Mårdaklev
Östra Frölunda
Kungsbacka
Hanhals
Landa
Värö
Veddige
Sällstorp
Varberg
Lindberg

Torpa
Valinge
Träslöv
Skällinge
Nösslinge
Tvååker m fl
Morup
Årstad
Asige
Abild
Getinge
Rävinge
Harplinge
Steninge
S:t Nicolai
Övraby
Holm
Martin Luther
Snöstorp
Oskarström
Eldsberga
Tönnersjö
Veinge
Tjärby

09 Karlstad stift

Norrstrand
Stora Kil
Ransäter
Forshaga
Östra Fågelvik
Hagfors
Gustav Adolf
Norra Finnskoga
Kristinehamn
Filipstad
Rämmen
Alster
Sunne
Östra Ämtervik
Västra Ämtervik
Gräsmark
Fryksände

Vitsand
Lysvik
Älgå
Ny
Arvika Östra
Brunskog
Boda
Mangskog
Töcksmark
Västra Fågelvik
Blomskog
Trankil
Sillerud
Kila
Svanskog
Stavnäs
Värmskog

Högerud
Glava
Nor
Grums
Millesvik
Eskilsäter
Laxarby
Ämål
Gunnarsnäs
Holm m fl
Skållerud
Bolstad
Grinstad
Erikstad
Frändefors

10 Härnösands stift

Säbrå
Högsjö
Tynderö

Vibygerå
Bjärträ
Gudmundrå

Fjällsjö
Tåsjö
Sollefteå

Boteå
Överlänäs
Sånga
Ed
Sidensjö
Anundsjö
Örnsköldsvik
Arnäs
Gideå

Grundsunda
Skön
Alnö
Timrå
Skönsmon
Sundsvalls Gustav Adolf
Sättna
Föllinge
Laxsjö

Hotagen
Lockne
Östersund
Bräcke
Mörsil
Mattmar
Åre
Kall
Offerdal

11 Luleå stift

Nordmaling
Örträsk
Umeå landsförsamling
Åmsele
Vännäs
Umeå stadsförsamling
Nysätra
Lövvånger
Bureå

Norsjö
Jörn
Byske
Fällfors
Skellefteå S:t Örjan
Piteå landsförsamling
Gunnarsbyn
Överluleå
Örnäset
Töre

Övertorneå
Junosuando
Hietaniemi
Svanstein
Åsele
Dorotea
Risbäck
Jokkmokk m fl
Arjeplog
Karesuando

12 Visby stift

Bunge
Rute
Fleringe

Gothem
Norrlanda
Klinte

Fröjel
Rone

13 Stockholms stift

Storkyrkoförsamlingen
Klara
Ulrika Eleonora
Adolf Fredrik
Johannes
Gustav Vasa
Maria Magdalena
Högalid
Sofia
Hägersten
Enskede

Skarpnäck
Farsta
Hässelby
Västerled
Vallentuna
Markim
Orkesta
Frösunda
Järfälla
Össeby-Garn
Täby

Östra Ryd
Djurö
Gustavsberg
Ingarö
Ljusterö
Roslags-Kulla
Botkyrka
Tyresö
Österhaninge

Bilaga 5

Enkät till socialnämnderna

Synpunkter på kyrkans sociala verksamhet (församlingsdiakonin)

Kommun:

Frågans nummer

	1965	1975
Förekommer för närvarande socialt arbete i kyrklig eller frikyrklig regi i Er kommun? Ja/Nej	1	1
Om svaret är ja på fråga 1, i vilka former bedrivs verksamheten (ungdomshem, pensionärshem, ungarls hem, hemsamaritverksamhet, besöks tjänst etc.)?	2	-
Anser Ni ovan nämnda arbete vara av värde i Er kommun? Ja/Nej. Motivering	3	2
Bland vilka av följande kategorier anser Ni att kyrkligt socialt arbete skulle vara av värde? Äldre, sjuka, deprimerade/levnadströtta, handikappade, psykiskt utvecklingshämjade, familjer med äktenskapliga problem, abortsökande, alkoholskadade och deras familjer, kriminella och deras familjer, barn och ungdom, nyinflyttade, utlänningar, övriga. Motivering	4	3
Om svaret är ja på fråga 1, föreligger från Er sida önskemål om utökning av verksamheten och i så fall inom vilka av ovannämnda områden? Ja/Nej	5	4
Om svaret är nej på fråga 1, föreligger från Er sida önskemål att sådan verksamhet skall anordnas och i så fall inom vilka av ovannämnda områden? Ja/Nej	6	5
Anser Ni att ett samarbetsorgan mellan de sociala nämnderna och kyrka, frikyrka och enskilda organisationer skulle ha någon uppgift att fylla i Er kommun? (Angiv om sådant organ redan finnes)	7	6
Övriga synpunkter, som kan vara av intresse i sammanhanget	8	-
Frågeformuläret har underställts följande nämnder inom kommunen		-

Bilaga 6

Enkät till församlingarna

Utredning om församlingsdiakoni

Stift:

Församling:

AVDELNING 1 1965. (Förekom inte 1975)

KYRKOR, FASTIGHETER OCH ÖVRIGA LOKALER

Församlingarna hade att ange antal kyrkor och av församlingen eller kyrklig organisation ägda eller hyrda lokaler respektive icke ägda eller hyrda lokaler, där kyrkan ändå bedrev verksamhet. Förteckningen upptog följande alternativ: Kyrkor, övriga gudstjänstrum och predikolokaler (ej församlingshem), andra predikoplatser inom församlingen, särskild mottagningslokal för diakon, diakonissa, församlingshem, ungdomshem, extra lokaler för söndagsskola, barnhem, barnstuga (lekskola, daghem, fritidshem), mödrahem, ålderdomshem, pensionärs-hem, fritidslokaler för pensionärer, sjukhus/sjukhem, gäst- och semesterhem, sommarhem, ungarhem, härberge (för tillfälligt hemlösa), familjerådgivningsbyrå, sjömanshem, soldathem, andra lokaler eller fastigheter/Vilka?

AVDELNING I 1975. (Vissa frågor förekom 1965. Dessa markeras med *)

ORGANISATION OCH ALLMÄN ÖVERSIKT

Finns lokal diakonikommitté eller församlingsombud för diakoni? *

Finns instruktion för denna/detta ombud?

Finns särskild målskrivning för det diakonala arbetet i församlingen?

Finns anställd diakon/diakonissa? *

Vilken är diakoniarbetarens huvudsakliga uppgift i församlingen?

Finns skriftlig instruktion för denna tjänst?

Förekommer ekumeniskt samarbete inom det diakonala arbetet?

Förekommer regelbundna kontaktkonferenser mellan präst/präster och diakonikommitté samt anställda diakoniarbetare? *

AVDELNING II 1975. (Frågorna återfanns inte 1965)

RELATIONER TILL RIKSPANET

Vilken betydelse har diakonianstalterna haft för församlingsdiakonin?

Vilken betydelse har diakonins riksmöten haft för församlingsdiakonin?

Vilken betydelse kommer eventuella förändringar i kyrka-stat-relationerna att ha för församlingens diakonala verksamhet? Om t ex beskattningsrätten upphör?

AVDELNING II 1965. (Vissa frågor återfanns 1975.)

DIAKONIINSATSER GENOM FÖRSAMLINGENS LEGALA ORGAN

Personella insatser. Heltidstjänster: präster, diakonissor, diakoner, församlingssekreterare/församlingsassistenter, ungdomssekreterare/ungdomsledare (utbildning) övriga, vakanta tjänster.

Deltids- och arvodestjänster: präster, diakonissor, diakoner, församlingssekreterare/församlingsassistenter, ungdomssekreterare (utbildning) övriga, vakanta tjänster

Bor i församlingen diakon (diakonissa), som inte är anställd av församlingen?

Har församlingen kontakt med honom (henne)?

Gör han (hon) en insats i församlingsarbetet?

1975

Anslag till diakonal verksamhet enligt 1967 års stat.

Anslag till centrala organ: diakoninämnden, diakonianstalterna, stadsmissionerna, sjömansvård i utlandet, sjömansvård i svenska hamnar, belägna utanför det egna stiftet, annan diakonal verksamhet.

Anslag till stiftsverksamhet: diakonirådet, övriga diakoninstitutioner och diakonala organ i stiftet, sjömansvård inom stiftet, övrigt, anslag via stiftsting.

Anslag till diakoniverksamhet i församlingen

Totalt belopp. Om möjligt fördelat på kyrkbuss och liknande transporter, verksamhet bland gamla, verksamhet på sjukhus, familjerådgivning o dyl, sjömansvård inom den egna församlingen, barn- och ungdomsverksamhet (av vad slag?), anordnande av diakonidagar och diakonikurser i församlingen, deltagare i diakonikurser/stipendier, övrigt (ändamål, belopp) förvaltar kyrkorådet fonder för diakonalt arbete (ändamål, belopp, avkastning)

Diakoniverksamhetens omfattning i församlingen*Kyrkorådets egen aktivitet*

Finns av kyrkorådet utsedd diakonikommitté (diakoniutskott)?

* I

Finns av kyrkorådet utsett församlingsombud för diakoni?

* I

Finns inom kyrkorådet särskild ledamot utsedd att föredraga och handlägga diakoniärenden? Vem?

Deltar diakon, diakon, diakonissa i rådets handläggning av diakonala frågor?

Deltar diakon, diakonissa i uppgörandet av budgetens diakonala sida?

Finns höranläggning i gudstjänstlokal?

Finns anläggning för överföring av gudstjänster från kyrka (gudstjänstlokal) till ålderdomshem?

Har särskilda anordningar vidtagits för åstadkommande av handikappvänliga lokaler (kyrkor, församlingshem etc.)?

Har särskilda anordningar vidtagits för att underlätta handikappades besök i redan befintliga lokaler? Exempel

Prästerskapets egen aktivitet

Har prästen (prästerna) regelbundna kontaktkonferenser med diakoniarbetarna?

* I

Om så är fallet, hur många kontakter per år för allmän planering?

för överläggning om aktuella problem (enskilda svårigheter etc)?

Besök i sorgehus, konfirmandhem, övriga hembesök, hembesök med sjukkommunion, besök på sjukhus/med sjukkommunion, besök på ålderdomshem/med sjukkommunion, besök på fängelse, ungdomsvårdsskola etc. (1965 även antal)

* III

Besök av personer, som önskar råd eller hjälp beträffande uppfostringsproblem, barn- och ungdomsfrågor, äktenskapsmedling (1975 familjerådgivning) abortproblem, alkoholproblem/narkomani (1965 även antal)

* III

Kyrklig jourtjänst (1975 förekommer jourhavande pastor)

* III

Medverkan i familjerådgivningsbyrå eller liknande

Övervakningsuppdrag

Särskild konfirmandundervisning för psykiskt utvecklingshämmande

Vidtagna åtgärder för att ge psykiskt utvecklingshämmande möjligheter att delta i sådan undervisning?

Övrigt, t ex konfirmandundervisning för vuxna

AVDELNING III 1965. (Vissa frågor återkom 1975)

DIAKONIINSATSER GENOM FRIVILLIGA AKTIVITETER INOM FÖRSAMLINGEN

1975

Ekonomiska insatser 1965

Härmed avses sådana insatser, som ej sker via församlingens stat.

Diakoniverksamhet i församlingen

Verksamhet bland gamla, barn och ungdomsverksamhet, annan verksamhet. Belopp.

Diakoniverksamhet utanför församlingen

Diakoninämnden, diakonianstalterna, stadsmissionerna, stiftets diakoniråd, sjömansvården, Lutherhjälpen/IM, Röda Korset/Rädda barnen, övrig internationell hjälpverksamhet. Belopp

På vilka sätt har dessa medel influtit?

Kollekter (såväl obligatoriska som frivilliga), försäljning/auktioner, donationer/enskilda givare. Belopp

Diakonikretsar och diakoniföreningar

Syförening/arbetskrets enbart för diakonin, syförening/arbetskrets delvis för diakonin, aktiv diakonigrupp/frivilligkår, besöksgrupp, diakonalt verksam kyrkobrodrakår, diakonalt verksam ungdomsgrupp, förbönsgrupp, övrigt (1965 även antal)

* IV

Utbildning av medhjälpare i församlingsdiakoni

Förekommer sådan utbildning i församlingen? I besöksjänst, ungdomsverksamhet, annan verksamhet

* IV

Har medhjälpare i församlingsarbetet deltagit i kurser

inom kontraktet: weekendkurser, längre kurser

* IV

inom stiftet: weekendkurser, längre kurser

* IV

på rikspanet: weekendkurser, längre kurser

* IV

Praktiska diakoniinsatser genom grupper eller enskilda i församlingen

Besöksverksamhet för pensionärer, på ålderdomshem och pensionärshem, i enskilda hem

* IV

Transporttjänst för pensionärer, de gamlas dag, regelbunda pensionärsträffar, utflykter för pensionärer, klubb-, studie- och daghemsverksamhet för pensionärer, arbetsterapi/hobbyverksamhet för pensionärer

* IV

Förekommer samarbete med pensionärsföreningar?

* IV

Verksamhet för handikappade: rörelsehindrade, hörselskadade, synskadade, övriga

* IV

Fungerar verksamheten för handikappade som transporttjänst, besöksverksamhet, enskild hjälp

* IV

Verksamhet för nyinflyttade: besök, inbjudan till kyrkliga sammankomster, kurser/fritidssysselsättning

* IV

Verksamhet för utlänningar: besök, inbjudan till kyrkliga sammankomster, kurser/fritidssysselsättning

* IV

Barn- och ungdomsverksamhet

* IV

Församlingsfadderverksamhet, besök i konfirmandhem, föräldraträffar, mödrasamlingar, organiserad barnvaktverksamhet, verksamhet för ungdomen i skolor/städer (t ex "bussbarnen"), äktenskapsskolor, övrigt

* IV

Upplysningsverksamhet om diakoni

1975

Församlingsafton eller liknande kring diakonin

* VII

Studiecirkel i diakoni

Högläsning om diakoni

Finns tidskriften Diakoni; på pastorsexpeditionen, hos kyrkans förtroendemän, på ålderdomshem och sjukhus

Firas diakonins dag? På 13 sönd e Tref. på annan dag/vilken

Firas diakonins vecka

Finns församlingsblad?

Diakoniartiklar etc i församlingsbladet

* VII

Diakoniartiklar, upprop etc i dagspressen

* VII

Orientering om diakoni i konfirmandundervisningen genom prästen, genom diakon eller diakonissa, utöver konfirmandbokens diakonistoff

* VII

Medverkan av konfirmanderna i praktiskt-diakonala insatser

* VII

Sprides kännedom om sommarkurserna vid diakonianstalterna?

AVDELNING IV 1965. (Förekom inte 1975)

DIAKONI OCH GUDSTJÄNST

Förbön för sjuka i samband med gudstjänsten

Bäres kollekten fram till altaret?

AVDELNING V 1965 (Identisk med avdelning V 1975)

KONTAKTER OCH SAMARBETE

a. med frikyrkornas diakoniverksamhet

*

b. med ideella och humanitära organisationer såsom pensionärsföreningar, handikappföreningar, Röda Korset, Rädda Barnen, Lions Club, Rotary, Föräldraföreningar, scouting, nykterhetsföreningar, andra föreningar och organisationer

*

c. med samhällets sjukvård, med vårdpersonal på sjukhus etc

*

d. med samhällets socialvård? regelbundet, ofta, tillfälligt, sällan, aldrig

*

e. med polisen

*

f. med skolan

*

AVDELNING VI 1965 (Identisk med avdelning VI 1975)

FÖRSAMLINGSDIAKONINS VIKTIGASTE UPPGIFTER I DAG

Vilka av följande kategorier anser Ni vara mest angelägna i Er församling i dag?

Gradera efter angelägenhetsgrad: 3, 2, 1 (3 högsta angelägenhetsgrad. Samma siffra får användas mer än en gång)

Gamla, barn och ungdom, ensamma och isolerade, sjuka, handikappade, psykiskt utvecklingshämmande, familjer med problem, abortsökande ensamma mödrar, alkoholskadade och deras familjer, narkomaner, kriminella och deras familjer, ungdom på glid, asociala, bortglömda minoriteter, deprimerade/levnadströtta, nyinflyttade, utlänningar, övriga

*

AVDELNING VII 1965 (Återkom inte 1975)

FRAMTIDSPLANERING

Har inom församlingen förekommit överläggningar kring frågan om de diakonala behoven 1970, 1975, 1980 och möjligheterna att möta dem?

Församling utan diakon/diakonissa

Anser församlingen behov föreligga av diakon, diakonissa? Önskar församlingen anställa diakon, diakonissa? För vilka arbetsuppgifter?

Församling med diakon (diakoner), diakonissa (diakonissor)

Anser församlingen behov föreligga av ytterligare diakoner, diakonissor? Önskar församlingen anställa ytterligare diakoner, diakonissor? För vilka arbetsuppgifter?

Bedömer kyrkorådet det som möjligt att avlöna diakon, diakonissa med skälig hänsyn tagen till vederbörandes utbildning och tjänstens karaktär?

AVDELNING VII 1975 (Frågorna förekom annorlunda formulerade 1965)
INFORMATION

Finns studiecirkel kring diakoni?

Finns diakoniartiklar i församlingsbladet?

Finns diakoniartiklar i dagspressen?

Deltar konfirmanderna aktivt i det diakonala arbetet?

Anlitas diakoniarbetare i konfirmandundervisningen?

Förekommer undervisning utöver lärobokens diakonimaterial för konfirmanderna?

AVDELNING VIII 1965 (VIII 1975)

Ytterligare uppgifter eller synpunkter på det diakonala arbetet i församlingen. Önskemål till Svenska kyrkans diakoninämnd om centrala åtgärder för att främja kyrkans diakoni.

1975 års formulering: Övriga synpunkter på kyrkans diakoni

BIBLIOTHECA THEOLOGIAE PRAKTICAE

Editores: Carl-Gustaf Andrén, Stockholm, et Åke Andrén, Uppsala.

- 1 *Carl-Gustaf Andrén*, Konfirmationen i Sverige under medeltid och reformationstid. 1957.
- 2 *Ulf Björkman*, Stilla veckan i gudstjänst och fromhetsliv. 1957.
- 3 *Torvald Ribbner*, De svenska traktatsällskapen 1808-1856. 1957.
- 4 *Sven Helander*, Ordinarius Lincopensis och dess liturgiska förebilder. 1957.
- 5 *Sven Lindegård*, Consistorium regni och frågan om kyrklig överstyrelse. 1957.
- 6 *Sven Kjällerström*, Guds och Sveriges lag under reformationstiden. 1957
- 7 *Jacob Jacobsson*, Mässans budskap. 1958.
- 8 *Bengt Ingmar Kilström*, Den katekesiska undervisningen i Sverige under medeltiden. 1958.
- 9 *Carl Henrik Martling*, Nattvardskrisen i Karlstads stift under 1800-talets senare hälft. 1958.
- 10 *Allan Arvastson*, Svensk psalm under 1900-talet. 1959.
- 11 *Göran Inger*, Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden. 1961.
- 12 *Sven Gustafsson*, Nyeangelismens kyrkokritik. 1962.
- 13 *Olaus Brännström*, Den læstadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. 1962.
- 14 *Nils Staf*, Pietistisk kyrkokritik. En kyrkorättslig undersökning. 1962.
- 15 *Carl-Gustaf Andrén*, De septem sacramentis. En sakramentsutläggning från Vadstena kloster ca 1400. 1963.
- 16 *Per-Olov Åhrén*, Riksdagen, kyrkomötet och kyrkans bekännelse i svensk kyrkorättslig tradition. 1964.
- 17 *Bengt Enström*, Kyrkan och eldbegängelserörelsen i Sverige 1882-1962. 1964.
- 18 *Hilding Johansson*, Ritus cisterciensis. 1964.
- 19 *Sven Kjällerström*, Kräkla och mitra. 1965
- 20 *Bjarne Hareide*, Konfirmasjonen i reformasjonstiden. 1966.
- 21 *Ingemar Furberg*, Das Pater noster in der Messe. 1968.
- 22 *Gustaf Ivarsson*, Johan III och klosterväsendet. 1970.
- 23 *Lars Eckerdal*, Skriftermål som nattvardsberedelse. 1970.
- 24 *Carl Henrik Lyttkens*, The Growth of Swedish-Anglican Intercommunion between 1833 and 1922. 1970.
- 25 *Allan Arvastson*, Imitation och förnyelse. Psalmhistoriska studier. 1971.
- 26 *Sam Dahlgren*, Das Verhältnis von Staat und Kirche in der DDR während der Jahre 1949-1958. 1972.
- 27 *Nils Andersson*, 1878 års katekes. 1973.
- 28 *Sven-Åke Selander*, "Den nya sången". Den anglosachsiska väckelsesångens genombrott i Sverige 1973.
- 29 *Gunnel Elmund*, Den kvinnliga diakonin i Sverige 1849-1861. 1973.
- 30 *Roland Persson*, Johan III och Nova Ordinantia. 1973.
- 31 *Ingemar Franck*, Mikaelidagens predikan. 1973.
- 32 *Gunnar Smedberg*, Nordens första kyrkor. En kyrkorättslig studie. 1973.
- 33 *Sven Kjällerström*, "Sätt till att ordinera en vald biskop" 1561-1942. 1973
- 34 *Carl-Gösta Fritzh*, Till frågan om det s.k. Helgeandshusmissalets liturgihistoriska ställning 1976.
- 35 *Kjell Petersson*, Kyrkan, folket och dopet. En studie av barndopet i Svenska kyrkan. 1977.
- 36 *Karl-Gunnar Grape*, Dopseden i Lappland under 1900-talets första hälft. 1980.
- 37 *Rune Larsson*, Religion zwischen Kirche und Schule. Die Lehrpläne für den evangelischen Religionsunterricht in der Bundesrepublik Deutschland seit 1945. 1980.
- 38 *Karl-Anders Hjortskull*, Från kärleksverksamhet till läkande miljö. Diakonins ställning i kyrka och samhälle 1951-1975. 1981.

Hur har diakonin inom Svenska kyrkan behandlats under perioden 1951–1975. Vilken har varit dess identitet? Vilken målsättning har den haft? Vilket innehåll? Bl a dessa frågor behandlar Karl-Anders Hjortskull i sin avhandling

FRÅN KÄRLEKSVERKSAMHET TILL LÄKANDE MILJÖ

Efter en inledande presentation av ett internationellt och interkonfessionellt material följer två mer principiella kapitel kring diakonins funktion i kyrka, församling och samhälle. Här beaktas även frågorna kring helhetsprincipen i människovården. Vidare redovisas resultatet av ett enkätmaterial från 1965 och 1975 avseende kommunernas förväntningar på församlingarnas diakoni samt diakonins omfattning i ett antal svenska kyrkoförsamlingar.

